A.GAIDAR · JUTUSTUSI I

Annele Ünnipäevaks
Tiirelt

16. III 64. a.

VALIKSARI

NOORUS
JA MAAILM

Арк Гайдар

ARKADI GAIDAR

JUTUSTUSI

I

1963

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN

V
C04

Originaali tiitel:

Аркадий Гайдар
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
в четырех томах

Государственное Издательство Детской Литературы
Министерства Просвещения РСФСР
Москва 1959

Illustreerinud *H. Mitt*

ARKADI GAIDARIST

«Kui tema maa sõdis, oli ta sõdur; rahu ajal kirjutas ta raamatuid.» Nii iseloomustas lastekirjanik S. Maršak Arkadi Gaidari elu, mis algas Kodusõja ajal ja lõppes ennenägse kangelassurmaga Isamaasõja rindel.

See oli tõeliselt ebatavaline elu, kuigi Gaidar ise seda ei tunnistanud. Tema nimetas seda «tavaliseks eluks ebatavalisel ajal».

Gaidar oli sõdade ja revolutsioonide ajastu poeg. Ta sündis 1904. aastal — Vene-Jaapani sõja päevil, esimese vene revolutsiooni eelõhtul, 1914. aastal, kui algas sõda Saksamaaga, püüdis ta kümneaastase poisikesena rindele Isale järele põgeneda. See aga ei õnnestunud.

Paar aastat hiljem kleepis poiss plankudele loosungeid, levitas lendlehti, kirjutas revolutsioonilisi luuletusi õpilasajalehele «Vabaduse eest», võitles kaupmeeste poegadega, heiskas igal pool punaseid lippe. Ja ükskord sai kodulinna Arzamassi pimedate tänavate ristil kõige selle eest nooga rindu. See oli esimene kord, kus Gaidaril tuli oma rahva ja tema tuleviku eest verd valada.

1917. aastal aga kirjutas Arzamassi reaalkooli IV klassi õpilane Arkadi Golikov (nii oli kirjaniku kodanikunimi) oma päevikusse, sinna, kus pidi seisma õpilaspileti number, hoopis teise, ilmatu pika numbri — 302 939. Niisugust numbrit kandis 13-aastase Gaidari vintpüss, millega ta öösiti linna tänavail patrulleerimas käis, valvates revolutsiooni staapi.

Aasta hiljem, ühel 1918. aasta sügispäeval aga viis rong Arkadi siiski rindele. Koju jäid ema ja õed, koolivennad ja muidu tuttavad poisid, õunapuuaed ning lemmikkoer Kaštanka.

Neljateistkümneaastaselt sõdur-punaväelane, seitsmeteistkümneaastaselt polgu komandör, nii sõdis Arkadi Gaidar kuus aastat kuuel rindel, sai mitu korda haavata ja

raskesti põrutada. Ta sõdis nõukogude võimu eest peaaegu kõikjal, kus aastail 1918—1923 toimusid lahingud, ning oli sunnitud kahekümneaastasena minema erru, et asuda end ravima.

Gaidari valdas meeleheide. Ta kirjutas palava hüvastijätukirja ja saatis selle Mihhail Frunzele. Selles kirjas polnud ei palveid ega kaebusi. Gaidar jättis lihtsalt hüvasti Punaarmeega, kelleta tal oma elu oli väga raske ette kujutada.

Kuid revolutsiooni legendaarne väejuht kutsus kirja autori enda juurde. Frunze oli märganud kirjaridades ebatavalise andekuse algeid ja ta otsustas julgustada Gaidari just selles suunas. Ta soovitas alustada Gaidaril kirjanduslikku tegevust. Hiljem rääkis Gaidar sageli Frunzest kui oma esimesest toimetajast.

Kui Mihhail Frunzet maeti, kohtas Gaidar oma armastatud õpetaja kirstu juures tema väikest poega — Timurit. Aasta hiljem, kui Gaidaril endal poeg sündis, pani ta sellele ka nimeks Timur.

Kaasaegsed kinnitavad aga, et «RSN»-i esimesele käsikirjale oli kirjutatud pühendus Mihhail Vassiljevitš Frunzele. Nähtavasti tagasihoidlikkusest võttis Gaidar selle trükkimisel maha.

Mitte kohe ei saavutanud Arkadi Gaidar kirjanduspõllul edu. Esimese käsikirja puhul olevat kirjanik Fedin öelnud Gaidarile:

«Kirjutada te ei oska, kuid kirjutama te hakkate. Õppida on vaja.»

Gaidar ise pidas nõrgaks oma esimest jutustust «Kaotuste ja võitude päevil», mis avaldati 1925. aastal. Ka «Tühine elu» ja «Ligipääsmatute mägede ratsanikud» ei toonud talle kuulsust. Kuid mehiselt ja visalt omandas Gaidar kirjanduslikku meisterlikkust.

Ja juba 1926. aastal kirjutas ta jutustuse, mis määras kindlaks kirjaniku edaspidise tee — lastekirjandusse. See jutustus oligi «RSN», milles kirjanik esmakordselt jutustas lastele sõduri karmist elust, rindesõprusest ja revolutsioonilise võitluse romantikast.

«Nähtavasti sellepärast, et armees olin ma ise veel poisike,» rääkis Gaidar iseendast, «tekkis mul tahtmine jutustada uutele poistele ja tüdrukutele sellest, missugune oli elu olnud, kuidas kõik oli alanud ja jätkunud, sest üht-teist olin ma näha siiski jõudnud.»

Nii kirjutaski Gaidar 1930. aastal meie lastekirjanduse ühe parima raamatu — «Kooli». See oli suurel määral autobiograafiline jutustus karmist koolist, mille oli läbi teinud revolutsiooni noor põlvkond.

Esikväljaandes kandis see raamat nimetust «Tavaline elulugu» ja selle peategelaseks oli sõduri poeg Boriss Gorikov, kelles on kerge ära tunda raamatu autorit ennast. See raamat on ilmunud nii meil kui välismaal palju kordi. Tema kangelased on saanud populaarseiks noorte lugejate ja ka kinosõprade hulgas.

Kuid lahingute ja kangelastegude kõrval köitsid Gaidari ka kõik teised inimlikud teemad — loov töö («Kauged maad»), sõprus kõikide rahvaste vahel («Sõjasaladus»), seiklused, julgus ja vaprus («Helesinine tass», «Tšuk ja Gek», «Krahvilossi varemeil»).

Sellest, kui sügav ja suur mõte peitus igas tema raamatus, annab tunnistust kas või kirjaniku enda käega kirjutatud pühendus oma sõbrale I. Halturinile kingitud raamatu «Trummilööja saatus» tiitellehel: «Armasta trummilööjat, kes kukkus ise ja oskas ka ise tõusta.»

Kõikide teemadega käsikäes aga on Gaidari raamatus üks, alaline: see on kirjaniku piiritu armastus oma suure kodumaa vastu.

1940. aastal kirjutas Gaidar oma viimase lasteraamatu «Timur ja tema meeskond». See oli vastukajaks tolle aja poliitilistele sündmustele — läänes süttivale ülemaailmsele sõjatulekahjule.

Päeval, mil Gaidar alustas «Timuri» kirjutamist, märkis ta oma päevikusse: «Alustasin täna jutustust . . Sõda müriseb maakeral. Pole enam olemas Norrat, Hollandit, Taanit, Luxemburgi, Belgiat. Sakslased lähenevad Pariisile . . .»

Mida peavad lapsed tegema? Kuidas peavad nemad sõjaks valmistuma?

Sellele küsimusele oli vaja vastata aegsasti ja vastus pidi olema konkreetne. Vaja oli lastele anda kätte teod, millega nad oleksid võinud abistada Punaarmeed ja oma kallist kodumaad. Samal ajal mõistis Gaidar väga hästi, et lapsed on lapsed ja et nende õlgadele ei või veeretada ülejõukäivaid raskusi.

Gaidari kodu ümbruse lapsed Moskvas moodustasid tema meeskonna, kes saatis teda sageli jalutuskäikudel, sõitudel ja kes oli alati valmis täitma iga oma komandöri

ülesannet. Ja Gaidar oli valmis lastele välja mõtlema niisuguseid ülesandeid, mis nõudsid taiplikkust, osavust, otsustusvõimet, mõnikord aga ka meelekindlust.

«Timur ja tema meeskond» oligi uus mäng, mille nõukogude laste jaoks mõtles välja Gaidar. mäng, millega väga oskuslikult valmistati lapsi ette lähenevaks sõjaajaks.

Nagu teada, kandis see ettevalmistus head vilja. Raskeil sõjapäevil kattus meie maa loendamatute tublide timurlastega. Ja mitte üksnes meie maa, timurlased olid väga populaarsed ka välismaal — Poolas, Tšehhoslovakkias, Hiinas . . .

Gaidar ei jõudnud kirjutada eriti palju. Kuid sellised teosed, nagu «RSN», «Kool», «Neljas blindaaž», «Kauged maad», «Sõjasaladus», «Helesinine tass», «Trummilööja saatus», «Suits metsas», «Tšuk ja Gek» ning «Timur ja tema meeskond» jäävad alatiseks meie lastepere lemmikuiks.

*

Lapsepõlves oli Gaidari lemmikmängupaigaks olnud tädi kuuri katus. Seal oli palju huvitavam kui all õuel.

Üle tara paistis raudtee ja sellel liikuvad rongid, mis kadusid käänaku taha metsade varju.

Mis oli seal metsade taga? Kas sinine meri, metsikud mäed või avarad aasad? Kuhu kadusid kõik need rongid? Mis maadesse viisid nad oma suitsu?

Mõtlikul pilgul saatis väike Arkadi kaugusse eemalduvaid ronge ning tema lapsehinge puges igatsus avaruste ja liikumise järele, see romantiline kiindumus jaamadesse ja raudteesse, mis ei lahkunud temast kuni viimaste elupäevadeni.

Ka kirjandusteele asunud Gaidar ei muutunud paiksemaks. Mitu aastat töötas ta ajakirjanikuna Nõukogudemaa eri paigus — Permis, Arhangelskis, Uraalis ja Kaugidas. Ka hiljem elas ta paljudes kohtades. Ta külastas Siberit ja Kesk-Aasiat, elas Krimmis ja Ukrainas, Kaukaasias ning Doni ääres.

Juhtus isegi nii. Arhangelsk. Gaidar väljus kodunt üheks hetkeks, et osta äsjavalminud lõunasöögi juurde hapusid kurke, kuid tagasi tuli . . . kolme nädala pärast. Selle eest tõi ta aga kaasa hiilgava olukirjelduse metsaparvetamisest.

Lugu juhtus nii, et tarul kohtas ta parvetajate artelli, ja haaratuna nende jutustusest, läks nendega sadamasse. Nemad pidid asuma laevale ja sõitma jõge pidi üles parvetustöödele. Gaidar palus ootamatult võtta ka ennast artelli. Nad nõustusid ja Gaidar sõitis nendega kaasa. Päeval töötas ta metsatöödel ja keetis lõkketulel süüa, õhtuti aga puresid teda sääsed ning öösiti vaevas nälg. Kuid oma olukirjelduse materjali õppis ta hästi tundma.

Palju rändas Gaidar jalgsi, kuid proovis läbi ka kõik transpordivahendid, eelistades nende hulgast autot ning paati.

Gaidari raamatute sünnipaigaks on mitmed linnad, külad ja isegi rongid. «Kooli» kirjutas ta Arhangelskis, «Kauged maad» Krimmis, «Sõjasaladuse» — Kaug-Idas, «Tšuki ja Geki» — Okaa-äärses külas jne.

Gaidar armastas kaugeid teid, lõkete suitsu, ustavaid sõpru ja südamlikke laule.

Temalt on kogumata tema luuletused ja laulud, millest paljud on väga lihtsad, kuid poeetilised ja isikupärased.

Ta ise kirjutas laule ja luuletusi oma jutustustele ja kinofilmidele, mida loodi tema stsenaariumide järgi. Ta oli väga musikaalne. Tšaikovski oli tema lemmikhelilooja.

*

Arkadi Gaidar armastas väga lapsi ja lapsed tundsid temas suurt ning tõelist sõpra. Nad vastasid talle õrna armastuse ja sügava kiindumusega.

Ükskõik kus ta ka viibis — linnas, kodus, Artekis, maal, jahil või rindel, — kõikjal leidsid lapsed ta üles ja ümbritsesid teda.

Gaidar sõitis Jaltasse ja otsekui maa alt ilmus välja ville-aastane Anatoli. «Anatoli on minuga väga suur sõber,» kirjutas kirjanik oma päevikusse. «Kinkisin talle viisnurga, vile ja mängurevolveri. Ta kamandab koeri — Tsõgani, Tulikut ja Miškat . . .»

Gaidar sõitis tööle Klini ja otsekohe tekkis tal seal väga suur sõber — neljа-aastane Alka.

Uraalis jõe ääres jahilaagris käisid tal külas kõigi naaberkülade lapsed.

Rindel partisanisalgas ei möödunud nädalatki kui Gaidarile tekkis «käskjalg» — kohaliku metsavahi Svaiko poeg.

Niisuguseid näiteid võiks tuua sadu.

Ja mis peamine — Gaidari sõpruses lastega polnud midagi «mängult». See sõprus oli tõsine, ühelt poolt soe ja südamlik, teiselt poolt õiglaselt karm.

Kord sõitis Gaidar oma palavalt armastatud kasutütre Ženjaga pioneerilaagrisse. Ženja oli tol ajal ainult viieaastane ja ta läks pioneeride juurde hirmus uhkena, et eks vaadake, kui kuulsa isa tütar ma olen! Ja kui kõik lapsed istusid vaikselt paigal ning kuulasid Gaidari jutustust, kõndis Ženja mööda saali, trampis jalgu ja vaatas poisse ülevalt alla. Ka poisid piilusid Ženja poole. Nad oleksid tüdrukule meelsasti naha peale andnud, aga häbenesid Gaidari. Siis jättis Gaidar lugemise pooleli, pani vihiku sülle ja ütles valjusti, üle kogu saali: «Koristage see tüdruk ära. Ta segab minul lugemist ja teil kuulamist.» Poisid ei lasknud endale seda kaks korda ütelda, kuigi Ženja nuttis ja karjus. Gaidar luges jutu lõpuni. Kui ta aga juba ära oli läinud, jooksid kaks pioneeri talle järele ja kinkisid talle hariliku ruudulise vihiku, millele oli suurte punaste tähtedega kirjutatud: «Kirjanik Gaidarile õigluse eest.»

*

1941. aasta juunis tungisid fašistid kallale Nõukogude Liidule, algas rahva «püha sõda».

Gaidari valdas otsemaid mõte, kuidas saada kiiremini sinna, kus otsustati kodumaa saatust ja kuhu tema ei saanud seepärast minemata jätta. Ta pääses rindele ainult ühel tingimusel, lubades ainult «kirjutada sellest, kuidas teised sõdivad». Gaidarist sai «Komsomolskaja Pravda» erikorrespondent.

Kuid oma sõna ta ei pidanud. Esimestest päevadest peale oli ta kõikjal seal, kus Nõukogude armee pidas raskeid lahinguid ülekaaluka ja julma vaenlasega. Hiljem aga jäi ta vabatahtlikuna vaenlase tagalasse ja hakkas Dnepri äärsetes metsades partisaniks.

Mitu korda pakuti kirjanikule lennukit, et toimetada ta üle rindejoone omade juurde. Gaidar keeldus salgast lahkumast, jäädes ustavaks iseendale ja oma sõdurikohusele.

Suur ja tugev grupp läks teed rajama läbi piiramisrõnga ning kutsus Gaidari kaasa. Gaidar aga lükkas ka selle ettepaneku tagasi; ta ei tahtnud oma partisanidest sõpru maha jätta.

Teda armastati ja austati salgas: tugev, heasüdamlik ja julge inimene.

Lahingute vaheaegadel, jagades kõiki rännakuelu raskusi hitlerlaste tagalas, pidas Gaidar salga päevikut. Ta otsandas ka mõned lüürilised teosed. Need olid kirjutatud kirjadena naisele ja pojale Timurile. Gaidar kandis neid alati enesega kaasas ja luges neid kirju partisanidele valjusti ette.

26. oktoobril 1941. aastal läks Gaidar koos nelja partisaniga Lepljavo küla lähistele raudtee äärde luurele.

Gaidar läkus kõige ees.

Ülesõidukohal varitses suur grupp fašiste. Ja väike rühm partisane jõudis välja just sellele kohale. Esimesena märkas fašiste Gaidar. Silmapilkselt mõistis ta, et ainult oma elu hinnaga saab ta hoiatada endale järgnevaid seltsimehi. Ta ajas end sirgu, tõstis käe otsekui rünnakulekutseks kõrgele üles ja tormas otse esseslastele vastu.

Vaenlase kuulipildujate vihane kogupauk kärgatas partisanide pihta. Kuid need olid juba möistnud Gaidari märguandnei ja asunud kaitsepositsioonile.

Gaidar kukkus ega tõusnud enam. Kuulipildujavalang oli lõhistanud ta südame.

Fašistid võtsid ta rinnast ordeni, seljast mundri, võtsid ära ta vihikud, märkmikud ja kirjad.

Raudteevaht leidis Gaidari surnukeha ning mattis selle maha sinnasamasse raudteetammi juurde. Kuid juba mõne päeva pärast teadis kogu küla, et raudtee äärde oli maetud kogu meie maal tuntud kirjanik Arkadi Gaidar.

Nii langes ta, relv käes, kinnitades viimse eluminutini iga oma kirjutatud sõna õigsust.

*

Arkadi Gaidari raamatuid loevad tänapäevani lapsed kõigis meie maa linnades ja külades. Neid tuntakse ja armastatakse ka paljudes välisriikides.

Gaidari põrm aga puhkab Kanevi linnas, kõrgel Dnepri kaldal, kuhu see viidi pärast sõda. Sinna on püstitatud talle ka mälestussammas. Kanevi linnale lähenedes teeb Dnepri jõgi käänaku ja sellepärast on Gaidari hauda näha juba kaugelt enne sadamasse jõudmist.

L. SOE

RSN

1

Varem käisid siin mõnikord lapsed, et joosta ja ronida länguvajunud ja poollagunenud küünide vahel. Siin oli hea olla.

Kunagi olid Ukraina vallutanud sakslased vedanud siia heinu ja õlgi. Ent sakslased kihutati punaste poolt minema, punaste järel tulid haidamakid, haidamakid kihutati minema petljuuralaste poolt ja petljuuralased — veel kellegi poolt. Heinad aga jäid lebama mustunud ning poolkõdunenud hunnikutena.

Sellest ajast peale aga, kui ataman Krivolob, seesama, kellel üle terve papaaha oli kollase ja sinise triibuga lint, laskis siin maha neli venelast ja ühe ukrainlase, kadus lastel igasugune tahtmine ronida ja peita end meelitavatesse labürintidesse. Ning mustad küünid jäid seisma vaikivate ja mahajäetutena.

Ainult Dimka käis siin sageli, sest siin paistis päike kuidagi eriti soojalt, kibemagus koirohi lõhnas meeldivalt ja lopsakate kobrulehtede kohal sumisesid rahulikult kimalased.

Aga tapetud? . . . Neid pole ju enam ammu olemas! Need aeti ühisesse auku ja loobiti muld peale. Ning vana kerjus Avdei, see, keda kardavad väikesed lapsed, meisterdas kahest kepist tugeva risti ja asetas selle sajaja hauale. Keegi ei näinud seda, ent Dimka nägi. Nägi, kuid ei öelnud mitte kellelegi.

Varjulises nurgas jäi Dimka seisma ja vaatas tähelepanelikult ringi. Märkamata midagi kahtlast, tuhnis ta õlgedes ja võttis sealt välja kaks pidemetäit padruneid, vintpüssi varda ja roostetanud, ilma tupeta austria täägi.

Algul mängis Dimka luurajat, see tähendab, roomas neljakäpukil, ent kriitilistel silmapilkudel, kui oli põhjust oletada, et vaenlane on lähedal, heitis maha ning, liikudes edasi suurima ettevaatlikkusega, silmitses üksikasjaliselt vaenlase asetust. Kas õnneliku juhuse tõttu või veel millegipärast, aga täna tal vedas. Karistamatult pääses ta üsna lähedale kujutletavatele vaenlase postidele, ja jälitatuna vaenlase püsside, kuulipildujate ning mõnikord isegi patareide kuulide rahest, tuli ta vigastamatult oma laagrisse tagasi.

Seejärel, lähtudes luureandmetest, saatis ta välja ratsaväe ja sööstis sõjakisaga takjate ja karuohakate tihnikusse. mis kangelaslikult surid ega põgenenud isegi sellise tormilise surve all

Dimka hindas mehisust ja võttis seepärast kõik ellujäänud vangi. Käsutas siis «paigale» ja «valvel» ning pöördus nende poole vihase kõnega:

«Kelle vastu te sõdite? Endasuguste tööliste ja talupoegade vastu?»

Või:

«Kommuuni tahate? Vabadust tahate? Seadusliku võimu vastu . . .»

See olenes sellest, millise armee komandöri ta antud juhul kujutas, kuna ta käsutas järgemööda kord üht, kord teist armeed.

Täna oli ta sattunud sellisesse mängutuhinasse, et tegelikkus tuli meelde alles siis, kui hakkasid helisema kojutuleva karja kellad.

«Pagan võtaks!» mõtles ta. «Nüüd alles saab ema käest! Ja võib-olla ei jäta süüagi!» Ta peitis oma relvad ja tormas kodu poole, mõteldes jooksul, mida oleks parem luisata.

Oma suureks imestuseks ta aga tõrelda ei saanud ning valetada polnudki tarvis.

Ema ei pannud teda peaaegu tähelegi, kuigi Dimka temaga trepil kokku pidi põrkama. Vanaema kõlistas võtmeid, otsides millegipärast sahvrist vana pintsakut ja pükse.

Vennake Tats uuristas pilpaga savihunnikusse hoolega auku.

Keegi tõmbas Dimkat tasakesi tagant püksisäärest. Ta pöördus ümber ja nägi nukralt vaatavat karvast Šmeli.

«Mis sina, tola, tahad?» küsis Dimka hellalt ja märkas äkki, et koeral on mokk millegagi lõhki löödud.

«Ema! Kes seda tegi?» küsis Dimka vihaselt.

«Jäta päriminel» vastas see tusaselt ja pöördus eemale. «Egas mina koera järele valvanud.»

Kuid Dimka tundis, et ema ei räägi tõtt.

«Onu andis saapaga,» seletas Tats.

«Missugune onu?»

«Onu . . . hall . . . ta istub meie toas.»

Kirudes «halli onu», avas Dimka ukse. Voodis nägi ta sõduripluusis mehemürakat. Voodi kõrval pingil vedeles hall kroonusinel.

«Suurpea!» imestas Dimka. «Kust sina tulid?»

«Sealt,» järgnes lühike vastus.

«Misjaoks sa Šmeli lõid?»

«Missugust Šmeli?»

«Minu koera . . .»

«Ärgu klähvigu. Muidu käänan tal veel pea otsast.»

«Et keegi sul endal käänaks!» vastas Dimka südametäiega ja lipsas ahju taha, sest Suurpea käsi sirutus põrandal vedeleva raske saapa poole.

Dimka ei saanud kuidagi aru, kuidas Suurpea siia oli sattunud. Alles hiljuti olid punased ta sõduriks võtnud, ja nüüd on ta jälle kodus. Ei või olla, et teenistus neil nii lühike oleks.

Ohtusõõgi ajal ei pidanud ta vastu ja küsis:

«Tulid sa puhkusele?»

«Puhkusele.»

«Ah nii! Kas kauaks?»

«Kauaks.»

«Valetad, Suurpea!» ütles Dimka veendunult. «Ei punased, valged ega rohelised lase praegu kauaks puhkusele, sellepärast et praegu on sõda. Oled vist desertöör.»

Järgmisel silmapilgul sai Dimka vägeva hoobi kuklasse.

«Mis sa lapsest taod?» astus vahele Dimka ema. «Leidsid nüüd, kellega tegemist teha.»

Suurpea punastas veel enam, rapûtas oma ümmargust, eemalehoidvate kõrvadega pead (selle tõttu oligi ta säärase hüüdnime saanud) ja vastas jämedalt:

«Pidage parem suu... Piiteri proletaarlased... Tahate vist, et teid majast välja kihutaksin!»

Seejärel tõmbus ema kuidagi kössi, vajus küüru ja tõreles pisaraid neelava Dimkaga:

«Sina, puuslik, ära topi oma nina, kuhu pole vaja, muidu saad veel rohkem.»

Pärast õhtusööki puges Dimka kotta, heitis kastide taha põhuhunnikule, võttis ema palitu peale ja lamas kaua unetult. Siis ronis tema juurde tasakesi Šmel ja pani pea ta õlale.

«Ema, sõidame Piiterisse taadi juurde.»

«Ah, Dimka! Mina oleksin kas või praegu valmis... Aga kus nüüd sinna pääseb? Igasuguseid lubasid on vaja, ja siis veel — näed isegi, mis ümberringi sünnib.»

«Aga, ema, kes praegu Piiteris on?»

«Kes neid teab! Räägitakse, et punased. Aga võib-olla on vale. Kes sellest õige aru saab!»

Dimka nõustus, et aru saada on raske. Vallaküla on ometi ligidal ja siiski pole selge, kelle oma ta on! Kõneldi, et neil päevil oli selle vallutanud Kozolup... Aga kes see Kozolup on, missugusest parteist?

Ja Dimka küsis mõttessevajunud emalt:

«Emm, kas Kozolup on roheline?»

«Ah, vajugu nad kõik üheskoos maa alla!» vastas see südametäiega. «Kõik olid inimesed nagu ikka, aga nüüd, mine võta kinni...»

Kojas oli pime. Läbi avatud ukse paistis tihedalt tähtedega ülekülvatud taevas ja heleda kuu serv. Dimka puges sügavamale põhku, valmistudes nägema eile pooleli jäänud huvitava unenäo järge. Uinudes tundis ta, kui meeldivalt soojendas kaela end tema vastu surunud truu Šmel...

Pilveservad sinises taevas hõbelesid päikesest. Tuul mängles põldudel kollase viljaga, suvine päev oma sinava taevaga oli rahulik. Ainult inimesed olid rahutud. Kuskil tumeda metsa taga täristasid kuulipildujad. Kuskil kaugel paukusid kõmavalt suurtükid. Ja kuskile kihutas ratsaväesalk.

«Emm, kelle vastu nad...?»

«Jäta mind rahule!»

Dimka jättis ema rahule, jooksis tara juurde, ronis latile ja vaatas kaua kaugusesse kaduvaid ratsanikke.

Suurpea käis samal ajal ringi vihasena. Iga kord, kui küla läbis punane väesalk, kadus ta kuskile. Ja Dimka mõistis, et Suurpea on desertöör.

Kord saatis vanaema Dimka Suurpeale heinaküüni pekitükki ja leivaviilukat viima. Hiilinud varjulise urka juurde, märkas ta, et Suurpea istus seljaga tema poole ning nokitses millegi kallal.

«Püss!» imestas Dimka. «Vaat kus lugu! Milleks talle püss?»

Suurpea nühkis püssiluku hoolega puhtaks, torkas nartsutropi toru ette ja peitis püssi heintesse.

Kogu õhtu ja veel mitu järgmist päeva vaevas Dimkat uudishimu vaadata, mis püss see on: kas vene või saksa? Aga võib-olla on seal ka nagaan?

Vahepeal oli ümberringi kõik vaikseks jäänud. Punased olid Kozolupi minema kihutanud ja mingisugusele rindele edasi läinud. Väike külake oli muutunud vaikseks ja inimtühjaks. Suurpea hakkas heinaküünist kaduma, jäädes vahel kauaks ära. Ja kord õhtul, kui roosakas tiik kajas konnalaulust, kui osavad pääsukesed õhus liuglesid ja kihulased arutult pirisesid, otsustas Dimka heinaküüni hiilida.

Uks oli lukus, ent Dimkal oli oma käik kanala kaudu. Eemalenihutatav laud nagises, ehmunud kanad hakkasid valjusti kaagutama. Kohkudes tekkinud kärast, lipsas Dimka kiiresti üles. Küünis oli umbne ja vaikne. Ta ronis nurka, kus lebas punane sulgpadi, hakkas tuhnima katuse all ja sattus millelegi kõvale: «Püssipära!» Dimka kuulatas: õues polnud kedagi. Sikutas ja tõmbas välja kogu püssi. Nagaani ei olnud. Vintpüss osutus vene omaks. Ettevaatlikult katsudes ja silmitsedes pööras Dimka seda kaua käes. «Aga mis siis, kui lukk lahti teha?»

Ise polnud ta lukku veel kunagi lahti teinud, oli aga sageli näinud, kuidas sõdurid seda tegid. Ta tõmbas tasakesi — käepide nihkus ülespoole. Tõmbas seda enda poole niipalju kui andis. «Oskan!» mõtles ta uhkelt, kuid seal märkas ta luku all kuskilt väljalipsanud kollakat padrunit. See tekitas talle pisut muret ja ta otsustas luku uuesti kinni panna. Nüüd läks see kangemalt ja Dimka märkas, et

kollane padrun liigub otse püssitorusse. Ta peatus kõheldes ja lükkas püssi endast eemale.

«Kuhu ta, saatan, poeb?»

Kuid oli vaja tõtata. Ta sulges luku ja hakkas relva tasahilju kohale lükkama. See oli juba peaaegu täiesti peidetud, kui äkki uks lahti paiskus ja Dimka ette ilmus Suurpea imestunud ja vihane nägu.

«Mis sa, koer, siin teed?»

«Midagi!» vastas Dimka kohkunult. «Ma magasin ...» ja lükkas püssipära jalaga märkamatult heinte sisse. Samal hetkel lajatas tume, kuid tugev pauk. Dimka pidi Suurpea redelilt peaaegu maha lükkama; ta viskus ülalt otse maa peale ja pani läbi juurviljaaedade plagama. Hüpanud üle teeäärse tara, kukkus ta kraavi, ja kui püsti kargas, tundis, kuidas raevunud Suurpea ta särgist kinni haaras.

«Lööb maha!» mõtles Dimka. «Pole ema ega kedagi — nüüd on lõpp.» Ja saanud selga tugeva võmmu, millest täl silmade ees mustaks läks, kukkus ta maha, oodates üha uusi ja uusi lööke.

Kuid ... teelt kostis kabjaplaginat. Suurpea käsi andis millegipärast järele. Ja keegi hüüdis vihaselt ning käskivalt:

«Katsu sa!»

Dimka avas silmad ja nägi algul hobusejalgu — tervet rida hobusejalgu.

Keegi tõstis ta tugevate kätega üles ja asetas maha. Alles nüüd võis ta silmitseda teda ümbritsevaid ratsaväelasi ja ratsanikku mustas ülikonnas, punane viisnurk rinnal, kelle ees kohmetunult seisis Suurpea.

«Katsu sa!» kordas tundmatu, ja heitnud pilgu Dimka nutetud näole, lisas: «Ära nuta, poisu, ja ära karda. Rohkem ei puutu ta sind ei praegu ega ka hiljem.» Ta andis ühele peaga märku ja kihutas salgaga edasi.

Üks meestest jäi maha ja küsis karmilt:

«Kes sa oled?»

«Kohalik,» vastas Suurpea mornilt.

«Miks armees ei ole?»

«Aastad ei anna välja.»

«Nimi?... Tagasiteel kontrollime.» Ratsaväelane andis kannuseid ja hobune kihutas otsekohe galopis minema.

Teele jäi nõutu ja veel toibumata Dimka. Ta vaatas tagasi — ei ole kedagi. Vaatas ringi — ei ole Suurpead. Vaatas ettepoole ja nägi, kuidas mustendavate täppidena kihutas silmapiiri taha kaduv punane väesalk.

Kuivasid silmist pisarad. Vähehaaval vaibus valu. Kuid koju minna Dimka kartis. Ta otsustas oodata, kuni kõik magama heidavad. Ta läks jõe äärde. Kallaste ääres põõsaste all oli vesi tume ja rahulik, keskel aga helkis roosakalt ja mängles tasa, veeredes üle madala kivise põhja

Teisel kaldal, Nikolski metsa serval, helkis tuhmilt lõkketuli. Millegipärast näis see Dimkale väga kaugena ja ahvatlevalt mõistatuslikuna. «Kes seal võiks olla?» mõtles ta. «Kas karjased?... Aga võib-olla et bandiidid! Keedavad õhtusööki — kartuleid pekiga või veel midagi seesugust...» Dimka kõht oli väga tühi.

Hämaruses lõi tuluke üha heledamalt lõkkele, vilkudes poisile kaugusest lahkesti. Rahutu Nikolski mets aga muutus hämaruses veelgi süngemaks ja tumedamaks.

Laskudes mööda teerada, jäi Dimka äkki seisma: käänaku taga kaldal laulis keegi kõrge sillerdava aldihäälega, kuidagi kummaliselt, seejuures aga siiski ilusasti sõnu silbitades:

«Hei, seltsimehed, kuul-ge,»
neil' vastas tema suu,
«au, kuul-sus Vene-maale!
Nõu-ko-gud e-lagul»

«Kas sa kuuled! Küll aga lõõritab!» mõtles Dimka vaimustusega ja jooksis alla.

Kaldal nägi ta väikest kõhna poisikest, kes lamas kulunud pauna kõrval. Samme kuuldes katkestas poiss laulu ja vaatas umbusklikult Dimkale:

«Mis sul vaja on?»

«Ei midagi... niisama!»

«Aa-a!» venitas poiss, olles nähtavasti vastusega rahul. «Kaklema, tähendab, ei hakka?»

«Mis asja?»

«Kaklema, ütlen... Vaata ette! Olen küll väike, aga annan nii, et...»

Dimka ei kavatsenud üldse kakelda ja küsis omakorda:

«Kas sina laulsid?»

«Mina.»

«Aga kes sa oled?»

«Mina olen Löömamees,» vastas poiss uhkelt. «Löömamees linnast... See on mul niisugune hüüdnimi.»

Viskudes hooga maha, märkas Dimka, et poisike kohkunult eemale nihkus.

«Sa oled rämps, aga mitte löömamees... Kas löömamehed on siis niisugused?... Aga laule laulad toredasti.»

«Mina, vennas, tean igasuguseid. Jaamades ešelonides laulsin alati. Ükskõik kas punastele, petljuuralastele või kellele tahes... Kui näiteks seltsimeestele, siis näiteks «Aljoša-šad» või pursuidest Kui valgetele — siis on vaja teist: «Enne oli rahakest, oli siis ka pabereid», «Venemaa hukkus» ja siis veel «Õunakest» — seda võib muidugi mõlemale poolele laulda, ainult sõnad on vaja ümber seada.»

Vaikiti pisut.

«Aga milleks sa siia tulid?»

«Mul on siin ristiema, vanaema Onufrihha. Mõtlesin kas või üks kuugi korralikult õgida. Aga kus seda! Ütles, et nädala-paari pärast ärgu mind siin enam olgu!»

«Ja siis kuhu?»

«Ükskõik kuhu. Kus parem on.»

«Aga kus?»

«Kus? Kui teaksin, mis siis viga! Tuleb leida.»

«Tule hommikul jõele, Löömamees. Hakkame vähke püüdma!»

«Ega sa ei peta? Tingimata tulen!» nõustus poiss hea meelega.

Dimka hüppas üle tara, hiilis läbi pimeda õue ja märkas trepil istuvat ema. Ta astus ema juurde, tõmbas teda pearätikust ja ütles tõsiselt:

«Emm, ära tõrele minuga. . Ma tulin meelega hilja, sest Suurpea peksis mind rängalt.»

«Vähe sulle!» vastas ema ümber pöörates. «Oleks pidanud rohkem...»

Dimka kuulis ta sõnades solvumist, kibedust ja kaastunnet, mitte aga kurjust.

Kord tuli Dimka jõele kangesti tujutuna.

«Jookseme ära, Löömamees!» pani ta ette. «Kaome siit kuskile kaugele!»

«Aga kas ema laseb sind?»

«Oled tola, Löömamees! Kui ära joostakse, siis ei küsita kelleltki. Suurpea on tige, kakleb. Ta ajab minu pärast minema ema ja Tatsa.»

«Missuguse Tatsa?»

«Väikese vennakese. Ta tatsab naljakalt, kui käib, seepärast hakkasimegi nii hüüdma. Ja muidu on kah kõik ära tüüdanud. Mis seal kodus ikka on!»

«Jookseme!» ütles Löömamees elavalt. «Miks ma ei peaks jooksma? Kas või praegu kohe. Hakkame mööda ešelone käima.»

«Mismoodi?»

«Noh, nii et mina laulan midagi ja siis ütlen: «Austatud seltsimehed, kummardan teie ees, et poleks teil front, vaid lusti saaks igamees. Leiba päevas paarinaelane tükk, tubakat kah oma kaheksandik jagu, ning ärgu teid kohutagu ei kuuliprits, suurtükk ega ükski vaenlasenägu.» Kui siis naerma puhkevad, tuleb võtta samal silmapilgul müts peast ja öelda: «Kodanikud! Olge lahked, tasuge laste vaeva eest.»»

Dimka imetles kergust ja kindlust, millega Löömamees neid väljendusi pildus, ent selline elamisviis talle eriti ei meeldinud ja ta ütles, et märksa parem on astuda vabatahtlikuna mingisugusesse väesalka, organiseerida oma salk või minna koguni partisaniks. Löömamees ei vaielnud vastu, ja kui Dimka poolehoidvalt punastest rääkis, «seepärast et need on revolutsiooni poolt», selgus koguni, et Löömamees oli juba punaste juures teeninud.

Dimka vaatas teda imetlusega ja lisas, et ka roheliste juures pole viga, «sest et need söövad palju hanesid». Täiendavalt selgus kohe, et Löömamees oli ka roheliste juures olnud, kus oli saanud regulaarselt oma portsjoni, pool hane päevas.

Põgenemisplaani arutati kaua ja hoolikalt Löömamehe ettepanek, põgeneda otsekohe, isegi kodunt läbi minemata, lükati otsustavalt tagasi.

«Esimesteks päevadeks on siiski pisut leiba vaja kaasa võtta,» lausus Dimka, «sest muidu hakka, niipea kui kodunt ära saad, kohe teistelt manguma. Ja siis tikke...»

«Katelok kuluks ära. Kougid natuke põllult kartuleid ja ongi lõuna käes!»

Dimkale meenus, et Suurpea oli kaasa toonud tugeva vaskkateloki. Vanaema hõõrus selle tuhaga puhtaks, ja kui see hakkas läikima nagu pühadesamovar, peitis sahvrisse.

«Aga see on luku taga ja võtit kannab vanaema kaasas.»

«Pole viga,» ütles Löömamees. «Igasuguse luku tagant võib kätte saada, vaja ainult vilumust.»

Otsustati nüüd kohe hakata toitu varuma. Dimka tegi ettepaneku peita see küünide juurde põhu alla.

«Milleks küünide juurde?» vaidles Löömamees vastu. «Võib kuskile mujale... Misjaoks surnute kõrvale?»

«Mis sul surnutest?» küsis Dimka pilkavalt.

Selsamal päeval tõi Dimka viilu pekki ja Löömamees kolm hoolikalt paberisse mähitud tikku.

«Palju korraga ei või,» seletas ta. «Onufrihhal on ainult kaks topsi, ja tuleb teha nii, et ei paistaks silma.»

Sellest hetkest oli põgenemine lõplikult otsustatud.

Elu aga pulbitses kõikjal rahutult. Kuskil lähedal oli suur rinne. Veel lähemal olid mõned teisejärgulise tähtsusega väiksemad rinded. Ümberringi ajasid punaarmeelased taga jõuke või jõugud punaarmeelasi, või kaklesid atamanid omavahel. Tugev oli ataman Kozolup. Põiki üle ta kangekaelse lauba jooksis sügav korts ja ta silmad vaatasid hõbejate kulmude alt raskelt. Sünge ataman! Ataman Ljovka oli kaval kui kurat. Tal naeris hobunegi samuti nagu ta ise, paljastades valgeid hambaid. Aga sellest ajast peale, kui ta Kozolupi juhtimise alt ära läks, tekkis nende vahele algul varjatud, hiljem aga avalik vaen.

Kozolup kirjutas kohalikele elanikele käskkirja: «Mitte anda Ljovkale pekki meeste jaoks, heinu hobuste jaoks ega taresid öömajaks.»

Ljovka naeris ja kirjutas teise.

Punased lugesid läbi mõlemad käskkirjad. Kirjutasid kolmanda. «Kuulutada Ljovka ja Kozolup lindpriiks» — ja kõik. Palju kirjutada polnud neil aega, sest pearinne andis neil tugevasti järele.

Ja siis algas niisugune möll, et enam ei saanud millestki aru. Vanaisa Zahhari oli ometi kange mees! Oli teine kolmes sõjas olnud. Aga temagi, kui istus muldvallile punaka koera juurde, kellel purjus petljuuralane mõõgaga kõrva ära oli raiunud, ütles:

«No on see aga aeg!»

Täna tulid rohelised, umbes kakskümmend meest. Neist kaks astusid Suurpea poole sisse. Naersid ja jõid tassidega sogast kanget puskarit.

Dimka vaatas neid uudishimuga.

Kui Suurpea ära läks, valas Dimka, kes juba ammu oli tahtnud puskari maitset teada saada, tassipõhjad kokku.

«Di-imka, mulle!» virises Tats nutuselt.

«Jätan, jätan!»

Kuid vaevalt oli ta tassi suu peale kummutanud, kui juba tormas meeletult sülitades hoovi.

Küünide juurest leidis ta Löömamehe.

«Aga mina, vennas, tean midagi.»

«Mis asja?»

«Rohelised kaevavad meie tara taga auku üle tee, tont teab, milleks. Vististi selleks, et keegi ei sõidaks.»

«Kuidas siis saab mitte sõita?» vaidles Dimka kaheldes vastu. «Siin on midagi korrast ära. Küllap nad sepitsevad vist midagi.»

Mindi oma tagavarasid vaatama. Neid oli veel vähe: kaks pekitükki, tükk keedetud liha ja kümmekond tikku.

Sellel õhtul rippus päike tohutu punaka kettana silmapiiril Nadeždino põldude kohal, loojudes pikkamööda, tõttamata, otsekui oleks ta nautinud puhkava maa avarat rahu.

Kaugel, end vastu Nikolski metsa serva surunud Olhovkas lõi mitu korda kell. Kuid mitte äreva alarmina, vaid nõnda lihtsalt, pehmelt-pehmelt. Ja kui tihedad värvilised helid õlgkatuste vahelt vanaisa Zahhari kõrvu jõudsid, imestas see rahuliku heli üle, mida ta polnud enam ammu kuulnud, lõi aeglaselt risti ette ja istus kindlalt oma kohale viltuvajunud trepi kõrval. Istudes ta mõtles: «Mis püha see homme siis on?» Ta koputas kepiga vastu akent ja küsis, kui vanaeit pea välja pistis:

«Gorpina, kuule, Gorpina, kas homme on õige pühapäev või?»

«Mis jutt see on, vana!» vastas jahuga määrdunud Gorpina rahulolematult. «Kas siis kesknädala järel tuleb pühapäev?»

«Seda minagi mõtlen...»

Ja vanaisa Zahhari hakkas kahtlema, kas ta ehk asjata risti ette ei löönud ja kas pole see mõni paha heli.

Tuli tuuleiil, sasis pisut ta halli habet. Vanaisa Zahhari nägi, kuidas uudishimulikud eided oma pead akendest välja pistsid ja lapsed väravast välja jooksid, põllult aga kostis mingisugune imelik veniv hääl, justkui oleks härg möiranud või lehm karjas ammunud, ainult veel teravamalt ja kauem.

Ouuu-uu-uuu...

Siis äkki raksatas õhus ning karjakopli juures hakkasid vopsima lasud... Korrapealt paugatasid kinni aknad,

kadusid tänavalt lapsed. Ainult kohkunud vanamees ei suutnud tõusta ega end liigutada, kuni Gorpina talle hüüdis:

«Astu, astu rutem, vana tola! Või sa ei näe, mis tulemas on?»

Dimka süda peksis sel ajal samasuguste ebakorrapäraste löökidega nagu lasudki, tal oli tahtmine joosta välja tänavale, teada saada, mis seal on. Tal on hirm, sest ema oli kahvatanud ja lausus võõra, tasase häälega:

«Heida ... heida põrandale, Dimake. Issand küll, et nad ainult suurtükkidest laskma ei hakkaks!»

Tatsa silmad läksid suureks-suureks, ta otsekui tardus põrandal, surudes pea vastu lauajalga. Ent lamada polnud tal mugav ja ta lausus virilalt:

«Ema, ma ei taha põrandal olla, ma lähen parem ahju peale.»

«Lama aga lama! Vaata, kui tuleb haidamakk ... küll ta sulle näitab!»

Sel hetkel raksatas midagi eriti kõvasti, nii et akende klaasid klirisesid, ning Dimkale näis, et maa võpatas. «Pomme viskavad!» mõtles ta ja kuulis, kuidas pimedaks muutunud akendest jooksis müdinal ja kisades mööda mitu meest.

Kõik jäi vaikseks. Möödus veel umbes pool tundi. Keegi kolistas kojas, komistas tühjale ämbrile ja hakkas vanduma. Uks paiskus lahti ja tuppa astus relvastatud Suurpea.

Ta oli millegi üle hirmus vihane, sest jõi ühe sõõmuga tühjaks kopsikutäie vett, tõukas püssi pahaselt nurka ja lausus varjamata tusaga:

«Ah, et teda!» ...

Hommikul kohtusid poisid vara.

«Löömamees,» küsis Dimka, «kas sa tead, mis eile juhtus ... Kellega see oli?»

Löömamehe elavad silmad särasid enesega rahulolevalt. Ta vastas tähtsalt:

«Oi, vennas! Eile alles oli lugu ...»

«Ära ainult valeta! Ma ju nägin, kuidas sinagi kohe aedade taha putkasid.»

«Kust sa tead? Võib-olla läksin ringi!» solvus Löömamees.

Dimka kahtles selles tugevasti, kuid ei hakanud vahele rääkima.

«Eile sõitis auto, seda oli Olhovkas parandatud. Nii kui ta sealt välja sõitis, lõi diakon Gavrila kella: pimm-pomm! ... — tähendab, signaal.»

«Noh?»

«See'p see ongi, et noh ... Auto jõudis küla juurde, tema pihta aga anti püssidest. Auto hakkas tagasi sõitma, tara aga oli juba suletud»

«Kas mõni kinni ka võeti?»

«Ei ... Sealt hakati niisugust tuld andma, et ei pääsenud ligigi. Siis aga nägid nad, et lood on halvad ja tormasid laiali ... Seal neid siis maha kõmmutatigi! Üks aga pääses minema. Viskas pommi, Onufrihha tarel lõi kõik klaasid puruks. Mehele soolati püssidest, aeti taga, tema aga — üle tara, läbi juurviljaaedade, ja kaduski.»

«Aga auto?»

«Auto on praegugi siin ... ainult kõlbmatu, sest siis, kui ära hakati jooksma, viskas üks granaadi. Lõi tervenisti nässu ... Ma juba käisin seal ... Fedka Marjin jõudis minust ette. Näppas signaalikummi ära. Pigistad kummi, küll siis undab!»

Kogu päev oli juttu ainult eilsest sündmusest. Rohelised olid juba öösel minema ratsutanud. Ja väike külake jäi jälle ilma võimuta.

Ettevalmistused põgenemiseks hakkasid samal ajal lõpule jõudma.

Jäi üle veel katelok näpata. Seda otsustati teha järgmisel õhtul pika naelaga varustatud kepi abil läbi väikese, juurviljaaia pool oleva aknakese.

Löömamees läks lõunale.

Dimka ei läbenud paigal istuda ja ta läks küünide juurde Löömameest ootama.

Siin viskus ta õlgedele pikali ja hakkas vallatlema, kaitstes end Šmeli ägeda pealetungi eest. Peagi aga erutus ta ja tõusis püsti. Talle näis, et õlekubud olid asetatud kuidagi teisiti, mitte nii nagu tavaliselt. «Kas tõesti käis siin mõni poistest? Vaat kus saatanad!» Ta astus ligi, et kontrollida, kas pole keegi avastanud paika, kuhu oli peidetud toit. Kobas käega — ei, oli alles! Tõmbas välja rasva, tikud, leiva. Pistis käe liha järele — ei olnud!

«Oh te saatanad!» kirus ta. «Selle on kindlasti Lööma-

mees kinni pistnud. Kui oleks mõni poistest, siis oleks juba kõik korraga kadunud.»

Peagi ilmus ka Löömamees. Ta oli alles lõunastanud ja seepärast parimas meeleolus ning lähenes muretult vilistades.

«Kas sa liha sõid?» küsis Dimka, põrnitsedes teda vihaselt.

«Sõin!» vastas see. «Küll oli hea...»

«Või hea!» ründas teda vihane Dimka. «Aga kes lubas? Kus sul seesugune kokkulepe oli? Mida me tee peale võtame?... Kui õige äigan sulle vastu kolu, vaat siis on hea!...»

Löömamees jahmus.

«Ma sõin ju kodus, lõuna ajal. Onufrihha oli helde, tõstis müraka tüki kapsasupi seest välja!»

«Aga kes siit võttis?»

«Pole aimugi.»

«Vannu jumala nimel!»

«Jumala nimel! Vajugu ma siinsamas maa alla, kui olen võtnud.»

Kas sellepärast, et Löömamees siinsamas maa alla ei vajunud, või sellepärast, et ta eitas süüdistust ebatavalise tulisusega, kuid Dimka otsustas, et erandjuhtumina Löömamees seekord ei valetanud.

Ja lasknud pilgul üle põhu libiseda, hüüdis Dimka Šmeli ning sirutas käe vitsa järele.

«Šmel, tule siia!»

Ent Šmel ei armastanud, kui temaga niiviisi kõneldi. Ta jättis oheliku sakutamise, laskis saba sorgu ja läks kohe kõrvale.

«Tema õgis ära,» tõendas Löömamees pahaselt. «Ja missugune rasvane tükk see oli!»

Peideti kõik uuesti, kõrgemale, kaeti lauaga ja pandi peale telliskivi.

Siis lamati kaua, maalides tulevase elu ahvatlevaid plaane.

«Metsas lõkke ääres ööbida... tore!»

«Ainult pime on öösel,» tähendas Löömamees kahetsusega.

«Mis sest, et pime? Muretseme endile püssid ja ise oleme ju ka...»

«Aga kui ära tapetakse,» alustas Löömamees jälle ja lisas tõsiselt: «Mulle, vennas, ei meeldi, et mind tapetaks.»

«Mulle ka mitte,» tunnistas Dimka. «Muidu ole augus.... nagu need.» Ja ta näitas peaga sinna, kus läbi tiheda hämaruse vaevu joonestus viltuvajunud rist.

Selle meeldetuletuse juures tõmbus Löömamees kössi ja tundis, et õhtune õhk oli nagu jahedamaks muutunud.

Kuid püüdes näida vahvana, vastas ta ükskõikselt:

«Jah, vennas... Aga meil ikka oli ükskord lugu...»

Ta katkestas lause, sest Šmel, kes Dimka külje all lamas, tõstis pea, teritas kõrvu ja urises hoiatavalt ning vihaselt.

«Mis on? Mis sul on, Šmelik?» küsis Dimka erutatult ja silitas koera pead.

Šmel jäi vait ja asetas pea uuesti käppade vahele.

«Rotti haistab,» lausus Löömamees sosinal, haigutas tehtult ja lisas: «Vaja koju minna, Dimka.»

«Kohe. Aga mis lugu teil siis oli?»

Löömamehel polnud loo jaoks mahti: liiatigi oli see, mida ta kavatses valetada, juba peast välja lennanud.

«Lähme,» nõustus Dimka, rõõmustades, et Löömamees ei kavatsenud jutustust jätkata.

Tõusti üles. Šmel tõusis ka, kuid ei hakanud kohe minema, vaid peatus õlehunniku juures ning hakkas uuesti ärevalt urisema, otsekui oleks keegi teda pimedusest õrritanud.

«Rotte haistab!» kordas nüüd Dimka.

«Rotte?» küsis Löömamees hädisel häälel. «Aga kuidas ta neid siis enne ei haistnud?»

Ja lisas tasa:

«Külm on kuidagi. Jookseme õige, Dimka!»

«Aga see bolševik, kes ära jooksis, on kuskil küla lähedal.»

«Kust sa tead?»

«Niisama, arvan! Onufrihha saatis mind ennist Gorpina juurde, et pool tassi soola laenata. Sellel aga oli tol päeval särk tara pealt kadunud. Jõudsin sinna ja kuulsin kojast, kuidas keegi tõreles: «...Ja keegi,» ütles ta, «oli särgi lattide alla visanud. Vaatasime Jegorihhaga: särk lõhki, ja oleks veel natuke, aga ei, täitsa räbalad.» Vanaisa Zahhari kuulas ja lausus: «Oh, Gorpina...»»

Siin Löömamees peatus paljutähendavalt ning vaatles Dimkat, ja alles siis, kui see kannatamatult nohhetama hakkas, alustas uuesti:

«Vanaisa Zahhari ütles: «Oh, Gorpina, hoia oma keel

parem hammaste taga» Astusin tuppa. Vaatan, pingil lebab särk, lõhkine ja üleni verine. Gorpina, niipea kui mind nägi, istus otsekohe särgile peale ja käskis. «Vana, anna talle pool tassi.» Ise aga üles ei tõuse. Aga mis minul sest oli, mina nägin niigi. Tähendab, mõtlesin, bolševik sai kuuliga pihta.»

Vaikiti, mõeldi ootamatult pealtkuulatud uudise üle. Ühel tõmbusid silmad pilukile, ainiti ja tõsiselt vaatama jäädes. Teisel hakkasid nad elavalt liikuma ja särama.

Ja Dimka sõnas:

«Tead mis, Löömamees, ole ka sina parem vait. Niigi on meil küla juures palju punaseid tapetud, ja ikka üksikult.»

Põgenemine oli määratud järgmiseks hommikuks. Kogu päeva oli Dimka enesetunne vilets. Ta lõhkus kogemata ära tassi, astus Šmelile saba peale ja oleks potitäie hapupiima sisseastuva vanaema käest peaaegu maha ajanud, mille eest sai Suurpealt vägeva kõrvakiilu.

Aeg aga liikus edasi. Tund tunni järel möödus keskpäev, lõuna, saabus õhtu.

Poisid peitsid end juurviljaaeda leedripõõsaste taha tara äärde ja jäid ootama.

Nad pugesid sinna siiski natuke vara, sest inimesed käisid veel kaua üle hoovi. Lõpuks tuli Suurpea, ema kutsus ära Tatsa ning hüüdis trepilt:

«Dimka! Dimake! Kuhu sa kadusid?»

«Õhtust sööma!» otsustas Dimka, kuid vastu hüüda muidugi ei mõtelnudki. Ema seisis tükk aega ja läks ära.

Oodati. Hiiliti põõsastest välja. Sahvri seina ääres peatuti. Aknake oli kõrgel. Dimka laskus kummargile ja toetas käed põlvedele. Löömamees ronis ta seljale ning pistis pea ettevaatlikult aknast sisse.

«Tee rutem! Ega mul selg kivist ole.».

«Väga pime on,» vastas Löömamees sosinal. Vaevaga sai ta kateloki konksu otsa, tõmbas enda poole ja hüppas maha. «Käes!»

«Löömamees,» küsis Dimka, «aga kust sa vorsti võtsid?»

«Seal kõrval rippus. Jookseme ruttu!»

Väledalt lipsati minema, kuid tara taga tuli äkki meelde, et konksuga kepp oli jäänud seina äärde. Dimka jooksis tagasi, kahmas kepi ja nägi äkki, et Tats oli pea läbi taraaugu pistnud ning vaatas teda uudishimulikult.

Käes kepp ja vorst, sattus Dimka sedavõrd segadusse, et toibus alles siis, kui Tats talt küsis:

«Misjaoks sa vorsti näppasid?»

«Ma ju ei näpanud, Tats. Seda on vaja,» vastas Dimka kärmelt. «Vaja värvukesi sööta. Tats, kas sa armastad värvukesi? Siuts-siuts!... Siuts-siuts!... Ära ainult kellelegi räägi. Ega sa ei räägi? Ma annan sulle homme ilusa naela!»

«Värvukesi?» küsis Tats tõsiselt.

«Jajah! Jumala eest!... Neil ei ole... Vaesekesed!»

«Ja naela annad?»

«Naela annan... Ega sa ei ütle, Tats? Muidu ma ei anna naela ega lase Šmelikuga mängida.»

Saanud lubaduse vaikida (kuid endamisi selles tugevasti kahtledes), tormas Dimka kannatamatult ootava Löömamehe juurde.

Hämardus kiiresti, ja kui poisid küünide juurde jõudsid, et katelokki ja õnnetut vorsti ära peita, oli juba pime.

«Peida rutem!»

«Anna!» Ja Löömamees ronis läbi augu katuse alla. «Dimka, siin on pime,» sosistas ta ärevalt. «Ma ei leia midagi...»

«Ah, tola, valetad, et ei leia! Kardad lihtsalt!»

Ta ronis ise. Pimeduses leidis ta Löömamehe käe ja tundis, et see väriseb.

«Mis sul on?» küsis ta, tundes, et hirm hakkas üle kanduma ka temale.

«Seal...» Ja Löömamees haaras tugevamini Dimkast kinni.

Dimka kuulis selgesti pimedast küünisügavusest kostvat rasket, surutud oigamist.

Järgmisel hetkel veeresid nad kisaga alla ning pistsid mõlemad õuduses punuma, märkamata teed, auke ja radasid.

3

Sel ööl ei saanud Dimka kaua uinuda. Vähehaaval hakkasid tal peas valmima mõnesugused oletused: «Rotid... Kes sõi liha ära?... Särk... Oigamine... Aga mis siis, kui?...»

Ta vähkres kaua ega saanud kuidagi lahti tüütult korduvast mõttest.

Hommikul oli ta juba küünide juures. Lükkas õled kõrvale ja ronis auku. Rohkearvulistest piludest sissetungivad päikesekiired läbisid tühja küüni hämarust. Esimesed toed seal, kus pidid väravad olema, olid maha kukkunud, katus längu vajunud ning sissepääsu kinni matnud. «Kuskil siin,» mõtles Dimka ja roomas edasi. Ta pöördus laialivarisenud põletamata telliskivide virna taha ja peatus kohkunult. Nurgas õlgedel lamas kummuli inimene. Kuuldes krabinat, tõstis see pisut pead ja sirutas käe läheduses lebava nagaani poole. Kas sellepärast, et tal jõud üles ütles, või millegi muu pärast, kuid ta vaatas palavikuliste, ähmaste silmadega, laskis revolvri lahti, kergitas end pisut ning lausus kähisevalt, vaevaga keelt liigutades:

«Juua!»

Dimka astus sammu ettepoole. Välgatas valge äärisega viisnurk ja Dimka pidi imestusest peaaegu hüüatama, tundes haavatus ära võõra, kes teda kunagi Suurpea käest oli päästnud.

Kadus kogu hirm, kadusid kõik kahtlused, jäi järele ainult kaastunne inimese vastu, kes teda nii tuliselt oli kaitsnud.

Haaranud kateloki, tormas Dimka jõe äärde vett tooma. Jooksuga tagasi tulles pidi ta kokku põrkama Marja Fedkaga, kes aitas emal märga pesu tassida. Dimka lipsas kiiresti põõsastesse ning nägi sealt, kuidas Fedka sammu aeglustades pea uudishimulikult tema poole pööras. Ja kui ema, kes oli märganud, et korv raskemaks muutus, poleks pahaselt hüüdnud: «Kanna ometi, paharet, mis sa töllerdad!», siis poleks Fedka muidugi välja kannatanud, vaid oleks kontrollinud, kes see nii kiiresti end põõsastesse peitis.

Tagasi tulles nägi Dimka, et tundmatu lamab suletud silmi ja liigutab tasakesi huuli, otsekui kõneleks kellegagi unes. Dimka puudutas teda õlast, ja kui mees silmad avas ning enda ees poisikest nägi, ilmus ta kuivanud huultele midagi nõrga naeratuse taolist. Ta jõi ja küsis juba selgemalt ning arusaadavamalt:

«Kas punased on käugel?»

«Kaugel. Pole enam kuuldagi.»

«Aga linnas?»

«Vist petljuuralased ...»

Haavatu langetas pea ja küsis Dimkalt:

«Poiss, ega sa kellelegi ei ütle?»

Selles lauses oli nii palju ärevust, et Dimka hakkas õhetades kinnitama, et ei ütle.

«Kui ehk ainult Löömamehele!»

«Kas see on see, kellega te põgeneda kavatsesite?»

«Jah,» vastas Dimka kohmetult, «ta vist tulebki.»

Oli kuulda ööbiku sulavat trillerdust. See oli Löömamees, kes otsis ja imestas, kuhu ta kaaslane on kadunud.

Pistnud pea läbi augu välja, kuid soovimata hüüda, viskas Dimka teda õrnalt kivikesega.

«Mis on?» küsis Löömamees.

«Tasem! Roni siia ... On vaja.»

«Oleks siis kutsunud, aga sina ... kiviga! Puudus veel, et oleksid telliskiviga virutanud.»

Mõlemad laskusid auku. Nähes enda ees võõrast meest ja lumedat revolvrit õlgedel, peatus Löömamees aralt.

Tundmatu avas silmad ja küsis lihtsalt.

«Noh, mis on, poisid?»

«See on Löömamees!» Ja Dimka lükkas teda kergelt ettepoole.

Tundmatu ei vastanud midagi, kallutas ainult pisut pead.

Dimka tõi oma tagavaradest välja viilaka leiba ja eilse vorsti.

Haavatu oli näljane, kuid sõi algul vähe, rohkem jõi.

Löömamees ja Dimka istusid peaaegu kogu aja vaikides.

Roheliste kuul oli haavanud meest jalast; peale selle polnud ta kolm päeva lonksugi vett suhu saanud ning oli tugevasti kurnatud.

Pärast vähest kehakinnitust tundis ta end paremini ja ta silmad hakkasid särama.

«Poisid!» ütles ta juba täiesti selgelt Ja hääle järgi tundis Dimka nüüd jälle ära võõra, kes oli hüüdnud Suurpeale: «Katsu sa!». «Olete toredad poisid ...» jätkas mees. «Kuulasin sageli, kuidas te juttu ajasite ... Aga kui te välja lobisete, siis tapetakse mind ära ...»

«Ei tohiks küll!» ütles Löömamees kõheldes vahele.

«Mis ei tohiks küll!» vihastas Dimka. «Sa ütle ei, ja kõik ... Ärge teda kuulake,» pöördus ta tundmatu poole peaaegu pisarsilmil. «Jumala nimel, ei ütle! Vajugu ma maa alla, luban kõik ... Annan naha peale ...»

Aga Löömamees oli juba aru saanud, et ütles midagi sobimatut, ja vastas vabandava tooniga:

«Ma ju, Dim, isegi . . . et ei või, tähendab . . . mitte mingil juhul.»

Ja Dimka nägi, kuidas tundmatu jälle naeratas.

Lõunalauas kiheles Tats tükk aega ja pahvataski välja:

«Anna, Dimka, nael, muidu ütlen emale, et sa värvukestele volsti tassisid.»

Dimkal pidi kartulitükk peaaegu kurku kinni jääma ja ta kolistas valjusti taburetiga. Suurpead õnneks polnud, ema võttis ahjust leent, vanaema aga oli viietsa kuulmisega.

Ja Dimka lausus sosinal, tõugates Tatsa jalaga:

«Las ma söön lõuna ära, mul on juba valmis pandud.»

«Et sul täbarasti läheks!» mõtles ta laua tagant tõustes. «Just nagu keelest oleks teist tõmmatud.»

Pärast mõningat otsimist tõmbas ta kuuri seinast välja suure raudnaela ja viis Tatsale.

«Liiga suur, Dimka!» ütles Tats, silmitsedes imestunult jämedat, kohmakat naela.

«Mis suur? See ongi hea, Tats. Mis sul väikesest kasu: lööd kohe sisse, ja kõik. Siin aga võib kaua istuda, kops, kops! . . . Hea nael!»

Õhtul leidis Löömamees Onufrihha järelt tüki puhast lõuendit sidemeks, Dimka aga kahmas tagavaradest suure tüki pekki ja otsustas hankida joodi.

Isa Perlamutri lamas kušetil alumise kuue väel ja ilma saabasteta ning mõlgutas kurvastusega mõtteid allamäge läinud asjadest kiriku pärast, mis põles maha juba möödunud aastal ühe mürsu plahvatusest Kuid lamanud pisut, meenusid talle lähenevad kirikupühad ja sellest lahutamatud annid. Ja nähes oma kujutluses põrsaliha, võirattaid ning nägusaid koorepotte, said isa Perlamutri mõtted nähtavasti uue suuna, sest ta kõhatas soliidselt ning jäi naeratades millestki mõtlema.

Dimka astus sisse, peitis pekitüki selja taha ja lausus tasa·

«Tervist, isake preester.»

Isa Perlamutri ohkas, pööras silmad Dimka poole ja küsis püsti tõusmata:

«Kuhu siis sina, laps, minu või abikaasa juurde?»

«Tema juurde, isake.»

«Hm... Aga seniks, kui tema ära on, olen mina tema eest.»

«Ema saatis. Tegi endale pisut viga, ütles, et mine, ehk preestri abikaasa annab pisut joodi. Ja saatis tillukese pudeli.»

«Pudeli... Hm...» köhatas isa Perlamutri kahtlevalt. «Milleks see pudel!... Aga miks sa, poiss, käsi selja taga hoiad?»

«Tükk pekki on. Ema ütles, et kui valab, siis anna tänuks...»

«Kui valab?»

«Jumala eest, nii ütleski.»

«Oh-ho-hoo,» lausus isa Perlamutri üles tõustes. «Et ka muidu saadaks, aga vaat: «Kui valab»...» Ja ta vangutas pead. «Noh, anna siis pekk siia... Vana!»

«Uut pole ju veel tapetud, preestri-isake.»

«Tean isegi, aga oleks võinud rasvasemat... kuigi on vana. Kus pudel on? Ime, et see ema sulle tervet soru ei andnud? Ega's seda täis või panna.»

«Sinna, isake, mahub ju ainult kaks sõrmkübaratäit. Vähem ei saa enam ollagi!»

Preester seisis ja mõtles pisut järele.

«Sa ütle, las tuleb parem ema ise. Ma ise määrin teda. Aga valada... milleks?»

Dimka raputas meeleheitlikult pead.

«Hm... Mis sa peaga vehid?»

«Isake, valage ikkagi,» lausus Dimka kärmelt, «muidu ema käskis: «Kui ei anta, Dimka, võta pekk ja too tagasi.»»

«Aga sina ütle talle: «Ärgu andja muretsegu oma anni eest, sest kõigekõrgema palge ees on tema and tühine.» Kas jääb meelde?»

«Jääb! Aga valage siiski, isake.»

Isa Perlamutri torkas oma paljad jalad tuhvlitesse — seejuures Dimka imestas nende ebatavalist suurust — ja kahmas peki ning läks pudelikesega teise tuppa.

«Säh, võta,» sõnas ta tagasi tulles. «Ainult oma heldusest...» Ja pärast lühikest mõtlemist küsis: «Kas teil kanad munevad, poiss?»

«Heldusest!» vihastas Dimka. «Vähem kui pool...» Ja teisele küsimusele vastas uksest väljudes tõsiselt: «Meil, isake, kanu ei olegi, ainult kuked üksi.»

Sel ajal polnud punastest kuuldagi ja poistel tuli olla valvel.

Ometi hiilisid nad sageli küünide juurde ja viibisid tundmatu seltsis tundide kaupa.

Mees lobises nendega meelsasti, jutustas lugusid ja tegi isegi nalja. Ainult mõnikord, eriti siis, kui jutt rinnetele kaldus, ilmus ta kulmude juurde sügav kurd; siis ta vaikis ning mõtles kaua millegi üle.

«Noh, poisid, kas ei ole kuulda, kuidas seal on?»

«Seal» — see oli rindel. Ent külas liikusid ainult ähmased, üksteisest erinevad kuuldused.

Siis muutus tundmatu süngeks ning närveeris. Oli näha, et rohkem kui alatine oht, rohkem kui hirm oma saatuse eest rususid teda teadmatus, tegevusetus ja selgusetus.

Mõlemad poisikesed kiindusid temasse. Eriti Dimka. Ükskord, jätnud koju nutva ema, tuli ta küünide juurde nukrana ja süngena.

«Suurpea peksab...» seletas ta. «Minu pärast ajab ema minema ja Tatsa ka... Sõidaksime isa juurde Piiterisse, aga kuidagi ei saa...»

«Miks ei saa?»

«Ei pääse läbi: nõutakse igasuguseid lubasid. Ja piletid, kust neid võtta? Aga ilma nendeta ei saa.»

Tundmatu mõtles ja lausus:

«Oleksid punased olnud, ma oleksin sulle loa muretsenud, Dimka.»

«Sina!» hämmastus poiss. Ja pärast mõningat kõhklemist küsis ta seda, mis teda juba ammu oli vaevanud: «Aga kes sa oled? Ma tean: sa oled kuulipilduja ülem, sest kord seisis sinu kõrval sõdur «lüüsiga»[1].»

Tundmatu puhkes naerma ja noogutas peaga nõnda, et võis välja lugeda niihästi jaatust kui eitust.

Ja sellest ajast peale tahtis Dimka veel enam, et punased tuleksid rutemini.

Kuid ebameeldivusi kogunes üha rohkem ja rohkem. Südametu Tats nõudis juba viiendat naela, ja kuigi ta neid sai, lobises ikkagi emale välja. Siis leidis ema pükste taskust tubaka puru, mida Dimka oli haavatule viinud. Kõige halvem aga tuli täna. Püha puhul astus taresse

[1] «L ü ü s» — I maailmasõja ajal tarvitusel olnud kergekuulipilduja, konstrueeritud inglise inseneri Lewis'i poolt. *(Toim.)*

«heatahtlike andide» järele isa Perlamutri. Jutu sees lausus ta ema poole pöördudes.

«Aga pekk oli ikkagi vana, nii et sa võiksid rohu eest kümmekond muna lisada...»

«Missuguse rohu eest?»

Dimka hakkas toolil rahutult kihelema ja tõmbus temale suunatud pilkude all kössi.

«Mina, ema... koerale, Smelikule...» vastas ta ebakindlalt. «Tal oli hiiglasuur kriimustus...»

Kõik vaikisid, sest Suurpea nihutas end pingil ja lausus:

«Täna lasen ma su koera maha.» Ja lisas siis kuidagi imelikult vaadates: «Aga seejuures sa vist valetad ka veel.» Ja rohkem ei öelnud midagi ega andnud isegi peksa.

«Mis ma kuulen! Igasuguse lojuse jaoks seesugust kallihinnalist medikamenti?» lausus isa Perlamutri tusaselt vahele. «Aga et ta ka valetas, siis on ta kahekordselt süüdi: maa peal ja taevas.» Seejuures tõstis ta paljutähendavalt põidla, viis pilgu muldpõrandalt lakke, ja veendunud selles, et ta sõnad olid avaldanud vajalikku mõju, lisas ema poole pöördudes: «Nii, tähendab, kümmekonda ma ikkagi arvestan.»

Ohtul majast väljudes vaatas Dimka tagasi ja nägi, et tara juures seisis Suurpea ning saatis teda tähelepaneliku pilguga.

Ta käänas meelega jõe poole.

«Dimka, meie omast räägitakse küla peal,» rabas teda Lõõmamees vastu tulles. «Et pidavat kuskil siin lähedal olema. Sest et särk... ja peale selle oli külavanema Sjomka leidnud veel Gorpina maja juurest raamatukese, ka verise. Mina ise nägin ka üht lehte. Valge, ning nurgas olid tähed «RSN» ja postid, nii nagu kellal.»

Dimkale oleks nagu pähe löödud.

«Lõõmamees,» ütles ta sosinal, kuigi ümberringi polnud kedagi, «vaja oleks... sa ära otse sinna mine... parem jookse ringi. Võidakse märgata.»

Hoiatati tundmatut.

«Mis siis ikka,» ütles see, «olge ainult ettevaatlikumad, poisid. Ja kui ei aita, siis pole midagi parata... Ei tahaks küll nõnda tarbetult hukkuda...»

«Aga kui tarbega?»

«Niiviisi ju ei räägita, Dimka. Aga kui asja eest, siis võib.»

«Sihuke laulgi on olemas,» lausus sekka Löömamees. «Kui poleks vaja karta, laulaksin praegu — ilus laul. Viidi kommunisti, aga tema seletas neile seina ääres... Me teame, ütles, mis põhjusel võitleme, teame, mille eest sureme... Ainult kui sõnadega jutustada, siis ei tule välja. Aga kui sõdurid rindele sõitsid, küll siis laulsid... Raudteelased on ükskord tuim rahvas, aga needki ajasid suud ammuli, nii kiskus kaasa.»

Koju tagasi mindi ükshaaval. Dimka lahkus varem; ausalt läks ta enne jõe äärde ning sealt koju.

Löömamees aga võttis samal ajal talle omase muretusega tundmatult veeplasku, et vett tuua, unustas aga, kuidas oli kokku räägitud, ja läks lähimat teed — läbi juurviljaaedade. Ta hakkas unistades vilistama, kuid katkestas kohe, kui kuulis, kuidas miski põõsaste juures praksatas.

«Seisa, põrguline!» hüüdis keegi. «Seisa, koer!»

Löömamees põrkas kohkunult tagasi, sööstis kõrvale, hüppas mingisugusele tarale ja tundis, kuidas keegi tal tugevasti püksisäärest kinni haaras. Meeleheitliku jõupingutusega äigas ta jalaga, tabades nähtavasti kedagi näkku. Kukkudes üle tara kapsapeenardele, laskis ta plasku käest ja tormas pimedusse.

Dimka jõudis paha aimamata koju ja heitis kohe magama. Ei möödunud kahtekümmet minutitki, kui Suurpea vandudes tuppa vajus ja hakkas otsekohe ema peale karjuma:

«Ärgu su saatanapoeg parem tagasi tulgugi... Äigas mulle jalaga vastu nägu!... Maha löön!...»

«Millal ta siis äigas?» küsis ema hirmuga.

«Millal? Just praegu.»

«Ta ju ammugi magab.»

«Ah, kurat! Tähendab, praegu jooksis koju. Äigas kontsaga vastu nägu, sina aga — magab!« Ning ta paiskas ukse lahti, suundudes Dimka poole.

«Mis sa räägid! Mis jutt see on!» kõneles ema kohkunult. «Missuguse kontsaga? Tal pole ju kevadest saadik mingisuguseid jalatseid. Ta on ju paljajalu! Kes talle on ostnud?... Oled sa arust ära või mis?»

Ent nähtavasti taipas ka Suurpea, et Dimkal saapaid polnud. Ta peatus, vandus ja astus elutuppa.

«Hm...» ühmas ta, istus pingile ja viskas plasku lauale. «Eksitus oli... Aga kes teda siiski varjab? Ja kus? Särk,

lehed, plasku...» Seejärel ta vaikis pisut ja lisas: «Aga teie koera lõin ikkagi maha.»

«Kuidas lõid maha?!» küsis ema.

«Nii. Lajatasin vastu kolu, ja oligi kõik.»

Dimka vajutas näo poolkasukasse, puges sügavale mantli alla, vappus kogu kehast ja nuttis hääletult, kuid kibedalt-kibedalt.

Kui kõik vaikseks oli jäänud ja Suurpea heinakääni läinud, astus ema Dimka juurde, ning märgates, et see nuuksub, lausus rahustades:

«Noh, aitab, Dimake! Tarvitseb siis koera pärast...»

Selle meeldetuletuse juures kerkis Dimka silme ette veel selgemalt ja eredamalt sõbraliku sabaliputava Šmeli kuju, ning Dimka värises veel enam ja surus pea veel tugevamini pisaratest märga lambanahka.

«Eh, sina!» lausus Dimka ega öelnud rohkem midagi. Kuid Löömamees tundis ta hääles sellist kibedust, sellist solvumist, et kohmetus lõplikult.

«Ma ju ei teadnud, Dimka.»

««Teadnud»! Aga mida ma ütlesin?... Kas oleks kaua aega võtnud, et ringi joosta? Aga mis nüüd? Näe, Suurpea seab sadulat korda, tahab kuskile sõita. Kuhu? Ega mujale kui Ljovka või veel kellegi juurde — et tehku läbiotsimine!»

Ka tundmatu vaatas Löömamehele. Ta pilgus oli ainult kerge etteheide ja ta lausus pehmelt:

«Olete head poisid...» Ja ei vihastanudki, otsekui poleks jutt temast olnud.

Löömamees seisis vaikides, ta silmad ei jooksnud nagu tavaliselt ringi, tal polnud end millegagi õigustada ega olnud selleks ka tahtmist. Ja ta vastas mornilt ning mitte küsimuse peale:

«Punased on linnas. Kerjus Avdei tuli. Ütles, et palju, ja enamik olevat hobustel.» Siis tõstis ta silmad ja lausus ikka samasuguse süüdlasliku ning tasase häälega: «Ma prooviksin... Võib-olla pääsen kuidagi läbi... jõuan veel.»

Imestas Dimka, imestas tundmatu, märgates poisikese suuri tumedaid silmi, mis olid tõsiselt temal peatunud. Kõige enam aga imestas kuskilt äkitselt ilmunud otsustavuse üle Löömamees ise.

Nõnda otsustatigi. Tundmatu tõmbas kiiresti blokist

välja lehe. Ja kui ta kirjutas, nägi Dimka lehe vasakus nurgas jälle neid kolme mõistatuslikku tähte «RSN» ja siis veel postikesi nagu kellal.

«Nii,» lausus ta kirja ulatades, «võta, Löömamees... panen peale allüüri[1], kaks risti. Selle märgiga annab iga sõdur — olgu ööšel või päeval — kohe ülemuse kätte. Ära ainult vahele jää.»

«Ära sa alt vea,» lisas Dimka, «muidu ära parem enda peale võtagi... Lase parem mina.»

Kuid Löömamehel hakkasid silmad uuesti särama ja ta vastas pisut kelkivalt:

«Tean isegi... Ega ma esimest korda...»

Ta hüppas läbi augu välja. vaatas ringi, ja märkamata midagi kahtlast, pistis jooksma piki metsaserva tee poole.

Päike oli veel kõrgel Nikolski metsa kohal, kui Löömamees jooksuga teele välja jõudis ja kui Suurpea temast sama teed pidi kuhugi mööda traavis.

Metsaserva lähedal jõudis Löömamees järele vankreile, milledele oli laaditud jahu ja pekki. Vankreil istusid viis meest püssidega. Vankrid liikusid aeglaselt, aga Löömamehel oli vaja tõtata ja seepärast ta keeras metsa ega läinud edasi teed mööda, vaid piki metsaäärt.

Metsa sees oli kõrgetesse kollastesse lilledesse kasvanud lagendikke. Varjus hakkasid pirisema kihulased. Puhmaste vahelt piilusid metsvaarikad. Käigu pealt napsas ta marju, kuid ei peatunud hetkekski.

«Versta viis on seljataga!» mõtles ta. «Hea oleks, kui ka edasi läheks nõnda ilma takistusteta.» Käiku aeglustasid oksad ja ta väljus teele.

Löömamees pööras käänaku taha ja pilgutas silmi. Loojuva päikese tihedad punakad kiired paiskusid talle otse silma. Kõrge vahtra ladvas vidistas õhtuselt helisevalt mingi lind ja midagi sahistas põõsaste lehestikus.

«Hei!» kuulis ta tasast hüüet.

Ta pöördus ümber, kuid ei näinud kedagi.

«Hei, poiss, tule siia!»

Löömamees nägi tee ääres väikese heinasao taga kaht püssidega meest, kes ootasid kedagi. Eemal puude juures seisid nende hobused.

Ta astus lähemale.

[1] allüür — teate kättetoimetamise kiirust tähistav tingmärk. *(Toim.)*

«Kust sa tuled?... Kuhu lähed?»

«Sealt...» Ta näitas käega ja takerdus, mõeldes, mis edasi öelda. «Olen siit huutorist. Lehm jooksis ära... Võib-olla nägite kuskil? Punane, ja üks sarv on tal ära saetud. Jumala eest, otsekui maa alla vajus, aga ilma temata — ära parem tagasi minegi.»

«Ei näinud... Üks mullikas hulkus siin, aga selle pistsid meie omad juba hommikul kinni... Kas sa mingisuguseid vankreid ei juhtunud nägema?»

«Ühed sõidavad... peaksid vist juba ligi olema.»

Oli, ilmne, et viimane teade huvitas küsijaid väga, sest nad läksid tõtates hobuste juurde.

«Roni selga!» hüüdis üks hobuseid talutades. «Istu mu selja taha.»

«Mul on vaja koju minna, mul on lehm...» hüüdis Löömamees kaeblikult. «Kuhu ma sõidan?...»

«Roni, kuhu öeldi. Seal lähedal laseme lahti. Muidu lobised vankrimeestele veel välja.»

Löömamees kinnitas asjatult, et tal on lehm, et tal on vaja koju minna ja et ta vankrimeestele sõnagi ei lausu — miski ei aidanud. Ja enesele täiesti ootamatult oligi ta ühe rohelise selja taga. Sõideti traavi. Muul ajal oleks see talle väga suurt rõõmu valmistanud, praegu aga hoopiski mitte, eriti kui ta mõningatest lausutud sõnadest aru sai, et nad sõitsid Ljovka salga juurde, kes metsas kedagi ootas. «Aga kui Suurpea seal on,» vilksatas äkki mõte, «ja tunneb nüüd ära, mis siis?» Ja peaaegu järele mõtlemata, taga kihutatud teda vallanud õudustundest, lendas ta uperpalli hobuse seljast maha ja sööstis teelt kõrvale.

«Kuhu nüüd, saatanapoeg?» peatas üks meestest järsult hobuse ja tõstis püssi palge.

Võib-olla poleks Löömamees saanudki puudeni joosta, kui mitte teine poleks kaaslasel käest kinni haaranud ja vihaselt hüüdnud:

«Oota!... Ära lase! Rikud kogu loo ära.»

Löömamees mitte ei jooksnud, vaid lausa lendas metsatihnikusse. Ta tungis otse läbi tihniku, läbi põõsaste, sügavamale ja sügavamale. Ja alles siis, kui ta oli haavatihniku keskele jõudnud ning taipas, et ratsamehed ei või siia kuidagi pääseda, peatus ta, et hinge tõmmata

«Ljovka!» mõtles poiss. «Küllap vist tema juurde Suurpea sõitiski.» Ja kohe tõmbus süda kokku. Et nad ometi

enne pimedat ei jõuaks: öösel ei leia niikuinii, aga hommikul ehk punased...»

Tee peal raksatas lask, teine...ja läks lahti.

«Koormavedajatega,» taipas ta. «Vaja kiirustada, ainult ei tea, kuhu minna: teed ei ole.»

Kuid mets harvenes peagi ja ta jalge all oli jälle tee. Löömamees ohkas ja jooksis edasi. Ei möödunud kahtekümmet minutitki, kui talle traavides otse vastu lendas kuskile tõttav salk. Löömamees ei jõudnud veel toibudagi, kui ta oli juba ratsanikest ümbritsetud. Ta laskis ehmunud pilgul ringi käia ja pidi hirmust peaaegu kukkuma, nähes nende hulgas Suurpead. Aga kas sellepärast, et see oli teda ainult kord või kaks näinud, või sellepärast, et ta ei oodanud kohata poisikest siin, või lõpuks sellepärast, et hakkas kohendama viletsa, kiiruga valmisseatud sadula vööd, — Suurpea ei pööranud talle mingit tähelepanu.

«Poiss,» küsis talt tüse, suurte hallide vurrudega mees, «kust, pagan, sina siia said?»

«Huutorist...» alustas Löömamees. «Mul on lehm... nüüst, ja laiguline...»

«Valetad! Siin pole mingisugust huutorit.»

Löömamees kohkus veel enam ja vastas kogeldes:

«Mitte siit... Kui laskma hakati, kohkusin ja jooksin minema.»

«Kuulete?» katkestas esimene. «Ma ju ütlesin, et kuskil lastakse.»

«Jumala eest, lasti,» lausus Löömamees ruttu, midagi taipama hakates, «Nikolski teel. Seal vedasid mehed Kozolupile toitu. Ja Ljovka omad tungisid neile kallale.»

«Kuidas kallale?!» karjus ratsanik vihaselt. «Kuidas nad julgesid!»

«Jumala eest, tungisid... Ise kuulsin, et kõngeks, ütlesid, see Kozolup... Rasva on läinud... Õgib ülearu, vana kurat...»

«Kas kuulete?!» kisendas roheline. «Mina õgin ülearu?»

«Õgib,» tõendas Löömamees, kelle keel töötas nagu veski. «Ütlesid, et niipea kui nina pistab, tuletame talle meelde... Aga mis minul sellest? Need on kõik nende jutud.»

Löömamees oli valmis veelgi võristama Kozolupi väärikust solvavaid sõnu, aga see oli juba niigi äärmuseni raevunud ja seepärast kraaksatas ähvardavalt:

«Hobustele!»

«Aga mis sellega teha?» küsis keegi ja osutas Löömamehele.

«Ah, anna talle korra piitsaga, et edaspidi ei kuulaks säherdust juttu.»

Salk kihutas ühele poole, Löömamees, kes asja ees, teist taga mööda selga oli saanud, tormas teisele poole, rõõmustades, et veel nõnda kergelt pääsis.

«Praegu lähevad karvupidi kokku,» mõtles ta joostes. «Aga seni kui selgusele jõuavad, ongi juba öö käes.»

Hämarikuaeg möödus. Ilmusid tähed, laskus öö. Löömamees kord jooksis, kord käis lõõtsutades, ning vahetevahel seisatas, et hinge tõmmata. Kord, kuuldes läheduses korrapärast vulinat, otsis ta pimeduses üles oja ja rüüpas higisena mõne lonksu külma vett. Kord hüppas ta ehmunult kõrvale, sattudes teeäärsele viltuvajunud ristile. Ja vähehaaval hakkas teda valdama meeleheide. Jooksed, jooksed, aga lõppu ei tulegi. Võib-olla oled ammu teelt eksinud. Oleks vähemalt küsidagi kellegi käest.

Aga küsida polnud kelleltki. Ei juhtunud teel olema ei talumehi laiskade härgadega, ei lõkke äärde kogunenud heinalisi, ei lapsi hobustega ega hiliseid linnast tulijaid. Pime tee oli tühi ja vaikiv. Ainult ööbik laksutas kõigest väest, ainult tema üksinda ei kartnud, vaid naeris helisevalt selle vaikiva maa öiste õuduste üle.

Ja siis, kui Löömamees oli kaotanud igasuguse lootuse jõuda ükskõik kuhu, jagunes tee kaheks. «Jälle uudis! Missugust teed mööda nüüd?» Ja ta peatus.

Ka-ka... kostis ta kõrvu tasane kaagutamine. «Haned!» pidi ta peaaegu hüüdma. Ja alles nüüd nägi ta üsna lähedal põõsaste taga väikest maja.

Koer pistis meeleheitlikult ulguma, otsekui poleks majale lähenenud poisike, vaid karu. Sead hakkasid rahutult röhkima. Löömamees koputas uksele.

«Hei! Hei! Avage!»

Algul jäi sees kõik vaikseks. Siis kostis majast köha, sagimist ja eidehääl lausus tasa:

«Issand, kes see siis veel on?»

«Avage!» kordas Löömamees.

Aga aeg polnud selline, et oleks võinud südaööl igaühele avada. Ja kellegi kähisev bass küsis uniselt:

«Kes seal on?»

«Avage! See olen mina, Löömamees.»

«Missugune löömamees, tont, võtaks? Vaat kui lasen sulle berdankaga läbi ukse!»

Löömamees tõmbus kohe kõrvale ja, taibates oma viga, hüüdis:

«Ei ole löömamees! Ei ole löömamees... See on niisugune hüüdnimi... Vaskaks kutsutakse... Ma olen ju veel väike... Mul oleks vaja küsida, mihuke tee linna viib.»

«See äärmine, see viib linna, teine aga Poddubovkasse.»

«Need on ju mõlemad äärmised!... Kes siis läbi ukse aru saab!»

Nähtavasti järele mõeldes vaikiti ukse taga pisut.

«Mine siis akna juurde, sealt näitan. Sisse lasta... ee-ei! Paljugi mis, et väike. Sinu selja taga istub võib-olla mõni mehemürakas.»

Aknake avanes ja Löömamehele näidati teed.

«Siit pole kaugel, kõigest verst maad. Kohe metsaservaI.»

«Ainult!» Ja lootusest tiivustatud Löömamees pistis jälle jooksma.

Kõverail tänavail peatas Löömamehe kohe patrull ja juhatas kätte staabi. Unine punaarmeelane vastas vastumeelselt:

«Missugune kiri? Tule hommikul.» Kuid märgates kiirallüüri ristikesi, võttis ta paberi ja kutsus: «Hei, seal!... Kus korrapidaja on?»

Korrapidaja vaatas Löömamehele, avas kirja ja, märgates vasakus nurgas ikka neidsamu kolme mõistatuslikku tähte «RSN», nihutas endale kohe tule lähemale. Ja niipea kui oli läbi loetud — otsemaid telefoni juurde: «Komandöri!... Komissari!» Ise aga hakkas tõtates mööda tuba käima.

Sisse astusid kaks meest.

«Ei või olla!» hüüatas imestunult üks.

«Tema!... Muidugi tema!» katkestas rõõmsalt teine. «Tema allkiri, tema plank. Kes tõi?»

Ja alles nüüd pöördusid kõikide pilgud Löömamehe poole, kes oli vaikselt nurka tõmbunud.

«Missugune ta on?»

«Must... saabastes... ja viisnurk on rinnal, ning selle sees punane lipuke.»

«No-jah, jah, orden!»

«Ainult rutem, kui saaks,» lisas Löömamees, «varsti hakkab valgeks minema... Siis bandiidid... tapavad ära, kui leiavad.»

Ja kus nüüd läks lahti! Kõik jooksid, telefonid helisesid, hobused trampisid kannatamatult. Ja kogu selles segaduses kuulis väsinud Löömamees mitu korda sõnu: «Muidugi, armee!... Tema!... Revolutsiooniline Sõjanõukogu!»

Kajas rutuline pasunahääl ja hobuste kabjamüdinast värisesid klaasid.

«Kus?» Paisanud tormakalt ukse lahti, astus sisse mausri ja mõõgaga relvastatud komandör. «Sina, poisu, tõid kirja?... Vassiltšenko, võtke ta kaasa, hobusele...»

Löömamees ei jõudnud veel toibudagi, kui keegi tugevate kätega ta maast üles tõstis ja hobuse selga pani. Ja jälle puhuti pasunat.

«Rutem!» hüüdis käskivalt keegi trepilt. «Te peate jõudma!»

«Just nii!» vastasid kajana kümned hääled.

Siis:

«A-arss!»

Ja sööstnud paigast, tungis ratsaväesalk pimedusse.

Tundmatu ja Dimka ootasid ärevusega ning kuulatasid erksalt, mis ümberringi toimus.

«Mine parem koju,» soovitas tundmatu mitu korda Dimkale.

Sellele aga oli otsekui mingisugune jonn sisse pugenud.

«Ei,» raputas ta pead, «ei lähe.»

Ta puges läbi augu välja, lõi õled kohevile, loopis nendega sissepääsu kinni ja ronis tagasi.

Istuti vaikides: praegu polnud aeg jutuajamiseks. Ainult üks kord alustas Dimka juttu ja sedagi ebakindlalt:

«Ütlesin emale: võib-olla sõidame varsti isa juurde; tal jäi alguses hing kinni, aga siis kui hakkas riidlema: «Mis sa muidu asjata keelt laksutad!»»

«Sõidad, sõidad, Dimka. Kui ainult...»

Ent Dimka tundis isegi, kui suur ja õudne see «kui ainult» oli, ja seepärast vaikis ta õlgedel. mõeldes millegi üle.

Saabus õhtu. Ikka enam ja enam tõusis esile küüni länguvajunud nurkade pime tühjus, millesse märkamatult sulasid läbi pragude tungivad viimased valguskiired.

«Kuula!»

Dimka hakkas isegi värisema.

«Kuulen!»

Tundmatu pigistas tugevasti ta õlga.

«Kes see on?»

Küla taga põllul plaksusid lasud — sagedased, korratud. Tuul kandis neid siia mängukahurite kõlatute plaksudena.

«Võib-olla punased?»

«Ei, ei, Dimka! Punastel on veel vara.»

Kõik jäi vaikseks. Möödus veel tund. Müdin ja hüüded, mis täitsid järsku külakese, kandsid küünini erutava teate sellest, et keegi on juba siin, üsna lähedal.

Hääled kord lähenesid, kord kaugenesid ja kostsid siis üsna lähedalt.

«Ka keldritest ja rehtedest?» küsis kellegi järsk hääl.

«Kõikjalt,» vastas teine. «Ainult mulle näib, et ennem küll kuskil siin.»

«Suurpea!» tundis Dimka ära; tundmatu sirutas käe ning pimeduses läigatas jahedalt rahulik nagaan.

«Pime, peni neid võtaks! Kui palju me Ljovka pärast vaeva oleme pidanud nägema!»

«Pime!» kordas keegi. «Siin võib kaelagi murda. Ma tahtsin ronida ühte küüni, aga seal kukkusid mulle ülevalt lauad ... peaaegu pähe.»

«Aga koht on ju väga sobiv. Kas mitte jätta siia valgeni neli-viis poissi?»

«Jätta.»

Seisukord läks pisut kergemaks. Tärkas lootus. Läbi ühe prao oli näha, kuidas läheduses süttis lõke. Hobune tuli kinniaetud ukse juurde ja hakkas vastumeelselt närima õletuusti.

Valgeks veel niipea ei läinud. Lõpuks hakkas värelema koit, tuhmusid tähed.

Varsti algab läbiotsimine. Löömamees kas ei jõudnud õigel ajal pärale või ei pääsenud üldse läbi.

«Dimka,» lausus tundmatu sosinal, «varsti hakatakse otsima. Sealpool, kus väravad maha on langenud, on maa lähedal väike ava. Sina oled väike ja pääsed läbi ... Rooma sinna.»

«Aga sina?»

«Mina jään siia ... Telliskivide alla, sa tead isegi kuhu, peitsin ma välitasku, pitsati ja kirja sinu kohta. Anna punastele, ükskõik millal nad ka tuleksid. Noh, rooma

rutem!» Mees surus tugevasti ta kätt nagu täiskasvanut ning lükkas ta tasa endast eemale.

Dimkal tõusid pisarad kurku. Tal oli õudne ja tal oli kahju tundmatut üksi jätta. Hammustades huult ning hoides tagasi pisaraid, roomas ta, komistades laialipillatud telliskivitükkidele.

«Tara-ta-tahh!» lõikas äkki õhku. «Tara-ta-tahh! Babahh! ... Viuu-u, viuu-u ...» vingus küünide kohal.

Hüüded, müdin ja «lüüside» tühjade padrunipidemete helisev kaja — kõik see algas nõnda äkitselt, purustas koidueelse vaikuse ja koos sellega kauase ootuse, nii et Dimka isegi enam ei mäletanud, kuidas ta jälle tundmatu kõrvale sattus. Ja suutmata enam vastu pidada, puhkes ta valjusti nutma.

«Mis sa, rumal?» küsis tundmatu rõõmsalt.

«Need on ju nemad ...» vastas Dimka naeratades, kuid ei lakanud nutmast.

Veel polnud vaibunud lasud küla taga, veel hüüti kuskil, kui hobuste kabjamüdin kostis juba küünide lähedusest.

Tuttav trotslik hääl hõikas:

«Siia! Sii-in!»

Vihud lendasid kõrvale. Valgus paiskus prakku. Keegi küsis erutatult ning tõtlikult:

«Olete te siin, seltsimees Sergejev?»

Kuskilt ilmus nii palju rahvast — komandör ja komissar, punaarmeelased ja velsker paunaga! Ja kõik nad naersid ning rääkisid midagi läbisegi.

«Dimka,» tõttas jutustama uhkusest hingeldav Löömamees, «ma jõudsin ... tagasi lendasin hobusel ... Ja rohelistega läksin ka kokku ... kõige kibedamalt ... Kui lajatasin ühele vastu kolu, nii see kohe vajuski ...»

«Sa valetad, Löömamees ... Tingimata valetad ... Sul pole mõõkagi,» vastas Dimka ja puhkes läbi veel kuivamata pisarate naerma.

Kogu päev oli lõbus.

Dimka tiirles kõikjal. Lapsed imetlesid teda ja käisid tervete saikadena vaatamas, kus põgenik oli peidus olnud, nii et õhtuks olid põhud urka juures nii ära sõtkutud, nagu oleks seal pahmanud terve loomakari.

Hiljutine vang pidi olema suur ülemus, sest teda kuulasid nii komandörid kui punaarmeelased.

Ta kirjutas Dimkale igasuguseid pabereid ja igale pabe-

rile pandi pitsat, et ei temale ega emale ega Tatsale kuskil, kuni Petrogradini välja, ei tehtaks mingisuguseid takistusi.

Löömamees aga liikus sõdurite seas nagu väike kurat ja laskis niisuguseid laule, et hoia alt. Punaarmeelased naersid ja imetlesid ta kõri.

«Löömamees, kuhu sina nüüd lähed?»

Löömamees peatus hetkeks, otsekui kerge vari libises üle ta väikese näo, siis raputas ta uljalt pead:

«Mina, vennas, üü-üit! Mööda jaamu ja ešelone. Ma sain neilt praegu uue laulu:

Möödus öö, — laatsaretis nii raske.
Kadus koidu eest udune loor.
Ja kui päikene sätendas kastes,
oli suremas komandör noor.

Tore laul! Ma laulsin ja vaatasin: vanal Gorpinal veeresid pisarad. «Vanaema,» ütlesin, «mis sa nüüd?» — «Oli ju suremas!» — «Eh, vanaema, see on ju laulus.» — «Kui oleks ainult laulus,» ütles tema, «aga kui palju on ka tõeliselt.»» «Ainult et ešelonides,» lisas ta pisut tokerdudes, «mõned seltsimehed ei usalda. «Keri minema,» ütlevad. «Võib-olla oled sa näru inimene või petis. Varastad midagi.» Oleksin ka mina paberi saanud!»

«Kirjutame õige talle ka välja,» pani keegi ette.

«Kirjutame, kirjutame!»

Ja talle kirjutatigi, et «ta on Löömamees, ei ole näru inimene ega petis, vaid element, kes oma revolutsioonilisust on faktiga tõendanud,» ja seepärast «osutada temale, Löömamehele, kaasabi nõukogude laulude laulmisel kõikides jaamades, rongides ja ešelonides».

Palju sõdureid kirjutas sellele paberile alla — allkirju kogunes tervelt pool lehte, ja veel teisele küljele jätkus. Isegi rõugearmiline Pantjuškin, see, kes alles möödunud nädalal oli kirjutama õppinud, maalis üles kogu nime kuni viimase täheni.

Siis viidi paber komissari juurde, et see pitsati paneks. Komissar luges läbi.

«Ei või,» ütles ta, «panna sellisele paberile polgupitsatit.»

«Kuidas ei või? Kas sellest siis midagi vähemaks jääb? Pange, palun. Kas siis poisike asjata vaeva nägi?»

Komissar naeratas.

«Seesama, Sergejeviga?»

«Tema neh, oh teda võrukaela küll.»

«Noh, olgu; erandjuhtumil ...» Ja vajutas pitsati paberile.

Kohe jäid sellele VNFSV, sirp ja vasar — ehtne dokument.

Oli õhtu, missugust külarahvas enam ammu ei mäletanud. Mis seal veel rääkidagi sellest, kuidas särasid tähed, mis olid otsekui telliskividega puhtaks hõõrutud, või kuidas tuul õitsva tatra vänge lõhnaga kõik läbi immutas. Aga mis veel tänavail sündis! Kõik olid väravaist välja poetunud. Punaarmeelased naersid rõkkavalt, tüdrukud kilkasid kõlavalt. Velsker Pridorožnõi istus palkidel teda ümbritseva rahva ees ja mängis oma kaherealist.

Tasa-tasa laskus öö; laialipillatud majades süttisid tulukesed. Vanakesed ja lapsed läksid ära, kuid noored naersid veel kaua kuuvalgusega ülevalatud tänavail. Ja veel kaua mängis meisterlikult velskri lõõts ning võistlesid sellega ööbikud oma sulava laksutamisega lähedases jahedas salus.

Järgmisel päeval sõitis tundmatu ära. Löömamees ja Dimka saatsid teda karjakoplini. Viltuse tara ääres ta peatus. Tema järel peatus ka kogu väesalk.

Ja kõikide sõdurite ees surus tundmatu tugevasti poistel kätt.

«Võib-olla näen ma sind kunagi Petrogradis,» lausus ta Dimka poole pöördudes. «Aga sind ...» ja ta takerdus pisut.

«Võib-olla, kuskil,» vastas Löömamees ebakindlalt.

Tuul liigutas pisut juukseid ta sassis peakesel. Kõhnad käed hoidsid tugevasti põikpuust kinni ning suured sügavad silmad vaatasid ainiti enda ette kaugusesse ...

Väesalk paistis teel veel vaevalt märgatava täpina. Kihutades tõusis ta viimasele künkale Nikolski jääraku juures ... ja kadus. Künkaharjalt laskus alla kabjalöökidest tekkinud tolmupilv. Sellest vaatas läbi tatrapõld, ja enam polnud seal mitte kedagi.

1926. a.

KOOL

I

Meie Arzamass oli vaikne, rohelusse uppunud linnake. Vanade plankude varjus kasvas hulgana kirsse ja suveõunu, kreeke ja punaseid pujenge.

Aedade vahelt looklesid läbi linna vaiksed õitsvad tiigid, kus elasid ainult libedad ründid ja vastikud kärnkonnad — mõistlikud kalad olid ammuilma välja surnud. Mäe all voolas Teša jõeke.

Arzamass oli nagu suur pühakoda — linnas oli ligi kolmkümmend kirikut ja neli munga-kloostrit. Kirikud olid täis pühasid imettegevaid ikoone, aga imesid ei sündinud linnas millegipärast kuigi palju. Küllap vist seetõttu, et kuuekümne kilomeetri kaugusel asus kuulus Sarovi klooster, kus elasid vagad pühamehed, kes kõik imed enda juurde meelitasid.

Rahvas teadis sageli rääkida, et Sarovis olevat keegi pime nägijaks saanud, mõni limpjalg käima hakanud või küürakas selja sirgu ajanud, aga linnas, meie ikoonide juures ei juhtunud ilmaski midagi.

Ükskord küll levis kuuldus, et mustlane Mitka, tuntud joodik ja hulkur, kes igal aastal kolmekuningapäeval käis pudeli viina eest jääaugus suplemas, olevat ilmutust näinud, mille peale ta joomise maha jätnud, pattu kahetsenud ning kavatsevat nüüd Spasski kloostrisse mungaks minna.

Rahvas vooris kloostrisse teda vaatama. Tõepoolest — Mitka tegi altaripiltide ees käbedasti kummardusi, kahetses kõigi kuuldes oma patte ja tunnistas isegi üles, et oli möödunud aastal kaupmees Bebešini kitse ära varastanud ja raha maha joonud. Kaupmees Bebešinil läks süda härdaks ja ta andis Mitkale hõberubla, et too saaks oma hingeõnnistuse nimel küünla põlema panna. Nähes, et patune inimene pöördub põrguteelt tagasi õiglasse ellu, vesistasid paljud silmi.

Nõnda kestis see umbes nädal aega, aga kas nägi Mitka otse enne mungaks pühitsemist uut, risti vastukäivat nägemust või oli põhjus milleski muus, igatahes kirikusse ta ei ilmunud. Ja kuskilt said koguduseliikmed kuulda, et Mitka on Novoplotinnaja tänaval lääbakil kraavis ja tema kõrval vedeleb tühjaksjoodud viinapudel.

Diakon Pafnuti ja kogudusevanem kaupmees Sinjugin saadeti sündmuspaigale Mitkat noomima. Saadikud tulid peatselt tagasi ja teatasid, täis ülimat pahameelt, et Mitka oli tõepoolest laatsakil maas, oimetu otsekui kärvanud lojus, et tema kõrval vedeleb juba kaks tühjendatud poolelitrilist, ja et kui nad olid teda küll raputanud, nii et ta lõpuks meelemõistusele tuli, oli Mitka sõimu saatel teatanud, et ta on ümber mõelnud ja mungaks ei lähe, sest et ta olevat patune ja vääritu inimene.

Meie linn elas vaikselt, esiisade viisil. Enne pühi, eriti enne lihavõtteid, kui kõigis kolmekümnes kirikus hakati kella lööma, kajas üle linna nii vali kumin, et seda oli kuulda ka külades kahekümne kilomeetri kaugusel.

Kõige valjemini helises kell Blagoveštšenski kirikus. Spasski kloostri kellal oli mõra sees ja seetõttu põmatas ta madala pläriseva häälega. Nikolski kloostri kellad laulsid kõrgel, kiledal ja kajaval häälel. Kolme eestvedajaga liitusid kõik ülejäänud ja isegi linna serval konutava vangla inetu kirik ühines teiste korratu kooriga.

Mulle meeldis kellatorni ronida. Seda lubati poistel teha ainult lihavõttepühade ajal. Tükk aega aina tiirutasid üles mööda kitsast pimedat treppi. Kivimüüri orvades kudrutasid sõbralikult tuvid. Lugematutest käänakutest hakkas pea pisut ringi käima. Ülevalt paistis kogu linn nagu peopesal. Mäe all olid näha vana veski, Kitsesaar ja metsatukk, edasi orud ja sinine metsatriip linna taga.

Minu isa oli 12. Siberi Kütipolgu sõdur. Tema polk asus Saksa rindel Riia all.

Mina õppisin reaalkooli teises klassis. Ema oli velsker, tal oli alati palju tööd ja mina kasvasin täiesti omapead. Kord nädalas andsin emale päevaraamatu, et ta alla kirjutaks. Ema vaatab hindeid, näeb kahte joonistamises ja kirjatehnikas ning vangutab pahaselt pead:

«Mis see siis on?»

«Ega mina, memm, süüdi ole. Mis ma saan parata, kui mul joonistamises annet ei ole! Ma tegin talle hobuse, aga tema ütles, et see pole hobune, vaid hoopis siga. Järgmisel tunnil andsin talle sellesama pildi ja ütlesin, et see on siga, aga tema sai vihaseks ja käratas, et see pole ei siga ega hobune, vaid pagan teab mis. Memm, mul pole üldsegi kavas kunstnikuks saada.»

«Olgu see, aga miks sa kirjatehnikas kahe said? Näita õige oma vihikut... Taevas hoidku, küll on soditud! Iga rea peal on tindiplekk, ja siin on tarakan lehtede vahel lausa litsutud! Vastik vaadata!»

«Memm, tindiplekk tuli täitsa kogemata, ja tarakani pärast ma ka süüdi ei ole. Mis sa norid iga asja kallal, nuusõna! Kas ma siis meelega tarakani vihiku vahele sokutasin? Ise ta loll sinna ronis ja mina muudkui vastutagu, et ta otsa sai! Mis teadus see kirjatehnika õige ära ei ole! Ma ei tahagi kirjanikuks saada.»

«Kelleks sa siis tahad saada?» küsis ema päevaraamatusse alla kirjutades karmi häälega. «Päevavargaks või? Miks on inspektor jälle märkuse kirjutanud, et sa tuletõrjeredelit mööda koolimaja katusele ronisid? Mis sa sealt otsisid? Tahad korstnapühkijaks hakata?»

«Ei taha. Ei taha kunstnikuks, kirjanikuks ega korstnapühkijaks... Ma hakkan madruseks.»

«Mispärast madruseks?» imestas ema.

«Just nimelt madruseks... Küsid veel... Kas sa aru ei saa, kui põnev see on?»

Ema vangutas pead:

«Ennäe, mis plaanid sul on! Vaata, et sa enam kahtesid koju ei too — muidu ei loe madrus ka mulle midagi, teen sul kõrvad tuliseks.»

Küll võib ema alles luisata! Et tema teeb mul kõrvad tuliseks? Mitte kunagi pole ta mind veel löönud. Üksainuke kord on mind sahvrisse luku taha pannud, aga siis poputas ka terve järgmine päev pirukatega ja andis veel kakskümmend kopikat kinoraha. Oleks vahva, kui ta sagedamini nii teeks!.

2

Olin hommikul tee kibekiiresti ära joonud, raamatud kokku korjanud ning tõttasin kooli. Teel sain kokku oma klassivenna Timka Štukiniga, väikese püsimatu poisiga.

Timka Štukin oli loomult vagur ja saamatu. Talle võis julgelt võmmu kuklasse anda — tagasi ei virutanud ta kunagi. Timka sõi hea meelega ära võileivad, mis teistel üle jäid, lippas ümber nurga poodi, et tuua saiu kooli hommikueine jut rde, ja kui klassi ülevaataja tema lähedale juhtus tulema, jäi ta alati kohkunult vait, kuigi ta omateada milleski süüdi ei olnud.

Timkal oli üks tõsine kiindumus — ta armastas linde. Tema isa, surnuaia kabelivahi tuba oli igasugu puure ja linde täis. Timka ostis ja müüs linde, vahetas neid ning püüdis ise kalmistul silmuste ja paeltega.

Ükskord tegi isa talle kõvasti tuupi. Kaupmees Sinjugin oli tulnud oma vanaema hauda vaatama ja näinud, et mälestussamba jalamile on lindude ligimeelitamiseks puistatud kanepiseemneid ja selle kõrval lebab linnuvõrk pingul püünisenööriga.

Sinjugin kaebas kabelivahile ära, Timka sai nahutada, ja meie usuõpetuse õpetaja, isa Gennadi, ütles tunnis halvakspanevalt:

«Hauasambad püstitatakse kadunute mälestuseks, aga mitte mõneks muuks otstarbeks, ja pole sünnis hauasammastele asetada püüniseid ja muid kõrvalisi esemeid — see on patt ja jumalateotus.»

Seejärel tõi ta rea näiteid inimkonna ajaloost, kus taoline jumalateotus oli kutsunud endaga kaasa taevavägede ränga nuhtluse.

Kui tõele au anda, siis oli isa Gennadi meister näiteid tooma. Mulle tundub, et kui ta oleks kuskilt kuulnud, et ma käisin möödunud nädalal ilma loata kinos, oleks ta oma mälus tuhnides kindlasti leidnud mõne ajaloolise

juhtumi, kus taolise kuriteo kordasaatjat veel siin maailmas teenitult tabas jumala karistus.

Timka kõndis ja laskis vilet. Siis nägi ta mind, pilgutas mulle sõbralikult silma, aga jäi siiski umbusklikult minu otsa vaatama, nagu tahaks ta kindlaks teha, kas inimene tuleb tema juurde lihtsalt niisama või on tal mõni vemp varuks.

«Timka, me jääme tundi hiljaks,» ütlesin mina. «Tõesõna, et jääme hiljaks. Tundi võib-olla just ei jää, aga palvusele kindlasti.»

«Ehk ei märgata?!» lausus ta kohkunult ja ühtaegu pärivalt.

«Kindlasti märgatakse. Tühja sellest, ega nad muud ei tee, kui jätavad lõunasöögist ilma,» ütlesin ma meelega rahulikult, et Timkat narrida, sest ma teadsin, kui hullupööra ta kardab iga noomitust ja märkust.

Timka tõmbas pea õlgade vahele, lisas sammu ja ütles kurvalt:

«Milles mina süüdi olen? Isa läks kabeliust lahti tegema. Jättis minu natukeseks ajaks kodu hoidma ja oli ise ilmatu aja ära. Palve pärast puha. Valka Spagini ema tuli poja pärast palvetama.»

«Valka Spagini pärast?» jäi mul suu üllatusest lahti. «Mis sa ajad!... On ta siis surnud või?»

«Ega ta hingepalvet pidanud, ta tuli palvetama, et Valka üles leitaks.»

«Üles leitaks?» küsisin ma väriseva häälega. «Mis sa jahvatad, Timka? Ma õige äigan sulle ühe... Timka, ma ei olnud eile koolis, mul oli eile palavik.. »

«Vidiit-vidiit..., tjutjuu... tiuu...» vilistas Timka nagu tihane ja hakkas suurest rõõmust, et mina veel midagi ei tea, ühe jala peal hüplema. «Tõsi jah, sind ju eile ei olnud. Oh, poiss, mis eile kõik juhtus, mis kõik juhtus!..?»

«Mis siis ometi juhtus?»

«Kuula, mis! Istusime klassis... Esimene tund oli eile prantsuse keel. Krõhva oli andnud üles *être*-iga pööratavad verbid... *Le verbe: aller, arriver, entrer, rester, tomber*... Rajevski kutsuti tahvli juurde. Ta hakkas just kirjutama: *rester, tomber,* kui uks läks lahti ja tulid sisse inspektor (Timka pigistas silmad kinni), direktor (Timka vaatas mulle tähendusrikkalt otsa) ja klassi ülevaataja. Kui me olime istunud, ütles direktor: «Härrased, on juhtunud suur

pahandus: teie klassi õpilane Spagin on kodunt põgenenud ja jätnud maha kirja, et läheb Saksa rindele. Ma arvan, härrased, et ta ei teinud seda ilma kaaslaste osavõtuta. Kindlasti olid paljud teie hulgast juba varem sellest põgenemisest teadlikud, ainult et keegi ei võtnud vaevaks minule teatada. Mina, härrased ...» ja samas vaimus edasi, tervelt pool tundi prõmmis.»

Mul jäi hing rinnus kinni. Küll on lugu! Säärane sündmus, säärane rabav uudis, aga mina istusin haiget mängides kodus ega tea kõige vähematki. Ja mitte keegi — ei Jaška Zuckerstein ega Fedka Bašmakov — ei tulnud pärast tunde mulle sellest rääkima. Mis seltsimehed nad siis üldse on... Kui Fedkal oli paukpüssi jaoks korki vaja, siis sai ta küll minu poole tuldud... Nüüd aga — võta näpust!... Seni kuni mina nagu loll kodus kükitan, jõuab pool kooli rindele põgeneda!

Tormasin koolimajja nagu tuulispask, kiskusin jooksu pealt sineli seljast, lipsasin õnnelikult korrapidaja-õpetajast mööda ning liitusin poistega, kes summas saalist palvuselt välja tulid.

Järgnevatel päevadel muust ei räägitudki kui Valka Spagini kangelaslikust põgenemisest.

Direktor eksis, kui ta arvas, et kindlasti oli rida õpilasi Spagini põgenemiskavatsustesse pühendatud. Mitte ühelgi hingel polnud sellest vähimatki aimu. Keegi ei oleks võinud uneski näha, et Valka Spagin võiks põgeneda. Ta oli täielik tossike, ühestki kaklusest ega õunavargusest osa ei võtnud, püksid vajusid tal kogu aeg rebadele — ühesõnaga, ta oli igavene nannipunn, ja viskas äkki niisuguse viguri!

Arutasime seda lugu isekeskis ja püüdsime üksteise käest välja uurida, kas pole keegi ehk mingisuguseid ettevalmistusi märganud. Pole ometi võimalik, et inimesel tuleb asja ees, teist takka äkki ootamatult mõte pähe, ta võtab oma mütsi ja marsib rindele.

Fedka Bašmakovile meenus, et ta oli Valka käes näinud raudteede kaarti. Dubilov, istumajäänud poiss, ütles, et ta oli hiljaaegu kohanud Valkat poes, kus see oli ostnud taskulambipatareid. Kui palju me ka pead ei vaevanud, ei suutnud me enam midagi meelde tuletada, mis oleks kinnitanud, et ta põgenemiseks ette valmistus.

Kogu klass oli elevil. Kõik sekeldasid ja sagisid, vastasid tundides huupi ja lõunasöögist ilmajäetute arv kasvas

tavalisega võrreldes kahekordseks. Möödusid veel mõned päevad. Ja äkitselt kuulsime uut uudist — esimese klassi õpilane Mitka Tupikov oli põgenenud.

Kooli juhtkond sattus tõsiselt ärevusse.

«Täna räägitakse usuõpetuse tunnis põgenemistest,» teatas Fedka mulle saladuse katte all. «Kui ma vihikuid õpetajate tuppa viisin, kuulsin, et sellest kõneldi.»

Meie vaimulik, isa Gennadi, oli vist juba seitsmekümneaastane. Nägu ei paistnud tal habeme ja kulmude varjust peaaegu üldse välja ning ta oli nii tüse, et kui tahtis selja taha vaadata, pidi ta kogu keha pöörama, sest kaela polnud tal olemaski.

Meile isa Gennadi meeldis. Kuna ta oli lühinägelik, võis tema tunnis teha, mida tahtsid — kaarte mängida, joonistada või hoida pingi peal Vana testamendi asemel keelatud Nat Pinkertoni või Sherlock Holmesi.

Isa Gennadi tuli klassi, tõstis kohalviibijate õnnistamiseks käe, ja kohe röögatas korrapidaja:

«Taevane kuningas, sa trööstija, sa tõevaim...»

Isa Gennadi oli poolkurt ja nõudis harilikult, et palvet loetaks valjusti ning selgelt, kuid täna tundus isegi temale, et korrapidaja läks veidi üle piiri. Ta lõi käega ja ütles pahaselt:

«Nonoh... Mis see tähendab? Loe nii, et kõrvale oleks ilus kuulda, mis sa möirgad nagu härg.»

Isa Gennadi alustas ääri-veeri. Kõigepealt rääkis ta meile tähendamissõna kadunud pojast. Nii nagu ma tookord aru sain, läks see poeg oma isa juurest ära laia maailma, pärast aga, kui tal kitsas kätte tuli, ei jäänud ta kangusest enam midagi järele.

Siis jutustas isa Gennadi tähendamissõna talentidest, kuidas üks isand andis oma sulastele raha, mida nimetati talentideks, ja kuidas paar sulast hakkasid kaubitsema ja said suurt kasu, üks aga mattis oma raha maha ega saanud tuhkagi.

«Mida ütlevad meile needsinatsed tähendamissõnad?» jätkas isa Gennadi. «Esimene tähendamissõna räägib sõnakuulmatust pojast. See poeg jättis oma isa maha, eksles kaua aega ringi, aga tuli siiski oma isa kotta tagasi. Mida me ütleme siis teie elutormides karastamata kaaslaste kohta, kes oma kodu salaja maha jätsid, — on pikematagi selge, kui halvasti käib hukatuse teel nende käsi. Veel kord tahaksin teid manitseda — kui keegi teab, kus nad

praegu on, kirjutagu neile, et nad ei peigaks oma isakoju tagasi tulla, kuni selleks on veel aeg. Ja tuletage meelde tähendamissõna — kui kadunud poeg tagasi tuli, ei hakanud isa oma südameheaduses teda noomima, vaid ehtis ta kõige kallimatesse riietesse ja käskis nuumvasika veristada nagu rõõmupeo jaoks. Nõnda annavad ka nende kahe kadunud poja vanemad neile kõik andeks ja võtavad nad avasüli vastu.»

Selles ma veidi kahtlesin. Mis puutub esimese klassi õpilasse Tupikovi, siis ma ei teadnud, kuidas tema vanemad teda vastu oleksid võtnud, aga et pagar Spagin ei hakka poja tagasituleku puhul nuumvasikat veristama, vaid annab talle lihtsalt korraliku keretäie, see oli kindel mis kindel.

«Aga tähendamissõna talentidest,» jätkas isa Gennadi, «räägib sellest, et oma andeid ei tohi maha matta. Te õpite koolis igasugu teadusi. Pärast lõpetamist valib igaüks endale elukutse vastavalt oma võimetele, kutsumusele ja seisukohale. Ühest saab näiteks lugupeetud ärimees, teisest arst, kolmandast ametnik. Kõik peavad teist lugu ja mõtlevad omaette: «Jah, see auväärt inimene pole oma talente maha matnud, vaid on nad mitmekordseks kasvatanud ja kasutab praegu vastavalt oma teenetele kõiki elumõnusid. Aga mis,» siinkohal tõstis isa Gennadi käed nördinult taeva poole, «ma küsin teie käest, mis saab nendest ja teistest taolistest jooksikutest, kes põlgasid ära neile pakutud võimalused ja jooksid kodust minema, et otsida keha ja hinge hukutavaid seiklusi? Te kasvate nagu õrnad lilleõied hoolitseva aedniku soojas kasvuhoones, te ei tea, mis on tormid ja eluraskused. te võite muretult õilmitseda, silmarõõmuks õpetajatele ning ülevaatajatele. Nemad aga ... kui nad ka kõik vintsutused üle elavad, kasvavad ikkagi ilma hoolitsuseta nagu metsohakad, mida lõõtsuvad kõik tuuled ja mida katab maanteede tolm.»

Kui isa Gennadi nagu majesteetlik ja innustunud prohvet klassist lahkus ja aeglaselt õpetajate toa poole suundus, ohkasin ma, mõtlesin hetke ja ütlesin:

«Fedka!»

«Jah?»

«Mida sa arvad talentidest?»

«Ei midagi. Aga sina?»

«Mina?»

Ma jäin toppama ja lisasin vaiksemalt:

«Fedka, mina mataksin ka vist talendid maha. Mis lõbu mulle pakub ärimees või ametnik olla!»

«Mina teeksin sedasama,» tunnistas Fedka pärast lühikest kõhklust. «Mis lusti mul oleks kasvada nagu lilleõis kasvuhoones! Sellise lille peale ainult sülita, — ja ta ongi närtsinud. Ohakale on kõik ükstakama, olgu siis vihm või palavus.»

«Fedka,» laususin, «aga kuidas isa Gennadi ükskord ütleski — «Ja te annate vastust tulevases elus.» Tulevases elus küll, aga ikkagi ei tahaks vastust anda!»

Fedka jäi mõttesse. Oli näha, et ka tema ei jaga eriti selgelt, kuidas meid ootavast karistusest pääseda. Ta raputas pead ja vastas puiklevalt:

«Noh, see ei tule veel niipea... Selleks ajaks mõtleme ehk midagi välja.»

Nagu selgus, oli esimese klassi õpilane Tupikov loll. Ta ei teadnud isegi seda, kuspool rinne asub ja mis suunas põgeneda — kolme päeva pärast püüti ta kinni kuuekümne kilomeetri kaugusel Arzamassist teel Nižni Novgorodi.

Räägiti, et kodus polevat teatud, mida rõõmu pärast teha, talle olevat posu kingitusi ostetud, ema olevat temalt piduliku tõotuse võtnud, et ta enam kuskile ei põgene, ja lubanud talle suvel montekristo püssi osta. See-eest pilgati ja naerdi Tupikovi koolis: «Või veel, meie oleksime ka nõus kolm päeva ümber linna tiirutama, kui selle eest ehtne püss kingitakse!»

Ootamatult võttis Tupikovi käsile geograafia õpetaja Malinovski, keda koolis hüüti Hulluks Koljaks.

Malinovski kutsus Tupikovi tahvli juurde:

«Nõndaks! ... Ütelge, noormees, missugusele rindele te tahtsite põgeneda? Kas Jaapani rindele või?»

«Ei,» vastas Tupikov näost punaseks minnes, «Saksa rindele.»

«Nõndaks!» jätkas Malinovski sapiselt. «Ehk lubate küsida, mis häda teid siis Nižni Novgorodi ajas? Kus oli teie pea ja kus olid selles peas minu geograafiatunnid? On ometi päevselge, et kui teil oli tahtmine põgeneda Saksa rindele, oleks teil tulnud minna üle Moskva,» ta vedas kaardikepiga mööda kaarti, «läbi Smolenski ja Bresti! Teie aga panite ajama otse vastupidises suunas — itta. Mida te sealt kandist otsisite? Ma annan teile tead-

misi selleks, et te oskaksite neid praktikas rakendada, aga mitte selleks, et nad vedeleksid teie peakolus nagu prügikastis. Istuge. Ma panen teile kahe. Häbenege, noormees!»

Peab märkima, et tema kõne tagajärjeks oli see, et esimese klassi õpilased said järsku selgeks, kui kasulikud on teadmised; nad asusid erakordse usinusega geograafiat õppima ning mõtlesid isegi välja uue mängu, mille nimi oli «põgenik». Mäng seisis selles, et üks nimetas piirilinna, teine aga pidi ropsupealt lugema üles kõik tähtsamad punktid, kustkaudu sinna pääseb.

Kui põgenik eksis, pidi ta pandi andma, kui tal aga panti polnud, sai ta vastavalt kokkuleppele kas kõrvakiilu või nipsu vastu nina.

3

Igal kolmapäeval enne tundide algust peeti saalis pidulikku palvust, et käimasolevat sõda krooniks võit.

Pärast palvust pöördusid kõik vasakule, kus rippus tsaari ja tsaarinna portree.

Koor alustas hümni «Jumal, keisrit kaitse sa», teised ühinesid kooriga. Mina laulsin, nagu kõri võttis. Lauluhääl polnud mul suurem asi, aga ma olin nii püüdlik, et isegi korrapidaja-õpetaja ütles mulle ükskord:

«Teie, Gorikov, võiksite ehk vaiksemalt laulda, mis liig, see liig.»

Ma olin puudutatud. Mida see tähendab — mis liig, see liig! Kas ma pean sellepärast vait olema, et mul lauluhäält ei ole, kui teised võidu eest palvetavad?

Kodus rääkisin ma emale, kuidas mind solvati.

Ema aga suhtus minu kurvastusse külmalt ja ütles:

«Väike oled veel. Kasva suuremaks... Aina sõdivad teised. Mis see sinu asi on?»

«Kuidas see minu asi pole, memm? Aga kui sakslased meie linna vallutavad? Ma olen ometi lugenud, mis hirmsaid asju nad teevad, memm. Miks sakslased on niisugused metslased, et nad kellelegi armu ei heida, ei raukadele ega lastele, ja miks meie tsaar on kõigi vastu armuline?»

«Istu!» ütles ema mulle pahaselt. «Kõik on ühe vitsaga löödud... Rahvas oleks nagu peast segaseks läinud —

sakslased on samasugused inimesed nagu teisedki, ja meie omad samuti.»

Ema läks ära ja mina jäin segadusse — kust see siis välja tuleb, et sakslased on samasugused nagu meie omad? Kuidas nad siis halvemad ei ole, kui nad on halvemad? Hiljaaegu näidati kinos, kuidas sakslased kellelegi armu ei heitnud ja kõik maha põletasid, kuidas nad Reimsi katedraali purustasid ja teotasid kirikuid, meie omad aga pole midagi purustanud ega midagi teotanud. Otse vastupidi, sellessamas filmis näidati, kuidas üks vene ohvitser päästis põlevast majast saksa lapse.

Võtsin kätte ja läksin Fedka juurde.

Fedka oli minuga ühel nõul:

«Selge, et nad on metselajad. Nad uputasid «Lusitania»[1] koos rahulike reisijatega, meie aga pole midagi uputanud. Meie tsaar ja inglise tsaar on õilsad inimesed. Ja prantsuse president kah. Aga nende Wilhelm on mats!»

«Fedka,» küsisin mina, «aga miks prantsuse tsaari presidendiks hüütakse?»

Fedka mõtles natuke.

«Ei tea,» vastas ta. «Ma kuulsin kuskilt, et nende president polevatki päris tsaar.»

«Kuidas ta siis päris pole?»

«Ausõna, pole aimu. Tead, ma lugesin ühte Dumas' raamatut. Hiiglama põnev lugu, puha seiklused. Sealt raamatust tulebki välja, et prantslased tapsid oma tsaari ära ja sellest ajast peale polegi neil tsaari, vaid president.»

«Kuidas see võimalik on, et tsaar ära tapeti?» sain ma pahaseks .«Sa valetad, Fedka, või ajad midagi segamini.»

«Ausõna, et tapeti ära. Tema ise tapeti ära ja tema naine tapeti. Nende üle peeti kohut ja nad mõisteti surma.»

«No selle mõtlesid sa nüüd küll välja! Kuidas saab tsaari üle kohut mõista? Meie kohtunik Ivan Fjodorovitš mõistab kohut varaste üle — kui Pljuštšihhal aed ära lõhuti, tema mõistis kohut. Mustlane Mitka näppas munkadelt kasti armulaualeibu — jälle mõistis tema kohut. Aga tsaari üle ta küll kohut ei julge mõista, tsaar on ju ise kõige kõrgem ülemus.»

«Noh, sinu asi, usu või ära usu!» pahandas Fedka. «Kui

---

[1] «Lusitania» — inglise reisiaurik, mille saksa allveelaev Esimese maailmasõja ajal (1915. aastal) põhja laskis.

Saška Goloveškin raamatu läbi saab, annan sulle lugeda. Ega seal nii ei olnud nagu Ivan Fjodorovitši kohtus. Seal tuli kogu rahvas kokku ja mõistis kohut ja hukkas nad ära . . .» lisas ta vihaselt. «Mulle tuli nüüd isegi meelde, mismoodi nad hukkasid. Nemad ei poo üles, neil on sihukemasin — giljotiin. See pannakse käima, tsiuh-tsauh, ja pea ongi maas.»

«Ja tsaaril ka löödi maha?»

«Tsaaril, ja tsaarinnal, ja veel kellelgi. Tahad, ma toon sulle selle raamatu? Põnev raamat . . . Seal räägitakse ühest mungast . . . Kaval mees oli, paks ja pealtnäha püha, aga tegelikult polnud püha ühtigi. Kui ma lugesin, naersin seda munka nii, et pisarad tulid silma, ema sai kole kurjaks, ronis voodist välja ja kustutas lambi ära. Siis ma ootasin, kuni ta magama jäi, võtsin ikoonilambi ja lugesin edasi.»

Linnas räägiti, et raudteejaama on toodud austria sõjavange. Kohe pärast tunde jooksime Fedkaga sinna. Raudteejaam oli kaugel, linnast väljas. Läksime surnuaiast mööda, läbi metsatuka, sealt edasi mööda pika oru põhja looklevat maanteed.

«Mida sina arvad, Fedka,» pärisin, «kas vangid on raudus või ei ole?»

«Ei tea. Võib olla, et on ka. Muidu võivad nad ju ära põgeneda. Ega vangiraudadega kaugele ei jookse! Kui vahialuseid vanglasse viiakse, veavad nad vaevu jalgu järel.»

«Vahi all hoitakse ju vargaid, ega sõjavangid pole midagi varastanud.»

Fedka vidutas silmi.

«Aga kas sina arvad, et vangis istuvad ainult need, kes on varastanud või tapnud? Kulla veli, seal istutakse ka muude asjade eest.»

«Missuguste muude asjade eest?»

«Igasuguste asjade eest . . . Mispärast tööõpetuse õpetaja vangi pandi? Sa ei tea? Kui ei tea, siis ole vait.»

Mind ajas alati vihale, et Fedka teab kõike paremini kui mina. Mida sa ka tema käest ei küsi — ainult mitte seda, mis õppida oli antud —, ilmtingimata teadis ta midagi. Eks ta isa käest kuulis. Isa oli tal kirjakandja, aga kirjakandja käib majast majja ja saab päeva jooksul ühte kui teist kuulda.

Tööõpetuse õpetajat, keda hüüti Hakiks, hoidsid poisid väga. Meie linna tuli ta sõja alguses. Üüris linna serval korteri. Olin mitu korda tema pool käinud. Ta sai poistega hästi läbi ja õpetas neid oma tööpingil linnupuure, kaste ja püüniseid tegema. Suvel võttis ta mõnikord suure poistekarja kaasa ja läks nendega metsa või kala püüdma. Ta oli kõhn, mustade juustega ja kõndis veidi hüpeldes nagu lind, seepärast teda Hakiks hüüdma hakatigi.

Tema areteerimine tuli nagu välk selgest taevast ja keegi meist ei teadnud, miks ta kinni pandi. Mõned poisid rääkisid, et ta oli spioon ja teatas sakslastele telefoni teel salajasi andmeid vägede liikumise kohta. Mõni väitis koguni, et õpetaja olevat varem olnud maanteeröövel ja riisunud inimesi paljaks, nüüd tulnud see ilmsiks.

Mina aga ei uskunud seda — esiteks polnud võimalik, et meie linnast saaks telefonitraati piirini vedada, ja teiseks, missuguseid sõjasaladusi ja vägede liikumise andmeid oleks Arzamassist üldse teatada? Siin polnud sõjaväge ollagi — ainult seitsmemeheline komando tentsikuga ja raudteejaamas neli sõjaväe toitluspunkti leivategijat, kes olid päris harilikud pagarid ja paljalt nime poolest sõdurid. Pealegi oli meil kogu selle aja vältel toimunud ainult üks vägede ümberpaigutus, kui ohvitser Balagušin kolis Põrjatinite juurest Basjuginite juurde, mingisuguseid muid liikumisi polnud toimunudki.

Ja mis sellesse puutub, et õpetaja olevat maanteeröövel, siis oli see sulaselge vale. Selle mõtles välja Petka Zolotuhhin, kellest kõik teavad, missugune valevorst ta on — laenab sinu käest kolm kopikat ja pärast vannub, et on selle juba ära maksnud, või toob sulle õngeridva tagasi ilma konksuta ja teeb sulle hiljem selgeks, et nii ta selle saigi. Mis röövel see õpetaja üldse oleks! Tal pole säärast nägugi peas, kõnnak on tal imeveider, süda on tal kuldne, ja peale muu on ta kõhn ja köhib alatasa.

Niimoodi jõudsime Fedkaga orukaldale.

Siin ei suutnud ma oma uudishimu enam talitseda ja küsisin Fedkalt:

«Fedja, aga miks siis õpetaja lõpuks kinni võeti? See on ju valejutt, et ta oli spioon ja röövel?»

«Muidugi valejutt,» vastas Fedka sammu aeglustades ja ettevaatlikult ringi piiludes, nagu seisaksime tihedas rahvasummas, aga mitte keset lagedat välja. «Kulla veli, ta areteeriti poliitika pärast.»

Ma ei jõudnud veel täpsemalt järele pärida, mis poliitika pärast õpetaja siis areteeriti, kui käänaku tagant hakkas kostma läheneva kolonni raske sammumüdin.

Sõjavange oli sadakond meest.

Nad ei olnud ahelates ja neid saatis ainult kuus valvurit. Austerlaste väsinud ja sünged näod sulasid ühte nende hallide sinelite ja kortsunud mütsidega. Nad kõndisid vaikides, külg külje kõrval, mõõdukal sõdurisammul.

«Niisugused nad siis ongi,» mõtlesime me Fedkaga, kui kolonn meist möödus. «Need ongi needsamad austerlased ja sakslased, kelle metsikused kõiki rahvaid hirmul hoiavad. Näod tusased, kulm kortsus — ei meeldi neile vangis olla. Paras teile, vennikesed!»

Kui kolonn meist möödas oli, viibutas Fedka neile tagantjärele rusikat:

«Gaasid mõtlesite välja! Ah te neetud saksa sead!»

Koju tagasi minnes läks meil tuju sandiks. Ei tea, mispärast. Võib-olla sellepärast, et väsinud hallid sõjavangid ei jätnud meile niisugust muljet, nagu me ootasime. Kui neil sineleid poleks seljas olnud, oleksid nad näinud välja nagu sõjapõgenikud. Samasugused kõhnad ja kurnatud näod, niisama väsinud ja kuidagi tuimalt ükskõiksed kõige ümbritseva vastu.

4

Algas suvevaheaeg. Tegime Fedjaga igasuguseid suveplaane. Meil seisis ees palju tööd.

Kõigepealt tahtsime ehitada parve, lasta selle meie aia taha tiigile, siis kuulutada end merede valitsejaks ning pidada maha lahing Pantjuškinite ja Simakovide ühendatud laevastikuga, mis kaitses oma aedasid vastaskaldal.

Meil oli tiigil ennegi väike laevastik, nimelt aiavärav. Löögijõult aga jäi meie laevastik tublisti alla vaenlastele, kelle käsutuses oli poolikust hooviväravast tehtud raskeristleja ja kerge miiniristleja, mis oli saadud vanast loomade joogikünast.

Jõud olid silmanähtavalt ebavõrdsed.

Seepärast otsustasime oma relvastatud jõude tugevdada ja ehitada tehnika viimasele sõnale vastav hiiglaslik drednoot[1].

[1] Drednoot — tüüp Inglise suuri lahingulaevu.

Ehitusmaterjaliks sobisid meie meelest kõige paremini lagunenud sauna seinapalgid. Et ema ei pahandaks, tõotasin ma talle, et me ehitame oma drednoodi niimoodi, et seda võib iga kell kasutada pesuloputamise sillana.

Kui vaenlased vastaskaldal märkasid, et me täiendame oma relvastatud jõude, kohkusid nad ära ja võtsid samuti nõuks midagi ehitada, aga meie salaluure teatas, et ehitusmaterjali puudusel ei saa vaenlased meie vastu midagi tõsist ette võtta. Nende katsed näpata õuelt laudu, mis olid toodud kuuri vooderdamiseks, nurjusid: perekonnanõukogu ei kiitnud heaks ehitusmaterjali omavolilist raiskamist kõrvaliseks otstarbeks ja vaenulikud admiralid — Senka Pantjuškin ja Griška Simakov — said oma isa käest armutult naha peale.

Mässasime palkidega mitu päeva. Drednoodi ehitamine polnud kerge töö. See nõudis hulga raha ja aega, meil aga oli Fedkaga parajasti majanduslikus mõttes peenike peos. Üksi naelte peale läks üle poole rubla, peale selle oli vaja muretseda nööri ankru jaoks ja riiet lipu tegemiseks.

Et kõike hädavajalikku hankida, olime sunnitud salaja laenu tegema ning pantima kaks usuõpetuse õpikut, Glezeri ja Petzoldi saksa keele grammatika ja vene keele lugemiku.

See-eest õnnestus meie drednoot üle ootuste. Õhtu eel lasksime ta vette. Vettelaskmisel olid abiks Timka Štukin ja Jaška Zuckerstein. Pealtvaatajateks olid kõik kingsepalapsed, minu õetirts ja hoovikoer Tuks või Nähvits või Pauka — igaüks hüüdis teda nii nagu tahtis. Parv kägises, naksus ja sumatas hooga vette. Kõik karjusid valjusti hurraa, kõmatas saluut paukpüssidest ning drednoodil tõmmati lipp masti.

Lipp oli meil must, punase kandiga, keskel sinine ring.

Lipp laperdas toredasti nõrgas soojas tuules ja me hiivasime ankru.

Päike hakkas loojuma. Kaugelt kostis kojutuleva kitsekarja kellukeste helin — kitsi oli Arzamassis hirmus palju. Meie Fedkaga sõitsime drednoodil. Aupaklikus kauguses järgnes meile väike aiavärav, mis pidi nüüd jääma patrull-laevaks.

Oma jõust teadlikuna sõitis meie eskaader aeglaselt tiigi keskele ja hakkas võõra kalda ees ristlema. Püüdsime vastaseid asjatult ruupori ja signaalide abil välja kutsuda — nad ei tahtnud lahingusse astuda ja pugesid häbi-

väärselt lahesoppi, poolpehkinud hõbepaju varju peitu. Võimetus vihas avas kaldakahurvägi meie laevade pihta tule, aga meie purjetasime kiiresti väljapoole vaenlase suurtükkide laskeulatust, võtsime rahulikult koosi[1] oma sadamasse ega kandnud kahju, kui mitte arvestada seda, et Jaška Zuckerstein sai kartuliga vopsu keset selga.

«Uhuu-uhuu!» karjusime eemale sõites. «Kas te nõrgukesed ei saa meile vastu?»

«Oodake, ärge hüpake enne õhtut, küll me tuleme! Ega meie teid ei karda!»

«Seda me näeme jah, et te ei karda. Viletsad argpüksid!»

[1] Koos — sõidusuund, kurss.

Jõudsime õnnelikult oma sadamasse, heitsime ankru, sidusime parved kõvasti köitega kinni ja hüppasime maale.

Selsamal õhtul oleksime Fedkaga peaaegu tülli läinud. Meil polnud varem kokku lepitud, kes laevastikku juhtima hakkab. Ma tegin ettepaneku, et ta hakkaks patrullaeva kapteniks, aga Fedka ainult sülitas põlglikult. Siis ütlesin ma, et olgu ta siis veel sadamaülem, maakahurväe ülem ja lennuväeülem ka, kui me ükskord lennuväe saame. Ent isegi lennuvägi jättis Fedka külmaks ja ta raius nagu rauda, et tahab olla ainult admiral, ja ähvardas, et muidu jookseb ta vaenlase poole üle.

Kuna ma ei tahtnud väärtuslikust abilisest ilma jääda, sülitasin kogu selle loo peale ja tegin ettepaneku, et oleme admiraliks kordamööda — üks päev tema, teine päev mina.

Nii me leppisimegi lõpuks kokku.

Ühel päeval meisterdasime kaks vibu, võtsime kaasa kümmekond noolt ja läksime metsa. Meil olid mõned «jampsijad» tagavaraks hoitud. «Jampsijateks» nimetati mitmekordsest paberist keeratud torukesi, mis täideti Berthollet' soola ja peenekstambitud söega ning seoti nööriga kõvasti kinni. Me kinnitasime «jampsija» noole otsa, üks tõmbas nööri pingule, teine pani «jampsija» süütenööri põlema. Kohe sööstis nool taevasse ja «jampsija» lõhkes kõrgel õhus, kus tulejuga siksakke joonistades kohutas hakke ja vareseid.

Metsatukk kasvas surnuaia taga. Metsaalune oli künklik, siin-seal seisid tihedate puude peidus väikesed tiigid. Varjulistel haljastel rohulappidel kasvasid sõnajalad, õitsesid kollased vesikupud ja tulikad.

Kui meil sai mängimisest villand, ronisime üle kivimüüri ja jõudsime surnuaia kõige kaugemasse ja mahajäetumasse soppi. Vaikus, mida katkestas ainult lindude sirin lehestikus, rahustas meie mängust elevil meeli.

Möödusime hauaküngastest, mis kohati vaevalt maast kõrgemad olid, ning ajasime vaikselt juttu.

«Vaata,» ütlesin ma Fedkale, «selle nurga taga on sõdurite hauad. Möödunud nädalal toodi siia laatsaretist Semjon Koževnikov ja maeti maha. Fedka, ma mäletan hästi Koževnikovi. Hulk aega enne sõda, kui mina veel päris väike olin, käis ta minu isa pool. Ükskord andis ta mulle ragulkakummi. Hea kumm oli. Ainult et ema viskas selle

pärast ahju — ütles, et ma olevat Basjuginite akna kiviga sisse visanud.»

«Kas sa siis ei visanud?»

«Ja mis siis, kui ka viskasin? Ta oleks pidanud seda enne tõestama — pealtnägijaid ju ei olnud ja tema ainult kahtlustas... Kuhu see õiglus siis jääb! Kui mina polekski visanud, oleksin ma ikkagi süüdi olnud!»

«Ikkagi oleksid,» kinnitas Fedka. «Emad on alati niisugused. Plikade asju üldse ei puuduta, aga niipea kui näevad, et poisil on mingi mänguasi, viskavad kohe minema. Mul murdis ema kaks naelaga noolt katki ja siis laskis roti puurist välja. Ükskord juhtus aga vecl hullem lugu... Ma kruvisin ühe õõnsa nupukese lahti. Tead, niisuguse, mis ilu pärast voodi küljes on. Ema oli kirikusse läinud. Istusin üksi kodus, võtsin salpeetrit ja sütt. Mõtlesin, et nüüd topin nupu püssirohtu täis ja siis lähen lasen metsas õhku. Tegin nii hoolega tööd, et ei märganudki, kui ema juba mu selja taga seisis. «Mispärast sa voodinupu ära keerasid? Oh sa põrguline! Ja mina mõtlen, et kuhu need voodinupud kaovad!» Ja andis mulle vastu kukalt! Hea oli, et isa vahele astus. Küsis: «Misjaoks sa nupu võtsid?» — «Kas sa ei näe?...» vastasin. «Ma tahan pommi teha.» Isa tõmbas kulmu kortsu ja ütles: «Jäta, ära mässa niisuguste asjadega. Kus mul terrorist väljas!» Ise aga hakkas naerma ja silitas mu pead.»

«Fedka,» ütlesin ma talle mõjuka rahulikkusega, «aga mina tean, kes terroristid on. Need on need, kes politseinikele ja rikastele pomme viskavad. Aga, Fedka, kes meie oleme — rikkad või vaesed?»

«Keskmised,» ütles Fedka viivu aja pärast. «Seda ka ei või öelda, et me kõige vaesemad oleksime. Sellest peale, kui isa tööd sai, sööme me iga päev lõunat ja pühapäeval küpsetab ema pirukat ja keedab mõnikord kompotti. Kompott maitseb mulle hirmsasti! Kas sulle ka maitseb?»

«Maitseb küll. Ainult et õunakissell on veel rohkem meeltmööda. Mina arvan ka, et me oleme keskmised. Aga Bebešinitel on suur vabrik. Ma käisin ükskord nende Vaska juures. Küll oli neil palju teenijaid ja toapoisse! Vaskale kinkis isa elusa hobuse... poniks nimetatakse seesugust.»

«Neil on muidugi kõik olemas,» kinnitas Fedka, «neil on kole palju raha. Aga kaupmees Sinjugin ehitas majale torni peale ja tõi sinna teleskoobi. Küll see on suu-uur!

Kui Sinjuginil on maapealsest elust kõrini, läheb ta torni, talle tuuakse söögid ja joogid sinna järele... Istub seal öö läbi ning vahib tähti ja planeete. Ainult et hiljaaegu oli ta tornis tuttavatega joomingut pidanud, ja nüüd räägitakse, et need olid vahtinud ja mingi klaasi puruks teinud, nii et nüüd ei olegi enam midagi näha.»

«Fedka! Aga miks Sinjugin võib tähti ja planeete vaadata ja miks temal kõike küll on, aga teistel pole tuhkagi? Selsamal Sigovil, kes tema vabrikus töötab, sellel pole lihtsalt ivagi hamba alla panna, mis seal veel planeetidest rääkida. Eile käis ta all kingsepa juures viitkümmend kopikat laenamas.»

«Miks?... Mida sa kõik ei küsi... kust mina tean? Sa küsi õpetaja või papi käest.»

Fedka jäi vait, murdis käigu pealt lõhnava metsjasmiini oksa ja lausus siis vaikselt:

«Isa ütles, et varsti on kõik teisiti.»

«Mis asi on teisiti?»

«Kõik, mis praegu on. Ma ei saanud ise ka veel päris hästi aru, Borka. Ma tegin, nagu magaksin, aga olin meelega ärkvel. Isa rääkis vabriku öövahiga, et pidavat jälle streigid tulema nagu viiendal aastal. Kas sa tead, mis viiendal aastal oli?»

«Tean, aga mitte täpselt,» vastasin ma punastades.

«Revolutsioon oli. Ainult et läks luhta. See tähendab, et taheti mõisnikud ära põletada, et kogu maa talupoegadele anda ja et kõik läheks rikastelt vaeste kätte. Seda sain ma nende jutust teada.»

Fedka jäi vait. Ja jälle läks mul meel mõruks, et Fedka teab palju rohkem kui mina. Ma tahaksin ka teada saada, aga pole kelleltki küsida. Raamatutes sellest ei kirjutata. Ja keegi ei räägi mulle niisuguseid asju.

Kodus, kui ema pärast lõunat puhkama heitis, istusin ma tema voodi servale ja ütlesin:

«Ema, räägi mulle midagi viiendast aastast. Teistele kõigile räägitakse! Fedka teab igasugu huvitavaid asju, aga mina ei tea kunagi midagi.»

Ema pöördus kiiresti ringi, tõmbas kulmu kortsu, nagu tahaks ta minuga pahandama hakata, mõtles siis ümber ja vaatas mulle nii uudishimulikult otsa, nagu näeks ta mind esimest korda.

«Missugusest viiendast aastast?»

«Kuidas missugusest? Sa tead ise, missugusest. Vaata,

kui suur sa oled ... Sa olid juba siis päris vana, mina olin kõigest üheaastane ja ei mäleta mitte kui midagi.»

«Mida ma sulle rääkida mõistan? Sa peaksid isa käest küsima, tema oskab hästi sellest jutustada. Ma ei näinud sinu naakmanni pärast viiendal aastal öö ega päeva vahet. No olid sa küll,... jõmpsikas, et hoia ja keela ... karjukott ja jonnipunn, ei andnud mulle hetkekski rahu. Mõnikord hakkasid pihta ja röökisid terve öö läbi, nii et ma ei tahtnud enam midagi näha ega kuulda.»

«Aga, memm, miks ma siis karjusin?» küsisin ma terake haavunult. «Ehk oli mul hirm? Räägitakse, et siis paugutati püsse ja kasakad uitasid ringi. Võib-olla karjusin ma hirmu pärast?»

«Mis hirmu pärast! Olid lihtsalt kiusupunn ja karjusid niisama. Mis hirmu sa siis oskasid tunda! Üksainus kord käisid sandarmid meil läbi otsimas, ma ei teagi, mida nad õieti otsisid. Siis käidi paljude juures läbi otsimas. Kogu korteri pöörasid pahupidi, aga ei leidnud midagi. Ohvitser oli väga viisakas mees. Kõditas sind sõrmega ja sina naersid. «Tore poiss on teil,» ütles mulle. Ise võttis sinu nagu naljaviluks sülle ja pilgutas sandarmile silma, see aga hakkas sinu hälli uurima. Kus sa äkki lasksid sorinal! Oh heldeke, ja otse ohvitserile mundri peale! Oh taevakene! Mina kahmasin su kähku sülle ja tõin ohvitserile lapi. Mõelda vaid! Uus munder, kõik läbimärg, ja püksid olid märjad ja mõõk ka. Tegid teise üleni täis, naljanina niisugune!» Ema puhkes naerma.

«Memm, sa räägid mulle hoopis midagi muud,» katkestasin teda tõsiselt solvatuna. «Mind huvitab revolutsioon, aga sina räägid igasugu tühja-tähja ...»

«Mis sa'nd ... jäta mind rahule!» peletas ema mind eemale.

Siis aga märkas ta, et mul on mossis nägu peas, mõtles hetke, võttis võtmekimbu ja ütles:

«Mida ma oskan sulle jutustada? Mine tee kolikamber lahti ... Seal on suures kastis peal igasugust kolu, all aga oli isal punt raamatuid. Otsi nende hulgast ... Kui ta pole kõiki lõhki rebinud, siis peaksid sealt leidma mõne raamatu, kus on viiendast aastast juttu.»

Kahmasin kähku võtmekimbu ja jooksin ukse poole.

«Ja kui sa peaksid raamatukasti asemel moosipurgi kallale ronima,» hüüdis ema mulle järele, «või nagu eelmine kord jälle püttide pealt koore ära riibud, siis teen ma

sulle niisugust revolutsiooni, et sa oma nimegi ei mäletal»

Lugesin mitu päeva ühtejärge. Mäletan, et valisin välja kaks raamatut ja lugesin esimesest läbi ainult kolm lehekülge. Selle huupi võetud raamatu pealkiri oli «Viletsuse filosoofia». Tema äärmiselt keerukast filosoofiast ei taibanud ma tookord mõhkugi. Teisest raamatust aga — Stepnjak-Kravtšinski jutustustest — sain ma hästi aru; lugesin ta lõpuni läbi ja alustasin siis uuesti otsast peale.

Nendes jutustustes oli kõik pahupidi. Kangelased olid need, keda politsei jälitas, ja salapolitseinikud ei äratanud poolehoidu, vaid hoopis põlgust ja meelepaha. Raamat rääkis revolutsionääridest. Revolutsionääridel olid oma salaorganisatsioonid ja trükikojad. Nad valmistasid ette ülestõusu mõisnike, kaupmeeste ja kindralite vastu. Politsei sõdis nendega ja püüdis neid kinni. Siis läksid revolutsionäärid kes vanglasse, kes mahalaskmisele, ellujäänud aga jätkasid nende tööd.

See raamat kiskus mind kaasa, sest siiamaani polnud ma revolutsionääridest midagi kuulnud. Mulle tegi viha, et Arzamass on nii närune linn, et seal ei kuule revolutsionääridest kippu ega kõppu. Vargaid oli meil küll — Tuškovidel viidi kõik pesu pööningult minema; hobusevargad mustlased olid, isegi ehtne mõrtsukas oli — Vanka Seljodkin, kes aktsiisikontrolöri ära tappis, aga revolutsionääre — neid ei olnud.

5

Minul, Fedkal, Timkal ja Jaška Zuckersteinil oli plaanis hakata kurni mängima, kui aiast tuli jooksuga kingsepapõngerjas ja teatas, et meie kaldal on salahiljukesi randunud kaks Pantjuškinite ja Simakovide parve; praegu kangutavat neetud andmiralid meie parvede lukku lahti, et neid oma sadamasse vedada.

Tormasime huilates aeda. Meid märgates hüppasid vaenlased kähku oma parvedele ja lükkasid need kaldast lahti.

Otsustasime vastaseid jälitada ja nad põhja lasta.

Sel päeval oli drednoodi kapteniks Fedka. Kuni ta Jaškaga rasket ja kohmakat parve kaldast eemale lükkas, kihutasime meie Timkaga vanal laevalogul vaenlasi jälitama. Meie vastased olid juba alguses vea teinud. Nähtavasti ei uskunud nad, et me neid jälitama hakkame, ja

selle asemel et kohe oma kalda suunas purjetada, võtsid kursi eemale vasakule. Kui nad oma viga märkasid, olid nad juba kaugel ning pidid nüüd kogu jõust peale pressima, et enne läbi lipsata, kui meie jõuame neil tee ära lõigata. Fedka ja Jaška aga ei saanud kuidagi suurel parvel otsi lahti. Minu ja Timka õlgadele langes kangelaslik ülesanne — kerge laevukesega vaenlase kaks korda tugevamat laevastikku natuke aega kinni pidada.

Nüüd olime üksipäini jõudnud vaenlase eskaadriga kohakuti ning avasime ennastohverdavalt tule. Enesest mõistagi sattusime ka meie jalapealt tugeva risttule alla.

Mina olin muilakamakaga juba kaks obadust selga saanud ja Timkal oli müts peast vette lennanud. Mürsud olid otsakorral ja meil polnud enam kuiva kohtagi hamba all, Fedka ja Jaška aga said alles nüüd parve kaldast lahti.

Kui vaenlane seda nägi, otsustas ta läbi murda.

Meie aiavärav poleks kokkupõrget nende parvedega välja kannatanud — ta oleks kindlasti põhja läinud.

«Avada marutuli viimaste mürskudega!» andsin ma käskluse.

Meeleheitlike kogupaukudega suutsime vastast ainult pool minutit eemale tõrjuda. Meie drednoot tõttas täiskäigul meile appi.

«Pidage vastu!» karjus Fedka ja avas juba kaugelt tule.

Vaenlase laevad olid aga siinsamas meie kõrval. Jäi üle kas lasta neil kindlustatud sadamasse põgeneda või lõigata tee ära, riskides ise lahingus otsa saada. Otsustasin teise võimaluse kasuks. Tugeva ridvatõukega keerasin oma parve neile risti teele ette.

Vaenlase esimene parv sööstis hooga meile otsa ja me lendasime Timkaga mõlemad sooja seiskunud vette, mis ulatus meile kaelani. Saadud hoobist jäi aga ka vaenlase parv seisma. Seda meil vaja oligi. Meie võimas drednoot — suur ja kohmakas, aga tugev ehitis — rammis täiskäigul vastase ristleja parrast ja keeras laeva kummuli. Jäi veel seakünast miiniristleja. Kuna ta oli kiire käiguga, katsus ta meist mööda lipsata, ent pöörati samuti ridvahoobiga ümber.

Ronisime Timkaga Fedka parvele ja nüüd paistsid veest ainult vastasmeeskonna peanupud. Aga me olime suuremeelsed: võtsime kummulipööratud parved sleppi, lubasime alistatud vastastel parvedele ronida ning vedasime trofeed ja sõjavangid juubeldamise ning aedadele roninud poisikeste valjude hõisete saatel oma sadamasse.

Isalt saime me kirju väga harva. Ta kirjad olid napisõnalised ja neis teatas ta alati ühte ning sama: «Olen elus ja terve, konutame kaevikutes, ja paistab, et sellel konutamisel ei tulegi lõppu.»

Olin tema kirjadest pettunud. Mis see siis olgu! Inimene ei mõista rindelt midagi huvitavat kirjutada! Räägiks ta ometi lahinguist, rünnakuist või mõnest kangelasteost, nüüd aga loed kirja läbi ja sul jääb mulje, et rindel valitseb veel hullem igavus kui sügisel porises Arzamassis.

Miks siis teised, nagu Mitka vend lipnik Tupikov, kirjutavad lahingutest ja kangelastegudest ning saadavad iga nädal igasugu fotosid? Ühel pildil oli Tupikov üles võetud kahuri kõrval, teisel pildil kuulipilduja juures, kolmandal pildil on ta hobuse seljas, mõõk käes, ja siis saatis ta veel ühe pildi, kus ta on pea koguni lennukist välja pistnud. Isa aga pole end isegi kaevikus lasknud üles võtta, mis seal veel lennukist rääkida, ja midagi huvitavat ta ka ei kirjuta.

Ükskord õhtu eel koputati meie korteri uksele. Tuppa astus puujala ning karguga sõdur ja küsis minu ema. Ema polnud kodus, aga ta pidi varsti tulema. Siis ütles sõdur, et ta on minu isa sõber, et nad teenisid ühes polgus, nüüd aga sõidab ta päriselt koju, ühte meie maakonna külla, ja toob meile isalt terviseid ning kirja.

Ta istus toolile, pani kargu ahju najale, kohmitses põuest midagi otsida ja tõmbas välja määrdunud kirja.

Mulle torkas kohe silma, et pakk oli ebatavaliselt paks. Nii pakse kirju polnud isa kunagi saatnud, ja ma oletasin, et seal on arvatavasti fotod sees.

«Te teenisite koos, ühes polgus?» küsisin ma ja uudistasin sõduri kõhna, ja nagu mulle tundus, sünget nägu, tema kortsus halli sinelit Georgi ristiga ja rohmakat puujalga, mis oli kinnitatud vasaku põlve külge.

«Ühes polgus, ja ühes roodus, ja ühes rühmas, ja kaevikus seisime külg külje kõrval... Sina oled vististi tema poeg?»

«Tema poeg jah.»

«Eks sa näe! Boriss on su nimi? Ma ju tean, olen isa käest kuulnud. Mul on sinu jaoks ka pakk. Ainult isa

käskis, et sa selle ära peidaksid ega puudutaks, enne kui ta tagasi tuleb.»

Sõdur avas omatehtud, saapasäärest õmmeldud nahkkoti; iga tema liigutus tõstis toas üles tugeva jodoformi lõhnapilve.

Ta võttis välja riideräbalasse mässitud, kõvasti kinninnööritud kompsu ja ulatas minule. Komps oli väike, aga raske. Ma tahtsin seda lahti teha, aga sõdur ütles:

«Oota, ära tõtta! Jõuad veel vaadata küll.»

«Noh, kuidas siis rindel olukord on, kuidas sõjategevus areneb, milline õhkkond meie väeosades valitseb?» küsisin ma väärikalt ja rahulikult.

Sõdur vaatas mulle otsa ja kissitas silmi. Tema ainitine, veidi salvav pilk viis mind segadusse ja küsimus ise tundus mulle kuidagi ülespuhutud ning eputav.

«Eks sa näe?» Sõdur muigas. «Milline õhkkond valitseb! See on teada asi, kullake, milline õhk kaevikus valitseb ... Paha õhk on seal. Hullem kui peldikus.»

Ta võttis taskust tubakakoti, keeras vaikides plotski ja puhus suust suure pilve kibedat mahorkasuitsu, vaatas siis minust mööda, päikeseloojangus kumavast aknast välja, ja lisas:

«Elamine on ära tüüdanud, kõigest on kõrini. Ja lõppu pole ikka veel näha.»

Ema tegi ukse lahti, nägi sõdurit, jäi lävel seisma ning haaras käega ukselingist kinni.

«Mis ... mis on juhtunud?» küsis ta vaikselt, endal huuled kahvatud. «Kas Alekseiga ...?»

«Isa saatis kirja!» hõiskasin mina. «Paksu kirja ... seal on vist pildid sees. Ja minule saatis ka kingituse.»

«Ta on siis elu ja tervise juures?» küsis ema ja võttis salli õlgadelt. «Nii kui ma lävelt halli sinelit nägin, jäi mul süda seisma. Mõtlesin, et isaga on vist midagi juhtunud.»

«Seniajani pole midagi juhtunud,» vastas sõdur. «Saadab palju terviseid, ja selle paki palus edasi anda. Ta ei tahtnud postiga saata ... Posti ei tea nüüdsel ajal uskuda.»

Ema rebis ümbriku lahti. Seal polnud ühtegi pilti, ainult pakk määrdunud, täiskirjutatud paberilehti.

Ühe lehe külge oli kleepunud saviraasuke ja kuivanud roheline rohulible.

Ma tegin oma paki lahti — seal oli väike mauser ja tagavara-padrunipide.

«Mis isal ometi pähe tuli!» ütles ema pahaselt. «Ega see pole mänguasi!»

«Pole midagi,» vastas sõdur. «Ega su pojal enam lapsearu ole. Vaata, kui suur ta on, varsti niisama pikk kui mina. Las peidab esialgu ära. See on hea püstol. Aleksei leidis selle sakslaste kaevikust. Väärt riistapuu. Seda võib pärastpoole tarvis tulla.»

Silitasin külma poleeritud käepidet, pakkisin mausri hellalt sisse ja panin sahtlisse.

Sõdur jõi meiega koos teed. Ta jõi ära ligi seitse klaasi ja jutustas meile kogu aeg isast ja sõjast. Mina jõin ainult pool klaasitäit, ema aga ei puudutanudki oma tassi. Ta vaatas oma rohutotsikud üle, leidis piiritusepudelikese ja valas sealt sõdurile klaasi sisse. Sõdur kissitas silmi, valas piiritusele vett hulka, jõi viina lonkshaaval ära, ohkas ja vangutas pead.

«Elu ei kõlba enam kuskile,» ütles ta klaasi eemale lükates. «Kodunt kirjutati, et majapidamine on puha ligaloga. Aga mismoodi sa aidata saad? Ise imesime kuude viisi näljakäppa. Süda hakkab nii valutama, et mõtled — tuleks juba ühtepidi lõpp! Inimestel on jaks täitsa otsas. Mõnikord läheb süda vihast keema nagu roostevesi katelokis. Mõtled siis, et kui oleks ainult hakkamist, sülitaks ja pööraks otsa ümber. Sõdigu, kes tahab, mina pole sakslaste käest midagi võlgu võtnud ja sakslased pole mulle ka midagi võlgu! Seda asja me arutasime Alekseiga tihtipeale. Ööd olid pikad ... Kirbud magada ei lasknud. Niipaljukest seda meelelahutust oli, et laulsime vahetevahel või ajasime juttu. Mõnikord tuli niisugune tahtmine, et pista või ulguma või kägista keegi surnuks, siis istusidki maha ja hakkasid laulma. Oleksid nutnud, aga pisaraid ei olnud. Oleksid viha nende peale välja valanud, kes seda ära on teeninud — aga võim ei küündinud. Ütlesid siis, et poisid, head sõbrad, kallid seltsimehed, laulame vähemalt ühe laulugi!»

Sõduri nägu läks punaseks ja higiseks, toas muutus jodoformi lõhn järjest tugevamaks. Tegin akna lahti. Ohtueelne jahe tuulevinu kandis õuest tuppa lämbet heinakuhjade ja üleküpsenud kirsside lõhna.

Istusin aknalaual, kriipisin sõrmega aknaklaasi ja kuulasin, mida sõdur rääkis. Tema sõnad sadestusid mu hinge

nagu kuiv mõrkjas tolm, aegamööda kattis paks tolmukiht kõik minu arusaamad sõjast, kangelastest ja sõja pühast eesmärgist, mis mulle siiamaani olid selged ning mõistetavad olnud. Vaatasin sõdurit peaaegu vihaga. Ta oli vöö ära võtnud, higise särgikaeluse lahti nööpinud, oli ilmselt juba purjus ja aina rääkis:

«Surm on muidugi kole. Aga sõjas pole surm see kõige koledam, vaid ülekohus. Surm ei tee kellelegi ülekohut. On juba kord selline seadus, et varem või hiljem peab inimene surema. Aga kes selle seaduse välja mõtles, et inimesed peavad sõdima? Mina ei ole välja mõelnud, sina ei ole välja mõelnud, tema pole välja mõelnud, aga keegi on ikkagi välja mõelnud. Sedaviisi siis, kui issand jumal oleks kõikvõimas, halastaja ja armuline, nagu raamatutes kirjutatakse, siis oleks ta pidanud selle inimese enda ette kutsuma ja talle ütlema: «Noh, anna mulle nüüd aru, miks sa miljonid inimesed sõtta ässitasid? Mis kasu nad sellest saavad ja mis kasu sina saad? Lao kõik lagedale, et oleks selge ja arusaadav.» Ainult et . . .» Siinkohal sõdur jõnksatas ja oleks peaaegu klaasi maha pillanud. «Ainult et . . . millegipärast ei taha issand maapealsetesse asjadesse vahele segada. Mis sinna parata, eks me oota ja kannata. Me oleme kannatlikud inimesed. Aga kui kannatus ükskord katkeb, siis tuleb nähtavasti meil endil nii kohtunikke kui süüdlasi otsida.»

Sõdur jäi vait, kortsutas kulmu, kõõritas ema poole, kes istus, pilk laudlinal, ega olnud siiamaani sõnakestki poetanud. Sõdur tõusis püsti, sirutas käe heeringataldriku poole ning ütles kohkunult, nagu lepitust otsides:

«Noh, mis sa'nd . . . Näe, kuhu jutuots keeras! Ma niisama . . . Kõigel on oma aeg, kõigele tuleb ka lõpp. Ega sul, perenaine, enam midagi pudelipõhjas ei ole?»

Ema valas pilku tõstmata viimased tilgad sooja lõhnavat piiritust tema klaasi.

Kogu öö nuttis ema teispool seina; oli kuulda, kuidas isa kirja lehed pööramisel krabisesid. Siis paistis läbi prao ikoonilambi tuhmroheline vilkuv leek, ja ma taipasin, et ema palvetab. Isa kirja ta mulle ei näidanud. Mida isa kirjutas ja miks ema sel ööl nuttis, seda ma tookord ei taibanudki.

Sõdur läks meilt ära hommikul.

Enne lahkumist patsutas ta mulle õlale ja ütles, nagu oleksin ma temalt midagi pärinud:

«Mis sellest, kullake . . . Sul on kogu elu veel ees. Äh! Küll sa näed, sinu käbarad käivad paremini kui meil!»

Ta jättis jumalaga ja läks puujala tümpsudes minema, viies endaga kaasa kargu, jodoformi lõhna ja rusuva meeleolu, mida tekitas tema juuresolek, kähisev naer ja kibestunud jutt.

6

Suvi jõudis lõpule. Fedka õppis hoolega järeleksami jaoks. Jaška Zuckersteinil oli palavik ja mina jäin ootamatult täiesti üksi.

Vedelesin voodis ja lugesin isa raamatuid ning ajalehti.

Sõja lõpu kohta polnud kuulda kõige vähematki. Linna oli saabunud päratul hulgal sõjapõgenikke, sest sakslased olid rindel tublisti edasi liikunud ja vallutanud üle poole Poolamaast. Jõukamad sõjapõgenikud asusid elama erakorteritesse, jõukaid aga oli vähe. Kaupmehed, mungad ja vaimulikud olid meil jumalakartlikud inimesed ega tahtnud põgenikke hea meelega enda juurde võtta, sest need olid enamikus suurte perekondadega juudid, ja nii elasid sõjapõgenikud peamiselt barakkides linna taga metsa ääres.

Küladest olid juba kõik noored ja terved mehed rindele aetud. Paljud talud olid laostunud. Polnud inimesi, kes oleksid põllutööd teinud, ja linna hakkas voorima kerjuseid — vanataate, vanaeitesid ja lapsepõnne.

Varem võisid terve päeva mööda tänavaid kõndida ega näinud ühtegi võõrast nägu. Kui sa ka kedagi nimepidi ei tundnud, olid teda varem kindlasti kuskil kohanud, nüüd aga sattusid sulle igal sammul vastu võõrad, tundmatud inimesed — juudid, rumeenlased, poolakad, vangilangenud austerlased, haavatud sõdurid Punase Risti hospidalist.

Toidukraamist tuli nappus. Turul osteti või, munad ja piim juba varahommikul kalli raha eest ära. Leivapoodides tekkisid sabad, saia polnud enam üldse saada ja ka rukkileiba ei jätkunud kõigile. Kaupmehed kruvisid armutult üles kõigi, isegi mittesöödavate kaupade hindu.

Linnas räägiti, et Bebešin üksi olevat selle aasta jooksul teeninud niisama palju kui viimase viie aasta jooksul kokku. Sinjugin läks aga nii rikkaks, et annetas kirikule

kuus tuhat rubla; ta lõi käega oma teleskoobile ja tornile, tellis Moskvast välja ehtsa, elusa krokodilli ja pani selle elama ekstra looma jaoks kaevatud basseini.

Kui krokodilli jaamast kohale toodi, jooksis vankri sabas niisugune uudishimulike-summ, et Spasski kloostri kõõrsilmne kellamees Griška Botšarov pidas rongkäiku esimese ähmiga Oranski jumalaema ikooni ristikäiguks ja hakkas kella põmmutama. Karistuseks pani piiskop Griška kolmeteistkümneks päevaks pattu kahetsema. Mõned usklikud aga ütlesid, et Griška valetab, nagu oleks ta eksikombel kella löönud, seda olevat ta teinud meelega, puhta ulakusest. Patukahetsusest olevat talle veel vähe, teda oleks pidanud teistele hoiatuseks vangi panema, sest et kuidagi võib ju veel aru saada, kui matuseid ristikäigu pähe võetakse, aga säherdust jäledat lojust püha ikooniga ära vahetada — see on lausa surmapatt!

Lõin raamatu kinni ja läksin õue. Teha polnud mul mitte kuf midagi, seepärast lippasin linna taha kalmistule, Timka Štukinile külla. Timkat ei olnud kodus. Tema isa, tugev hallide juustega vanamees, minu isa ammune tuttav, patsutas mulle õlale ja ütles:

«Muudkui kasvad, vennas? Isa tuleb koju, ei tunne äragi. Sa annad juba isa mõõdu välja, nii suureks meheks sirgunud. Pagan teab, kellesse minu Timka on läinud, vist ema poolt vanaisasse — kleenuke nagu sääsepoeg. Kuhu see söök tal õige peaks minema?! Kas isa on terve? Kui te talle kirjutate, saatke minu poolt terviseid. Ta on tubli ja väärt inimene. Me töötasime kaheksa aastat koos külakoolis. Tema oli õpetaja, mina kooliteenija ... Sellest on hulk aega möödas ... Sina olid siis veel päris titt, ega sa seda ei mäleta. Noh, mine pealegi! Timka on väljas, püüab ohakalinde. Otsi sealt kasesalust, sõdurite haudade tagant. Ligemal ta ei püüa — kui valvur peale satub, tuleb pahandus ...»

Leidsin Timka kaskede juurest. Ta seisis puu all, silmusega kepp käes, ja püüdis silmust koltunud lehtede keskel vaevalt nähtavale ohakalinnule hiljukesi ümber tõmmata. Timka heitis minu poole ehmunud, peaaegu paluva pilgu ja andis peaga märku, et ma ligemale ei tuleks ega lindu ära ei kohutaks. Ma jäin seisma.

Minu meelest pole maa peal teist nii rumalat lindu kui ohakalind. Poisid, kes neid püüavad, seovad hobusejõhvi

pika peene ridva otsa ja teevad sellest silmuse. See silmus tulebki ettevaatlikult ohakalinnule kaela visata.

Timka tõmbas ridvaotsa aeglaselt päris linnu pea kohale. Ohakalind kõõritas silmuse poole ja hüppas laisalt teisele oksale. Keeleots suust väljas, hakkas Timka hinge kinni pidades silmust uuesti linnu pea kohale viima. Totter ohakalind jälgis uudishimulikult, mida Timka teeb. Tobeda muretusega laskis ta silmuse oma kohevasulise pea kohale tõmmata. Timka rapsas ritva, ja peaaegu lämbunud ohakalind, kes ei jõudnud piuksatadagi, kukkus meeleheitlikult tiibu väristades rohule. Hetke pärast kargles ta koos viie vangivõetud kaaslasega juba puuris.

«Kas sa nägid?!» hõikas Timka ühe jala peal keksides. «Eks ma teinud osavasti, poiss ... tervelt kuus tükki olen kätte saanud. Ainult et kõik on ohakalinnud. Tihast juba nii lihtsalt ei püüa ... Tema jaoks tuleb püünised või paelad üles panna ... Tihane on kole kaval! Aga need rumalad topivad ise pea silmusesse ...»

Järsku jäi Timka poole sõna pealt vait, nägu jahmunud, nagu oleks keegi talle malakaga pähe lajatanud. Ta ähvardas mind näpuga, seisis veidi aega nagu post paigal, tegi siis jälle ühe hüppe ja küsis:

«Noh, kas kuulsid?»

«Midagi ei kuulnud. Kuulsin, et vedur jaamas vilistas.»

«Taevas hoidku! Sa ei kuulnudki!» lõi Timka imestusest käsi kokku. «See oli aedpõõsalind! ... Ja sina ei kuulnud, kuidas ta teisele vilistas? ... See on suur vilemeister. Ma tunnen ta laulu järgi ära. Olen juba kaks nädalat tema jälgi ajanud. Kas sa tead, kus uppunu haud on? Kuskil seal vahtra otsas ongi linnupesa. Vahtrad on tihedad, praegu on nende lehed punased nagu veri ... Lähme vaatame.»

Timka teab iga hauda ja iga hauasammast. Ta kõndis keksides nagu lind ja näitas mulle:

«Siia on maetud tuletõrjuja, kes mullu sisse põles, siia pime Tšurbakin. Siin on kõik kehvem rahvas, kaupmehi siia ei maeta, kaupmeeste jaoks on parem maa ... Sinjuginite vanaemale pandi uhke hauasammas, inglid peal. Siia aga,» Timka näitas maaga peaaegu ühetasast küngast, «siia on maetud poonu. Isa ütles, et ta olla ennast ise üles poonud ... ta oli depoos lukksepp. Mina küll ei taipa, kuidas võib ennast ise üles puua!»

«Eks ta raske elu pärast poos, Timka, kes siis hea elu pärast ennast pooma hakkab!»

«Mis sa'nd räägid!» vaidles Timka imestunult vastu. «Mis raske elu pärast? Kas ta siis raske on?»

«Mis asi?»

«Elu ikka! Ta on ju hirmus hea! Ei saa olla, et surm parem oleks. Siin võid ringi joosta ja teha, mis tahad, hauas aga muudkui lama!»

Timka lagistas naerda, jäi siis äkki jälle poole sõna pealt vakka, seisatas ja ütles sosinal:

«Ole nüüd vait... Ta on siin ligidal peidus... Küll on kaval lind! Noh, aga ma püüan ta kindlasti kinni.»

Koju jõudsin Timka poolt alles õhtul. Veider poiss teine, ainult poolteist aastat minust noorem, aga nii väikest kasvu, et keegi ei pidanud teda kaheteistkümne- ega isegi kümneaastaseks. Alatasa olid tal mingid oma askeldused, koolivennad pilkasid teda, sageli jagati talle mükse, aga pikka viha ei kandnud ta kunagi. Kui ta midagi palus, kas nuga pliiatsi teritamiseks või sulge või abi raske ülesande lahendamisel, vaatas ta oma suurte ümmarguste silmadega sulle alati otse näkku ja naeratas millegipärast süüdlaslikult. Ta oli argpüks, aga tema arguski oli isesorti. Kõige metsikumat hirmu tundis Timka siis, kui inspektor või direktor tema lähedale sattusid. Ükskord tuli uksehoidja keset tundi klassi ja teatas, et Timkat palutakse õpetajate tuppa. Timkal ei jätkunud jõudu, et kohe pingist üles tõusta, siis vaatas ta üle kogu klassi, just nagu pärides: «Mis asja pärast siis? Ausõna, ma pole milleski süüdi.» Tema tedretähniline nägu tõmbus halliks ja ta astus kõhkleval sammul uksest välja.

Vaheajal saime teada, et teda ei kutsutud välja mitte selleks, et teda jalaraudadesse neetida ja sunnitööle saata, ja isegi mitte selleks, et talle päevaraamatusse märkust kirjutada, vaid lihtsalt sellepärast, et ta annaks allkirja aritmeetika õpiku eest, mille ta möödunud aastal oli tasuta saanud.

Kaks päeva hiljem algasid tunnid. Klassides valitses lärm ja kõnekõmin. Igaüks jutustas, mida ta suvel oli teinud, kui palju kalu ja vähke, sisalikke ja siile püüdnud. Üks kelkis, et oli kanakuili tapnud, teine jutustas õhinal seentest ja maasikatest, kolmas vandus jumalakeeli, et ta

olevat elava ussi kinni võtnud. Klassis oli ka poisse, kes olid suvel käinud Krimmis või Kaukaasias kuurordis. Aga neid oli vähe. Nad hoidusid omaette, ei rääkinud siilidest ega maasikatest, vaid vestlesid soliidselt palmidest, suplemisest ja hobustest.

Sellel aastal teatati meile esimest korda, et hindade tõusu tõttu on kuraator lubanud kalevist vormi asemel kanda ka mõnest muust, odavamast riidest vormiülikonda.

Ema õmbles mulle vormikuue ja püksid mingist riidest, mida kutsuti kuradinahaks.

See nahk oli vist tõesti kuradi seljast nülitud, sest kui ma kord püüdsin kloostriaiast ühe pika, malakat viibutava munga eest jalga lasta ja jäin üle aia ronides naela otsa kinni, siis püksid ei rebenenud ja ma jäin aia otsa kõlkuma, nii et mungal õnnestus mulle paar tublit sähmakat virutada.

Viidi läbi veel üks uuendus. Kooli komandeeriti ohvitser, õpilastele anti puust püssid, mis pealtnäha olid päris ehtsate moodi, ja meil algasid riviõppuse tunnid.

Pärast seda kirja, mille ilma jalata sõdur oli meile isalt toonud, ei saanud me temalt enam ühtegi teadet.

Iga kord, kui Fedja isa läks tänaval oma postikotiga meie majast mööda, pistis minu väike õde, kes oli ilmatu aja oodanud tema ilmumist, pea aknast välja ja hüüdis peenikese häälega:

«Onu Sergei! Kas meie isalt on kirja?»

Kirjakandja vastas ikka ühtemoodi:

«Ei ole, tütrekene, täna ei ole! Homme tuleb kindlasti.»

Aga ka homme ei tulnud mitte ridagi.

7

Ükskord — see oli juba septembris — jäi Fedka hilja õhtuni meile. Õppisime koos homseid tunde.

Olime just lõpetanud, Fedka korjas oma raamatuid ja vihikuid kokku, et koju minna, kui järsku hakkas ladinal vihma sadama.

Jooksin aiapoolset akent kinni panema.

Äkiliselt tõusnud tuul keerutas vihinal kuivanud lehepahmakaid maast üles, mitu jämedat vihmapiiska lendas mulle näkku.

Sain hädavaevu ühe aknapoole kinni tõmmata ja küü-

nitusin teise järele, kui korraga igavene suur savikamakas aknalauale prantsatas.

«On aga kõva tuul!» mõtlesin ma. «See murrab veel kõik puud maha.»

Teise tuppa tagasi minnes ütlesin Fedjale:

«Väljas on ehtne maru. Kuhu sa, loll, minna tahad? Sajab nagu oavarrest! Vaata, kui suure savikamaka tuul aknast sisse virutas.»

Fedka vaatas umbusklikult savitükki:

«Mis sa valetad? Kas tuul saab nii suurt kamakat sisse visata?»

«Ole'nd!» sain ma pahaseks. «Ma ju ütlesin sulle: hakkasin akent kinni panema, kui see aknalauale kopsatas.»

Uurisin savitükki. Äkki viskas keegi tõesti meelega? Jätsin samas selle mõtte ja ütlesin:

«Rumalus! Kes selle siis oleks visanud? Kes sihukese ilmaga aias kolaks? Muidugi tuul viskas.»

Ema istus kõrvaltoas ja õmbles. Õetirts magas. Fedka jäi veel pooleks tunniks meile. Taevas hakkas selgima. Läbi märja aknaklaasi piilus tuppa kuu, tuul vaibus.

«Noh, ma nüüd lähen,» ütles Fedka.

«Mine pealegi. Ma ei tule ust kinni panema. Tõmba kõvasti, siis läheb ise lukku.»

Fedka vajutas mütsi silmini pähe, toppis raamatud põue, et need märjaks ei saaks, ja lahkus. Kuulsin, kuidas ta ukse pauguga kinni lõi.

Hakkasin saapaid jalast ära võtma, et magama heita. Kui pilk põrandale langes, nägin ma, et Fedka oli ühe vihiku maha pillanud ja sinnapaika unustanud. See oli seesama vihik, kus me ülesandeid olime lahendanud.

«No on tuulepea,» mõtlesin ma. «Algebra on meil homme esimene tund ... hakkab otsima ... tuleb mul kaasa võtta.»

Tirisin riided seljast ning läksin voodisse, aga ei jõudnud pikaligi heita, kui esikust kostis tasane, ebalev kellahelin.

«Kes sealt veel tuleb?» imestas ema. «Äkki on isalt telegramm? ... Ei, kirjakandja katsub ukselinki. Noh, mine tee lahti.»

«Memm, ma olen juba riidest lahti. See pole kirjakandja, memm, see on vist Fedka, ta unustas ühe vihiku maha ja tee peal tuli vist meelde.»

«On puupea!» torises ema. «Kas ta poleks võinud hommikul läbi tulla? Kus see vihik on?»

Ta võttis vihiku, torkas sussid palja jala otsa ning läks toast välja.

Ma kuulsin, kuidas ta sussid trepil tatsusid. Lukk kriiksatas. Ja kohe seejärel jõudis alt minu kõrvu tagasihoitud, allasurutud karje. Kargasin püsti. Esimesel hetkel arvasin, et röövlid on emale kallale tunginud, ja haarasin laualt küünlajala, et aken puruks lüüa ja üle kogu tänava kisa tõsta. Alt aga kostis tasast ärevat sosinat ja midagi, mis oli nagu naer või suudlus. Siis oli kuulda kahe trepist ülestuleva inimese samme.

Uks lükati lahti, ja mina jäin nagu naelutatud voodiservale, poolpaljas, küünlajalg peos.

Lävel seisis õnnelik, naerev ema, silmad märjad, tema kõrval aga habemetüükais, riided läbimärjad ja savised, kõige kallim sõdur maailmas — minu isa.

Üks hüpe — ja ma olin tema tugevate, krobeliste käte embuses.

Seina taga keeras end voodis kärast häiritud õde. Ma tahtsin tema juurde joosta ja teda üles äratada, aga isa takistas mind ja ütles vaikselt:

«Ära mine, Boriss ... ära aja teda üles ... ja ärge tehke müra.»

Siis ütles ta emale:

«Varjakene, kui tüdruk ülés ärkab, ära talle ütle, et mina koju tulin. Las ta magab. Kuhu teda küll kolmeks päevaks saata?»

Ema vastas:

«Me saadame ta varahommikul Ivanovskojesse. Ta tahtis ammugi vanaemale külla minna. Taevas on vist selgeks läinud, Boriss viib ta hommikul varakult ära. Sul, Aljoša, pole vaja sosistada, tal on raske uni. Mind käiakse tihtipeale öösel haiglasse kutsumas, ta on häältega harjunud.»

Mina seisin, suu ammuli, ega uskunud oma kõrvu.

«Kuidas? ...» mõtlesin ma. «Väikest nööpsilma Tanjat tahetakse enne kukke ja koitu vanaema juurde saata, et ta ei näekski puhkusele sõitnud isa? Mida see peab tähendama? ... Miks nad nii teevad?»

«Borja!» ütles ema. «Sa lähed minu tuppa magama, hommikul kella kuue ajal paned Tanja riidesse ja viid vanaema juurde ... Ja ära seal kellelegi ütle, et isa koju tuli.»

Vaatasin isale otsa. Isa surus mind tugevasti enda vastu,

tahtis nagu midagi öelda, aga jättis ütlemata, ainult kallistas mind korra veel kõvemini.

Heitsin ema voodisse, isa ja ema jäid söögituppa ning panid vaheukse kinni. Ma ei saanud tükk aega magama jääda. Vähkresin ühelt küljelt teisele, proovisin viiekümneni ja sajani lugeda, aga und ei tulnud.

Peas valitses mul täielik tohuvabohu. Pruukis vaid hakata juhtunule mõtlema, kui pähe tulid üksteisele vastukäivad oletused ja igasugu rumalused, üks mõttetum kui teine. Miski pigistas meelekohtades, nagu pigistab siis, kui oled karusselliga hulk aega ringi keerutanud.

Alles hilja öösel jäin tukastama. Ärkasin nõrga naksumise peale. Isa tuli tuppa, põlev küünal käes.

Piilusin teda silmanurgast. Isal polnud saapaid jalas. Sokkide väel läks ta tasahilju Tanja voodi juurde ja laskis küünla madalamale.

Nii seisis ta mitu minutit, vaadates magava tütre heledaid lokke ja roosat nägu. Siis kummardus tema kohale. Temas võitlesid kaks tunnet — ta oleks tahtnud tütart paitada, aga kartis teda äratada. Viimane sai võitu. Isa ajas end kiiresti sirgu, pöördus ja läks toast välja.

Uks kriiksatas korraks ja siis kustutati toas tuli.

... Kell lõi seitse. Avasin silmad. Läbi kollaste kaselehtede paistis aknast sisse hele päike. Panin end kiiresti riidesse ja vaatasin üle ukse naabertuppa. Seal magati. Lükkasin ukse kinni ja hakkasin õde üles ajama.

«Aga kus ema on?» küsis Tanja silmi hõõrudes ja tühja voodit vaadates.

«Ema kutsuti haiglasse. Kui ta ära läks, ütles ta mulle, et ma viiksin su vanaema juurde külla.»

Õde hakkas naerma ja ähvardas mind naljatades sõrmega:

«Oi, Borja, sa valetad! Vanaema kutsus mind alles eile enda poole, aga ema ei lubanud.»

«Eile ei lubanud, aga täna mõtles ümber. Pane ruttu riidesse ... Vaata, kui ilus ilm väljas on! Vanaema võtab sind täna metsa kaasa pihlakaid korjama.»

Veendunud, et ma ei tee nalja, hüppas õde kähku püsti ja sädistas senikaua, kuni ma aitasin tal riidesse panna:

«Tähendab, et ema mõtles ümber? Oi, mulle meeldib kangesti, kui ema ümber mõtleb! Borja, võtame Kiisu-Liisu kaasa ... Kui sa kiisut ei taha, siis võtame Tuksi ... Tuks on nii naljakas ... Ta lakkus eile minu nägu! Ainult

et ema pahandas. Talle ei meeldi, kui nägu lakutakse. Tuks lakkus teda ükskord, kui ta aias pikali oli, ja ema lõi teda vitsaga.»

Õde kargas voodist välja ja jooksis ukse poole.

«Borja, tee mulle uks lahti! Mul on seal toas rätik ja vanker ka.»

Tirisin ta ukse juurest tulema ja tõstsin voodi peale.

«Sinna ei tohi minna, Tanja, seal magab võõras onu. Ohtul tuli. Ma toon ise sulle rätiku.»

«Mis onu?» küsis ta. «Nagu ükskord käis?»

«Jah, nagu ükskord käis.»

«Ja puujalaga?»

«Ei, raudjalaga.»

«Oh, Borja! Ma pole raudjalaga onu kunagi varem näinud! Las ma piilun nati-natikene ukse vahelt ... Ma lähen kikivarvul.»

«Ma sulle piilun! Istu paigal.»

Pugesin tasahiljukesi teise tuppa, võtsin rätiku ja tulin tagasi.

«Aga vanker?»

«Mis sa veel ei taha! Mis me sest vankrist veame! Onu Jegor sõidutab sind seal päris vankriga.»

Ivanovskoje teerada lookles mööda Teša jõe kallast. Õde jooksis ees ja jäi alatihti seisma, et võtta maast mõnda oksaraokest, vahtida hanesid, kes vees pladistasid, või veel midagi muud teha. Mina lonkisin tema kannul. Karge hommikuõhk, kollakasrohelisena laiuvad sügisesed põllud, sööva karja vaskkellukeste rütmiline tilin — see kõik mõjus mulle rahustavalt.

Tüütu mõte, mis öösel rahu ei andnud, oli nii kõvasti mulle pähe jäänud, et ma ei püüdnudki enam sellest lahti saada.

Mullè meenus savitükk, mis oli aknalauale lennanud. Selge, et tuul seda ei visanud. Mismoodi oleks tuul säärase juurtega läbipõimunud mullakamaka peenralt lahti kangutanud? Selle viskas isa, et mulle endast märku anda. Tema oli see, kes vihma ja tormi käes aias peidus istus, oodates, millal Fedka minu juurest ära läheb. Ta ei taha, et õde teda näeb, sest õde on tilluke ja võib välja lobiseda, et isa tuli koju ... Sõdurid, kes puhkusele tulevad, ei peida ennast ega varja end kellegi eest ...

Enam ei võinud kahtlust olla — minu isa on desertöör.

Tagasiteel jooksin ma ootamatult inspektorile sülle.

«Gorikov,» ütles ta kurjalt, «mida see siis tähendab? ... Miks te tundide ajal koolis ei ole?»

«Ma olen haige,» vastasin ma masinlikult, taipamata, kui mõttetu mu vastus on.

«Haige?» küsis inspektor. «Mis lollust te räägite? Haiged on kodus voodis, aga ei longi mööda tänavaid ringi.»

«Ma olen haige,» kordasin ma põikpäiselt, «ja mul on temperatuur . . .»

«Igal inimesel on temperatuur,» vastas inspektor mürgiselt. «Ärge mõelge rumalusi välja, ja marss minuga koos kooli . . .»

«Ole lahke!» mõtlesin ma tema sabas sõrkides. «Miks ma pidin talle valetama, et ma haige olen? Kas ma poleks võinud midagi muud välja mõelda, mis oleks usutavam olnud, ilma et ma oleksin pidanud nimetama tõelist koolist puudumise põhjust?»

Kooliarst, vana tudike, pani käe mu otsaette ja teatas diagnoosi, ilma et oleks mind isegi kraadinud:

«Põeb ägedat laiskushoogu. Ravimiks soovitan panna käitumishindeks neli ja jätta pärast tunde kaheks tunniks ilma lõunasöögita.»

Inspektor kiitis retsepti õpetatud apteekri ilmel heaks.

Ta kutsus kooliteener Semjoni ja käskis mind klassi viia.

Sel päeval sadasid õnnetused mulle robinal kaela

Vaevalt olin ma sisse astunud, kui saksa keele õpetaja Elsa Franziskovna lõpetas Toropõgini küsimise, ja pahandatuna sellest, et ma keset tundi klassi ilmusin, ütles:

«Gorikov, *kommen Sie her!* Pöörake mulle verbi «omama». *Ich habe,*» alustas ta.

«Du hast,» ütles Tšižikov mulle ette.

«Er hat,» tuli mul endal meelde. *«Wir . . .»* Siin jäin ma jälle toppama. Mitte üks mõhk ei huvitanud mind täna saksa keele verbid.

«Hastus,» ütles keegi tagumisest pingist mulle meelega valesti ette.

«Hastus,» kordasin ma nagu papagoi.

«Mida te ütlesite? Kas teil pead pole otsas? Tuleb mõelda, aga mitte kuulata, mida rumal poiss ette ütleb. Andke oma vihik siia.»

«Ma unustasin vihiku koju, Elsa Franziskovna, ma õppisin tundideks, aga unustasin kõik raamatud ja vihikud koju. Ma toon nad teile vaheajal ära.»

«Kuidas on võimalik kõiki raamatuid ja vihikuid koju unustada?» ägestus õpetaja. «Midagi te ei unustanud, te lihtsalt valetate. Selle eest jätan ma teid tunniks ajaks istuma.»

«Elsa Franziskovna,» ütlesin ma nördinult, «inspektor jättis mind isegi juba kaheks tunniks kinni. Mismoodi ma veel tund aega siin olen? Kas ma pean siis südaööni istuma või?»

Vastuseks paristas õpetaja ülipika saksakeelse lause, millest ma häguselt mõistsin, et laiskus ja valelikkus peavad saama karistatud, seda selgemini aga taipasin, et kolmandast kinniistumise tunnist mul pääsu ei ole.

Vahetunni ajal tuli Fedka minu juurde.

«Miks sul raamatuid ei ole ja miks Semjon su klassi tõi?»

Päästsin end mingi valega. Järgmise ja ühtlasi viimase tunni — geograafia — istusin ma nagu poolunes. Kõik see, mida õpetaja rääkis ja mida talle vastati, ei jõudnud minu teadvuseni ja ma ärkasin alles siis, kui kell helises.

Korrapidaja luges palve. Lauaklappe kolinal kinni lükates tormasid poisid üksteisele järel uksest välja. Klass jäi tühjaks. Mina jäin üksinda.

«Jumal hoidku,» mõtlesin ma ahastusega, «veel kolm tundi . . . tervelt kolm tundi, ja isa on praegu kodus ja kõik on nii imelik . . .»

Läksin alumisele korrusele. Õpetajate toa ees seisis pikk ja kitsas, taskunugadega täkitud pink. Seal istus juba kolm poissi. Üks oli esimesest klassist ja jäetud tunniks ajaks istuma sellepärast, et ta oli ühte õpilast pildunud nämmutud paberkuulikesega, teine istus kaklemise pärast ja kolmas sellepärast, et oli kolmanda korruse trepilt püüdnud all kõndivale õpilasele lagipähe sülitada.

Istusin pinki ja jäin mõtlema. Võtmeid kõlistades läks mööda kooliteener Semjon.

Ilmus korrapidaja-õpetaja, kes pidi aeg-ajalt karistatud õpilaste järele vaatama, haigutas uniselt ja läks jällegi minema.

Tõusin tasakesi püsti ja kiikasin õpetajate toa ukse vahelt kella. Mis lugu see on! Ainult pool tundi oli möödas, mina aga olin kindel, et olen vähemalt tund aega ära istunud.

Äkki turgatas mulle pähe kuri plaan:

«Mida see siis lõpuks tähendab? Ma pole varas ega vahialune. Kodus on mul isa, keda ma pole kaks aastat näinud ja keda ma nüüd näen nii imelikus ja salapärases olukorras, mina aga pean kükitama siin nagu vang ainult sellepärast, et inspektoril ja saksa keele õpetajal niisugune mõte pähe tuli?»

Ma tõusin, kuid lõin kohe kõhklema. Omavoliliselt ära minna, kui sind on istuma jäetud, — see oli meil koolis üks rängemaid süütegusid.

«Ei, parem istun ära,» otsustasin ma ja astusin pingi poole.

Äkki haaras mind seletamatu vihahoog. «Ükstapuha,» mõtlesin ma, «isa põgenes rindelt . . .» siinkohal ma muigasin virilalt, «ja mina kardan koolist põgeneda!»

Jooksin riidenagi juurde, tõmbasin sineli kiiruga õlgadele, lõin ukse paukudes kinni ja traavisin tänavale.

Sel õhtul püüdis isa mulle mitmeid asju selgeks teha.

«Isa,» küsisin ma, «aga enne kui sa rindelt põgenesid, olid sa ju julge, ega sa hirmu pärast ei põgenenud?»

«Ma pole praegu ka argpüks.» Isa ütles seda rahulikult, aga mina pöörasin tahtmatult pea akna poole ja võpatasin.

Üle tänava, otse meie maja poole tuli aeglaselt lonkides üks politseinik. Ta jõudis keset tänavat, pöördus siis paremale ja hakkas mööda sõiduteed turuplatsi poole minema.

«Ta . . . ei tule . . . meile,» kogelesin ma peaaegu silphaaval ja õhku ahmides.

Järgmisel õhtul ütles isa mulle:

«Borka, teile võivad iga päev külalised sisse sadada. Peida see mänguasi hästi ära, mis ma sulle saatsin. Ole nüüd tubli! Sa oled juba päris suur mees. Kui sul tuleb koolis minu pärast pahandusi, sülita kõige peale ja ära karda midagi, pane hoolega tähele, mis sinu ümber sünnib, küll sa siis taipad, mis ma sulle rääkisin.»

«Kas ma sind veel näha saan, isa?»

«Saad küll. Ma tulen mõnikord siia, ainult mitte teie juurde koju.»

«Aga kuhu siis?»

«Küllap kuuled. Kui on vaja, saadan teile sõna.»

Oli juba päris pime, aga värava ees pingil mängis kingsepp lõõtspilli ja tema ümber kilkas terve trobikond poisse ja tüdrukuid.

«Mul oleks aeg astuda,» ütles isa päris murelikuna, «muidu jään hiljaks.»

«Nad ei lähe võib-olla enne südaööd minema, isa, täna on ju laupäev.»

Isa nägu läks pilve.

«Küll on häda! Boriss, aga kas ei saa kuskilt üle plangu ronida või läbi võõra aia minna? Tuleta meelde... Sa peaksid iga aiaauku teadma.»

«Ei, läbi võõra aia ei saa,» vastasin ma. «Vasakul. Aglakovite pool on ilmatu kõrge plank ja naelad püsti, paremalt saaks üle, aga seal on kuri koer nagu hunt... Tead mis! Kui sa tahad, lähme tiigi äärde, mul on seal parv, me sõidame aedade tagant otse oruni välja. Praegu on pime ja meid ei märka keegi, seal ei käigi inimesi.»

Isa raskuse all vajus parv sügavale ja meie tallad said märjaks. Isa seisis ega liigutanud ennast. Parv libises hääletult üle musta vee. Teivas jäi alatasa pehmesse mudasesse põhja kinni. Suure vaevaga sikutasin selle õitsvast veest välja.

Kahel korral katsusin randuda, aga see ei õnnestunud — orupõhi oli madal ja soine. Siis pöörasin paremale ja sõitsin kaldale kõige viimase aia juures.

See oli metsik aed, keegi seda ei valvanud ja tara oli katki.

Saatsin isa esimese aiaauguni, kustkaudu ta võis orgu pääseda. Siin jätsime jumalaga.

Seisin veel natuke aega paigal. Okste prõksumine isa raskete sammude all kostis üha vaiksemalt ja vaiksemalt...

8

Kolm päeva hiljem kutsuti ema politseisse ja teatati talle, et tema mees on väeosast deserteerinud. Ema pidi andma allkirja, et tal «pole andmeid mehe praegusest asukohast, aga kui ta andmeid saab, siis on ta kohustatud sellest viivitamatult võimudele teatama».

Politseiülema poja käest saadi koolis juba järgmisel päeval teada, et minu isa on desertöör.

Usuõpetuse tunnis pidas isa Gennadi lühikese manitsusjutluse truudusest tsaarile ja isamaale ning vandetõotuse murdmisest. Ühtlasi tõi ta näite ajaloost, kuidas Jaapani sõja ajal oli üks sõdur oma nahka tahtnud päästa ja lahin-

guväljalt jalga lasknud, aga oli pääsemise asemel leidnud oma otsa metsiku tiigri lõugade vahel.

See juhtum oli isa Gennadi arvates kindlaks tõendiks, et põgenik sai teenitud karistuse jumala käe läbi, kuna tiiger ei õginud ära ühtegi tükki, mis tal muidu kombeks on, ainult rebis sõduri ribadeks ja läks siis minema.

Mõnele poisile jättis see jutlus sügava mulje. Vaheajal avaldas Hrestka Toropõgin aralt arvamust, et tiiger polnudki ehk päris tiiger, vaid peaingel Miikael ise, kes oli endale tiigri kuju võtnud.

Aga Simka Gorbuškin kahtles, et see oli Miikael, kuna Miikael oleks teisiti käitunud — ta poleks hambaid appi võtnud, vaid sõduri kas mõõgaga tükkideks raiunud või piigi otsa torganud.

Enamik jäi sellega nõusse, sest meil rippusid klassis pühapildid ja üks neist kujutas inglite võitlust põrguvägedega. Sellel pildil oli peaingel Miikaelil käes piik, mille otsas siputasid juba neli kuradit, kolm põrguvürsti aga lidusid tulise ajuga, sabad seljas, oma maa-aluse peiduurka poole.

Kahe päeva pärast teatati mulle, et omavolilise koolist äratjooksmise eest on õppenõukogu otsustanud panna mulle käitumishindeks kolme.

Kolm tähendas tavaliselt, et esimese märkuse puhul visatakse õpilane koolist välja.

Kolme päeva pärast anti mulle kiri, kus emale teatati, et ta peab minu eest viivitamatult ja viimase kopikani tasuma esimese poolaasta õppemaksu, millest ma seni olin pooles ulatuses vabastatud kui sõduri poeg.

Saabusid rasked ajad. «Desertööri poja» häbistav hüüdnimi oli mulle nagu külge kleebitud. Rida poisse ei teinud minuga enam tegemist. Teised küll rääkisid minuga ega hoidunud eemale, aga käitusid kuidagi veidralt, nagu oleks mul üks jalg amputeeritud või nagu oleks meil kodus surnu. Aegapidi tõmbusin ma kõigist eemale, ei seganud end enam teiste mängudesse, ei võtnud osa löömingutest naaberklassidega ega käinud koolivendade pool külas.

Pikad sügisõhtud konutasin kodus või veetsin Timka Štukini ja tema lindude seltsis.

Selle aja jooksul olime Timkaga suurteks sõpradeks saanud. Tema isa oli minu vastu lahke. Ainult ma ei saanud aru, miks ta mõnikord mind ainiti vahtima jäi, siis minu

juurde tuli, mul pead paitas ja võtmeid kõlistades ainsatki sõna lausumata jälle minema läks.

Saabus ärev ja kummaline aeg. Elanike arv linnas kasvas kahekordseks. Poodide ees venisid sabad kvartalipikkusteks. Igas paigas, igal nurgal kogunesid inimesed summa. Üksteise järel vooris mööda rongkäike imettegevate' ikoonidega. Üleöö tekkisid kõikvõimalikud tobedad kuulujutud. Näiteks et Sereža jõe ülemjooksul põgenevat vanausulised järvede äärest metsadesse või et alamjooksul, mägedes, levitavat mustlased valeraha, ja kuna seda olevat siginenud hirmus palju, maksvatki kõik hingehinda. Ükskord aga tõusis paaniline kumu, et reede öösel vastu laupäeva «pekstakse juudid läbi», kuna just nende spionaaži ja reeturlikkuse pärast olevatki sõda pikale venitud.

Teadmata paigust ilmusid linna hulgused. Muud enam ei kuulnudki, kui et siin on lukk lahti murtud, seal' aga korter tühjaks tehtud. Linna majutati umbes viiskümmend kasakat. Kui mornid kasakad, juuksetukk laubal, tihedates viirgudes, metsikut laulu röökides ning huilates läbi meie tänava ratsutasid, tõmbus ema akna juurest eemale ja ütles:

«Pole neid ammugi näinud ... viiendast aastast peale. Jälle uhkeldavad sadulas, nagu tookordki.»

Isalt polnud me saanud ühtki teadet. Oletasin, et küllap ta elab Sormovos, Nižni Novgorodi lähedal, aga minu oletus põhines ainult sellel, et enne äraminekut oli isa pikalt-laialt nõutanud ema käest andmeid tema venna Nikolai kohta, kes töötas vagunitehases.

Oli juba talv, kui Timka Štukin ükskord koolis minu juurde tuli ja mind vaikselt sõrmega eemale kutsus. Tema salatsemine ei teinud mind uudishimulikuks, vaid pani pigem imestama, ja ma läksin ükskõikselt tema järel nurka.

Timka piilus ringi ja sosistas mulle:

«Tule täna õhtupoolikul meile. Minu isa käskis ilmtingimata tulla.»

«Mis ta minust tahab? Mõtlesid ehk ise välja?»

«Mina pole midagi välja mõelnud. Tule kindlasti, küll siis näed.»

Timkal oli tõsine, isegi veidi ehmunud nägu ja ma jäin uskuma, et ta ei tembuta.

Õhtul läksin ma surnuaiale. Väljas tuiskas — tuhmid,

lumme mattunud laternad heitsid tänavatele ainult vaevalist valgust. Et jõuda metsatuka ja surnuaiani, tuli minna üle väikese lagendiku. Jäised lumenõelad torkisid nägu. Tõmbasin pea sügavamale krae vahele ja sammusin mööda täistuisanud rada roheka ikoonilambi tule poole, mis põles surnuaia väravas. Komistasin ühe hauaplaadi taha, kukkusin pikali ja sain üleni lumiseks. Majauks oli lukus. Koputasin — keegi ei tulnud avama, ja ma pidin veel kord koputama. Ukse tagant kostsid sammud.

«Kes seal on?» küsis minult kabelivahi tuttav karm bassihääl.

«Tehke lahti, onu Fjodor, see olen mina!»

«Kas sina, Borka?»

«Mina jah... Tehke ruttu lahti!»

Astusin palavaks köetud tuppa. Laual seisid samovar, meekauss ja leivapäts. Timka istus ja parandas linnupuuri, nagu oleks kõik parimas korras.

«Tuiskab?» küsis ta minu märga, punasesse näkku vaadates.

«Ja kuidas veel!» vastasin. «Ma lõin jala ära. Sõrmegi ei näe suhu pista.»

Timka puhkes naerma. Ma ei saanud aru, miks ta naerab, ja vaatasin imestunult talle otsa. Timka naeris järjest valjemini ja tema pilgust ma taipasin, et ta ei naera mind, vaid midagi, mis asub minu selja taga. Pöördusin ümber ja nägin kabelivahti onu Fjodorit, ja oma isa.

«Sinu isa elab juba teist päeva meie juures,» seletas Timka, kui me asusime teed jooma.

«Teist päeva... Ja sa ei lausunud mulle mitte sõnagi! Mis sõber sa siis veel oled, Timka!»

Timka vaatas süüdlaslikult, nagu toetust otsides algul oma isa, siis minu isa poole.

«Poiss nagu kalju,» ütles valvur ja patsutas oma raske kämblaga poja õlga. «Sest pole midagi, et ta nigel välja näeb, tema peale võib kindel olla.»

Isa oli erariides. Ta oli lõbus ja heas tujus. Küsis minu käest, kuidas mul koolis läheb, naeris kogu aeg ja ütles mulle:

«Õige mul asja... õige mul asja... sülita kõige peale. Kas sa taipad, missugused ajad on tulemas, vennike?»

Ütlesin talle, et ma taipan seda, et esimese märkuse puhul visatakse mind koolist välja.

«Las viskavad,» lausus isa külmavereliselt, «mis see

loeb! Kui inimesel endal on tahtmist ja pea otsas, siis ei jää ta ka koolis käimata lolliks.»

«Isa,» küsisin ma temalt, «miks sa nii lõbus oled ja naerad? Meil pidas usuõpetuse õpetaja sinust jutluse, kõik arvavad, et sa oled surnud, aga sinul on nii hea tuju!»

Sellest ajast peale, kui minust oli tahes-tahtmata isa saladuse kaasteadja saanud, rääkisin ma temaga uut moodi — nii nagu vanema, aga võrdsega. Ma märkasin, et see meeldib isale.

«Eks mul ole lõbus, et lõbusad ajad on tulemas! Aitab nutmisest!... Noh olgu, keri nüüd koju! Varsti näeme jälle.»

Aeg oli hiline. Jätsin jumalaga, panin sineli selga ja astusin trepile. Kabelivaht ei jõudnud veel mulle järele tulla ja ust riivi panna, kui keegi lükkas mu niisuguse hooga teelt eest, et lendasin peadpidi lumehange. Otsekohe kostis esikust müdinat, vilistamist ja kisa. Hüppasin püsti ja nägin enda ees kordnik Jevgraf Timofejevitši, kelle poeg Paška oli minuga koos õppinud juba algkoolis.

«Pea!» hüüdis ta, kui oli mu ära tundnud, ja haaras mul käest kinni. «Kuhu sa tormad? Seal saadakse ilma sinutagi hakkama. Võta ja pühi nägu minu paslikuga puhpuhtaks. Ega sul, jumal hoidku, pea viga ei saanud?»

«Ei, Jevgraf Timofejevitš, ei saanud,» sosistasin ma. «Aga mis isast saab?»

«Mis tast saab? Kes tal käskis seaduse vastu üles astuda! Kas siis seaduse vastu tohib astuda?»

Majast toodi välja isa ja kabelivaht, mõlemal käed kinni seotud. Nende taga komberdas Timka, sinel õlgadel, aga ilma mütsita. Ta ei nutnud, ainult võbises veidralt üle keha.

«Timka,» käsutas kabelivaht rangelt, «sa lähed magama ristiisa juurde ja ütled talle, et hoidku majal silma peal, et pärast läbiotsimist midagi kaduma ei läheks.»

Isa kõndis vaikides, pea rinnal. Käed olid tal selja taha kinni seotud. Mind märgates ajas ta selja sirgu ja hüüdis mulle julgustuseks:

«Õige mul asja, pojake! Jää seniks nägemiseni! Suudle ema ja Tanjakest! Ja ära ilmaaegu nukrutse, vennike, lõbusad ajad on tulemas!»

LÕBUSAD AJAD

1

Kahekümne teisel veebruaril 1917. aastal mõistis Kuuenda Armeekorpuse sõjatribunal 12. Siberi Kütipolgu reamehe Aleksei Gorikovi sõjaväljalt põgenemise ja vaenuliku, riigivastase propaganda eest surma mahalaskmise läbi.

Kahekümne viiendal veebruaril viidi kohtuotsus täide. Teisel märtsil aga tuli Petrogradist telegramm, et ülestõusnud rahvas on isevalitsuse kukutanud.

Lõkkelelöönud revolutsiooni esimeseks selgesti nähtavaks kumaks oli minu jaoks Polutinite härrastemaja tulekahjukuma. Vahtisin pööningul istudes poole ööni tulekeelt, mis tantsisklesid karges kevadtuules. Silitasin vaikselt taskus soojaks läinud mausrit, kõige hinnalisemat mälestust isast, naeratasin läbi pisarate, mis polnud pärast ränka kaotust veel kuivanud, ja tundsin rõõmu, et «lõbusad ajad» on tulemas.

Veebruarirevolutsiooni esimestel päevadel sarnanes kool sipelgapesaga, kuhu on visatud põlev tulelont. Pärast võidu eest peetud palvust tahtis osa õpilaskoori nagu alati alustada hümni «Jumal, keisrit kaitse sa», aga teised pistsid karjuma «maha!», hakkasid vilistama ja käratsema. Tõusis lärm, õpilaste read läksid segamini, keegi viskas saiaga tsaarinna portreed, ja esimese klassi õpilased, rõõmsad, et saavad karistamatult lamenti lüüa, hakkasid metsikut kassi- ja kitsehäält tegema.

Pea kaotanud inspektor püüdis asjatult õpilastest üle karjuda. Kisa-kära ei vaibunud enne, kui kooliteener Semjon tsaariperekonna portreed maha võttis. Müdinal traavisid elevil, kisavad poisid oma klassi. Kuskilt ilmusid välja punased rosetid. Vanemate klasside õpilased toppisid demonstratiivselt püksid saapasäärde (varem seda ei lubatud), kogunesid kloseti ukse ette ja panid välja-

kutsuvalt, klassi ülevaataja silma all suitsud hambusse. Võimlemisõpetaja, ohvitser Balagušin, läks poiste juurde. Ka temale pakuti paberossi ja ta ei öelnud ära. Juhtkonna ja õpilaste enneolematut liitu nähes karjusid kõik ümberringi «hurraa!»

Toimuvatest sündmustest saadi alguses ainult niipalju aru, et tsaar on kukutatud ja algab revolutsioon. Kuid miks tuli revolutsiooni üle rõõmustada, mispoolest see hea oli, et kukutati tsaar, kelle portree ees koor alles mõni päev tagasi oli vaimustusega hümni laulnud, — sellest ei saanud aru enamik õpilasi, eriti nooremate klasside poisse.

Esimestel päevadel peaaegu ei olnudki tunde. Vanemate klasside õpilased astusid militsasse. Neile anti vintpüssid ja punased käesidemed ning nad kõndisid uhkelt mööda tänavaid ja valvasid korra järele. Muide, keegi ei kavatsenudki korda rikkuda. Kolmkümmend kirikut helistasid lihavõttekelli. Säravas rüüs vaimulikud võtsid vastu truudusvannet Ajutisele Valitsusele.

Kuskilt ilmusid välja punaste särkidega mehed. Papp Iona poeg, seminarist Arhangelski, kaks külakooliõpetajat ja veel kolm mulle tundmatut meest nimetasid end esseerideks. Kuskilt ilmusid välja ka mustade särkidega mehed, enamalt jaolt õpetajate ja vaimuliku seminari vanemate klasside õpilased, kes nimetasid end anarhistideks.

Linnakodanike enamus liitus kohe esseeridega. Teatavat osa mängis siinjuures ka see, et suurele rahvahulgale peetud jutlusel, pärast seda, kui Ajutisele Valitsusele oli pikka iga palutud, teatas katedraali vaimulik isa Pavel, et ka Jeesus Kristus oli olnud sotsialist ning revolutsionäär. Kuivõrd meie linnas elasid jumalakartlikud inimesed, peamiselt kaupmehed, käsitöölised, mungad ja palverändajad, siis said neist paugupealt, nii kui nad olid Jeesuse kohta seda huvitavat uudist kuulnud, esseeride poolehoidjad, seda enam, et esseerid usku eriti ei puudutanud, vaid rääkisid rohkem vabadusest ja sellest, et sõda on vaja uue hooga jätkata. Anarhistid rääkisid sõjast küll sedasama, aga jumalat ei pannud nad millekski. Näiteks kuulutas seminarist Velikanov otse tribüünilt, et jumalat ei ole olemas, aga kui ta olemas on, siis võtku ta tema, Velikanovi väljakutse vastu ja näidaku oma vägevust. Nende sõnade juures ajas Velikanov pea kuklasse ja sülitas otse taevasse. Rahvahulk jahmatas, oodates, et

taevas kohe avaneb ja välk lööb jumalateotaja surnuks. Kuna aga taevas ei avanenud, kostis rahva seast hääli, et võib-olla oleks targem jumala karistust mitte ootama jääda ja omal jõul anarhisti silmnägu sisse peksta. Seda juttu kuuldes kobis Velikanov tribüünilt alla ja tegi targu sääred, kusjuures ta sai ainult ühe võmmu jumalakartlikult Maremjana Sergejevnalt, õelalt vanamoorilt, kes müütas Sarovi kloostri jumalaema ikoonilampide tervistavat õli ja kuivikuid, millega püha Sarovi Serafim oli oma peo pealt metsikuid karusid ja hunte toitnud.

Ülepea pani mind imestama, et Arzamassis, nagu ilmnes, oli hämmastavalt palju revolutsionääre. Lihtsalt viimane kui üks inimene oli revolutsionäär. Isegi endine semstvoülem Zahharov torkas rinda tohutu punase siidroseti. Petrogradis ja Moskvas toimusid vähemalt kokkupõrked ja politseinikud tulistasid katustelt rahvast, meil aga andsid politseinikud vabatahtlikult relvad ära, panid erariided selga ja patseerisid rahulikult linnas ringi.

Ühel miitingul sain ma rahvamurrus kokku Jevgraf Timofejevitšiga, sellesama kordnikuga, kes oli minu isa areteerimisest osa võtnud.

Tal oli käes korv, kust paistsid välja pudel päevalilleõli ja kapsapea. Ta seisis ja kuulas, mida sotsialistid räägivad. Mind märgates tõstis ta käe mütsi äärde ja kummardas viisakalt.

«Kuidas käsi käib?» küsis ta. «Ah et ... tulite kah kuulama? Eks kuulake pealegi ... Noore inimese asi! Isegi meil, vanadel, on huvitav kuulata ... Ole lahke, mismoodi kõik pööras!»

Ma ütlesin talle:

«Kas teil on meeles, Jevgraf Timofejevitš, kuidas te isa areteerimas käisite? Siis te rääkisite seadusest, et seaduse vastu ei tohi üles astuda. Aga kus see teie seadus nüüd on? Polegi enam teie seadust ja teie, politseinikud, lähete kõik veel kohtu alla.»

Kordnik puhkes mõnusalt naerma ja õli hakkas pudelis mulksuma.

«Oli vanasti seadus ja tuleb nüüd ka. Ilma seaduseta, noormees, ei saa läbi. Aga kui tahetakse meie üle kohut mõista, siis las mõistavad pealegi. Ega meid üles ei pooda. Isegi meie ülemusi ei poo keegi ... Tsaar ise istub ka ainult koduses arestis, mida siis meist peaks tahetama! ... Kas kuulete? Kõnemees räägib, et pole vaja kätte maksta,

et inimesed peavad elama nagu vennad ja et nüüd, vabal Venemaal, ei tohi olla vanglaid ega surmanuhtlust. Ega siis meie jaoks ka vanglat ega surmanuhtlust ei tule.»

Ja läks taaruval sammul minema.

Vaatasin talle järele ja mõtlesin: «Kuidas ei ole vaja? ... Kui isa oleks vanglast põgenema pääsenud, kas ta oleks siis oma vangivalvuril lasknud rahumeeles ringi käia ega oleks teda puudutanudki, sellepärast et kõik inimesed peavad elama nagu vennad?»

Küsisin seda asja Fedka käest järele.

«Mis sinu isa siia puutub?» vastas ta. «Sinu isa oli desertöör ja talle oleks häbimärk igal juhul külge jäänud. Desertööre püütakse praegu ka. Desertöör pole revolutsionäär, vaid lihtsalt jooksik, kes ei taha kodumaad kaitsta.»

«Minu isa ei olnud argpüks,» vastasin ma näost valgeks minnes. «Sa valetad, Fedka! Minu isa lasti maha põgenemise eest ja propaganda pärast. Meil on kohtuotsus kodus.»

Fedka kohmetus ja lausus leplikumalt:

«Kas sa arvad, et ma selle ise välja mõtlesin? See seisab igas ajalehes. Loe «Russkoje Slovost» Kerenski kõnet. See on vahva kõne ... Kui tütarlastegümnaasiumis üldkoosolekul ette loeti, siis pool saali nuttis. Seal räägitakse sõjast, et tuleb kõik jõud kokku võtta, et desertöörid on armee häbiplekk ja et «sakslastega peetavas võitluses langenute haudadele püstitab vaba Venemaa raugematu kuulsuse monumendi». Nii just oli öeldud — «raugematu kuulsuse»! Ja sina kipud vaidlema!»

Üksteise järel astusid kõnelejad tribüünile. Kähedaks karjutud häälega rääkisid nad sotsialismist. Siinsamas pandi kirja neid, kes tahtsid parteisse astuda või vabatahtlikuna rindele minna. Leidus oraatoreid, kes ronisid tribüünile ja rääkisid niikaua, kuni nad alla sikutati. Nende asemele upitati üles uusi kõnelejaid.

Ma aina kuulasin ja kuulasin ning mulle tundus, et kõigest kuuldust paisub mu pea suureks nagu tühi härjapõis. Erinevate kõnemeeste esinemised läksid mul üksteisega segi. Ma ei saanud kuidagi aru, mis vahe on esseeril ja kadetil, kadetil ja rahvussotsialistil, tööerakondlasel ja anarhistil, ning kõigist kõnedest jäi kõrvu helisema üksainuke sõna:

«Vabadus ... vabadus ... vabadus ...»

«Gorikov,» ütles keegi mu selja taga ja pani käe mulle õlale.

Nagu maa alt kerkinud, seisis minu kõrval tööõpetuse õpetaja Hakk.

«Kust teie välja ilmusite?» küsisin ma siiralt rõõmustades.

«Nižnist, vanglast. Tule, kullake, minu juurde. Mul on siin ligidal tuba üüritud. Joome teed, mul on saia ja mett. Mul on nii hea meel, et ma sind nägin! Jõudsin alles eile linna ja kavatsesin just täna teie poole sisse astuda.»

Ta võttis mul käe alt kinni ja me hakkasime käratsevast rahvamassist välja trügima.

Järgmisel platsil tõkestas meie teed uus inimsumm. Siin lõõmasid lõkked ja nende ümber sõelusid uudishimulikud.

«Mida siin tehakse?»

«Niisama rumalust,» vastas Hakk muiates. «Anarhistid põletavad tsaariaegseid lippe. Parem võiksid sitsi tükkideks lõigata ja laiali jagada, maainimesed on vihased. Tead ise, iga riideraas on praegu hinnas.»

Hakil olid pikad ja kõhnad käed. Teed tõmbama pannes jutustas ta kiiresti, aeg-ajalt naeratades:

«Liiga vara hukkus sinu isa. Me olime temaga ühes vanglas, enne kui ta sõjatribunali ette viidi.»

«Semjon Ivanovitš,» küsisin ma teed juues, «te ütlesite, et olite isa parteikaaslane. Kas ta oli siis parteis? Ta ei rääkinud mulle sellest kunagi.»

«Ta ei tohtinud rääkida, sellepärast ei rääkinud.»

«Ja teie ka ei rääkinud. Kui teid areteeriti, siis ütles Petka Zolotuhhin, et te olete spioon.»

Hakk puhkes naerma:

«Spioon! Hahahaa! Petka Zolotuhhin? Hahahaa! Zolotuhhinile võib andeks anda, ta on rumal poisipõnn, aga kui praegu levitavad täiskasvanud lollid meie kohta laimu, et me oleme spioonid, — siis see, vennas, on veel naljakam.»

«Kelle meie kohta, Semjon Ivanovitš?»

«Meie kohta, bolševike kohta.»

Kiikasin tema poole.

«Kas teie olete siis bolševik, ma tahtsin öelda, kas isa ka oli bolševik?»

«Isa oli ka.»

«Kuidas minu isal kõik teistmoodi välja kukkus kui teistel inimestel?» küsisin ma hetke pärast nördinult.

«Kuidas teisiti kui teistel inimestel?»

«Teistmoodi jah. Teised sõdurid on nagu sõdurid ikka, revolutsionäärid on nagu kõik revolutsionäärid, keegi ei ütle nende kohta paha sõna ja kõik peavad neist lugu. Aga isa — alguses oli ta desertöör, nüüd tuleb äkki välja, et ta oli bolševik veel pealekauba. Miks ta bolševik oli, aga mitte ehtne revolutsionäär, minupärast kas või esseer või anarhist? Nagu kiuste — bolševik. Muidu ma oleksin vähemalt võinud kõigile öelda, et minu isa lasti maha selle eest, et ta oli revolutsionäär, kõik paneksid suu kinni ja keegi ei näitaks mulle näpuga, aga kui ma ütlen, et isa lasti maha kui bolševik, siis ütleb igaüks, et see oli talle paras, sest kõik ajalehed kirjutavad, et bolševikud on sakslaste käsilased ja nende Lenin on Wilhelmi teenistuses.»

«Kes see igaüks on, kes nii ütleb?» küsis Hakk, kes minu tulise kõne ajal oli mind naeruste silmadega jälginud.

«Igaüks. Kes ette satub. Kõik naabrid ja papp jutluse ajal ja kõnemehed ka . . .»

«Naabrid! . . . Kõnemehed! . . .» katkestas mind Hakk. «Küll sa oled rumal! Sinu isa oli kümme korda ehtsam revolutsionäär kui kõik need naabrid ja kõnemehed kokku! Kes su naabrid on? Mungad, laadakaupmehed, poodnikud, palverändajad, turulihunikud ja majaperemehed. Selles see häda ongi, et sinu naabrite seast annab mõistlikku inimest otsida. Sedasorti seltskonda me isegi ei agiteeri. Las need punaste särkidega lobasuud keerutavad nende ümber! Meil pole mõtet niisuguste peale aega raisata, munkadest ja laadakaupmeestest meile nagunii abimehi ei saa! Oota, küll ma viin sind sinna, kus meie miitingul käime. Barakkidesse haavatute juurde, kasarmutesse sõdurite juurde, raudteejaama ja küladesse. Seal tuleb sul kõnesid kuulata! Siin aga — kus leidis alles kohtunikud . . . Naabrid!»

Hakk puhkes naerma.

Timka Stukini isa lasti juba revolutsiooni alguses vabaks, aga vana kohta talle tagasi ei antud ja kogudusevanem Sinjugin käskis tal kabelivahi maja uue, tööle võetud inimese jaoks jalapealt tühjaks teha.

Ükski kaupmees ei tahtnud kabelivahti tööle võtta. Ta

käis ühe juurest teise juurde — ehk on kellelgi vaja kütjat või kojameest —, aga tuli ikka niisama targalt tagasi.

Sinjugin ütles talle otse suu sisse:

«Mina toetan Vene armeed. Tuhat rubla annetasin Punasele Ristile, üksnes kingitusi, lippe ning Aleksander Fjodorovitš Kerenski portreesid jagasin laatsarettidele rohkem kui kahesaja rubla eest, sina aga aitad desertööre. Sinu jaoks mul kohta ei ole.»

Kabelivahil läks kops üle maksa ja ta vastas:

«Selle jutu eest tänan ma teid alandlikult. Lubage teile ainult tähendada, et ei pese te end puhtaks lippude ega portreedega, ükskord jõuab järg ka teie kätte. Ja ära sa minu peale kisenda!» läks onu Fjodor äkki marru. «Sa arvad, et kui oled kõhukese ette kasvatanud, teleskoobi muretsenud ja nuumad krokodilli loomalihaga — et sa siis oled tsaar ja jumal? Oota'nd, kuula parem, mis juttu sinu vabrikutes räägitakse. Et raksasime küll, aga vist vähe sai, tuleks ehk veel kord põrutada?»

«Ma sulle... ma sulle näitan!» kokutas jahmunud Sinjugin. «Ah et nõnda!... Ma kaeban su kohtusse... Minu vabrik töötab sõjaväe jaoks. Minust peavad ka praegused ülemused lugu, ja sina... Kasi välja!»

Kabelivaht pani mütsi pähe ja läks minema.

«See on siis revolutsioon... Kõik lurjused istuvad vanadel kohtadel. Ja tuleb veel näägutama, ise on sõbramees sõjaväeringkonna ülemaga ja istub linnaduumas. Nahk nii paks teistel, et torka või naaskliga. Patrioot...» porises ta mööda tänavat kõndides. «Repetanud saabaste pealt teenis mitu tuhat rubla. Oma poja ostis sõjaväest priiks. Ringkonnaülemale andis kolmsada ja hospidali doktorile viissada rubla altkäemaksu — ise purjuspäi kelkis. Kõik nad on vahvad võõraste kätega sõdima. Ostis Aleksander Fjodorovitši portreesid kokku! Sind tuleks koos sinu Aleksander Fjodorovitšiga ühte oksa tõmmata! Nüüd on siis vabadus käes... Tere hommikust!»

Kõik olid nagu ogaraks läinud. Muud juttu ei kuulnudki kui «Kerenski, Kerenski...»

Iga päev oli ajalehes tema portree: «Kerenski peab kõnet», «Elanikud pilluvad Kerenski teele lilli», «Vaimustatud naised kannavad Kerenskit kätel». Arzamassi linnaduuma liige Feofanov sõitis Moskvasse asju ajama ja teretas Kerenskit kättpidi. Feofanovile joosti karjas järele.

«Kas tõesti võttis ja teretas?»

«Võttis ja teretas,» vastas Feofanov uhkelt.

«Otse kättpidi?»

«Otse paremat kätt pidi, ja raputas ka.»

«Mis sa kostad!» sosistati ümberringi põnevusega. «Tsaar poleks miski hinna eest teretanud, aga Kerenski teretas. Tema juures käib päeva jooksul tuhandeid inimesi, ja tema teretab kõiki kättpidi, aga varemalt...»

«Varemalt oli tsarism.»

«Selge sott... Aga nüüd on vabadus.»

«Hurraa! Hurraa! Elagu vabadus!... Elagu Kerenski!... Saadame talle tervitustelegrammi!»

Peab ütlema, et iga kümnes telegramm, mis tollal postkontorist teele läks, oli tervitustelegramm ja adresseeritud Kerenskile. Neid saadeti miitingutelt, koolide koosolekuilt, kirikunõukogu istungitelt, duuma poolt, kirikulipukandjate ühingu poolt — ühesõnaga, tervitustelegramm saadeti igast võimalikust paigast, kus oli koos paar-kolm inimest.

Kord levis kuuldus, et Arzamassi Kanakasvatajate Selts pole «kallile juhile» ühtegi telegrammi läkitanud. Kohalikus väikeses nädalalehes ilmus seltsi eestseisja Ofendulini pahane õiendus. Ofendulin teatas kindla sõnaga, et need kuuldused on alatu laim. Selts oli saatnud koguni kaks telegrammi, kusjuures toimetus oma märkuses kinnitas, et õienduse tõendamiseks oli lugupeetud M. J. Ofendulin esitanud «nõuetekohased ja korrashoitud postikviitungid».

2

Oli möödunud mitu kuud sellest päevast, millal ma Hakki kohtasin.

Salnikovaja tänaval, vaimuliku seminari tohutu hoone kõrval seisis keset aeda väike majake. Möödudes pärani avatud akendest, kust läbi mahorkasuitsu pilvede viirastusid näod, lisas jõukam rahvas sammu, ja kui nad olid tänavavahe edasi jõudnud, sülitasid tigedalt:

«Siin peavad provokaatorid koosolekuid!»

Siin asus bolševikkude klubi. Bolševikke oli linnas kõigest paarkümmend inimest, aga maja oli alati puupüsti rahvast täis. Sissepääs oli kõigile vaba, kuid peamisteks külalisteks olid sõdurid hospidalist, austerlastest sõjavangid ja naha- ning vildivabriku töölised.

Peaaegu kogu oma vaba aja veetsin seal ka mina. Alguses läksin ma Hakiga kaasa paljast uudishimust, pärastpoole sai see mul harjumuseks ja lõpuks kiskus sealne elu mind oma keerisesse, pani pea ringi käima ja lõi mind täiesti segi. Nii nagu kartulikoored terava noa alt lendasid minu peast välja kõlkad, mida ta siiamaani täis oli topitud.

Meie bolševikud ei esinenud usulistel vaidluskoosolekutel ega pudukaupmeeste miitingutel — nad kogusid rahva kokku barakkide juures, agulis ja sõjast kurnatud külades.

Mäletan ühte miitingut, mida peeti Kamenkas.

«Tingimata tuleb minna! Seal läheb madinaks. Esseeride poolt esineb Kruglikov ise. Kui sa teaksid, kuidas ta kõneleb! Kuulad, nii et suu jääb ammuli,» ütles mulle Hakk. «Ivanovskojes tahtsid talupojad meile pärast tema kõnet esimese valuga naha peale anda.»

«Lähme,» rõõmustasin mina. «Semjon Ivanovitš, miks te revolvrit kunagi kaasa ei võta? See vedeleb teil alati jumal teab kus, kord torkate ta tubakakasti ja eile nägin ma teda leivakorvis. Mina kannan oma alati kaasas. Isegi kui magama lähen, pistan padja aila.»

Hakk naeris, tema tubakapurune habe tudises.

«Poisiklutt!» ütles ta. «Kui meil peaks viltu minema, antakse mulle lihtsalt kere peale, aga sa ainult katsu revolvrit välja võtta, siis ei korista sa pärast oma luidkonte ka mitte kokku. Kui aeg tuleb, küll läheb ka revolvreid vaja, aga praegu on meie parim relv sõna. Meie omadest esineb täna Baskakov.»

«Mis jutt see on!» imestasin. «Baskakov ei oska üldse rääkida! Enne kui ta lause kokku saab, on tal higipull otsaees. Kuni ta järgmist sõna ütleb, jõuab kõhu täis süüa.»

«Siin on küll niimoodi, aga küll sa kuuled, kuidas ta miitingul kõneleb.»

Kamenka tee läks üle vana, pehastanud silla, üle niitmata luhaheinamaade ja väikeste ojade, mis olid paksu kõrget pilliroogu täis kasvanud. Linna poolt sõitsid talumehed vankritega. Paljajalgsed naised tulid turult tühjade piimamannergutega. Meie kõndisime rahulikult, aga kui kaless, kobaras esseere täis, meist mööda vuras, kiirendasime sammu.

Mööda laiu tänavaid liikusid naaberkülade talumehed igast küla servast salgakaupa väljaku poole. Miiting polnud veel alanud, aga kõnekõminat ja kära oli kaugele kuulda.

Märkasin rahva seas Fedkat. Ta sõelus inimeste vahel ringi ja pistis neile mingisuguseid lendlehti pihku. Meid silmates traavis ta minu juurde:

«Ohoo! Sina ka siin ... Täna saab nalja näha! Säh, võta üks pakk ja aita jagada.»

Ta pistis mulle kümmekond lehte pihku. Ma tegin ühe lahti — need olid esseeride lendlehed: sõdime võiduka lõpuni ja võitleme desertöörluse vastu. Andsin paki talle tagasi:

«Ei, Fedka, neid lehti mina laiali ei jaga. Jaga ise, kui tahad.»

Fedka sülitas:

«Lollpea ... Kas sa oled nende poolt?» Ja ta osutas meile liginevat Hakki ja Baskakovit. «Tore sell ... pole midagi öelda. Ja mina lootsin sinu peale!»

Fedka kehitas põlglikult õlgu ja kadus rahva sekka.

«Tema lootis minu peale,» muigasin ma. «Kas mul endal polegi pead otsas?»

«Sõdime võiduka lõpuni ...» ütles keegi minu kõrval vaikse häälega.

Pöördusin ümber ja nägin rõugearmilise näoga talumeest. Ta oli paljapäi ja paljajalu, ühes käes lendleht, teises katkised päitsed. Arvatavasti oli ta neid toas parandanud ja tulnud siis välja kuulama, mida rahvas räägib.

«Sõdime võiduka lõpuni ... tohoo pele!» kordas ta imestunult ja heitis nõutu pilgu üle rahvahulga. Siis vangutas ta pead, istus muldrikule, suskas näpuga lendlehte ja kisendas enda kõrval istuvale kurdile taadile kõrva:

«Jälle sõdime võiduka lõpuni ... Neljateistkümnendast aastast peale muudkui sõdime võiduka lõpuni. Mis see siis on, Prohhori-taat?»

Väljaku keskele veeretati vanker. Selle otsa ronis teab kelle poolt valitud koosoleku juhataja — lühike vilgas meesterahvas — ja kisendas:

«Kodanikud! Kuulutan miitingu avatuks. Ettekandeks Ajutisest Valitsusest, sõjast ja rahvusvahelisest olukorrast on sõna sotsialistil-revolutsionääril seltsimees Kruglikovil ...»

Juhataja hüppas vankrilt maha. Hetk aega oli «tribüün» tühi. Äkki kargas Kruglikov vankrile, ajas end sirgu ja tõstis käe üles. Kõnekõmin vaibus.

«Suure vaba Venemaa kodanikud! Annan teile edasi palava tervituse sotsialistide-revolutsionääride parteilt!»

Kruglikov hakkas kõnelema. Ma kuulasin teda hoolega, et ükski sõna kõrvust mööda ei libiseks.

Kruglikov rääkis sellest, kui rasketes tingimustes peab Ajutine Valitsus töötama. Sakslased suruvad peale, rinne, mustad jõud — saksa spioonid ja bolševikud — teevad Wilhelmi kasuks kihutustööd.

«Enne oli tsaar Nikolai, nüüd tuleb Wilhelm. Kas te tahate uut tsaari?» küsis ta.

«Ei, aitab tsaaridest!» vastas sada häält kooris.

«Me oleme sõjast väsinud,» jätkas Kruglikov. «Kas sõda pole meid ära tüüdanud? Kas poleks aeg sõda lõpetada?»

«Ammu oleks aeg!» vastasid inimesed veelgi üksmeelsemalt.

«Mis ta kõneleb võõra programmi järgi?» sosistasin ma Hakile vihaselt. «Kas nemad on siis ka sõja lõpetamise poolt?»

Hakk müksas mind tasakesi: «Ole vakka ja kuula!»

«On aeg! Noh, näete,» jätkas esseer, «teie ütlete nagu ühest suust sedasama. Aga bolševikud takistavad kurnatud maal sõda kiiresti ja võiduga lõpetada. Nad laostavad armeed ja armee muutub võitlusvõimetuks. Kui meil oleks võitlusvõimeline armee, saaksime ühe otsustava löögiga vaenlasest jagu ja sõlmiksime rahu. Aga nüüd ei saa me rahu sõlmida. Kes selles süüdi on? Kes on süüdi, et teie pojad ja vennad, mehed ja isad peavad kaevikutes kükitama, selle asemel et rahuliku töö juurde tagasi pöörduda? Kelle süü tõttu võit kaugemale nihkub ja sõda pikale venib? Meie, sotsialistid-revolutsionäärid, kuulutame kõigile: elagu viimane, otsustav löök vaenlase pihta, elagu revolutsioonilise armee võit saksa leegionide üle, ja pärast seda — maha sõda ja elagu rahu!»

Rahvasumma peade kohal keerlesid mahorkasuitsu pilved, kostis üksikuid heakskiitvaid hüüdeid.

Nüüd rääkis Kruglikov Asutavast Kogust, kes peab olema maa peremees, sellest, kui kahjulik on mõisnike maade omavoliline võõrandamine ja kui tähtis on korda säilitada ja Ajutise Valitsuse korraldusi täita. Osavalt punus ta kuulajate peade ümber peenikest ämblikuvõrku. Algul oli ta talupoegadega ühel nõul ja meenutas neile nende muresid. Kui inimesed hakkasid nõus olles hüüdma: «Tõsi!», «Õige jutt!», «Hullem ei saagi olla!», hakkas

Kruglikov märkamatult kurssi muutma. Seesama rahvahulk, kes äsja oli temaga nõustunud, et ilma maata pole talupojal mingit vabadust, jõudis lõpuks järeldusele, et vabas riigis ei tohi mõisnikelt maad väevõimuga ära võtta.

Kui Kruglikov oma poolteisetunnilise kõne lõpetas, plaksutasid kuulajad valjusti käsi ja sõimasid spioone ning bolševikke.

«Noh,» mõtlesin mina, «ei tasu Baskakovil enam Kruglikoviga vägikaigast vedada! Inimesed on püsti pöörased!»

Minu imestuseks seisis Baskakov paigal, popsis piipu ega ilmutanud vähimatki kavatsust tribüünile ronida.

Ka vankri ümber kogunenud esseere tegi bolševike käitumine nõutuks. Nad pidasid aru ning leidsid, et küllap bolševikud ootavad kedagi, ja saatsid uue kõnemehe tribüünile. See oli kõnekunstis märksa kehvem kui Kruglikov. Ta kogeles, rääkis liiga tasa, ja mis peamine, kordas varem öeldut. Kui ta vankrilt maha ronis, plaksutati talle palju tagasihoidlikumalt.

Baskakov aina seisis ja suitsetas. Tema kitsad pikergused silmad olid pilukil, näol hõljus heasüdamlik ja lihtsameelne ilme, mis ütles: «Las jahvatavad! Mis mul sellega tegu! Mina tõmban suitsu ja ei sega kedagi.»

Kolmas oraator polnud parem kui teine, ja kui ta maha ronis, hakkasid kuulajad vilistama, kisama ja karjuma:

«Hei, sina seal... juhataja!»

«Kuramuse puupea! Too teised kõnemehed platsi!»

«Lase need bolševikud pulti! Miks sa neile sõna ei anna?»

Selle süüdistuse peale teatas juhataja pahaselt, et tema annab sõna kõigile soovijatele, aga bolševikud ise pole sõna palunud, on ilmselt verest ära läinud, ja et tema ei saa neid vägisi kõnelema panna.

«Sina ei saa, aga meie saame küll!»

«Said sigadustega hakkama ja nüüd poevad põõsasse!»

«Võta kraest kinni ja tiri vankri peale! Las annavad rahva ees aru...»

Möirgavad inimesed ajasid mulle hirmu peale. Ma vaatasin Haki otsa. Hakk naeratas, aga oli näost kahvatu.

«Baskakov,» lausus ta, «nüüd aitab. Muidu võib lugu halvasti lõppeda.»

Baskakov köhatas, nagu oleks tal klomp kõris, pistis

piibu taskusse ja läks õõtsuval sammul läbi vihale köetud, talle teed tegeva inimmere vankri poole.

Rääkima ei hakanud ta kohe. Algul heitis ta ükskõikse pilgu vankri ümber rübelevatele esseeridele, pühkis käega otsaesist, vaatas siis rahvast, tegi oma tohutust kämblast trääsa, tõstis selle kõrgele, et kõik näeksid, ja küsis rahulikult, valju ja pilkava häälega:

«Seda asja te ei ole näinud?»

Kõne ebatavaline algus jahmatas mind. Ka talupojad olid imestunud.

Otsemaid kõlas pahaseid hüüdeid:

«Mis see siis on?»

«Miks sa inimestele trääsa näitad?»

«Susi sind söögu, sa räägi, aga ära trääsa näita, muidu saad vastu kaela!»

«Seda asja te ei ole näinud?» kordas Baskakov. «Noh, ärge kurvastage. Nemad...» Baskakov viipas esseeride poole, «nemad näitavad teile veel huilematki. Mõ-õtleks ometi!...» venitas Baskakov, vidutas silmi ja vangutas pead. «Mõ-õtleks ometi!... Vaba Venemaa kodanikud on ninad norgu lasknud! Öelge mulle õige, kodanikud, mis kasu te sellest revolutsioonist olete saanud? Sõda käis — käib praegugi. Maad ei olnud — pole praegugi. Mõisnik elas teie kõrval — elas. Kas praegu ka elab? Muidugi elab. Mis tal häda peaks olema! Te ärge häält tõstke, ärge kuraasitage! Mõisnikule ei lase ka see valitsus liiga teha. Küsige õige Vodovatovi meeste käest — nemad püüdsid härraste maale käppa peale panna, kohe kutsuti sõdurid kohale. Käisid nagu kassid ümber palava pudru — ilus maalapp vaadata, aga hammas peale ei hakka. Te ütlete, et olete kolmsada aastat kannatanud, — seda on siis vähe, tahate veel kannatada? Mis seal's ikka, eks kannatage. Issandale on kannatlikud meelepärast. Eks oodake seda päeva, millal mõisnik ise teie juurde tuleb ja pakub: «Ehk on teil maad vaja? Võtke siis, jumal teiega!» Kas te jõuate ainult ära oodata? Kas te seda olete kuulnud, et kui Asutav Kogu kokku tuleb, hakatakse arutama: «Kuidas anda talupoegadele maad — kas maksu eest või ilma maksuta?» Sedapsi, kui koju jõuate, lugege oma kopikad üle, kas teil jätkub raha, et maad välja osta? Kas revolutsiooni teie arvates sellepärast tehti, et te saaksite oma maa mõisnike käest välja osta? Ma küsin teie käest, kellele kuradile niisugust revolutsiooni üldse tarvis oleks? Kas

ilma selleta poleks võinud mõisnike käest oma raha eest maad osta?»

«Mis maks see sihuke on?» kuuldus rahva seast ärevil ja vihaseid hääli.

«Vaat mihuke...» Baskakov võttis taskust käkrunud lendlehe ja hakkas lugema: ««Õiglus nõuab, et maa eest, mis läheb mõisnike käest talupoegade valdusse, saaksid maaomanikud hüvitust.» Näete, mihuke maks. Seda kirjutab kadettide partei, nemad võtavad samuti Asutavast Kogust osa. Nemad püüavad samuti oma tahtmist läbi viia. Aga meie, bolševikud, ütleme selge sõnaga: mis me sest Asutavast Kogust ootame, andke meile kohe maad, ilma arutamiseta, ilma viivituseta ja ilma väljaostumaksuta! Aitab... maa on juba tasa teenitud.»

«On tasa teenitud!» röögatas rahvahulk sajast kõrist.

«Mis siin enam pikalt arutada? Muidu peame jälle suu kõigest puhtaks pühkima.»

«Olge ometi vait, kurjadvaimud!... Las bolševik räägib! Ehk ütleb veel midagi asjalikku.»

Ma seisin Haki kõrval, suu ammuli. Äkki valdas mind tuline rõõm ja uhkus Baskakovi üle.

«Semjon Ivanovitš!» hüüdsin ma ja sikutasin Hakki käisest. «Ja mina mõtlesin... Et kuidas ta nendega hakkama saab... Ta ei peagi kõnet, ta ajab lihtsalt juttu.»

«Oh, küll on Baskakov tark ja tore!» mõtlesin ma, kuulates, kuidas tema rahulikud ja kaalukad sõnad langevad ärevil inimeste keskele.

«Rahu pärast võitu?» ütles Baskakov. «Mis seal's ikka, ega see pole laita asi. Enne võtame Konstantinoopoli ära. Eks ta ole, seda Konstantinoopolit on meil hullupööra tarvis! Ja siis vallutame ehk Berliini ka veel. Ma küsin sinu käest,» Baskakov osutas sõrmega rõugearmilise mehe poole, kes, päitsed käes, oli trüginud tribüüni ette, «ma küsin, mis asja sakslane või türklane sinu käest võlgu võtsid, et nad tagasi ei anna? Noh, ole kena ja kosta, kulla inimene, mis asjad sul Konstantinoopolis ajada on? Võib-olla sõidad sinna turule kartuleid müüma? Misjaoks sa ei vasta?»

Rõugearmiline mees punastas, pilgutas silmi, laiutas käsi ja vastas pahaselt:

«Ülepea pole teda mulle tarvis... Mis pistmist mul temaga peaks olema?»

«Sulle pole tarvis, mulle pole tarvis, ja kellelegi teisele

siin pole ka tarvis! Aga kaupmeestele, näed sa, on tarvis, et oleks tulusam äri ajada. Kui neile tarvis on, las siis lähevad ja vallutavad. Aga mis talupoja! sellega asja on? Miks teil pool küla rindele kihutati? Sellepärast, et kaupmehed saaksid raha kokku kühveldada! Olete ikka lollid mis lollid! Mehed nagu mürakad, habe põlvini, aga iga laps võib teid ümber sõrme keerata.»

«Tõsijutt, miks ta ei või,» sosistas rõugearmiline mees ja laksatas endale vastu külge. «Miks ta ei või!» Mees ohkas raskelt ja laskis pea nukralt longu.

«Seda me teile räägimegi,» lõpetas Baskakov, «et meie ei taha võitu enne ja rahu pärast, siis kui vähk villu hakkab kandma, kui tuhanded tcõlised ja talupojad on sandiks tehtud, vaid nõuame rahu otsekohe, ilma igasuguse võiduta. Me pole veel omaenda maal mõisnikust võitu saanud. Räägin ma õigust, vennad, või ei? Noh, ja nüüd, kes nõus ei ole, tulgu siia ja öelgu, et ma valetasin, et mul polnud õigus, aga minul pole teile enam midagi öelda!»

Mäletan, milline kisa ja ulgumine üle väljaku veeres. Esseer Kruglikov, valge nagu lubi. hüppas vankrile, vehkis kätega ja püüdis midagi seletada. Ta tõugati vankrilt alla. Baskakov seisis minu kõrval ja pani piipu põlema, aga rõugearmiline mees, seesama, kelle käest Baskakov oli küsinud, miks talle Konstantinoopolit tarvis on, tiris teda varrukast ja kutsus tuppa teed jooma.

«Meega teed!» ütles ta peaaegu anuva häälega. «Kröömikene on veel mett alles. Ära pahaks põlga, seltsimees! Ja las teie omad kõik tulevad!»

Jõime vaarikateed. Toas lõhnas magusalt kärjemee järele. Akna tagant, piki tolmust teed vuras mööda esseere täis kaless. Saabus kuiv ja lämmatav õhtu. Kaugel linnas helisesid kirikukellad. Kolmekümnest kirikust läkitasid mustad mungad taeva poole palveid, et issand võtaks rahustada mässavat maad.

3

Läksin surnuaiale Timka Stukiniga jumalaga jätma. Ta sõitis koos isaga Ukrainasse oma onu juurde, kellel oli kuskil Žitomiri lähedal väike talu.

Asjad olid neil pakitud. Isa oli läinud küüdi järele. Timka paistis heas tujus olevat. Ta ei leidnud endale asu

ning jooksis aina ühest nurgast teise, nagu tahaks ta viimast korda seda majakest üle vaadata, mille seinte vahel ta üles oli kasvanud. Aga mulle tundus, et tegelikult pole Timka sugugi heas tujus ja neelatab kogu aeg, et mitte nutma puhkeda. Oma linnud oli ta lahti lasknud.

«Kõik... Kõik lendasid laiali,» ütles Timka. «Acdpõõsalind, ja tihased, ja ohakalinnud, ja pajulind. Tead, Borka, siisike oli mulle kõige armsam. Ta oli minuga täiesti harjunud. Tegin puuriukse lahti, aga tema ei lennanudki välja. Ähvardasin teda vitsaga... Siis ta lendas paplioksale ja hakkas laulma — issake, küll laulis! Mina istusin puu alla ja panin puuri oksa külge. Istusin ja mõtlesin igasugu asju — kuidas me elasime, lindudest, surnuaiast ja koolist, ja kuidas kõik lõppes ja et nüüd tuleb ära sõita. Hulk aega istusin ja mõtlesin, siis tõusin püsti ja tahtsin puuri võtta. Ja näe, minu siisike istub puuri peal! Lendas oksalt alla, tead, istus puuri peale ja ära ei tahtnudki minna. Mul hakkas äkki kõigest nii kahju, et...et ma oleksin peaaegu nutma hakanud, Borka.»

«Mis sa luiskad, Timka,» ütlesin ma kaastundlikult. «Sa vist nutsid päriselt.»

«Nutsin jah,» tunnistas Timka väriseva häälega. «Tead, Borka, ma olen siin kõigega harjunud. Mul on hirmus kahju, et meid minema aetakse. Ma käisin isa teadmata isegi kogudusevanem Sinjugini juures palumas, et meid siia jäetaks. Aga ei,» Timka ohkas ja keeras mulle selja, «sellest ei tulnud midagi. Mis temal meiega asja?... Temal endal on igavene uhke maja...»

Viimased sõnad lausus Timka peaaegu sosinal ja jooksis ruttu teise tuppa. Kui ma hetke pärast talle järele läksin, nägin, et Timka on pea sügavale padjapampu peitnud ja nutab.

Jaamas haaras saabunud rongi poole tormav rahvamöll meid oma keerisesse ja ma kaotasin Timka ning tema isa silmist.

«Pressivad veel Timka sodiks,» muretsesin ma. «Kuhu see päratu rahvamass sõitma peaks?»

Perroon oli inimesi puupüsti täis. Sõdurid, ohvitserid ja madrused. «Need on vähemalt harjunud, neil on teenistus niisugune, aga kuhu need teised sõidavad?» mõtlesin ma, vaadates inimesi, kes salgakaupa seisid kartongi-, korvi- ja kohvrivirnade vahel. Eraisikud sõitsid, terved pere-

konnad kaasas. Raseeritud, vihaste nägudega mehed, otsaesine märg askeldustest ja ärritumisest. Peente näojoontega naised, pilgus väsimus ja hämming. Mingid veidrate kübaratega muistsed tantad, saginas pea kaotanud, jonnakad ja pahurad.

Minust vasakul istus kõhukal kohvril keegi vanamoor, kes hoidis ühe käega rihmadega kokkuseotud vocdit, teise käega papagoipuuri. Ta sarnanes nende vanade suursuguste krahvinnadega, keda vahel kinos näidatakse.

Vanamoor hõikas midagi noorele mereväeohvitserile, kes üritas rasket rautatud kirstu perroonilt vagunisse upitada.

«Jätke juba,» vastas see, «mis pakikandjat te siit praegu leiate! Oh kurat! . . .» Ta jättis kirstu sinnapaika, pöördus mööduva sõduri poole ja hüüdis: «Kuule! Hei, sina! . . . Tule aita asjad vagunisse tõsta!»

Järsult, käskival toonil peatatud sõdur kuuletus, jäi paugupealt seisma, käed püksiõmblustel, aga laskis end irvitavate kaaslaste pilkude all sealsamas lõdvaks, nagu oleks ta oma ennatlikkust häbenenud, torkas käe aeglaselt vöö vahele, kissitas silmi ja vaatas ohvitserile kavala näoga otsa.

«Sinuga räägitakse,» kordas ohvitser. «Kas sa oled kurdiks jäänud või?»

«Sugugi mitte, ei ole kurdiks jäänud, härra leitnant, aga pole minu asi teie riidevarandust tassida.»

Sõdur pöördus ümber ja lonkis aeglaselt mööda perrooni eemale.

«Grégoire! . . .» karjatas vanaeit, luitunud silmad pungis. «Grégoire, otsi sandarm üles, las ta areteerib, las ta annab selle mühkami kohtu alla!»

Aga ohvitser lõi lootusetult käega, sai järsku vihaseks ja vastas ootamatult teravalt:

«Mis teie oma nina siia topite? Mis asja te üldse taipate? Kust ma selle sandarmi teile välja võtan — teisest maailmast või? Istuge ja olge vagusi.»

Äkki pistis Timka pea aknast välja:

«Uuu! Borka, meie oleme siin!»

«Noh, kuidas teil seal on?»

«Pole viga . . . Päris mõnus. Isa istub pampude peal, minul lubas üks madrus ülemisele riiulile oma jalutsisse ronida. Ütles, et ärgu ma seal ainult siputagu, muidu ajab minema.»

Teisest kellast kohkunud rahvahulk hakkas veel valjemini käratsema. Kõige vängem sõim segunes prantsuskeelse kõnega, lõhnaõli lõhn higilehaga, lõõtspillihääled kellegi nutuga, kuni äkki vedurivile kõik need hääled summutas.

«Hüvasti, Ti-imka!»

«Hüvasti, Bo-orka!» vastas ta, juuksetukad aknast väljas, ja lehvitas mulle käega.

Rong kadus silmist, viies endaga kaasa sadu erinevaid, eri keelt kõnelevaid inimesi, ent sellest hoolimata tundus, nagu poleks jaamas mitte üks raas lahedamaks läinud.

«Oeh, küll voorivad!» ütles keegi minu kõrval. «Ja kõik puha lõunasse, puha lõunasse. Rostovisse, Doni äärde. Kui rong põhja poole läheb, siis istuvad sees ainult sõdurid ja ametimehed, kui aga lõuna poole, siis puha härrased voorivad.»

«Kuurorti sõidavad või?»

«Kuurorti jah . . .» vastati pilkavalt. «Hirmu välja tohterdama, härrased on nüüd kõik hirmust haiged.»

Möödusin kastidest, kirstudest ja kottidest, teed joovatest, päevalilleseemneid prõksutavatest, magavatest, naervatest ja sõimlevatest inimestest ning suundusin väljapääsu poole.

Nurga tagant tormas välja lonkur ajalehemüüja Semjon Jakovlevitš, traavis oma puujala kohta ebatavaliselt väledasti minust mööda ja karjus peenikese, kileda häälega:

«Värsked ajalehed! . . . «Russkoje Slovo»! . . . Põrutavad üksikasjad bolševike väljaastumisest! Valitsus kihutas bolševike demonstratsiooni laiali! Rida surnuid ja haavatuid! Asjatult otsitakse bolševike peameest Leniniti . . .»

Ajaleht lausa kisti tal käest — peenraha tagasi ei küsitud.

Tagasiteel põikasin maanteelt paremale ja kõndisin mööda kitsast teerada läbi küpse rukkipõllu. Orgu laskudes märkasin teisel nõlval mulle vastutulevat, kandami all küürus inimest. Tundsin juba eemalt ära Haki.

«Boriss,» hüüdis ta mulle, «mida sina siin teed? Tuled sa jaamast?»

«Jaamast jah. Aga kuhu teie lähete? Ega ometi rongile? Ena . . . siis olete hiljaks jäänud, Semjon Ivanovitš, rong just läks.»

Hakk jäi seisma, laskis raske kompsu prantsti maha, istus ja ütles pettunult:

«Vaat kus lops! Mida ma nüüd sellega teen?» Ta tonksas jalaga kinniseotud pampu.

«Mis seal sees on?» tundsin ma huvi.

«Igasugust kraami... raamatud... Veel üht-teist.»

«Mis siis ikka, ma aitan teil tagasi viia. Jätate klubisse ja homme sõidate.»

Hakk väristas oma musta ja alati tubakapurust habet:

«Selles see asi seisabki, vennas, et klubisse ei saa jätta. Meie klubil on kriips peal, vennas. Klubi pole enam olemas.»

«Kuidas pole olemas?» pidin imestusest peaaegu püsti kargama. «Põles maha või? Hommikul jaama minnes alles läksin sealt mööda...»

«Ega ta maha ei põlenud, vennas, kinni pandi. Hästi läks, et omad inimesed jõudsid meid hoiatada. Seal käib praegu läbiotsimine.»

«Semjon Ivanovitš,» küsisin ma arusaamatuses, «kuidas siis nii võib? Kes tohib klubi kinni panna? Ega praegu enam vana kord ei ole!... Nüüd on vabadus. Esseeridel ometi on klubi, ja menševikkudel ja kadettidel ka, ja anarhistid on hommikust õhtuni purjus ja lõid pealegi oma klubis aknad väljastpoolt laudadega kinni, aga neid ei puuduta keegi. Meil oli kõik rahulik, ja äkki pandi klubi kinni.»

«Vabadus!» muigas Hakk. «Kellele vabadus, vennas, ja kellele mitte. Aga mis ma kompsuga peale hakkan? Peaks homseni ära peitma, linna tagasi tassida ka tülikas, ja võivad veel ära ka võtta.»

«Peidame ära, Semjon Ivanovitš! Ma tean siin ligidal ühte kohta. Orgu mööda natuke edasi on tiik ja seal on orukaldas auk, kust vanasti telliskivide jaoks savi võeti, ja auguseintes on palju koopaid. Sinna võib vankri ja hobuse ära peita, väikese kompsu ammugi. Räägitakse ainult, et seal on usse. Mina olen paljajalu, aga teil on kingad jalas, teiega ei juhtu midagi. Ja kui nad ka hammustavad, ega see ei tee tuhkagi — ära sellest ei sure, ainult et inimene läheb peast natuke ogaraks.»

Viimane märkus Hakile ei meeldinud ja ta küsis, kas kuskil läheduses pole mõnda teist vaikset nurgakest, peaasi, et seal usse ei oleks.

Ma vastasin, et teist niisugust kohta ligidal ei ole ja et mujal liigub igal pool rahvast — kas hoitakse karja või

mullatakse kartuleid või hulguvad poisikesed võõraste juurviljaaedade ümber.

Siis tõstis Hakk pambu selga ja me hakkasime mööda ojakallast astuma.

Pambu peitsime hästi ära.

«Nüüd lippa linna,» ütles Hakk. «Ma viin paki siit ise homme ära. Kui sa näed kedagi komiteest, siis ütle, et ma ei ole veel ära sõitnud. Oota...» hoidis ta mind tagasi ja vaatas mulle otsa. «Oota! Aga ega sa, vennas...» ta ähvardas mind sõrmega, «ega sa välja ei lobise?»

«Mida te minust mõtlete, Semjon Ivanovitš!» pomisesin ma, solvava kahtlustuse all küüru vajudes. «Mida te mõtlete! Kas ma olen kunagi piuksatanudki... Ma pole koolis ka poolt sõnagi välja lobisenud, isegi mängus mitte, aga praegu on ju asi tõsine, ja teie...»

Hakk ei lasknud mul lõpuni rääkida, patsutas mulle tugeva kõhna käega õlale ja ütles naeratades:

«Noh, küllalt, küllalt... Jookse nüüd... Oh sind vandeseltslast!»

4

Suve jooksul oli Fedka pikaks veninud ja mehistunud. Juuksed olid tal pikaks kasvanud ja ta oli hankinud endale musta sõduripluusi ja mapi. Ajalehti pungil mapp kaenlas, kihutas ta mööda koole, ühelt miitingult või koosolekult teisele. Fedka oli klassikomitee esimees. Fedka oli reaalkooli delegaat tütarlastegümnaasiumis. Fedka oli esindaja lastevanemate nõupidamistel. Ta oli õppinud tarku kõnesid pidama, võta või jäta, nagu ehtne Kruglikov. Vaidluskoosolekutel ronis ta pingi otsa: «Kas õpilased võivad õpetajatele vastata istudes või on nad kohustatud püsti tõusma?», «Kas vabal maal on usuõpetuse tunni ajal lubatud kaarte mängida?» Seisab, üks jalg ees, käsi vöö vahel, ja alustab: «Kodanikud, me kutsume üles... olukord kohustab... meie õlgadel lasub vastutus revolutsiooni saatuse eest...» ja aina jahvatab.

Minu ja Fedka vahelt oli must kass läbi jooksnud. Avaliku riiuni polnud asi veel jõudnud, aga suhted läksid halvemaks iga päevaga.

Jällegi jäin ma üksi.

Minu isa lugu oli just unarusse vajumas, jää minu ja mõne endise sõbra vahel oli just sulamas, kui pealinnast

hakkasid puhuma uued tuuled; linnaelanikud said bolševike peale vihaseks ja panid klubi kinni. Duumamiilits areteeris Baskakovi, ja jälle olin mina see must lammas — miks ma bolševikega mehkeldasin, miks ma esimesel maiil nende klubi katusele lipu üles panin, miks ma miitingul ei aidanud Fedkal jagada lendlehti, mis kutsusid sõdima võiduka lõpuni.

Lendlehti jagasid meil laiali kõik poisid. Mõni poiss ahmis endale sületäie kadettide, anarhistide, kristlike sotsialistide ja bolševike lendlehti kokku, jooksis nendega ringi, ja mis leht näppu sattus, selle möödujale pihku pistis. Ja tal endal polnud sellest sooja ega külma, nagu nii peaks olemagi!

Kuidas ma oleksin saanud Fedkalt esseeride lendlehti vastu võtta, kui Baskakov oli mulle just enne seda suure portsu oma proklamatsioone andnud? Kuidas saab mõlemaid korraga jagada? Oleks siis, et lendlehed on natukenegi sarnased, aga ühes on: «Elagu võit sakslaste üle!», teises — «Maha röövsõda!» Ühes — «Toetage Ajutist Valitsust!», teises — «Maha kümme ministrit-kapitalisti!» Kuidas neid kokku klapitada, kui üks leht on valmis teist ära õgima?

Õppetöö oli sel ajal päris soikus. Õpetajad istusid klubides istungitel, veendunud monarhistid läksid erru. Pool koolimaja võeti Punase Risti alla.

«Ema, ma tulen koolist ära,» tegin ma mõnikord juttu. «Õppimisest ei tule nagunii midagi välja, ma olen kõigiga nugade peal. Eile näiteks korjas Korenev kruusiga raha haavatute jaoks, mul oli kakskümmend kopikat ja ma panin selle kruusi, aga tema krimpsutas nina ja ütles: «Kodumaa ei vaja avantüristide almuseid.» Ma pidin peaaegu huule katki hammustama. Kõik kuulsid pealt! Vastasin talle: «Kui mina olen desertööri poeg, siis sina oled varga poeg. Sinu isa on sõjaväes varustaja ning röövib riiki ja ega sinulgi pole midagi selle vastu, et haavatute jaoks kogutud raha pealt matti võtta.» Oleksime peaaegu käsitsi kokku läinud. Varsti tuleb seltsimehelik kohus. Ma sülitasin selle kohtu peale. Kus mul kohtunikud väljas!»

Mausrit, mille isa oli mulle kinkinud, kandsin ma alati kaasas. Mauser oli pehmest seemisnahast kahuuris, väike ja mõnus kätte võtta. Ma ei kandnud seda enesekaitseks, sest keegi polnud seni üritanud mulle kallale tungida. Ta oli mulle kallis kui mälestus isast — tema kingitus oli ainukene hinnaline ese, mis mul olemas oli. Ja veel sellepärast oli mauser mulle kallis, et alati, kui ta mul kaasas oli, tundsin meeldivat erutust ja uhkust. Pealegi olin tookord viisteist aastat vana ja ei teadnud ega tea siiamaani ühtegi selles vanuses poissi, kes ei tahaks endale päris revolvrit. Fedka üksi teadis, et mul on mauser. Kui me veel sõbrad olime, olin seda talle näidanud. Ma märkasin tookord, kui kadedalt ja pinevalt ta isa kingitust vaatas.

Järgmisel päeval pärast lugu Koreneviga läksin ma klassi nagu viimasel ajal ikka — kedagi teretamata ja kellelegi tähelepanu pööramata.

Esimene tund oli geograafia. Õpetaja rääkis natuke Lääne-Hiinast, jättis siis selle teema ja hakkas viimaseid ajaleheuudiseid arutama. Kuni vesteldi ja vaieldi, nägin ma, et Fedka treib mingisuguseid kirjakesi ja saadab neid mööda pinke laiali. Üle naabri õla piiludes tabasin ühe kirja alguses oma nime. Haistsin hädaohtu.

Pärast kella tõusin ma püsti, hoides oma lähedalseisjatel silma peal, ning suundusin ukse poole, märkasin aga kohe, et kamp klassi kõige tugevamaid poisse on mul tee ukse juurde ära lõiganud. Minu ümber moodustus poolring, selle keskelt astus välja Fedka ja tuli minu juurde.

«Mis sa tahad?» küsisin ma.

«Anna revolver siia,» ütles ta jultunult. «Klassikomitee otsustas, et sa pead revolvri duumamiilitsa komissariaati ära andma. Anna ta kohe praegu komiteele, ja homme saad miilitsast kviitungi.»

«Mis revolvrist sa räägid?» küsisin ma akna poole taganedes, püüdes kogu jõust rahulik näida.

«Ära salga midagi, palun! Ma tean, et sul on mauser alati kaasas. Ta on sul praegugi paremas taskus. Anna vabatahtlikult ära, muidu me kutsume miilitsa. Anna siia!» Fedka sirutas käe.

«Mauser?»

«Jah!»

«Aga kas sa seda ei taha?!» röögatasin ma ja näitasin talle trääsa. «Kas ma revolvri sinu käest sain? Ei. Noh, siis käi kuradile, kuni sa pole vastu vahtimist saanud!»

Kiiresti üle õla vaadates nägin, et seal seisab neli poissi, valmis mind selja tagant kinni haarama. Siis sööstsin ma ettepoole, püüdes ukseni jõuda. Fedka kahmas mul õlast kinni. Virutasin talle rusikaga, ja otsekohe haarati

mul õlgadest ja ümbert rinna kinni. Keegi püüdis mu kätt taskust välja sikutada. Käsi taskus, pigistasin ma revolvripära kõvasti pihku.

«Võtavad ära... Kohe võtavad ära...» mõtlesin ma.

Siis kiunatasin nagu lõksulangenud metsloom. Tõmbasin mausri välja, lükkasin põidlaga kaitsevinna lahti ja vajutasin päästikule.

Neli kinnihoidvat kätepaari lasksid mu välgukiirusel lahti. Hüppasin aknalauale. Sealt jõudsin näha poiste valgeid, otsekui vatist nägusid, kuulist purunenud kollast kiviplaati põrandal ja ukselävel soolasambaks tardunud isa Gennadit. Hetkegi kaalumata hüppasin teiselt korruselt alla helepunaste jorjenite peenrale.

Hilja õhtul ronisin ma aiast mööda vihmaveetoru oma korteri akna taha. Püüdsin seda teha hästi tasa, et kodused ei ehmataks, aga ema kuulis krõbinat, tuli akna juurde ja küsis vaikselt:

«Kes seal on? Sina, Boriss?»

«Mina, ema.»

«Ära roni mööda vihmaveetoru... kukud veel alla. Mine ma teen sulle ukse lahti.»

«Ära mine, ema... Pole vaja, ma saan siit ka...»

Hüppasin aknalaualt tuppa ja jäin seisma, valmis ema ettehoiteid ja halamist ära kuulama.

«Süüa tahad?» küsis ema niisama vaikselt. «Istu, ma toon sulle suppi, see on veel soe.»

Veendunud, et ema ei tea midagi, suudlesin teda, istusin laua taha ja hakkasin kaaluma, kuidas talle kõigest juhtunust rääkida. Mõtted hajali, lürpisin kolkunud suppi, ja tundsin siis, et ema jälgib mind pilku pööramata. Sellest hakkas mul ebamugav ja ma panin lusika taldriku servale.

«Inspektor käis meil,» lausus ema, «ütles, et sind visatakse koolist välja ja et kui sa homme kella kaheteistkümneks pole oma revolvrit miilitsasse viinud, siis teatavad nad sinna ja revolver võetakse sult vägisi käest. Anna ta ära, Boriss!»

«Ei anna,» vastasin ma jonnakalt, emale otsa vaatamata. «See on isa oma.»

«Mis sest, et isa oma! Milleks sul seda tarvis on? Sa muretsed endale pärast uue. Sa oled niigi juba viimastei kuudel kuidagi käest ära läinud, lased veel mõne maha! Homme viid ja annad ära.»

«Ei,» ütlesin kähku ja lükkasin taldriku eemale. «Ma ei

taha teist, ma tahan seda. See on isa oma. Ma ei ole käest ära, mina pole kedagi puudutanud. Nemad ise tulid mulle kallale. Sülitan selle peale, et mind välja visati, ma oleksin ise ka ära tulnud. Peidan revolvri ära, aga neile ei anna.»

«Oh sa mu jumal!» ütles ema juba närviliselt. «Noh, siis panevad nad sind vangi ja hoiavad niikaua kinni, kuni sa ära annad!»

«Las panevad,» sain ma tigedaks. «Baskakov pandi ka vangi... Ja mis sellest, lähen vangi, aga ikkagi ei anna ära... Ei anna!» käratasin ma hetke pärast nii kõvasti, et ema võpatas.

«Nonoh, ära siis anna,» lausus ta juba leebemalt. «Mis minul sellest!» Ta jäi vait, mõtles midagi, tõusis ja lisas uksest välja minnes kibestunult: «Kui palju halle juukseid mul teie pärast enneaegu pähe tuleb!»

Mind hämmastas ema järeleandlikkus. See polnud sugugi tema moodi. Ema segas end harva minu asjadesse, aga kui ta midagi pähe võttis, siis ei jäänud ta enne rahule, kui oli saanud, mida tahtis.

Magasin rasket und. Nägin unes, et Timka tuli mulle külla ja kinkis mulle käo. «Mis ma käoga peale hakkan, Timka?» Timka ei vastanud. «Käoke, käoke, kui vana ma olen?» Kägu kukkus seitseteist korda. «Vale,» ütlesin ma, «ma olen alles viieteistkümneaastane.» — «Ei,» raputas Timka pead. «Ema pettis sind.» — «Miks peaks ema mind petma?» Aga siis nägin ma, et Timka polegi Timka, vaid Fedka, kes seisab minu ees ja irvitab.

Ärkasin üles, hüppasin voodist välja ning vaatasin ukse vahelt — kell oli viie minuti pärast seitse. Ema ei olnud toas. Mul tuli ruttu mauser salaja aeda ära peita.

Tõmbasin särgi selga, võtsin toolikorjult püksid — ja äkki jooksis mul külmajudin piki selga aila — püksid olid kahtlaselt kerged. Siis pistsin ettevaatlikult, nagu kartnuksin end kõrvetada, käe taskusse. Nii see oligi — mausrit ei olnud; kuni ma magasin, oli ema selle ära võtnud. «Ah nõnda... nõnda on lood!... Ka tema on minu vastu. Ja mina uskusin teda! Sellepärast ta jättiski mind eile nii ruttu rahule... Nüüd läks ta vist seda miilitsasse viima.»

Tahtsin kohe talle järele joosta.

«Pea!... Pea!... Pea!...» lõi seinakell pikkamööda täistundi. Jäin seisma ja vaatasin numbrilauda. Mis mul ometi pähe tuleb! Kell on ju alles seitse. Kuhu ema siis

läks? Toas ringi vaadates leidsin, et suurt vitskorvi pole kohal, ja sain aru, et ema oli turule läinud.

Aga kui ta turule läks, ega ta siis mausrit endaga kaasa ei võtnud? Järelikult peitis ta selle niikauaks kuskile koju. Kuhu? Ja kohe taipasin — kapi ülemisse sahtlisse, sest see oli meil ainuke sahtel,. mis lukus käis.

Seejärel tuli mulle meelde, et kunagi ammu oli ema apteegist roosasid sublimaadikuulikesi toonud ja need ettevaatuse mõttes sinna sahtlisse luku taha pannud. Meie Fedkaga aga tahtsime Simakovide punasele kassile otsa peale teha, sest Simakovid olid meie koera lombakaks löönud. Rauakolus tuhnides leidsime tookord sobiva võtme, hiivasime ühe kuulikese sisse ja viskasime võtme vanasse kohta tagasi.

Läksin kolikambrisse ja tirisin raske kasti lagedale. Loopisin laiali igasugused tarbetud rauakolakad, mutrid ja kruvid ning hakkasin otsima. Veristasin käe plekitüki vastu ja leidsin korraga kolm roostetanud võtit. Üks nendest peaks sobima... Arvatavasti seesama.

Läksin tagasi kapi juurde. Võti ei tahtnud lukuauku minna... Krõkrõk! Lukk naksatas. Tõmbasin sahtli lahti. Seal see mauser oligi... Tema kõrval lebas revolvritasku. Võtsin mõlemad välja. Panin sahtli lukku, viskasin võtme aknast aeda ja jooksin tänavale. Ringi vaadates märkasin turult tagasitulevat ema. Siis pöörasin ma ümber nurga ja kihutasin tulisi jalu surnuaia poole.

Metsatuka serval peatusin, et hinge tõmmata. Heitsin lõõtsutades kuivanud lehehunnikule pikali, aga hoidsin kogu aeg ümbrusel silma peal, nagu oleksin kartnud jälitajaid. Otse minu kõrval voolas vaikne, tasane ojake. Vesi oli puhas, aga soe ja lõhnas vetikatest. Püsti tõusmata ammutasin kamaluga vett ja jõin, siis toetasin pea kätele ja jäin mõttesse.

Mida nüüd teha? Koju tagasi minna ei või, kooli minna ei või. Aga siiski, koju ehk võiks... Peidaksin mausri ära ja läheksin koju tagasi. Ema on natuke aega vihane, aga pärast lepib ära. Ta on ise süüdi — miks ta võttis salaja! Aga kui miilitsast tullakse? Kui öelda, et kaotasin revolvri ära — nad ei usu. Kui öelda, et see oli võõras — küsivad kohe, kelle oma. Kui ma midagi ei ütle, siis panevad mu tõepoolest vangi! Fedka on närukael... Närukael!

Läbi hõreda metsatuka paistis raudteejaam.

«Tutuut!» kostis sealtpoolt kauge vedurivile. Raudteetammi kohal hõljus valge säbruline suitsuvööt ja must, eemalt vaadates põrnika moodi vedur veeres aeglaselt käänaku tagant välja.

«Tutuut!» vilistas ta jälle, tervitades sõbralikult ülestõstetud semaforikätt.

«Aga mis oleks, kui...» mõtlesin ma.

Kergitasin end hiljukesi küünarnukile ja vajusin mõtteisse.

Ja mida kauem ma mõtlesin, seda enam hakkas mind raudteejaama poole tõmbama. Mind kutsusid huilgavad veduriviled, pöörmeseadjate venitatud, kõlavad signaalid, põleva nafta peaaegu aistitav lõhn ja kaugusse suunduv raudtee, mis viis võõra, tundmatu silmapiiri poole.

«Sõidan Nižnisse,» mõtlesin ma. «Otsin seal Haki üles. Ta elab Sormovos. Tal on hea meel ja ta võtab mu esialgu enda juurde ja eks pärast näe, mis edasi saab. Kui kõik vaikseks jääb, siis tulen tagasi. Aga võib-olla...» miski mu sisemuses ütles mulle: «võib-olla ma ei tulegi tagasi.»

«Olgu nii,» tegin ma endalegi ootamatult kindla otsuse. Mõistes, kui tähtis see otsus on, tõusin ma püsti ja tundsin end vaprana, suurena ja tugevana.

5

Nižni Novgorodi jõudis rong öösel. Kohe jaama taga sattusin suurele väljakule. Laternate valgel helkisid uute vintpüsside täägid, kõikjal särasid pagunid.

Tribüünil pidas keegi punapäine habemik mees sõduritele kõnet ja veenis neid, et kodumaad on ilmtingimata vaja kaitsta ja et «neetud saksa imperialistid» pekstakse surmkindlalt õige pea puruks.

Vahetpidamata pöördus ta oma naabri, vana hallipäise polkovniku poole, kes iga kord heakskiitvalt oma ümmargust kiilaspead noogutas, nagu kinnitaks ta, et punajuukselisel oraatoril on õigus.

Kõnemehel oli vaevatud ilme, ta tagus endale rusikaga vastu rinda ja vehkis kätega. Ta koputas sõdurite teadlikkusele ja südametunnistusele. Kui talle lõpuks tundus, et tema kõne on jõudnud halli massi teadvusse, rehmas ta käega, nii et oleks ehmunult eemaletõmbunud polkovnikule peaaegu vastu kõrvu äianud, ja alustas valju häälega

«Marseljeesi». Mõnikümmend üksikut häält haaras siin-seal viisist kinni, aga suur sõduritekolonn oli endiselt vait.

Siis katkestas punapäine kõnemees laulu poolelt sõnalt, virutas mütsi maha ja hakkas tribüünilt alla ronima.

Vana polkovnik seisis veel hetke, laiutas abitult käsi, keeras pea viltu ja hakkas käsipuust kinni hoides tribüünilt alla tulema.

See oli marsipataljon, keda saadeti Saksa rindele.

Jaama olid sõdurid marssinud lauldes, neile oli pillutud lilli ja kingitusi. Kõik oli läinud nagu kord ja kohus. Aga siin, jaamas, kasutades asjaolu, et kellegi organiseerimisvõimetuse tõttu polnud paakides piisavalt kuuma vett ja mõnes vagunis oli narisid vähem kui vaja, olid sõdurid korraldanud miitingu.

Ilmusid välja juhtkonna poolt kutsumata kõnemehed, ja alustanud kuuma vee nappusest, jõudis pataljon ootamatult järeldusele: «Aitab sõdimisest, kodus läheb majapidamine allamäge, mõisnike maa on jagamata ja rindele minna ei taha!»

Süüdati lõkked, õhk lõhnas lõhutud vaigustest laudadest ja mahorkast. Jahe Volga tuul kandis ligidalt sadamatest hunnikusse laotud kuivatatud kalade lõhna.

Nii möödusin ma tuledest, vintpüssidest, ärevil sõduritest, lärmakatest oraatoritest, segadusse viidud ja tigedatest ohvitseridest ning suundusin rõõmsas elevuses tundmatutele, pimedatele tänavatele jaama taga.

Esimene vastutulija, kellelt ma küsisin, mis teed mööda Sormovosse saab minna, vastas mulle imestunult:

«Sormovosse, kulla inimene, ei saa siit ühtegi teed mööda minna. Sormovosse saab siit ainult laevaga. Maksad pool rubla ja istud peale, ainult et enne hommikut ei lähe ühtegi laeva.»

Siis ma lonkisin veel veidi ringi, leidsin lõpuks mingi plangu ääres terve virna tühje kaste, pugesin ühe kasti sisse ja otsustasin seal päikesetõusu oodata. Üsna pea jäin magama.

Mind äratas laul. Laadijad töötasid — tõstsid koos mingit rasket asja.

Eh-hei, nüüd, poisid, ühe hooga!

alustas eeslaulja kähiseva, aga meeldiva tenoriga.

Teised laulsid niisama kähedate häältega valjusti kaasa:

Meil vaja valmis saada tööga.

Asi nihkus paigast, raksatas ja kääksatas.

Ohhoi... sai algus korra loodud —
kõik närukaelad pole poodud.

Pistsin pea kastist välja. Laadijad olid kobaras koos ümber tohutu roostes vintsi nagu sipelgad ümber leivatüki ja tirisid seda längus rööpaid mööda platvormi peale. Jälle alustas minu silma eest varjatud eeslaulja:

Ohhoi... on pukist pekstud Kolla,
ohhoi... meil pole parem olla!

Jälle kostis raksatus.

Vist tuleb veel kord põrutada
ja Saška vette kärutada!

Vints tärahtas, kolksatas ja langes mürtsudes kägisevale platvormile. Laul katkes, nüüd kostis hüüdeid, jutukõma ja vandumist.

«Küll on laul!» mõtlesin mina. «Mis Saška see on? See on ju Kerenski!... Meil Arzamassis oleks niisuguse laulu eest jalamaid pokri pistetud, aga siin seisab militsionäär su külje all, pöörab pea kõrvale ja teeb näo, nagu ta ei kuulekski.»

Väike räpane aurik seisis juba ammugi sadamasilla ääres. Poolt rubla mul pileti jaoks ei olnud, aga kitsa laevatrepi juures valvasid punapäine kontrolör ja madrus, vintpüss käes.

Närisin küüsi ja põrnitsesin tujutult kitsast õlist veeviirgu, mis loksus kai ja laevaparda vahel. Vees ujus arbuusikoori, puupilpaid, ajaleheräbalaid ja igasugust muud prahti.

«Kui õige läheksin ja paluksin kontrolöri?» mõtlesin. «Valetaksin talle midagi, näiteks, et olen vaeslaps. Sõidan haige vanaema juurde. Lubage mul, palun, vanaemmele külla minna.»

Sogasel ja õlisel veepinnal peegeldusid minu päevitunud nägu, ümmargune harjasjuustega pea ja korralik, läikivate vasknööpidega õpilasvorm.

Ohates leidsin, et targem on vaeslapsest mitte juttu teha, sest nii pruntis põskedega vaeslapsed ei ärata vähimatki usaldust.

Olin raamatutest lugenud, et mõnikord on poisid, kellel pole piletiraha, enda laeva peale laevapoisiks kaubelnud.

Ent ka see võimalus ei tulnud antud juhul kõne alla, sest mul oli vaja kõigest üle jõe pääseda.

«Mis sa siin töllerdad? Eest ära!» hõikas mulle ülbelt keegi väike tedretäheline poiss.

Poiss viskas paki mingeid lendlehti laias kaares kasti peale ja tõstis kiiruga minu jalgade juurest üles paksu porise koni.

«Oled sa aga tukunui!» ütles ta üleolevalt. «Priske koni. ja sina ei näegi!»

Vastasin talle, et ma sülitan konide peale, sest ma ei suitseta, ja küsisin omakorda, mida tema siin teeb.

«Ah et mina?» Poiss sülitas osavalt, nii et tabas möödaujuvat puuhalgu otse keskpaika. «Jagan meie komitee lendlehti.»

«Missuguse komitee lehti?»

«Teadagi, missuguse... tööliskomitee omi. Kui tahad, tule appi.»

«Tuleksin küll,» vastasin mina, «aga ma pean laevaga Sormovosse sõitma, ja mul ei ole piletit.»

«Mida sa Sormovos teed?»

«Lähen oma onu juurde. Onu töötab seal vabrikus.»

«Miks sa siis nii tegid,» ütles poiss etteheitvalt, «sõidad onu juurde, ilma et oleksid poolerublalist tasku pistnud!»

«Sellele tuleb varakult mõelda,» lipsas mul tõde suust. «aga mul polnud aimugi, et ma kodunt ära põgenen.»

«Ära põgened?» Poiss mõõtis mind uudishimulikult ja umbusklikult pealaest jalatallani. Siis luristas ta nina ja ütles osavõtlikult: «Kui sa tagasi lähed, küll sa siis isa käest saad!»

«Ma ei lähegi tagasi. Ja pealegi — mul pole isa. Minu isa tapeti juba tsaari ajal. Minu isa oli bolševik.»

«Minu isa on ka bolševik,» ütles poiss kähku, «ainult et minu oma on elus. Minu isa on kõige kuulsam inimene kogu Sormovos! Kellelt sa ka ei küsi: «Kus elab Pavel Kortšagin?», igaüks vastab sulle: «Ah see, kes on komitees?... Varihhas, Ter-Akopovi vabrikus.» Näed, kui kuulus mees on minu isa!»

Poiss viskas koni maha, kergitas pükse ja kadus rahva sekka, jättes lendlehed minu hooleks.

Tõstsin ühe lendlehe üles. Seal kirjutati, et Kerenski on reetur ja tahab jõuda kokkuleppele kontrrevolutsioonilise kindrali Korniloviga. Lendleht kutsus avalikult üles Ajutist Valitsust kukutama ja nõukogude võimu kehtestama.

Lehe terav toon hämmastas mind veel rohkem kui laadijate pilkelaul. Kuskilt heeringatünnide tagant jooksis lõõtsutades välja seesama poiss ja hüüdis mulle juba eemalt:

«Ei ole, tead!»

«Mida ei ole?» ei saanud ma aru.

«Poolerublalist ei ole. Ma nägin meie Simon Kotõlkinit. Ütles, et temal ka ei ole.»

«Misjaoks sul poolerublalist vaja on?»

«Sinu jaoks muidugi!» Ta vaatas mulle imestunult otsa. «Sa saaksid pileti osta, ja Sormovos küsiksid onu käest raha ja tooksid tagasi — ma elan ju ka Sormovos.»

Ta keerles natuke ringi, kadus jälle kuskile ja tuli jälle varsti tagasi.

«Nojah, tuleme nii ka toime. Võta need lendlehed ja pane otse laeva peale. Näed, seal seisab madrus püssiga? See on Paška Surkov. Kui sa maabumissillale jõuad, ütle madrusele, et sa viid komitee lendlehti, ja kontrolöriga ära üldse rääkima hakka. Põruta aga silmnäolt edasi. Madrus on oma poiss, kui midagi juhtub, seisab sinu eest.»

«Aga sina ise?»

«Mina poen igalt poolt läbi. Ega ma siin võõras ole!»

Vana, päevalilleseemne kestadest ja õunasüdametest räpane aurik oli ammugi kaldast eemaldunud, aga minu kaaslast polnud ikka veel silmapiirile ilmunud.

Seadsin end istuma roostes ankrukettide hunnikule, ahmisin õuntest, naftast ja kaladest lõhnavat jahedat õhku ning vahtisin uudishimulikult reisijaid. Minu kõrval kössitas keegi diakon või munk, püüdes nähtavasti vagusi olla ja võimalikult vähe tähelepanu äratada. Ta vaatas vilksamisi ringi, sõi arbuusiviilakat ja sülitas seemned korralikult pihku.

Peale munga ja mõne piimamannerguga naise sõitsid aurikul kaks ohvitseri ja neli militsionääri, kes hoidusid omaette, punase käesidemega erariides mehe lähedusse.

Kõik ülejäänud reisijad olid töölised. Nad seisid salkadena, rääkisid, vaidlesid, sõimlesid ja naersid kõva häälega või lugesid valjusti ajalehte. Paistis, et nad on kõik omavahel tuttavad, sest nad sekkusid koduselt teiste vaidlusse ja märkused ning naljad lendasid ühe parda äärest teise äärde.

Eespool hakkas paistma Sormovo. Oli tuulevaikne hommik. Vabrikusuits kerkis pilvedena otse üles ja eemalt

näis, nagu sirutuksid korstnate hiiglaslike kivitüvede kohal laiali mustad oksakombitsad.

«Hei!» kuulsin oma selja tagant tedretähelise poisi tuttavat häält.

Mul oli hea meel, et ta välja ilmus, sest ma ei teadnud, mida lendlehtedega teha.

Ta istus minu kõrvale kokkukeritud nööripuntrale, võttis taskust õuna ja ulatas selle mulle:

«Säh võta! Laadijad andsid mulle terve mütsitäie, sest kui uus ajaleht või lendleht ilmub, viin ma selle kõigepealt ikka neile. Eile andsid nad mulle terve pundi voblat. Neile ei maksa see midagi! Rohkem vaeva ei ole, kui et pista käsi kotti. Ma sõin kolm kala ise ära ja kaks viisin koju — ühe Ankale, teise Mankale. Need on minu õed,» seletas ta ja lisas suureliselt: «Rumalad plikad ... Muud ei taha kui ainult süüa.»

Elav vestlus vaikis järsku, sest punase käesidemega erariides mees hakkas milıtsionääri saatel äkki dokumente kontrollima. Töölised võtsid vaikides käkrunud ja võidunud tõendid välja ning tegid erariides mehe aadressil vaenulikke ja põlglikke tähendusi.

«Keda nad õige otsivad?»

«Kes pagan neid teab!»

«Nad võiksid Sormovosse tulla ja sealt otsida!»

Militsionäärid kõndisid nagu vastu tahtmist — oli näha, et nad tunnevad end kümnete umbusklike ja valvsate silmapaaride ees ebamugavalt

Üldisele talitsetud nurinale tähelepanu pööramata kergitas erariides mees väljakutsuvalt kulme ja astus mungа ette. Munk tegi end veel pisemaks, laiutas kurvalt käsi ja osutas kõhu peal rippuvale kruusile, millele oli kirjutatud: «Halastajad ristiinimesed, annetage sakslaste poolt purustatud kirikute ülesehitamise heaks!»

Erariides mees muigas põlastavalt, pööras mungale selja ning haaras jõhkralt minu naabril, tedretähelisel poisil, õlast kinni.

«Sinu dokumendid?»

«Kasvan suuremaks, siis muretsen,» vastas poiss vihaselt.

Ta hakkas väänlema, püüdes erariides mehe tugevast haardest lahti rabelda, kaotas tasakaalu ja lendlehed kukkusid tal põuest välja. Erariides mees tõstis ühe lendlehe üles, lõi silmad sellest üle ja ütles tigedalt:

«Dokumentide jaoks oled väike, aga proklamatsioonide jaoks suur küllalt? Hei, võtke ta kinni!»

Kuid mitte ainult erariides mees ei lugenud lendlehte. Tuul kahmas mahakukkunud pakist kümmekond valget paberikest ja kandis nad pardal inimeste sekka laiali. Aeglased, kohmetunud militsionäärid ei jõudnud veel tedretähelise poisi juurde astuda, kui kõik inimesed pardal tõstsid kisa ja karjusid:

«Otsige parem Kornilov üles!»

«Munk võib ilma dokumentideta sõita, aga poisi kallal norib!»

«Ega sul siin linn ei ole, siin on Sormovo!»

«Nonoh, tasem!» käratas erariides mees vastu ja vaatas ise ähmis militsionääride poole.

«Mis sa nohhitad, ega me hobused ole. Ümberriietatud sandarm! Nägite, kuidas ta lendlehtede kallale tormas!»

Tükk värsket kurki lendas erariides mehe mütsist mööda.

Igast kandist ligijooksnud reisijad surusid militsionäärid kobarasse, need vahtisid heitunult ringi ja püüdsid hirmunult inimesi rahustada:

«Ärge trügige, ärge trügige! Kodanikud, vaiksemalt!»

Äkki hakkas sireen undama ja komandosillalt kisendas keegi meeleheitliku häälega:

«Tulge vasakult pardalt ära ... tulge vasakult pardalt ära ... laeva kallutate kummuli!»

Küljelekaldunud pardalt tormas rahvahulk teise laevaserva. Juhust kasutades lipsas erariides mees vihaselt militsionääre sõimates komandosilla trepi juurde, kus seisid kaks näost valget ja kohkunud ohvitseri.

Laev randus, töölised läksid kiiresti maha. Tedretähеline poiss kerkis jälle minu kõrvale. Tema silmad põlesid, ta surus kõvasti vastu rinda maast üleskorjatud, kortsunud lendlehti.

«Tule siis minu poole!» hüüdis ta mulle. «Otse Varihasse! Küsi Vaska Kortšaginit, igaüks juhatab sulle!»

6

Hämmastuse ja uudishimuga vaatasin ma tahmast halle maju, vabrikute kivimüüre, kust läbi mustunud akende välgatasid heledad tulekeeled ja kostis suluksis masinate summutatud müra.

Oli lõunavaheaeg. Otse üle tänava sõitis minust mööda vedur, järel rattakoormaga platvormid, ja kohutas auru pahvides hulkuvaid koeri laiali. Vabrikuviled hakkasid erineval häälel undama. Väravatest tulid troppis välja higised, väsinud töölised.

Neile tõttasid salgas vastu paljajalgsed agarad poisirüblikud, käes kompsud kausside ja taldrikutega, kust kerkis tulist sibula ja hapukapsa lõhna.

Mööda kõveraid tänavaid jõudsin ma lõpuks põiktänavale, kus oli Haki korter.

Koputasin väikese puumaja aknale. Kõhn hall vanaeit jättis pesupali sinnapaika, pistis punase, õhetava näo aknast välja ja küsis kurja häälega, keda ma otsin

Ma ütlesin talle.

«Sellist inimest siin ei ela. Ennevanasti elas, aga kolis ära,» ütles ta ja tõmbas akna kinni.

Uudisest rabatuna läksin ma nurga taha, jäin munakivihunniku kõrvale seisma ja tundsin äkki, kui väsinud ma olen, kui väga ma tahan süüa ja magada.

Peale Haki pidi Sormovos olema veel onu Nikolai, minu ema vend. Aga mul polnud aimugi, kus ta elab, kus töötab ja mismoodi ta mind vastu võtaks.

Mitu tundi hulkusin piki tänavaid ja vahtisin tuima visadusega vastutulevatele töölistele näkku. Onu ma muidugi ei kohanud.

Lõplikult meelt heites ja tundes end üksildasena ning tarbetuna, istusin maha väikesele kidurale rohulapile, kus vedelesid kalarootsud ja vihma käes kollaseks tõmbunud lubjakamakad. Heitsin pikali, panin silmad kinni ja hakkasin oma kurva käekäigu ning äparduste üle mõtteid mõlgutama.

Mida kauem ma mõtlesin, seda kurvemaks läks mu meel, seda rumalam tundus kodust põgenemine.

Aga isegi nüüd ei tahtnud ma mõelda Arzamassi tagasiminekule. Mulle tundus, et nüüd jääksin ma Arzamassis veel rohkem üksi, et mind hakatakse samuti põlastama ja naerma, nagu kunagi naerdi Tupikovi. Ema valutaks vaikides südant, ja mine teda tea — läheks võib-olla isegi koolidirektori juurde minu pärast paluma.

Mina aga olin kangust täis. Juba Arzamassis olin näinud, kuidas sädemeid pilduvad ja tuledes säravad rongid kandsid tõelise, täisverelise elu tuulekiirul meie linnast mööda. Mulle tundus, et kui vaid õnnestub hüpata ühele

möödakihutava vaguni trepiastmele, kas või ainult serva peale, ja kõvasti käsipuudest kinni haarata, siis ei saa mind enam keegi sealt maha lükata.

Plangule ligines vanamees. Käes olid tal pang, pintsel ja rullikeeratud plakatid. Vanamees võõpas lauad paksult kliistriga kokku, kleepis plakati plangule, silus seda, et kortse sisse ei jääks, pani siis pange maha, vaatas ringi ja hõikas mind:

«Poju, tule võta mul tikud taskust, mul on käed kliistrised. Aitüma,» tänas ta, kui ma olin tiku põlema tõmmanud ja tema kustunud piibule tuld pannud.

Piibu põlema saanud, võttis ta ähkides räpase pange käe otsa ja ütles sõbralikult:

«Oh seda vanainimese elu! Vanasti oli naljaasi puudast vasarat virutada, aga nüüd kannad puhu pange ja käsi sureb kohe ära.»

«Lase, vanaisa, mina kannan,» pakkusin ma oma abi. «Mul ei sure käsi ära. Mul on jõudu küllalt.»

Ja nagu kartes, et vanamees ei jää nõusse, sikutasin ma pange enda poole.

«Eks sa kanna pealegi,» oli vanamees meelsasti nõus. «tassi, kui lustid, kahe mehega saame rutem valmis.»

Planguääri pidi käisime vanamehega rea tänavaid läbi.

Niipea kui olime kuskil peatunud, jäid möödujad uudishimulikult meie selja taha seisma, et ruttu teada saada, mida me üles paneme. Õhinal töötades unustasin ma oma tõbara olukorra sootuks. Loosungeid oli mitmesuguseid, näiteks: «Kaheksa tundi tööd, kaheksa und, kaheksa puhkust.» Tõtt öelda ei pakkunud see argipäevane loosung mulle huvi. Palju rohkem meeldis mulle suur erkpunaste tähtedega sinine plakat: «Ainult relv käes saab proletariaat kätte võita sotsialismi helge riigi.»

See salapärane ja ennenägematult ilus «helge riik», mille proletariaat pidi kätte võitma, veetles mind palju rohkem, kui kauged eksootilised maad ahvatlevad Mayne Reidi neelavaid koolipoisse. Kui kaugel need maad ka ei asuks, on nad sellegipoolest läbi uuritud, ära jagatud ja tüütutele koolikaartidele kantud. Aga see «helge riik», millest rääkis plakat, oli siiamaani kätte võitmata. Ühegi inimese jalg polnud veel astunud selle imelise maa pinnale.

«Sa oled ehk väsinud, jõmpsikas?» küsis vanamees seisma jäädes. «Lippa pealegi koju. Ma saan nüüd ise ka hakkama.»

«Ei, ma ei ole väsinud,» laususin ma, mõeldes murega, et pean varsti jälle üksi jääma.

«Noh, olgu,» nõustus vanamees. «Vaata ainult, et sa kodus pahandada ei saa.»

«Mul polegi kodu,» pahvatasin ma järsku välja. «Õieti, mul on küll kodu, aga see on kaugel.»

Ja alistudes soovile kellelegi südant puistata, rääkisin vanamehele kõik ära.

Ta kuulas tähelepanelikult lõpuni, vaatas mu kohmetunud nägu üksisilmi ja veidi pilklikult.

«Seda asja peab kaaluma,» ütles ta rahulikult. «Sormovo on suur küll, aga ega inimene pole nõel. Sa ütled, et onu on sul lukksepp?»

«Oli lukksepp,» vastasin ma juba julgemalt. «Tema nimi on Nikolai. Nikolai Jegorovitš Dubrjakov. Ta on arvatavasti parteilane nagu isagi. Võib-olla tuntakse teda komitees?»

«Ei, seda nime ma poleks nagu kuulnud. Noh, olgu peale, kleebime plakatid ära, siis tuled minuga kaasa. Ma pärin oma tuttavate käest järele.»

Vanamees tõmbas millegipärast kulmu kortsu ja hakkas vaikides ning piipu popsutades edasi astuma.

«Nii et isa tapeti sul ära?» küsis ta äkki.

«Tapeti jah.»

Vanamees pühkis käed vastu õliseid, paigatud pükse puhtaks, patsutas mulle õlale ja ütles:

«Kõigepealt läheme minu poole. Sööme kartulit sibulaga ja keedame teed. Sul on vist kõht tühi mis hirmus?»

Pang oli järsku sulgkerge. Ja minu põgenemine Arzamassist paistis mulle jälle vajalikuna ja mõttekana.

Minu onu leiti üles. Selgus, et ta polnudki lukksepp, vaid katlatsehhi meister.

Onu ütles lühidalt, et visaku ma loilused peast välja ja mingu koju tagasi.

«Minu juures pole sul midagi peale hakata ... Inimesest saab ainult siis asja, kui ta teab, kus ta koht on,» ütles ta tusaselt juba esimesel päeval, pühkides lõunalauas käterätikuga oma punaseid, rasvaseid vuntse. «Mina tean, kus mu koht on ... Alguses olin õpipoiss, siis lukksepp, nüüd olen meister. Miks minust sai meister, aga mõnest teisest näiteks ei ole saanud? Sellepärast pole saanud, et nad lobisevad liiga palju. Tööd teha nad ei viitsi, nad on

inseneri peale kadedad. Neile anna kõik korraga kätte. Ja mis sinulgi seal koolis häda oli? Oleksid tasapisi doktoriks või näiteks tehnikuks õppinud. Aga kus sellega ... tema tahab teistest targem olla. Laisaelust need mõtted tulevad ... Minu meelest on nii, et kui inimene on kord endale mingi töö valinud, siis peab ta katsuma edasi jõuda. Tasapisi, natukehaaval, ja saadki lõpuks järje peale.»

«Kuidas siis nii, onu Nikolai?» küsisin ma vaikselt ja haavunult. «Võtame näiteks isa. Tema oli sõdur. Sinu jutust tuleb välja, et ta oleks pidanud minema lipnikutekooli. Siis oleks temast ohvitser saanud. Võib-olla oleks kaptenipagunid ka välja teeninud. Aga seda, mida ta tegi, ja seda, et ta ei tahtnud kapteniks saada, vaid läks selle asemel põranda alla, kas seda polekski vaja olnud?»

Onu krimpsutas nägu.

«Ma ei taha sinu isa kohta paha sõna öelda, ainult et mina küll tema tegudes suurt mõtet ei näe. Oli teine nisuke rahutu ja mässaja hing. Ta oleks mulle ka äärepealt põntsu pannud. Kontoris tuldi just mõttele, et määravad mind meistriks, aga järsku küsiti minu käest, et mis sugulane see sihuke oli, kes teil külas käis. Suure surmaga sain asja ära summutada.»

Onu õngitses kausist rasvase kondi, määris sellele paksult sinepit peale, riputas tublisti soola otsa ja lõi rahulolematult pead vangutades oma tugevad kollased hambad lihasse.

Kui tema pikk ilus naine pärast sööki mustrilise savikannuga kodukalja lauale tõi, ütles onu talle:

«Ma heidan leiba luusse laskma, ärata tunni aja pärast üles. Õde Varvarale tuleb kiri kirjutada. Boriss võtab ühtlasi kaasa, kui koju sõidab.»

«Millal ta sõidab?»

«Millal? Eks ta homme sõida.»

Keegi koputas aknale.

«Onu Nikolai,» küsis keegi tänavalt, «kas sa miitingule tuled?»

«Kuskohta?»

«Miitingule! Platsi peal on rahvast murdu koos.»

«Käigu kus ...» lõi onu käega, «ei põle mul seal miski.»

Ootasin, kuni onu oli puhkama heitnud, ja hiilisin vargsi õue.

«Tuleb välja, et minu onu on pugeja!» mõtlesin ma. «Mõtleks, kus tähtis nina — meister! Ja mina veel arva-

sin, et ta on parteilane! Kas ma siis ikkagi pean lõpuks Arzamassi tagasi minema?»

Paar-kolm tuhat inimest seisis laudtribüüni ümber ja kuulas kõnelejaid. Inimsummas vilksatas korraks väleda Vaska Kortšagini tuttav tedretäheline nägu. Hüüdsin teda, aga ta ei kuulnud mind.

Jooksin teda otsima. Paar korda nägin eemalt rahva seas tema käharat pead, aga siis kadus ta nagu maa alla. Nii olin jõudnud päris tribüüni ligidale.

Edasi trügida oli raske. Jäin kõnemehi kuulama. Need vaheldusid kogu aeg. Mulle jäi meelde üks kehvalt riides mees, pealtnäha samasugune tavaline tööline, nagu neid sadade kaupa, millegagi enesele tähelepanu tõmbamata, kõndis Sormovo tänavail. Ta rabas kohmetult peast soni, mis oli lopergune nagu pannkook, köhatas ja alustas oma kähedat ja minu arust tigedat häält pingutades:

«Seltsimehed, kes töötasid veduritehases ja vagunitehases, ja paljud, kes õliküttega vedureid tegid, teie teate, et ma istusin kaheksa aastat sunnitööl kui poliitiline. Noh, ja pärast — vaevalt olin ma tagasi jõudnud, alles sain vabamalt hingama hakata, kui kõmmdi — pisteti mind jälle kaheks kuuks trellide taha! Ja kes pistsid? Mitte tsaariaegsed politseinikud, vaid uue korra sabarakud. Kui sind tsaari ajal vangi pandi, siis see polnud mingi ülekohus. Tsaari ajal istusid meie mehed alalõpmata vangis. Aga kui mingid sabarakud sind kinni panevad, siis see on ülekohus! Kindralitel ja ohvitseridel on punased lindid rinnas, nagu oleksid nad revolutsiooni poolehoidjad. Aga kui meiesugune midagi teeb, siis pistetakse ta jälle vee ja leiva peale. Meid kiusatakse taga ja pekstakse laiali. Ega ma sellepärast ei räägi, seltsimehed, et minule ülekohut tehti, et ma ilmaasjata kaks kuud kinni istusin. Ma räägin sellepärast, et meile, töölistele, tehakse ülekohut.»

Ta hakkas köhima. Tõmbas hinge, tahtis uuesti suud avada, aga hakkas jälle läkastama. Tükk aega raputas teda köhahoog, ta klammerdus kätega käsipuu külge, raputas siis pead ja tuli tribüünilt alla.

«Inimene otse haua äärele aetud!» avaldas keegi valjusti oma pahameelt.

Hallist pilvetõmbunud taevast langesid esimesed lumehelbed. Vinge tuul rebis puudelt viimaseid kolletanud lehti. Mul hakkasid jalad külmetama. Tahtsin rahvasummast välja trügida, et liikudes sooja saada. Üritasin inimeste vahelt läbi pugeda ega vaadanudki enam kõnemeeste poole, kui äkki tuttav hele hääl sundis mind pead tribüüni poole pöörama. Lumehelbed sadasid mulle silma. Keegi müksas mind. Keegi astus mulle valusasti jala peale. Tõusin kikivarvule ja nägin tribüünil oma rõõmuks ja imestuseks Haki tuttavat habemes nägu.

Küünarnukkide abil teed tehes pressisin end vaevaliselt läbi tiheda rahvasumma ja jõudsin sammhaaval edasi. Ma kartsin, et kui Hakk kõne lõpetab, kaob ta rahva sekka, nii et ta minu hüüet ei kuulegi, ja ma kaotan ta uuesti. Et tema tähelepanu äratada, vehkisin ma õhus mütsiga ja viibutasin kätt. Aga ta ei näinud mind.

Kui ma märkasin, et Hakk on käe juba üles tõstnud, kõrgendab häält ja kavatseb kohe kõnet lõpetada, hõikasin ma, nagu kõri võttis:

«Semjon Ivanovitš! ... Semjon Ivanovi-i-itš! ...»

Minu peale kõssitati. Keegi andis mulle põmaka selga. Aga mina karjusin veel meeletuma häälega:

«Semjon Ivanovi-itš!»

Nägin, et hämmastunud Hakk laiutas nõutult käsi, lõpetas lause poolelt sõnalt ja hakkas kiiresti trepist alla tulema.

Üks vihane naaber haaras mul käest kinni ja tahtis mind eemale tirida.

Mina aga ei teinud sõimust ega müksudest väljagi ning puhkesin rõõmsalt naerma, nagu oleksin ma veidi napakas.

«Mis ulakust sa teed?» käratas tööline, kes mind varrukast sikutas, ja raputas mind.

«Ma ei tee mingit ulakust,» vastasin ma ikka õnnelikult naeratades ja külmast kangetel jalgadel tammudes. «Ma leidsin Haki üles ... Semjon Ivanovitši ...»

Küllap oli mu näos midagi, mis sundis isegi pahurat inimest naeratama, ja nüüd küsis ta märksa lahkemalt:

«Missuguse haki?»

«Mitte päris haki ... Ma leidsin Semjon Ivanovitši üles ... Sealt ta tulebki!»

Hakk jõudis meie juurde ja haaras mul õlast kinni.

«Kust sina siia said?»

Inimmeri lainetas. Väljaku kohal kaikus rahutu kõmin. Ümberringi olid kõigil inimestel tigedad, ärritatud ja ähmis näod.

«Semjon Ivanovitš,» küsisin ma käigu pealt, jättes talle vastamata, «miks inimesed karjuvad?»

«Just nüüdsama tuli telegramm,» seletas ta kiiruga. «Kerenski on revolutsiooni reetnud! Kindral Kornilov põgenes Doni äärde ja ässitab kasakaid mässule.»

Lühikesed sügispäevad lendasid mööda nagu seninägematud, tuledes säravad raudteejaamad kiirrongi teel. Otsekohe leiti ka minule tööd. Ka mina olin nüüd kasulik, haaratud tormiliste sündmuste keerisesse.

Ühel äreval päeval ütles Hakk mulle murelikult:

«Boriss, jookse komiteesse! Ütle, et Varihhast nõuti kähku agitaatorit ja et ma läksin sinna. Otsi Jeršov üles, las ta läheb minu asemel trükikotta. Kui sa Jeršovi ei leia, siis... Anna pliiats... Vii see kiri ise trükikotta. Aga mitte kontorisse, parem anna otse küljendaja kätte! Kas sa mäletad teda?... See, kes ükskord Kortšagini juures käis, prillidega ja musta peaga? Noh, nõnda... Kui valmis saad, tuled minu juurde Varihhasse. Ja kui komitees on värskeid lendlehti, võta kaasa. Ütle Pavelile, et mina palusin... Pea kinni!» hüüdis ta hoolitsevalt mulle järele. «Väljas on külm. Pane vähemalt minu vana vihmamantel selga!»

Aga mina kihutasin juba hoogu ja hasarti sattununa minema nagu galoppi lastud ratsu, karates porisel sõiduteel üle loikude ja aukude.

Parteikomitees valitses selline lärm nagu raudteejaamas enne rongi ärasõitu. Uksel tormasin Kortšaginile lausa sülle. Kui see poleks olnud tema, vaid mõni teine, veidi väiksem ja nõrgem mees, oleksin ta tõenäoliselt jalust maha jooksnud. Vastu Kortšaginit põrkasin ma aga nagu vastu telefoniposti.

«Kuhu sa kihutad?» küsis ta kähku. «Taevast sadasid või?»

«Ei sadanud sugugi taevast,» ütlesin ma lõõtsutades ja häbelikult oma haiget saanud pead masseerides. «Semjon Ivanovitš saatis sõna, et ta läks Varihhasse...»

«Ma tean, juba helistati.»

«Siis palus ta veel lendlehti.»

«Juba saadetud. Ja mis veel oli?»

«Jeršovi on vaja. Las läheb trükikotta. Siin on kiri.»

«Mida siin trükikojast räägitakse? Anna kiri siia,»

sekkus vestlusse mulle tundmatu relvastatud tööline, kellel oli seljas vana pintsaku peale visatud sinel.

«Mis ilmatarka see Semjon mängib,» ütles ta Kortšaginile, kui oli kirja läbi lugenud. «Miks ta trükikoja pärast kardab? Ma saatsin juba lõuna ajal oma valvesalga sinna.»

Trepi ette kogunes aina uusi ja uusi inimesi. Pakasele vaatamata olid komitee uksed ristseliti lahti, ukse vahelt paistsid askeldavad, sinelites, pluusides ja kulunud nahkkuubedes inimesed. Esikus kopsisid kaks meest haamritega laudkasti lahti. Õlgedesse pakituna lebasid kastis uhiuued, paksu õlikihiga kaetud vintpüssid. Mitu samasugust tühja kasti vedeles trepi ees poris.

Jälle tuli Kortšagin välja. Käigu pealt ütles ta kiiresti kolmele relvastatud töölisele:

«Minge nüüd kähku! Ise jääte sinna. Ja ilma komitee lubatäheta mitte kedagi sisse lasta. Sealt saatke kellegagi sõna, kuidas teil seal olemine on.»

«Ja keda me saadame?»

«Kedagi omadest, kes just ette satub.»

«Mina satun ette!» hüüdsin ma hirmsas ärevuses, sest ma ei tahtnud teistest maha jääda.

«Noh, võtke kas või tema! Temal on väledad jalad.»

Siis märkasin ma, et peaaegu kõik, kes uksest välja läksid, võtsid lahtisest kastist vintpüssi.

«Seltsimees Kortšagin,» palusin ma, «kõik saavad püssi, mina tahan ka.»

«Mida sa tahad?» küsis Kortšagin pahaselt, katkestades kõneluse tugeva tätoveeritud madrusega.

«Püssi tahan! Ega ma viletsam ole kui teised!»

Samal hetkel hüüti kõrvaltoast valjusti Kortšaginit ja ta tõttas käega lüües sinna.

Võib-olla tahtis ta lihtsalt, et ma teda ei segaks, aga mina tõlgitsesin tema viibet nagu luba. Haarasin kastist vintpüssi ja jooksin seda kõvasti vastu rinda surudes trepist allaminevatele töölismalevlastele järele.

Üle hoovi joostes jõudsin ma kuulda äsja saabunud uudist: Petrogradis oli nõukogude võim välja kuulutatud, Kerenski oli põgenenud ja Moskvas käisid lahingud junkrutega.

RINNE

1

Möödus pool aastat.

Ühel päikesepaistelisel aprillipäeval lasksin raudteejaamas postkasti emale adresseeritud kirja.

«Ema!

Jää jumalaga, jää jumalaga! Sõidan kuulsa seltsimees Siversi salka, mis peab lahinguid Kornilovi ja Kaledini valgekaartlike vägedega. Sõidame kolmekesi. Dokumendid anti meile Sormovo töölismalevast, kus ma olin koos Belkaga. Mulle ei tahetud alguses kuidagi anda, öeldi, et ma olen liiga noor. Suure vaevaga sain Haki nõusse ja tema aitas mind. Hakk oleks ise ka tahtnud sõita, aga ta on väga otsa jäänud ja köhib hirmsasti. Ma olen rõõmu pärast otse segane. Kõik, mis oli varem, on tühine, tõeline elu alles algab, ja sellepärast ongi mul nii hea meel . . .»

Teekonna kolmandal päeval, kui me pidime kuus tundi seisma ühes tillukeses jaamas, saime kuulda, et naabervallad on ärevil: seal liiguvad väikesed bandiitide jõugud ja mõnel pool on kulakute ja toitlussalkade vahel läinud tulevahetuseks. Vedur anti meie rongile alles hilja öösel. Lamasin külg külje kõrval oma kaaslastega kaubavaguni ülemisel naril. Kuulsin, kuidas rattad hakkasid rütmiliselt lõgisema ja vagun kriiksudes rappuma, seadsin drapppalitu endale paremini peale ja asutasin magama.

Pimeduses norsati, keegi köhatas, keegi sügas ennast. Need, kel oli õnnestunud endale naril kohta leida, magasid. Põrandalt, tihedast meestesummast, kus oldi end kuidagimoodi kottide otsa istuma seatud, kostis aeg-ajalt torisemist ja sõimu ning oli kuulda, kuidas jagati mükse selgaronivatele naabritele.

«Ära trügi, ära trügi,» porises kellegi mõnus bass. «Mis sa mind minu enda koti otsast maha trügid? Ma sulle põrutan, nii et sa enam ei trügi!»

«Kas sa näed kuradit!» vingus tige naisehääl. «Mis sa topid oma saapakolakaid mulle otse näkku? Oeh, kurask, oeh, põrguline!»

Süttis tuletikk, heitis ähmast valgust sebivale saabaste, kottide, korvide, sonimütside, käte ja jalgade puntrale, kustus, ja vagunis läks veelgi pimedamaks. Ühes nurgas heietas keegi ühetoonilisel, väsinud ja kähiseval häälel oma pikka, kurba ja tüütut elulugu. Kellegi plotski hõõgus osavõtlikult pimeduses. Vagun rappus nagu kiinidest piinatud hobune ja liikus jõnksukaupa mööda rööpaid edasi.

Ärkasin selle peale, et üks mu teekaaslane puudutas mu kätt. Kergitasin pead ja tundsin, et lahtisest aknast puhub mu äramagatud näkku mõnus, värskendav ning jahe tuul. Rong sõitis aeglaselt, vist ülesmäge. Silmapiiril oli taevas leegitsevas tulekumas. Kumava taevaranna kohal kustusid tähtede jaaniussid, nagu oleksid nad leekides tuhaks kõrbenud, ja kuhtus kahvatu kuu.

«Maa mässab,» tähendas keegi pimedast nurgast rahulikult ja reipalt.

«Piitsa tahab saada, seepärast mässabki,» vastati teisest nurgast tigedalt.

Tugev mürts lõpetas kõik jutuajamised. Vagun hakkas õõtsuma, kostis raksatus ja ma lendasin narilt alla, maasistujatele selga. Kõik paiskus segamini ja vaguni must sisemus tormas ulgudes lahtisest vaguniuksest välja.

Rongiõnnetus.

Veeresin ülepeakaela raudteetammist alla kraavi ja jõudsin hädavaevu jalule tõusta, et vagunist hüppavad inimesed mind ei lömastaks. Lajatas kaks püssipauku. Minu kõrval seletas keegi mees kiiresti, vehkides värisevate kätega:

«Pole midagi . . . Pole midagi . . . Ei tohi ainult jooksu pista, siis nad hakkavad tulistama. Need pole valged, vaid siinsed staniitsamehed. Need röövivad ainult paljaks ja lasevad jälle minema.»

Vaguni juurde jooksid karjudes kaks vintpüssiga meest:

«Ronige tagasi! . . . Ronige tagasi! . . . Miks te välja hüppasite?»

Inimesed sööstsid vagunite poole. Keegi tõukas mind, ma komistasin ja kukkusin märga kraavi. Heitsin pikali ja roomasin välkkiirelt nagu sisalik rongi saba poole. Meie vagun oli eelviimane ja varsti olin ma jõudnud viimase vaguni tuhmi signaalilaterna kohale. Siin seisis talumees, püss käes. Tahtsin juba tagasi pöörduda, aga mees oli vististi märganud kedagi teisel pool raudteetammi ning jooksis sinna. Üksainuke hüpe — ja ma kukerpallitasin järsandiku libedat savist nõlva mööda alla. Libisesin kuni põhja välja, tõusin siis püsti ja komberdasin vaevaliselt saviseid jalgu järele vedades põõsaste poole.

Hiirekõrvul mets ärkas ellu. Kuskil kaugel kiresid hoogusattunud kuked. Ligidal lagendikul krooksusid sooja kätte peesitama roninud konnad. Siin-seal losutas veel halle lumelahkamaid, aga lagedamates päikesepaistelistes kohtades oli kare kulu kuiv. Tõmbasin hinge, kaapisin tohutükiga savikamakad saabastelt maha. Siis võtsin rohutuusti, kastsin vette ja pühkisin näo porist puhtaks.

See kant oli mulle võõras. Kustkaudu pääseda lähemasse raudteejaama? Kuskil haukusid koerad — järelikult on ligidal mingi küla. Kas minna küsima? Aga äkki satun kulakute salgaga vastamisi? Küsivad minult, kes ma olen ja kust tulen. Ja minul on tõend ja pealegi veel mauser taskus. Noh, tõendi võib kas või saapa sisse peita. Aga mauser? Kas ära visata?

Võtsin mausri taskust välja ja keerutasin teda käes. Kahju hakkas. Väike mauser oli mulle nagu pihku valatud, tema lame ronkmust raud läikis nii rahustavalt, et mul hakkas oma mõtete pärast häbi, silitasin mausrit ja pistsin ta tagasi põue, voodri vahele õmmeldud salataskusse.

Hommik oli selge, mets rõkkas linnusädinast, ja keset koltunud lagendikku kännu otsas istudes tundus mulle võimatuna, et kuskil varitseb hädaoht.

«Vidiit, vidiit... tjuu!» kuulsin ma siinsamas tuttavat vidinat. Suur sinitihane istus minu lähedal oksale, pööras pea viltu ja jäi mind uudistama.

«Vidiit, vidiit... tjuu... tere!» vidistas ta ja keksis ühelt jalalt teisele.

Naeratasin tahtmatult ja mulle meenus Timka Stukin. Ta kutsus tihaseid togusabadeks. Ammuks see oli...

Tihased, surnuaed ja mängud... Aga nüüd... Kortsutasin laupa. Mida nüüd ikkagi edasi teha?

Päris lähedal plaksatas piits ja kostis lehmade ammumist. «Kari,» taipasin ma. «Lähen õige ja küsin karjase käest teed. Mida ta mulle ikka teeb? Küsin ära ja panen kähku ajama.»

Väike veisekari liikus aeglaselt piki metsaserva ja nälpsis laisalt ning vastumeelselt kulurohtu. Nende kannul kõndis vana karjane, pikk jäme malakas käes. Rahulikul sammul ja ruttamata, nagu oleksin ma jalutuskäigul, läksin tema poole.

«Tere päevast, taat»!

«Tere päevast!» vastas ta viivitades, jäi seisma ning hakkas mind vahtima.

«Kas siit on jaamani veel palju maad?»

«Jaamani? Mis jaama sa tahad minna?»

Nüüd olin omadega vahel. Mul polnud aimugi, mis jaama ma tahan minna, aga vanamees aitas mind ise hädast välja:

«Aleksandrovkasse või?»

«Sinna jah,» vastasin ma. «Just Aleksandrovkasse. Ma eksisin tee peal ära.»

«Kustpoolt sa siis tuled?»

Olin jällegi nõutuses.

«Sealtpoolt,» vastasin nii rahulikult, kui oskasin, viidates käega ebamääraselt silmapiiril paistva külakese poole.

«Hm... sealtpoolt... Tähendab, et Demenevost?»

«Otseteed Demenevost.»

Nüüd kuulsin ma koera urisemist ja samme. Ümber pöördudes nägin, et meile ligines tugev poiss, nähtavasti karjase abiline.

«Mis lahti, onu Leksander?» küsis ta leivakääru mugides.

«Ei midagi, näed, üks võõras tuli... Küsib teed Aleksandrovka jaama. Ja ütleb, et tuleb ise Demenevost».

Poisi käsi koos leivaviilakaga langes alla, ta ajas silmad suureks ja küsis arusaamatuses:

«Mis imelugu see on?»

«Ei mina tea, mis lugu. Demenevo on ju sealsamas kus jaam. Aleksandrovka või Demenevo — see on üks ja seesama. Tea, kust ta siia sattus?»

«Tuleb ta kindlasti külassse viia,» andis poiss rahulikult

nõu. «Las seal vahtkond uurib välja. Paljugi, mis ta meile võib kokku keerutada!»

Kuigi ma veel ei teadnud, mis vahtkond see on, mis kõik «välja uurib», ja kuidas ta uurima hakkab, polnud mul tahtmist külla minna kas või ainult sellepärast, et külad olid siin jõukad ja mässulised. Seepärast ei jäänud ma pikalt aru pidama, vaid hüppasin hooga vanamehest eemale ja jooksin metsaservalt tihnikusse.

Poiss jäi ruttu minust maha. Aga koer, põrguline, jõudis kaks korda mulle hambad säärde lüüa. Muide, valu ma kohe ei tundnudki, nagu ei tundnud ka oksi, mis oma kõvad sõrmed minu näo ees harali ajasid ja mind piitsutasid, nagu ma ei märganud mättaid ega jalgu jäävaid puujuurikaid.

Niimoodi hulkusin ma õhtuni mööda metsa. See polnud kuigi tihe ja siin-seal sattusin ma raiesmikele.

Mida sügavamale padrikusse ma tahtsin jõuda, seda hõredamaks läks mets ja seda sagedamini leidsin ma lagendikke, kus oli hobusesõnnikut ja kabjajälgi. Saabus öö. Olin väsinud, näljane ja üleni vermeis. Oli aeg mõelda öökorterile. Valisin kuiva kohakese põõsa varjus, panin puunoti pea alla ja heitsin pikali. Väsimus võttis võimust. Põsed hõõgusid ja koera hammustatud jalg tuikas.

«Nüüd pean magama,» otsustasin ma. «Praegu on öö, keegi mind siit ei leia. Ma olen väsinud... nüüd pean magama, ehk tuleb hommikul midagi targemat pähe.»

Enne uinumist tulid mulle meelde Arzamass, tiik, meie lahing parvedel ja minu voodi vana sooja tekiga. Siis tuli veel meelde, kuidas me Fedkaga tuvisid püüdsime ja neid Fedka panni peal praadisime. Pärast sõime nad salaja ära. Tuvid olid väga maitsvad.

Üle puulatvade tuhises tuul. Mets tundus mulle tühi ja õudne. Arzamass kerkis mu kujutlusse soojana ja lõhnavana nagu rasvane pühadepirukas.

Tõmbasin krae üle pea ja tundsin, et kutsumata pisar veeres üle põse. Aga siiski ma ei nutnud.

Öösel kargasin ma külmast kangena üles, jooksin edasitagasi üle lagendiku, proovisin kase otsa ronida ja üritasin isegi tantsida, et sooja saada. Vere käima löönud, heitsin uuesti pikali, et natukese aja pärast, kui metsa all hõljuv udu oli mulle kontidesse hiilinud, jälle üles karata.

Taas tõusis päike ja läks soojaks: linnud siristasid ja taevalaotuses kluugutasid sõbralikult rõõmsad kureparved. Ma naeratasin ja olin õnnelik, et öö on seljataga. Olid hajunud kõik mu sünged mõtted peale ühe — kust saada süüa.

Ma ei jõudnud astuda veel paarisada sammugi, kui kuulsin hanede kaagutamist, sea röhkimist ja nägin puulatvade tagant talumaja rohelist katust.

«Hiilin lähemale,» otsustasin. «Vaatan ringi, ja kui midagi kahtlast pole märgata, küsin teed ja palun natuke süüa.»

Jäin seisma leedripõõsa taha. Oli vaikne. Inimesi polnud näha, korstnast kerkis õrn suitsuvine. Hanekari patserdas minu poole. Järsku kuulsin selja taga murduva oksa vaikset prõksatust. Jalalihased tõmbusid kohe pingule ja ma pöörasin pead. Ent otsemaid muutus mu ehmatus imestuseks. Umbes kümme sammu minust eemal kasvas põõsas, mille tagant mind hoolega jälgisid kellegi silmad. Talu peremees see ei võinud olla, sest miks ta muidu põõsa taga peidus oli ja õue luuras. Niimoodi puurisime teineteist valvsa pilguga nagu kaks kiskjat, kes saaki jälitades on kokku sattunud. Siis pöördusime nagu sõnatul kokkuleppel sügavamale metsa ja tulime teineteise juurde.

Ta oli niisama pikk kui mina. Minu arust oli ta seitsmeteistkümneaastane. Must kalevist vormikuub oli pingul ümber ta tugeva lihaselise keha, aga kuue ees polnud ühtegi nööpi — paistis, et need polnud juhuslikult eest ära tulnud, vaid meelega ära lõigatud. Jalas olid tal savised kroomsaapad ja tugevast riidest püksid, mille külge olid jäänud mõned kuivad takjanutid.

Kahvatu, roidunud nägu ja tumedad ringid silmade all jätsid mulje, et ka tema on arvatavasti metsas ööbinud.

«Noh,» ütles ta vaikselt ja osutas peaga talu poole, «tahad sinna minna?»

«Sinna jah,» vastasin mina. «Aga sina?»

«Sealt ei anta,» lausus ta. «Ma nägin ennist — seal on kolm turjakat maameest. Teab, mille otsa seal võib sattuda!»

«Aga mis siis saab?... Süüa on ometi vaja!»

«On küll,» nõustus ta. «Ainult et kerjata ei või. Tänapäeval armuandi ei anta. Kes sa oled?» küsis ta, aga lisas

vastust ootamata: «Olgu peale... Me hangime oma käe peal. Üksi on raske, ma tegin proovi, aga kahekesi saame kätte. Põõsaste vahel patseerivad prisked haned.»

«Võõrad haned?»

Ta vaatas mulle otsa, nagu paneks minu rumalat märkust imeks, ja lisas vaikselt:

«Tänapäeval pole miski võõras — tänapäeval on kõik oma. Sa mine sinnapoole ja aja hani tasakesi üle lageda mulle ligemale — ma peidan end põõsa taha ära.»

Valisin välja ühe paksu halli hane, kes oli karjast eemale läinud, ja astusin tema teele ette. Hani pöördus ringi ja tatsas aeglaselt eemale, jäi vahetevahel seisma ja tonksis nokaga maad. Sammhaaval astusin talle järele, ajades teda varitsuspaiga poole. Hani oli peaaegu põõsani jõudnud, kui ta äkki ohtu haistes kaela kõveraks keeras ja minu poole vaatas, nagu oleks minu pealetükkiv lähenemine teda ärritanud. Ta seisatas hetkeks ja pöördus siis otsustavalt tagasi, aga tundmatu sõõstis põõsa tagant välja nagu kass, kes varblasele kallale kargab, ning haaras kahe käega kõvasti hane kaela ümbert kinni. Hani jõudis ainult korra kääksatada. Ehmunud kari pistis kaagutama ja tundmatu tormas tihnikusse, tiibu vehkiv hani kaenlas. Mina sirkasin talle järele.

Hani peksis veel kaua tiibu ja siputas jalgu, enne kui ta jõuetuks jäi, ning heitis hinge alles siis, kui olime jõudnud vaiksesse varjulisse nõkku. Seal viskas tundmatu hane maha, tõmbas tubakakoti taskust ja lausus rängalt lõõtsutades:

«Aitab! Siinsamas võimegi peatuse teha.»

Minu uus kaaslane asus vaikides taskunoaga hane sisikonda välja võtma, heites aeg-ajalt silmanurgast pilgu minu poole.

Ma korjasin suure hunniku hagu ja küsisin:

«Kas sul tikke on?»

«Võta,» ulatas ta mulle veriste sõrmede vahel ettevaatlikult tikutoosi. «Ära palju raiska.»

Alles nüüd silmitsesin teda lähemalt. Tolmukord ei suutnud varjata liikuvat, ühtlaselt heledat näonahka. Kui ta kõneles, tõmbles ta parempoolne suunurk ja vasak silm tõmbus natuke kissi. Ta oli minust paar aastat vanem ja ilmselt tugevam. Kuni varastatud hani vardas küpses, levitades piinavalt isuäratavat lõhna, pikutasime meie rohul.

«Suitsu tahad?» küsis tundmatu.

«Ei, ma ei suitseta.»

«Sa magasid metsas?... Külm öö oli,» lisas ta vastust ootamata. «Kuidas sa siia sattusid? Sealtsamast?» Ta viipas raudteetammi poole.

«Sealtsamast. Jooksin rongi pealt tulema, kui see kinni peeti.»

«Kontrolliti dokumente?»

«Ei,» imestasin ma. «Mis dokumente — bandiidid tulid kallale!»

«Ahaa...» Ta pahvis vaikides paberossi.

«Kuhu sa minna tahad?» küsis ta ootamatult pärast pikka pausi.

«Doni äärde...» alustasin ma ja jäin vait.

«Do-oni äärde?» venitas ta püsti tõustes. «Sa tahad... Doni äärde minna?»

Umbusklik muie libises üle ta õhukeste ohatanud huulte, kissis silmad läksid suureks, aga kaotasid kohe läike ning nägu muutus ükskõikseks. Seejärel küsis ta huvitult:

«Kas sul on seal sugulased?»

«Sugulased jah...» vastasin ma ettevaatlikult, aimates, et ta püüab minu käest kõike välja pinnida, endast aga ei räägi meelega midagi.

Tundmatu jäi jälle vait, keeras säriseval, rasva tilkuval hanel teise külje ja ütles rahulikult:

«Mina tahan ka sinnakanti minna, ainult et mitte sugulaste juurde, vaid Siversi salka.»

Ta jutustas mulle, et oli õppinud Pensas, sõitnud siia, ühte lähedasse valda õpetajast onu juurde, aga seal olid kulakud mässu tõstnud ja ta oli vaevu põgenema pääsenud.

Tükkideks rebitud, kõrbenud ja suitsust lõhnavat hane mugides ajasime kahekesi tükk aega sõbralikult juttu.

Ma olin õnnelik, et olin endale kaaslase leidnud. Muutusin kohe julgemaks ja mulle tundus, et kahekesi on palju kergem sellest lõksust välja rabelda, kuhu olime sattunud.

«Heidame magama, kuni päike paistab,» soovitas uus kaaslane. «Nüüd võime vähemalt välja puhata, öösel ei saa külma pärast sõba silmale.»

Heitsime rohule pikali ja ma jäin varsti tukkuma. Oleksin kindlasti ka magama jäänud, kui üks sipelgas poleks mulle ninna roninud. Tõusin istukile ja aevastasin.

Kaaslane juba magas. Tema pluusikrae oli lahti ja linariidest voodril nägin ma musti trükitud tähti: KrAKK.

«Mis kool see võiks olla?» mõtlesin ma. «Minu vöö-pandlal on tähed ARK, see tähendab Arzamassi Reaalkooli. Aga siin on Kr ja siis AKK.» Möistatasin nii ja teisiti ega osanud midagi arvata. «Kui ta üles ärkab, küsin järele,» otsustasin ma.

Pärast rasvast sööki tuli mul joogijanu. Ligidal vett ei olnud ja ma otsustasin nõo põhja laskuda, kus minu arvestust mööda pidi voolama oja. Oja ma leidsin, aga mudase kalda tõttu oli raske vee ligi pääseda. Läksin allapoole, lootes leida nõnda kuivemat kohta. Piki nõo-põhja, rööbiti ojaga, lookles kitsas tee. Niiskel savil märkasin hobuste kabjajälgi ja värsket hobusesõnnikut. Paistis, et hommikul oli seda teed mööda läinud hobusekari.

Kummardusin, et mahakukkunud oksakest üles tõsta, ja märkasin tee peal mingit läikivat, porri tallatud asjakest. Võtsin selle üles ja pühkisin puhtaks. See oli punane plekktäheke, mille haak oli katki läinud, üks neid kergesti purunevaid, rohmakaid tähekesi, mis kaheksateistkümnendal aastal nagu punased tulukesed lõõmasid punaarmeelaste papaahadel, tööliste ja bolševike pluusidel.

«Kuidas see siia sattus?» mõtlesin ma ja uurisin hoolega teed. Uuesti kummardudes märkasin ma vintpüssi tühja padrunikesta.

Unustasin isegi joomata ning tormasin tulisi jalu mahajäänud kaaslase juurde tagasi. Kaaslane millegipärast ei maganud, seisis põõsa kõrval ja vahtis ringi, just nagu otsiks ta mind.

«Punased!» karjusin ma tema juurde joostes täiest kõrist.

Tundmatu hüppas selga küüru tõmmates eemale, nagu oleks tema taga püssi lastud, ja vaatas hirmust virildunud näoga minu poole.

Kui ta aga nägi, et ma olen üksi, ajas ta end sirgu ning käratas, püüdes oma ehmatust kuidagi vabandada:

«Kuramus... mis sa karjud otse kõrva sisse...»

«Punased,» kordasin ma uhkelt.

«Kus need punased on? Kust nad tulevad?»

«Täna hommikul on nad siit läbi läinud. Kogu tee on kabjajälgi täis, hobusesõnnik on päris värske... Üks tühi padrunikest ja see...» Ma ulatasin talle tähekese.

Kaaslane ohkas kergendatult:

«Eks sa öelnud kohe niiviisi.» Ja lisas jälle nagu enda õigustamiseks: «Röögid nagu... Ma jõudsin pagan teab mida mõelda.»

«Läheme rutem... läheme sedasama teed mööda. Läheme esimese külani, võib-olla on nad veel seal ja puhkavad. Läheme juba,» kiirustasin ma, «mis siin enam mõelda!»

«Läheme,» nõustus ta — nagu mulle tundus — pärast hetkelist kõhklust. «Jajah, muidugi läheme.»

Ta pühkis käega üle kaela ja jälle vilksatasid mu silme ees tähed linariidest voodril: KrAKK.

«Kuule,» küsisin ma, «mida need tähed tähendavad?»

«Mis tähed?» küsis ta pahaselt ja nöökis kaeluse kõvasti kinni.

«Need seal krae peal.»

«Tont seda teab. See pole minu oma ülikond. Ma sain selle pruugitult osta.»

«Ah nii... Mina poleks küll osanud öelda, et see on pruugitud,» lobisesin ma lõbusalt tema kõrval kõndides. «See on sulle nagu selga valatud. Ema ostis mulle ükskord pruugitud püksid, ma pidin neid kogu aeg kergitama, aga ikka vajusid alla.»

Mida ligemale me võõrale külale jõudsime, seda sagedamini peatus mu kaaslane.

«Kiiret pole kuskile,» väitis ta, «õhtul pimedas on palju parem külasse hiilida. Kui seal sõdureid ei ole, siis meid ei märgatagi. Läheme aiataguseid mööda, ja kombes. Võõral inimesel on tundmata kohas praegu ohtlik liikuda.»

Olin temaga nõus, et videvikus on ohutum luurele minna, aga tahtsin kärsitult kiiremini omade juurde jõuda ning suutsin vaevu sammu talitseda.

Enne külani jõudmist jäi mu kaaslane põõsastesse kasvanud lohu serval seisma ning pani ette teelt kõrvale keerata ja läbi arutada, mida me edasi teeme. Põõsastes ütles ta mulle:

«Mina arvan, et mõlemal pole mingit mõtet pead tulle pista. Teeme nii, et üks jääb siia ja teine läheb läbi juurviljaaedade külasse ja uurib järele. Mul on millegipärast kahtlane tunne. Hirmus vaikne on ja koerad ka ei haugu. Võib olla, et punaseid polegi, aga püssidega kulakuid on seal kindlasti.»

«Aga läheme siis kahekesi!»

«Kahekesi on ju raskem. Naljavend!» Ta patsutas mulle sõbralikult õlale. «Sina jääd siia, küll ma tulen üksi ka toime, misjaoks sina peaksid ilmaasjata riskima? Sina jääd siia mind ootama.»

«Vahva poiss,» mõtlesin, kui ta oli lahkunud. «Veidi pentsik ta on, aga vahva. Mõni teine oleks raske ülesande teise kaela veeretanud või soovitanud liisku heita, aga tema oli kohe nõus ise minema.»

Tundmatu tuli tagasi tunni aja pärast — rutem kui ma arvasin. Käes oli tal nähtavasti nüüdsama lõigatud ja vestetud jäme kepp.

«Kähku said käidud!» hüüdsin. «Noh, kuidas on?»

«Ei ole kedagi,» raputas ta juba eemalt pead. «Ei ole ega pole olnudki! Punased keerasid vist teist teed mööda Suglinskisse, see on siin üsna külje all.»

«Kas sa pärisid ikka korralikult järele?» küsisin ma pettunult. «Kas neid tõesti ei olnud?»

«Tõesti-tõesti ei olnud. Külaserval ühes majas rääkisin vanaeidega ja pärast nägin peenramaal ühte jõmpsikat, too ütles sedasama. Nähtavasti, poiss, tuleb meil siin ööd magada ja homme neile järele minna.»

Istusin maha ning jäin mõtlema. Esmakordselt hakkasin kahtlema oma kaaslase sõnades. Väga imelik tundus mulle tema nui. See oli raske, tammepuust ja voolitud, see tähendab nupp otsas. Oli näha, et ta oli selle nüüdsama voolinud. Külani oli siit tunni tee. Et vargsi külasse hiilida, mitut inimest küsitleda ja tagasi tulla, kulub vähemalt kaks tundi, temal aga ei läinud rohkem kui tund aega ja ta jõudis selle aja jooksul veel tammenuia lõigata ja välja voolida. Üksnes nuia kallal jätkub taskunoaga tööd vähemalt pooleks tunniks! Kas ta tõesti lõi verest ära, ei uurinud midagi välja, vaid kükitas kogu aja kuskil põõsas? Ei, ei või olla, ta ju ise pakkus, et tema läheb maad kuulama. Miks ta oleks ennast muidu pakkunud? Ta ei näe pealegi argpüksi moodi välja. Minna on muidugi hirmus, mis seda rääkida, aga ta peab ju ise ka kuidagi sellest supist välja pääsema. Kandsime hunniku kuivi lehti kokku, heitsime teineteise kõrvale pikali ja tõmbasime minu palitu peale. Nii pikutasime vaikides umbes pool tundi. Niiske maa peal tõmbus küljealune jahedaks. «Liiga vähe lehti korjasime,» mõtlesin ma ja tõusin püsti.

«Mis on?» küsis mu kaaslane unise ja pahura häälega. «Miks sa ei maga?»

«Maa on märg... Ole sina pikali, ma toon veel paar sületäit juurde.»

Ümberringi olime enne kõik lehed kokku kraapinud ja ma läksin tee lähedale põõsastesse. Kuu oli veel madalas ja pimeduses ei seletanud silm peaaegu midagi. Käe alla sattusid oksad ja raod. Tee pealt kostis vaikset müdinat. Keegi kas kõndis seal või sõitis ratsa. Viskasin lehesülemi maha ja läksin tee äärde, püüdes mitte okste peale astuda.

Mööda märga, tüma teed sõitis aeglaselt ja peaaegu kuuldamatult vanker. Kaks talumeest ajasid poolihääli juttu.

«See on kuidas just võtta,» ütles üks rahulikult. «Kui nii võtta, siis võib-olla rääkis ta koguni õigust.»

«Komandör või?» küsis teine. «Võib muidugi olla, et õigust. Kui nad kogu aja meie juures oleksid, aga täna nad tulevad, ajavad juttu ja sõidavad kohe edasi. Siis aga on meie võimumehed jälle platsis ja ütlevad näituseks kas või minule: «Ah et sina, nii- ja naasugune, andsid kulakuid üles, nüüd on su laul lauldud!» Mis punastel viga... Elasid natuke meie juures, täna seavad jälle voori teele, meie omad on aga iga päev siinsamas. Mis muud kui kratsi ainult kukalt!»

«Minekut asutavad?»

«Sedasi jah. Fjodor, nende soldat, käis õhtupoole teadust toomas, et kella kaheteistkümneks olgu küüdivanker kohal.»

Hääled eemaldusid. Ma seisin ega teadnud, mida arvata. Järelikult oli see tõsi, järelikult on punased ikkagi külas. Järelikult oli minu kaaslane mind ikkagi petnud. Punased sõidavad minema, ja eks katsu neid pärast üles otsida. Nüüd peab kähku tegema. Aga miks ta mind pettis?

Esimene mõte oli üksinda ajama pista ja teed mööda külla joosta. Aga siis tuli mulle meelde, et mu palitu jäi lagendikule. «Tuleb ikkagi tagasi minna, küll ma jõuan. Ja temale tuleb ka öelda, mis sest, et ta argpüks on, lõppude lõpuks on ta siiski oma poiss,» mõtlesin ma.

Põõsaste tagant kostis krõbinat. Sealt astus välja minu kaaslane. Nähtavasti oli ta mulle järele tulnud ja samal moel peidus olles möödasõitvate meeste kõnelust pealt kuulanud.

«Kuidas sa ometi võisid!» alustasin ma etteheitvalt ja tigedalt.

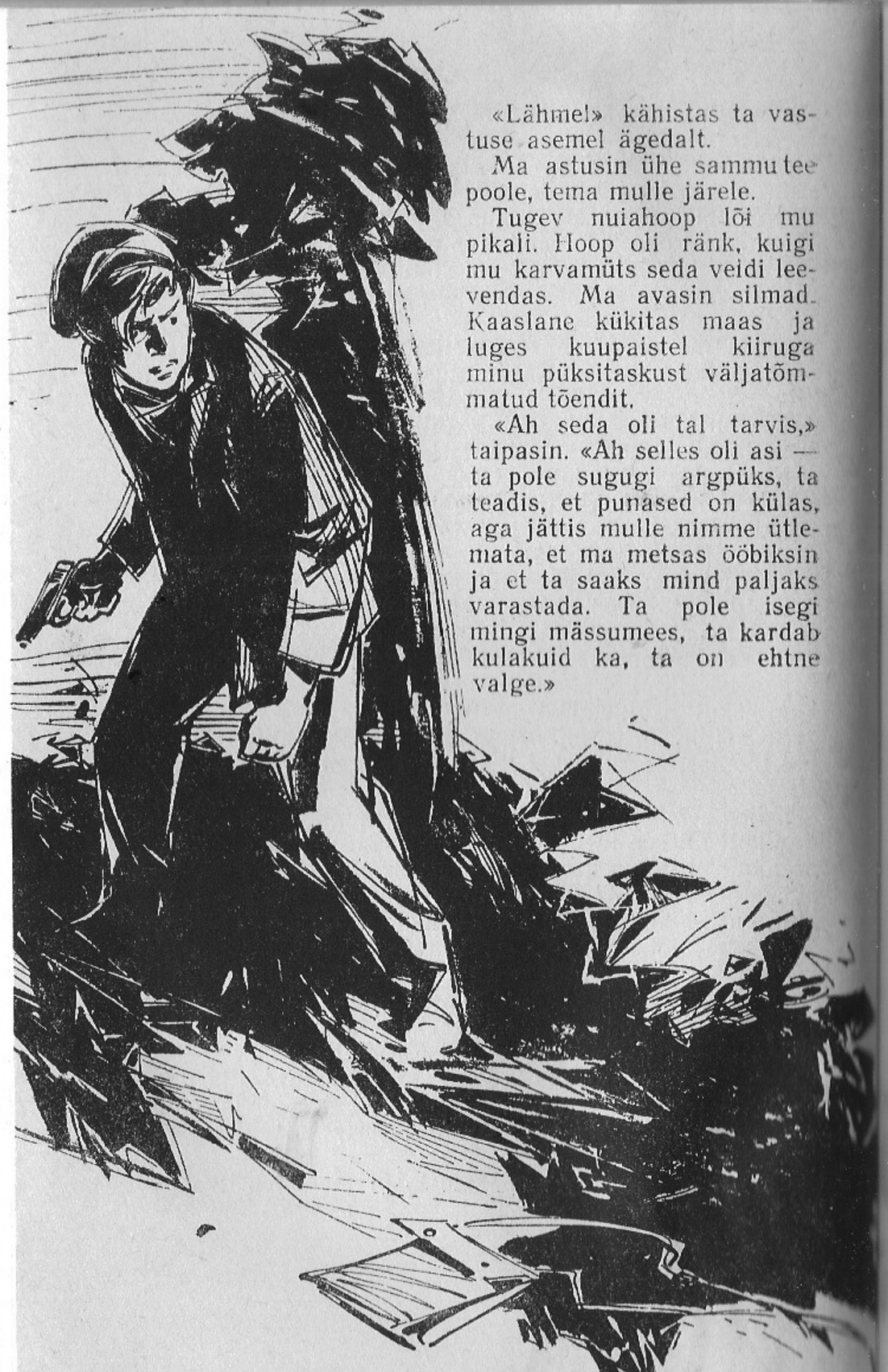

«Lähmel» kähistas ta vastuse asemel ägedalt.

Ma astusin ühe sammu tee poole, tema mulle järele.

Tugev nuiahoop lõi mu pikali. Hoop oli ränk, kuigi mu karvamüts seda veidi leevendas. Ma avasin silmad. Kaaslane kükitas maas ja luges kuupaistel kiiruga minu püksitaskust väljatõmmatud tõendit.

«Ah seda oli tal tarvis,» taipasin. «Ah selles oli asi — ta pole sugugi argpüks, ta teadis, et punased on külas, aga jättis mulle nimme ütlemata, et ma metsas ööbiksin ja et ta saaks mind paljaks varastada. Ta pole isegi mingi mässumees, ta kardab kulakuid ka, ta on ehtne valge.»

Katsusin end põlvili ajada, et pöösastesse roomata. Tundmatu märkas seda, pistis mu tõendi oma välitaskusse ja tuli minu juurde.

«Sul polegi veel hing väljas?» küsis ta külmalt. «Koerakutsikas, kus leidis endale seltsimehe! Ma põgenen küll Doni äärde, ainult mitte sinu kuradi Siversi juurde, vaid kindral Krasnovi juurde.»

Ta seisis minust paar sammu eemal ja kõigutas rasket nuia.

Tuks-tuks . . . tagus süda. Tuks-tuks . . . koputas ta järelejätmatult mingi kõva ja kindla asja vastu. Ma olin maas küljeli, parem käsi vastu rinda. Ja siis tundsin ma, et mu sõrmed ettevaatlikult, vastu minu tahtmist, poevad põue, salataskusse, kuhu oli peidetud mauser.

Kui tundmatu oligi mu käeliigutust märganud, ei pööranud ta sellele tähelepanu, sest ta ei teadnud mausrist midagi. Surusin sooja püstolipära kõvasti pihku ja lükkasin kaitsevinna tasahiljukesi eest. Samal ajal oli mu vastane veel paari sammu võrra taganenud — võib-olla selleks, et mind paremini vaadata, aga kõige tõenäolisemalt selleks, et hoogu võtta ja mulle veel kord nuiaga virutada. Pigistasin vabisevad huuled kokku, tõmbasin mausri välja, nagu oleksin tahtnud surnud kätt sirutada, ja pöörasin revolvrisuu hüppevalmis inimese poole.

Jõudsin märgata, kuidas ta nägu järsku viltu tõmbus, kuulsin, kuidas ta mulle kallale sööstes karjatas, ja pigem masinlikult kui oma tahtel vajutasin päästikule . . .

Ta jäi paari sammu kaugusele lamama, rusikas käed minu poole heidetud. Nui vedeles maas tema kõrval.

«Surnud,» taipasin ma ja peitsin rohtu oma uimase pea, mis undas nagu telefonipost tuules.

Niimoodi lamasin ma hulk aega peaaegu meelemärkusetult. Palavikukuumus andis järele. Veri valgus näost, äkki tulid külmavärinad ja hambad hakkasid tasa plagisema. Upitasin end küünarnukkidele, vaatasin minu poole heidetud käsi ja mul hakkas jube. See lugu oli juba täiesti tõsine! Kõik, mis oli minuga elus varem juhtunud, oli tegelikult nagu mäng, isegi kodunt põgenemine, isegi õppus toredate sormovolaste töölismalevas, isegi eilne metsas ringieksimine, aga see lugu oli juba täiesti tõsine! Ma olin viieteistkümneaastane poisike ja sünges metsas, minu käe läbi tõeliselt tapetud inimese kõrval hakkas mul jube . . . Pea ei unnanud enam ja otsaette kerkis külm higi.

Hirmust aetuna tõusin ma püsti, hiilisin kikivarvul tapetu juurde, kahmasin rohul vedeleva välitasku, kus oli minu tõend, ja hakkasin tagurpidi, pilku maaslamajalt pööramata, põõsaste poole taganema. Siis keerasin ringi ja jooksin silmnäolt läbi põõsaste tee poole, küla poole, inimeste poole — ainult et ma ei peaks enam kauemaks üksinda jääma.

3

Esimese maja juures hõigati mulle:

«Kes pagan sealt tuleb? Hei, poiss! Pean'd kinni, tohman!»

Majaseina varjust astus välja mees vintpüssiga ja tuli mulle vastu.

«Kuhu sa kihutad? Kust sa tuled?» küsis tunnimees ja pööras mu näo vastu kuuvalgust.

«Teie juurde...» vastasin ma rängalt lõõtsutades. «Te olete ju seltsimehed...»

Ta katkestas mind:

«Meie oleme küll seltsimehed, aga kes sina oled?»

«Mina olen ka...» alustasin ma õhku ahmides, aga tundsin, et ma ei suuda veel hinge koguda ega juttu lõpetada, ja ulatasin talle sõnatult välitasku.

«Sina oled ka?» küsis tunnimees lahkemalt, aga ikka veidi umbusklikult. «Noh, lähme siis komandöri juurde, kui sina ka seltsimees oled!»

Hilisele kellaajale vaatamata külas ei magatud. Hobused hirnusid. Kääksudes lükati väravaid lahti — sealt sõitsid välja vankrid ning keegi karjus kuskil lähedal:

«Do-ku-kin!... Do-kuu-kin!... Kuhu sa kuramus kadusid?»

«Mis sa kisendad, Vaska?» küsis minu saatja karjuja kohale jõudes selle käest tõsiselt.

«Miškat otsin,» vastas see tigedalt. «Suhkur anti meile kahe peale, ja poisid räägivad, et ta läheb vahtkonnaga kolonni etteotsa.»

«Mis siis, eks ta annab homme ära.»

«Annab ta küll, võid kaua oodata! Joob hommikul teed ja pistab kõik põske. Ta on maias magusa peale!»

Nüüd märkas rääkija mind, muutis korrapealt tooni ja küsis uudishimulikult:

«Kelle sa kinni püüdsid, Tšubuk? Viid staapi? Nojah,

vii pealegi Küll ta seal saab. Uhh, lurjus...» käratas ta äkki mulle ja tegi liigutuse, nagu tahaks ta mind püssipäraga lüüa.

Minu saatja aga tõukas ta eemale ja käratas:

«Hakka astuma... See ei puutu sinusse. Mis sa enneaegu inimese peale haugud. Nagu peni, jumala eest, nagu peni!»

Kill-kõll!... Klirr-klõrr!... kuulsin metallitärinat. Keegi mees, must papaaha peas, kannused jalas, puusal kõlkumas suur läikiv mõõk ja puust püstolitasku, piits üle käsivarre, talutas hobust väravast välja.

Tema kõrval kõndis signalist pasunaga.

«Kogunemine,» ütles mees jalga jalusesse tõstes.

«Tutulutu... tutu...» kõlas mahedalt ja õrnalt signaalipasuna hääl. «Tutututuuu...»

«Šebalov,» hüüdis minu saatja. «Oota! Ma tõin ühe inimese sinu juurde!»

«Mispärast?» küsis Šebalov, üks jalg jaluses. «Mis inimene see on?»

«Ta ütleb, et on meie oma inimene... ja tõend...»

«Mul pole aega,» vastas komandör hobuse selga hüpates. «Sa oskad ise ka lugeda, Tšubuk, uuri järele. Kui ta on oma, las läheb, jumal temaga.»

«Ma ei lähe mitte kuskile,» ütlesin ma ehmudes, et pean võib-olla jälle üksinda jääma. «Ma olen juba kaks päeva üksipäini mööda metsi hulkunud. Ma tulin teie juurde. Ja ma tahan teie juurde jääda.»

«Meie juurde jääda?» imestas musta papaahaga mees. «Aga kui meil sind üldse tarvis pole?»

«On küll,» vastasin ma jonnakalt. «Kuhu ma üksi lähen?»

«See on tõsi! Kui ta on tõega oma, kuhu ta siis üksi läheb?» kaitses mind mu saatja. «Praegu pole hea üksi ringi hulkuda. Ära narrita inimest, Šebalov, tee asi selgeks. Kui ta valetab, siis on teine jutt, aga kui ta on oma mees, ei maksa teda minema ajada. Tule hobuse seljast maha, aega on.»

«Tšubuk!» ütles komandör tõsiselt. «Kuidas sa räägid? Kes ülemusega niimoodi räägib? Kas ma olen komandör või ei ole? Kas ma olen komandör, küsin ma?»

«Selge pilt, et oled!» nõustus Tšubuk rahulikult.

«Noh, siis tulen ma ka ilma sinu jutluseta maha.»

Ta hüppas sadulast, viskas ratsutid ala peale ja sammus mööga kolksudes toa poole.

Alles toas, rasvalambi valgel, sain ma teda põhjalikumalt silmitseda. Habet ega vurre tal ei olnud. Kitsas kõhn nägu oli täis rõugearme. Paksud heledad kulmud olid ninajuure kohal kokku kasvanud, kulmude all särasid kaks heasüdamlikku silma, mida ta meelega vidutas, ilmselt selleks, et ta nägu oleks vajalikul määral range. Sellest, et ta minu tõendit tükk aega puuris ja seejuures veidi huuli liigutas, taipasin ma, et kirjatarkus ei ole tal just päris käes. Tõendi läbi lugenud, ulatas ta selle Tšubukile ja ütles kõhklevalt:

«Kui tõend ei ole võltsitud, siis tähendab, et ta on õige. Mida sina arvad, Tšubuk?»

«Nojah!» nõustus Tšubuk rahulikult, toppides mahorkat kõverasse piipu.

«Noh, aga kuidas sa siia sattusid?» küsis komandör.

Ma hakkasin äreva õhinaga jutustama, kartes, et mind ei usuta. Nähtavasti mind siiski usuti, sest kui olin lõpetanud, ei vidutanud komandör enam silmi, vaid ütles Tšubukile heasüdamlikult:

«Kui ta nüüd ei valetanud, siis on ta tõepoolest oma poiss! Kuidas sulle tundub, Tšubuk?»

«Nojah,» kinnitas Tšubuk rahulikult ning koputas piibu vastu saapatalda tühjaks.

«Noh, ja mis me temaga siis peale hakkame?»

«Võtame ta esimeses roodus arvele ja las Suhharev annab talle püssi, mis kadunud Paškast järele jäi,» andis Tšubuk nõu.

Komandör mõtles, trummeldas sõrmedega vastu lauda ja käsutas:

«Tšubuk, vii ta esimesse roodu ja ütle Suhharevile, et ta annaks temale püssi, mis kadunud Paškast järele jäi, ja padruneid, nii palju kui ette on nähtud. Las ta kannab selle inimese meie revolutsioonilise väesalga nimekirja.»

Kill-kõll! ... Klirr-klõrr! ... tärisesid möök, kannused ja mauser. Komandör avas ukse ja lonkis hobuse juurde.

«Lähme,» ütles tasakaalukas Tšubuk ja patsutas mulle äkki õlale.

Jälle puhus pasun mahedat, meloodilist signaali. Hobused hakkasid valjemini puristama, vankrid kõvemini kriiksuma. Erakordselt õnnelikuna, nagu naerul, läksin ma oma uute seltsimeeste juurde. Me marssisime kogu öö.

Vastu hommikut laadisime end ešeloni, mis oli meid ühes teivasjaamas oodanud. Õhtu eel haagiti ette veduriloks ja me sõitsime edasi, lõuna poole, appi väesalkadele ja töölismalevatele, kes võitlesid Donbassi hõivanud sakslaste, haidamakkide ja Krasnovi vägede vastu.

Meie salgal oli uhke nimi: Revolutsioonilise Proletariaadi Erisalk. Sõdureid oli vähe, umbes sada viiskümmend meest. See oli jalaväesalk, aga meil oli oma viieteistkümnemeheline ratsaluurerühm, mida juhtis Fedja Sõrtsov. Salga komandör oli Šebalov — kingsepp, kelle sõrmed polnud veel jõudnud pigitraadi haavadest paraneda ja kelle kätelt polnud must värv ikka veel maha kulunud. Iseäralik komandör oli ta! Mehed austasid teda, kuigi naersid tema väikeste nõrkuste üle. Tal oli nõrkus välise hiilguse vastu — tema hobune oli ehitud punaste lintidega, kannused (kust ta need üldse välja nuhkis, muuseumist või?) olid äraarvamata pikad, kõverad ja hambulised — selliseid olin ma näinud ainult keskaegsete rüütlite piltidel; pika nikeldatud mööga ots lohises mööda maad ja puust püstolitaskul oli vaskplaat söövitatud deviisiga: «Ma suren, aga ka sina, madu, hukkud!» Räägiti, et tal olevat jäänud koju naine ja kolm last. Kõige vanem käivat juba tööl. Pärast Veebruarirevolutsiooni rindelt deserteerinud, oli Šebalov paigal olnud ja saapaid parandanud, aga kui junkrud hakkasid Kremlit rüüstama, oli ta pühapäevaülikonna selga pannud, tellimise peale õmmeldud võõrad kroomsaapad jalga tõmmanud, Arbati! töölismalevlaste käest vintpüssi saanud ja sestpeale, nagu ta ise ütles, end «igaveseks revolutsioonile pühendanud».

4

Kolme päeva pärast võeti väesalk veidi enne Šahtnaja jaama kiiruga rongilt maha.

Kihutades jõudis kuskilt meie juurde noor ratsaväelane, andis Šebalovile ametliku kirja ja ütles naeratades, nagu teataks ta meeldivat uudist:

«Eile lõid sakslased Krajuškovi all ilmama hulga meie mehi mättasse. Küll oli hirmus madin!»

Meie salgale tehti ülesandeks küladesse laialipaisatud vaenlase väeosadest mööda minna, nende tagalasse tun-

gida ja Begitševi juhtimisel tegutsevate Doni kaevurite väesalgaga side luua.

«Mismoodi sa seda sidet lood?» porises Šebalov ja tonksas sõrmega kaarti. «Kust ma seda salka otsima hakkan? Siin kirjutatakse, et Oleškino ja Sosnovka vahelt! Näidaku mulle täpselt kätte, aga ärgu kirjutagu «luua side» ja «vahelt»...»

Šebalov põhjas staabiülemaid, kes asjast küünevõrdki ei taipa, on ainult vahvad käskkirju sirgeldama, ja käskis roodukomandörid kokku kutsuda. Ent staabimeeste kirumisest hoolimata oli Šebalov rahul, et talle usaldati iseseisev ülesanne ega määratud teda mõne teise, suurema salga käsutusse.

Komandöre oli kolm: alati korralikult raseeritud, tasakaalukas tšehh Halda, morn allohvitser Suhharev ja kahekümne kolme aastane Fedja Sõrtsov, endine karjus, suur vembumees, tantsuvihtuja ning lõõtspillimängija.

Nad kogunesid lagendikule kaardi ümber, punaarmeelased moodustasid nende selja taga tiheda ringi.

«Nii,» ütles Šebalov paberit üles tõstes. «Tähendab, et vastavalt käskkirjale, mille ma sain, tuleb meil minna vaenlase tagalasse, et hakata tegutsema Begitševi salga naabruses, teele tuleb asuda täna öösel, vaenlase salkadest mööduda nii, et me nendega kokku ei põrkaks. On kõigile selge?»

«Ah koguni nii, et kokku ei põrkaks! Kuidas see võimalik on, et nendega kokku ei põrka?» teeskles Fedja Sõrtsov lihtsameelset.

«On võimalik, et ei põrka kokku,» pööras Šebalov valvsalt pead ja ähvardas Fedjat rusikaga. «Ma sind kuramust tunnen... Ma sulle põrkan kokku! Vaata mul ette, et sa ei hakka vigureid viskama... Tähendab, öösel asume teele,» jätkas ta. «Ühtegi vankrit ei võeta, kuulipilduja ja padrunikastid sadulakottidesse, et poleks kippu ega kõppu kuulda. Kui mingi küla ette satub, tuleb tasahilju ringi minna, aga mitte sisse tormata nagu näljased penid liha kallale. See käib ekstra sinu kohta, Fjodor. Kui sinu voostrid kas või eemalt kaugelt talu näevad, siis ei loe neile miski, muudkui padavai hapukoore kallale.»

«Minu omad niisamuti teevad,» tunnistas tšehh Halda. «Mul luurajad viimane kord tainasepüti kaasa tõid. Mina neile ütlen: «Miks te toore tainase tõite?», aga nemad mulle vastavad: «Küpsetame lõkketulel ära...»»

Kõik pahvatasid naerma, isegi Šebalov muigas.

«See oli veel Debaltsevo all,» naeris minu kõrval Vaska Smakov. «Need oleme meie, kelle peale ta kaebab. Käisime luures ja sattusime kasakatallu. Rikas kasakas oli! Meid võeti hirmsa püssiraginaga vastu, aga me pressisime ikkagi majani välja. Vaatame ringi, aga ühtegi hingelist pole näha. Ahi köeb, leivaastja laua peal. Panime majale tule räästasse, leivaastja võtsime kaasa, õhtul küpsetasime lõkke peal ära. Magus piimatainas oli... just nagu pühadesai.»

«Põletasite maja maha?» küsisin ma. «Kuidas te võisite maja maha põletada?»

«Maani põletasime maha,» vastas Vaska külmavereliselt. «Miks me siis ei võinud, kui pererahvas meie pihta laskis? Kasakad on õel rahvas. Rikas peremees, mis see talle maksab — hakkab uut maja ehitama, viskab seniks püssigi nurka.»

«Aga kui ta veel tigedamaks läheb ja veel hullemini hakkab punaseid vihkama?»

«Hullemini enam ei hakka,» vastas Vaska tõsiselt «Kes rikas on, see ei saagi enam hullemini vihata! Meie Petka Kokšin sattus nende kätte, ja enne kui nad ta maha tapsid, piinasid teda kolm päeva ja peksid nuudiga. Sina ütled, et vihkab veel hullemini... Enam hullemini ei saagi.»

Enne öist teekonda keetsid mehed katelokkides pekiga putru, küpsetasid lõkketuhas kartuleid, pikutasid rohul, puhastasid püsse ja puhkasid. Rooduülem Suhharevi vankril hakkas mulle silma vana, ülearune sinel. Ühes hõlmas oli põlenud auk, aga sinel oli veel korralik ja kõlbas kanda. Palusin Suhharevilt seda endale.

«Mida sa sellega teed?» küsis ta jämedalt. «Sul on oma mantel olemas, drapist pealegi, sinelit on mul endal vaja. Õmblen sellest püksid.»

«Õmble minu mantlist, tõesõna...» pakkusin mina. «Kõigil on sinelid, mina olen teiste seas nagu valge vares.»

«Tohoh!» Suhharev vaatas mulle imestunult otsa. Tema robustsele maamehenäole kerkis umbusklik naeratus. «Tahad vahetada? Muidugi,» ütles ta kiiresti, «tõsijutt, mis sõdur sa mantlis oled! Pole nägu ega tegu. Mis sellest, et sinel on natuke põlenud, võib lühemaks teha. Ma annan sulle halli papaaha pealekauba, mul on üks ülearu.»

Me tegime Suhhareviga vahetuskaupa ja jäime mõle-

mad oma tehinguga rahule. Kui ma ehtsa punaarmeelase vormis, vintpüss õlal, tema juurest minema hakkasin, ütles ta Vaskale:

«Niipea kui juhust tuleb, saadan tingimata koju naisele. Mida poiss sellega teeb? Kopsab kuul — ja ongi mantel mokas, aga kodus on naisel ilmatu hea meel!»

Öösel tõi Fedja Sõrtsov esimesest ettesattunud külast kaks teejuhti. Kaks sellepärast, et salk ei satuks valele, ohtlikule teele. Teejuhid lahutati teineteisest ja kui üks teeristil ütles, et tuleb minna vasakule, küsiti enne veel teise käest ja mindi näidatud teed alles siis, kui ka teine näitas samasse suunda.

Alguses kõndisime metsa vahel kahekaupa ja komistasime pahatihti eesminejatele otsa. Juba varem oli Fedja Sõrtsov käskinud hobustele jalanartsud ümber kapjade mässida. Koidu eel keerasime tee pealt metsatihnikusse. Jõudsime lagendikule ja otsustasime puhata — päevavalgel oli hädaohtlik edasi liikuda. Tee äärde vaarikapuhmastesse jäeti salapost, keskpäeval aga kandis läänetuul meieni kõmisevat kahurimürinat.

Mureliku näoga läks minust mööda Šebalov. Komandöri kõrval kõndis pikal vetruval sammul Fedja ning jutustas talle kiiresti midagi. Nad jäid Suhharevi kõrvale seisma.

Minuni kostsid sõnad:

«Luuresalk orgu saata.»

«Ratsa?»

«Ei, ratsamehi võib kergesti märgata. Suhharev, saada kolm oma meest.»

«Tšubuk,» ütles Šebalov vaikselt, otsekui küsides, «sina lähed rühma vanemaks. Võta kaasa Šmakov ja vali veel üks kindel mees välja.»

«Võta mind, Tšubuk,» palusin ma tasa. «Ma olen väga kindel.»

«Võta Simka Gorškov,» ütles Suhharev.

«Võta mind, Tšubuk,» sosistasin ma uuesti, «võta mind... Minu peale võib täiesti kindel olla.»

«Tule pealegi!» noogutas Tšubuk.

Kargasin püsti ja oleksin äärepealt rõõmust kiljatanud, sest ma isegi ei uskunud, et mind nii tõsisele retkele kaasa võetakse. Panin padrunitasku vööle, viskasin püssi õlale ja jäin siis Suhharevi kahtleva pilgu all kohmetult seisma.

«Miks sa tema võtad?» küsis ta Tšubukilt. «Ta võib sul kogu ettevõtte nurja ajada — võta parem Simka.»

«Simka?» kordas Tšubuk, nagu juurdleks ta selle üle, tõmbas tikust tuld ja süütas piibu.

«Tohman!» mõtlesin ma Suhharevi kohta, kahvatades solvumisest ja vihast. «Kuidas ta võib kõigi kuuldes niimoodi minust rääkida! Kui nad mind kaasa ei võta, lähen kiuste üksinda... Käin kiuste külas ära, uurin kõik välja ning tulen tagasi. Siis võib Suhharev end surnuks vihastada!»

Tšubuk popsutas piipu, tõmbas püssiluku lahti, pistis neli padrunit salve, lõi viienda rauda, lükkas kaitse ette ning ütles ükskõikselt, mõistmata, kui tähtis oli mulle tema otsus:

«Simka? Mis seal's ikka, võin ka Simka võtta.» Ta kohendas padrunivööd, heitis pilgu minu kahvatanud näole, naeratas äkki ja rohmas: «Tühja Simkast... See... küll see ka püüab, kui ta kord tahab tulla. Lähme, poiss!»

Panin joostes metsa poole.

«Pea!» pidas Tšubuk mind kurjalt kinni. «Ära kepsuta nagu varss, ega sa jalutama lähe. Kas sul granaat on? Ei ole? Säh, ma annan sulle ühe. Oota, ära sedapidi tasku topi, käepide ees, — kui hakkad välja võtma, rebid kaitserõnga lahti. Pane sütik ees. Just niimoodi.» Ja lisas märksa lahkemalt: «Oled sa ikka tuisupea!»

5

«Sina lähed paremat nõlva mööda,» käsutas Tšubuk. «Šmakov läheb vasakult ja mina keskelt alla. Niipea kui midagi silma hakkab, andke mulle märku.»

Me hakkasime aeglaselt edasi liikuma. Poole tunni pärast märkasin veidi tagapool, vasakul kaldanõlval Šmakovit. Ta kõndis küürus, pea ette kallutatud. Tema nägu, tavaliselt heasüdamlik ja kelmikas, oli nüüd tõsine ning tige.

Org tegi käänu ja ma kaotasin Šmakovi ning Tšubuki silmist. Teadsin, et nad on kuskil siinsamas, poevad nagu minagi põõsaste varjus edasi, ja teadmine, et näilisest lahusolekust hoolimata oleme kindlalt seotud ühise ülesande ja hädaohuga, tegi mind tüki maad julgemaks. Org avardus. Puhmastik muutus tihedamaks. Jälle üks käänak, ja ma viskusin kõhuli maha.

Mööda laia kiviteed, mis oli parempoolsest orukaldast ainult sadakonna sammu kaugusel, sõitis suur ratsasalk.

Ronkmustad ratsud, kõik hästi toidetud, traavisid erksal sammul; ees sõitsid kolm-neli ohvitseri. Otse minu vastas jäid ratsanikud seisma, komandör võttis kaardi välja ning hakkas seda uurima.

Roomasin tagurpidi allapoole, pöördusin ringi ja asusin Tšubukit otsima, et talle kähku kokkulepitud märki anda.

Mul oli kõhe tunne, aga siiski vilksatas peast läbi mõte, et ma ei tulnud luurele asjata, et mitte teised, vaid mina avastasin esimesena vaenlase.

«Kus see Tšubuk siis on?» mõtlesin ma ärevalt ringi vahtides. «Kuhu ta kadus?» Kavatsesin juba alla orupõhja laskuda ja teda üles otsida, kui mu tähelepanu köitis üks veidi värisev põõsas oru vasakul kaldal.

Vastasnõlval piilus Vaska Šmakov ettevaatlikult okste vahelt välja ning tegi mulle käega mingeid arusaamatuid, aga ärevaid märke, osutades orupõhja poole.

Algul mõtlesin, et ta käsib mul allapoole ronida, aga kui pilgu sinnapoole pöörasin, kuhu ta käega näitas, pääses mu suust vaikne hüüatus ja ma tõmbasin pea õlgade vahele.

Orupõhjas, tihedate puhmaste vahel talutas üks valgekaartlane ohelikkupidi oma hobust. Otsis ta siis jootmiskohta või oli ta külgpiilkonna luuraja, kes kaitses liikuvat kolonni, aga ta oli vaenlane, kes oli löönud kiilu meie luuresalga ridadesse. Ähmiga ei mõistnud ma midagi ette võtta. Ratsanik kadus põõsaste vahele. Nüüd nägin ma ainult Vaskat. Aga Vaskale oli teiselt nõlvalt ilmselt näha veel midagi, mis minu pilgu eest oli varjatud.

Vaska seisis hüppevaimis, üks põlv ja püssipära maas, minu poole sirutatud käsi hoiatavalt õhus, et ma end ei liigutaks, ja vaatas alla.

Paremalt kostev müdin sundis mind pead pöörama. Ratsanikud keerasid külavaheteele ja sõitsid traavis minema. Samal hetkel viipas Vaska laias kaares, hüppas hooga otse läbi põõsaste ja sööstis alla. Mina nõndasamuti. Jooksin nõlvakut mööda alla, tormasin paremale ja nägin, et ühe põõsa juures vähkrevad maas kaks kähmlevat meest. Ühes tundsin ära Tšubuki, teises aga vaenlase sõduri. Ma ei mäleta isegi, mismoodi ma äkki nende kõrvale jõudsin. Tšubuk oli all, valgekaartlane tahtis revolvrit kabuurist välja tõmmata, aga Tšubuk hoidis teda käest kinni. Ma kaotasin pea, ja selle asemel et vastast püssipäraga oimetuks lüüa, viskasin püssi maha ja hakkasin sõdurit jalgupidi eemale tirima, aga ta oli kerekas ja virutas mulle jalaga. Kukkusin selili, krahmasin tal käest kinni ja lõin hambad talle sõrme. Valgekaartlane karjatas ja tõmbas käe ära. Äkki lõid põõsad kahisema, ilmus välja vööni märg Vaska ja virutas jooksu pealt täpse, vilunud võttega sõduri püssipäraga uimaseks.

Tšubuk tõusis läkastades ja sülitades maast üles.

«Vaska!» kähistas ta ja osutas rohtu sööva hobuse poole.

«Jahah,» vastas Vaska, haaras maas lohiseva oheliku ja tõmbas hobuse ligemale.

«Võtame ühes,» ütles Tšubuk kiiresti ja viipas uimaseks löödud haidamaki poole.

Vaska taipas.

«Seo tal käed kinni!»

Tšubuk tõstis minu püssi üles, lõikas kahe täägihoobiga püssirihma lahti ja sidus meelemärkuseta sõduril käed kõvasti küünarnukkide kohalt kinni.

«Võta jalgadest!» hüüdis ta mulle. «Kähku, venivillem!» käratas ta minu nõutust märgates.

Vang tõsteti põiki üle sadula. Vaska hüppas hobuse selga, sähmas sõna lausumata nuudiga ja kihutas üle konarliku maa tuldud teed tagasi.

«Tule siia!» kähistas näost tulipunane ja leemendav Tšubuk mind käest tõmmates. «Mulle järele!»

Okstest kinni krabades ronis ta ülespoole.

«Seisa,» ütles ta peaaegu nõlvaku äärel, «istu!»

Me olime hädavaevu jõudnud end põõsastesse ära peita, kui all ilmusid korraga nähtavale viis ratsameest. See vist oligi külgpiilkonna tuumik. Ratsanikud peatusid ja vahtisid ringi — otsisid ilmselt oma kaaslast. Meieni oli kuulda valju vandumist. Kõik viis haarasid õlalt karabiinid. Üks hüppas sadulast ja tõstis mingi asja üles. See oli sõduri müts, mille me suure kiiruga olime maha unustanud. Ratsamehed hakkasid ägedalt vaidlema ja üks neist, arvatavasti vanem, osutas käega ettepoole.

«Saavad Vaska kätte,» mõtlesin ma, «tal on raske kandam. Nemad on viiekesi, ja tema on üksinda.»

«Viska granaat alla!» kuulsin ma käsklust ja nägin, kuidas miski Tšubuki käes välgatas ja alla lendas.

Kume mürin jahmatas mind.

«Viska!» hüüdis Tšubuk ja haaras minu ülestõstetud käest kinni, kiskus granaadi mul peost, tõmbas kaitse ära ja viskas granaadi alla.

«Naljatilk!» käratas ta mulle, kes ma olin täiesti kurt plahvatustest ja uimane ettenägematute ohtude välkkiirest vaheldumisest. «Naljatilk! Rõnga tõmbasid ära, aga kaitse jätsid peale!»

Me jooksime üle küntud porise põllu. Valgekaartlased ei saanud läbi põõsaste mäenõlvast üles ratsutada ja jälitasid meid vist jala. Jooksime järgmise nõoni, keerasime ühte kõrvalorgu, jooksime jälle üle põllu, jõudsime siis metsa ja kihutasime kohe sügavamale tihnikusse. Kuskil kaugel meie selja taga lajatasid püssipaugud.

«Ega nad ometi Vaskat kätte ei saanud?» küsisin ma võõra, väriseva häälega.

«Ei,» vastas Tšubuk ja jäi kuulatama, «niisama paugutavad... valavad tagantjärele viha välja. Noh, nüüd võta end kokku, poiss, paneme auru juurde! Ajame neil kõik jäljed segamini.»

Kõmpisime sõnatult edasi. Mulle tundus, et Tšubuk on vihane ja põlgab mind sellepärast, et ma ära ehmusin, püssi maha viskasin ja nagu rumal poisike sõduri kätt hammustasin, sellepärast, et mul käed värisesid, kui me vangi hobuse selga upitasime, ja peamiselt sellepärast, et mu pea kaotasin ega osanud isegi granaati visata. Veel piinlikum ja sandim tunne tuli mul, kui ma mõtlesin, et Tšubuk räägib seda ka teistele ja Suhharev lisab tingimata õpetlikult: «Ma ju ütlesin sulle, et ära jända temaga. Simka oleksid pidanud kaasa võtma, aga mitte sellel!» Vihast ja tigedusest iseenda ja oma arguse vastu pidid mul peaaegu pisarad silma tõusma.

Tšubuk jäi seisma, võttis taskust tubakakoti, ja kuni ta mahorkat piipu toppis, märkasin ma, et ka temal sõrmed natuke värisevad. Ta süütas piibu, tõmbas paar sõõmu nii ahnelt, nagu oleks külma vett joonud, pani siis tubakakoti tasku, patsutas mulle õlale ja ütles lihtsalt ning lustlikult:

«Noh... jäime ellu, vennas? Tubli, Boriss, sa oled tubli poiss. Kuidas sa talle hambad kätte lõid!» Tšubuk hakkas südamest naerma. «Nagu ehtne hundipoeg. Nojah, ega ainult püssiga ei sõdita, vahel võib ka hambaid tarvis minna!»

«Aga granaat...» pomisesin ma süüdlaslikult. «Kuidas ma ometi kaitse ära unustasin!»

«Granaat?» muigas Tšubuk. «Ega sina üksi, peaaegu igaüks, kes pole harjunud, viskab alguses valesti, kas koos kaitsega või hoopis ilma sütikuta. Kui ma veel noor olin,

viskasin ise niisamuti. Lähed reast välja, kaotad pea, mis seal veel kaitsest rääkida, isegi rõnga unustad ära tõmbamata. Virutad nagu munakiviga — ja hea seegi. Noh, hakkame astuma... Meil on hulk maad minna!»

Ülejäänud teekond salga laagripaigani tundus kergena ega väsitanud meid. Südames oli rahulik ja pidulik tunne, nagu oleksin koolis mõne eksami ära teinud...

Mitte iialgi ei ütle Suhharev enam midagi solvavat minu kohta.

Ratsutanud salga laagripaika, andis Vaska oimetu vangi komandörile üle. Koidu eel tuli valgekaartlane meelemärkusele ja teatas ülekuulamisel, et raudteetammi, millest meil tuli üle minna, kaitseb soomusrong, teivasjaamas seisab saksa pataljon ja Gluhhovkasse on majutatud kapten Zihharevi valgekaartlased.

Haljas metsas lõhnasid õitsvad toomingad. Puhanud sõdurid olid reipad ja pealtnäha täiesti muretud. Fedja Sõrtsov tuli oma särtsakate ratsameestega luurekäigult tagasi ja teatas, et eespool on õhk puhas ja et lähimas külas on talupojad punaste poolt, sest kolme päeva eest oli oktoobri algul jalga lasknud mõisnik tagasi tulnud ja sõdurite saatel kõik majad läbi käinud, otsides mõisast minema tassitud varandust. Kõik, kelle juurest härraste kraami leiti, said kirikuesisel platsil peksa veel armetumalt kui pärisorjuse ajal, ja seepärast on talupojad punaväelaste tuleku üle tõsiselt rõõmsad.

Joonud ja söönud tüki seapekki, tõusin ma püsti ja läksin punaväelaste juurde, kes seisid kobaras ümber vangi.

«Ohoo!» hüüdis Vaska Šmakov mulle sõbralikult ja pühkis sinelivarrukaga nägu, mis pärast katelokitäit tulist teed higist leemendas. «Miks sa eile nii tegid, ah?»

«Mida ma eile tegin?»

«Püssi viskasid maha!»

«Sina hüppasid esimesena nõlvalt alla, aga miks sa alles pärast mind appi jõudsid?» norisin ma ülemeelikult.

«Ma hüppasin alla ja sattusin kohe sohu, suure surmaga ronisin välja, sellepärast jäingi hiljaks. Aga osavalt sai ikkagi tehtud... Nii kui ma kuulsin, et selja taga granaat kärgatas, nii ma mõtlesin, et nüüd on sinul ja Tšubukil laul lauldud. Ausõna, nii ma mõtlesin, et teil on laul lauldud. Ratsutasin omade juurde ja ütlesin: «Meie poisid sattusid portsu otsa, ega nad vist välja ei rabele.» Aga ise

mõtlesin omas peas: «Näed sa ... oma sumkat ta vahetada ei tahtnud, nüüd saavad valged selle jumalamuidu endale!» Sul on hea sumka,» ütles ta välitasku kohta, mille olin tookord tapetud tundmatult ära võtnud, ja katsus käega rihma minu õlal. «Noh, ma sülitan su sumka peale, kui sa vahetada ei taha,» lisas ta. «Mul oli möödunud kuul palju etem, aga ma müüsin selle maha, mis tühja sa omaga eputad!» Ta luristas põlglikult nina.

Vaatasin Vaskale otsa ja imestasin, et tal on nii rumal punane nägu ja nii kohmakad liigutused, ning mulle tundus lausa uskumatu, et ta oli eile valgeid jälitades nii osavalt läbi põõsaste roomanud ja sadula külge seotud vaenlasega minema kapates nii ägedalt sõnakuulmatut hobust nüpeldanud.

Punaarmeelased lõpetasid toimekalt hommikusöögi, nööpisid sõduripluusid kinni ja mässisid jalarätid puhanud jalgade ümber. Väesalk pidi varsti edasi liikuma.

Ma olin teeleminekuks valmis ja läksin seepärast metsa õitsvaid toomingapõõsaid vaatama.

Minu tähelepanu äratasid eemalt kostvad sammud. Nägin vangivõetud haidamakki, tema taga Tšubukit ja veel kolme sõltsimeest.

«Kuhu nad küll lähevad?» mõtlesin ma närudes, morni vangi vaadates.

«Seis!» kamandas Tšubuk ja kõik jäid seisma.

Vaatasin valgekaartlast ja Tšubukit ning taipasin, miks vang siia oli toodud; rebisin tinased jalad maast lahti, jocksin eemale, jäin ühe kase juures seisma ning haarasin kõvasti tüve ümbert kinni.

Selja tagant kostis lühike ja asjalik kogupauk.

«Poiss,» ütles Tšubuk validalt, ent samal ajal kerge kaastundega, «kui sa mõtled, et sõda on mäng või lõbus jalutuskäik ilusas looduses, siis mine parem koju tagasi! Valged on valged, ja meie vahel ei saa olla mingit kesksteed. Nemad lasevad meid maha ja meie ei halasta nende peale!»

Tõstsin oma punetavad silmad tema poole ja ütlesin tasa, aga veendunult:

«Ma ei lähe koju tagasi, Tšubuk, see tuli lihtsalt ootamatusest. Ma olen punane, ma tulin ise vabatahtlikult sõdima ...» siin katkestasin ma ja lisasin vaikselt, nagu vabanduseks: «... sotsialismi helge riigi eest.»

Rahu Venemaa ja Saksamaa vahel oli juba ammu alla kirjutatud, aga sellest hoolimata ujutasid sakslaste väeosad üle Ukraina ja tungisid ka Donbassi ning aitasid valgetel sõjasalku moodustada. Tormakas kevadtuul kandis üle maa tule- ja suitsuhõngu.

Meie väesalk tegutses tagalas nagu kümned teised partisanisalgad, peaaegu omal käel, iseseisvalt ja oma vastutusel. Päeval varjasime end nõgudes ja orgudes või puhkasime mõne üksildase talu juures; öösiti sooritasime välkrünnakuid väikeste garnisonidega pooljaamadesse. Panime maanteede äärde välja salajasi luureposte ja tungisime kallale vaenlase moonavooridele, püüdsime kinni sõjaväe raporteid ja tegime tuupi moonamuretsejatele.

Algul tundus mulle häbistavana, et me vaenlase suuremate salkade eest kiiruga põgenesime ja püüdsime pidevalt avalikust lahingust kõrvale põigelda. Tõepoolest, ma olin juba poolteist kuud väesalgas, aga polnud veel ühestki tõelisest lahingust osa võtnud. Tulevahetusi oli olnud. Kallaletunge unesegastele või äraeksinud valgetele oli olnud. Nii palju juhtmeid olime katki lõiganud ja nii palju telefoniposte maha saaginud, et seda ei jõuaks üleski lugeda, aga korralikku lahingut polnud veel olnud.

«Sellepärast me partisanid olemegi,» ütles Tšubuk vähimagi kohmetuseta, kui olin avaldanud imestust salga käitumise üle, mida ma pidasin inetuks. «Sina, kullake, tahad, et oleks nagu pildi peal, mehed üles rivistatud, püssid laskevalmis, ja muudkui marss edasi! Et vaadake, kui vahvad me oleme! Mitu kuulipildujat meil on? Üksainuke, ja selle jaoks ainult kolm linti. Aga Žihharevil on neli maksimit ja kaks suurtüki. Mis meil nende vastu välja on panna? Meie peame teistviisi tegutsema. Partisanid on nagu herilased — ise pisikesed, aga nõelavad valusasti. Tormame kallale, sopsame ära ja laseme jalga. Aga vahvust demonstreerida pole meil praegu sugugi vaja — see poleks vahvus, vaid rumalus!»

Selle aja jooksul olin paljusid mehi tundma õppinud. Öisel valvepostil, õhtul lõkketule ääres, südapäevases rammestavas leitsakus kirsipuude all meest lõhnavates aedades sain ma kuulda pikki lugusid oma kaaslaste elust.

Alati morn ja mossis Malõgin, kellel oli ainult üks silm — teisest oli ta kaevanduses plahvatuse ajal ilma jäänud —, jutustas:

«Pole mul oma elust midagi pajatada. Ühesõnaga, elu oli raske. Viimased kakskümmend aastat olid minu päevad kolme võrdsesse ossa jaotatud. Kell kuus tõused üles. Pea lõhub eilsest joomisest; tõmbad kodinad selga, saad oma lambi ja põrutad šahtist alla. All on töö teada — muudkui puuri, pane dünamiit sisse ja põmmuta. Põmmutad, põmmutad, kuni jääd kurdiks ja topakaks, siis ronid jälle kaevusesse ja sõidad üles. Tõstavad su maa peale nagu musta ja ligeda pahareti. See oli minu päeva esimene osa. Seejärel lähed kroonu viinapoodi ja võtad pudeli; raha sinu käest ei küsita — kontor maksab kinni. Siis lähed peremehe toidupoodi, näitad seal pudelit ja sulle antakse ilma pikema jututa kaks hapukurki, sai ja heeringas. Sihuke portsjon oli pudeli peale ette nähtud! Sööge ja jooge terviseks — kontor arvestab maha. See oli minu päeva teine osa. Ja kolmas osa — heidad magama ja magad. Mul oli hea uni ja ma armastasin magamist rohkem kui viina — unenägude pärast. Ma ei tea siiamaani, mis asi see unenägu on. Ja mispärast võib mõnikord nii imelikke asju unes näha? Ükskord nägin ma unes, et mäemeister kutsus mu enda juurde ja ütles: «Malõgin, mine kontorisse, sulle antakse lõpparve.» — «Härra meister,» küsisin mina, «miks mulle lõpparve antakse?» — «Sellepärast et sa tahad direktori tütrega abielluda.» — «Mis te'nd räägite, meistrihärra,» vastasin mina, «kes seda enne on kuulnud, et kaevur direktori tütrega abielluks! Kuidas ma direktori tütrega abiellun, kui harilikud tüdrukudki ei taha mulle tulla, sellepärast et mul ainult üks silm on?» Siis läks kõik sassi ja segamini, meister polnudki äkki enam meister, vaid hoopis direktori täkk, kes oli nende kalessi ette rakendatud. Kalessist astus välja direktor ise, kummardas mulle viisakalt ja ütles: «Noh, kaevur Malõgin, võta minu tütar endale naiseks, kaasavaraks annan kümme tuhat rubla ja mäemeistri, õigemini täku koos kalessiga.» Mul läksid põlved rõõmust nõrgaks, tahtsin ligemale astuda, aga kus direktor virutas mulle kepiga, ja veel kord, ja veel kord, meister hakkas kapjadega raiuma ja hirnuma... «Ahahaa! Ahahaa!... Mida ta veel ei taha!» Muudkui peksis kapjadega. Nii vihaselt peksis, et ma röögatasin unes, nii et barakk kajas. Keegi

tonksas mulle ilmsi ribide vahele, et ma ei kisendaks ega ajaks inimesi unest üles.»

«No on unenägu!» naeris Fedja Sõrtsov. «Sa vist tegid peremehe tütrele silma, sellepärast nägidki niisugust und. Minul on alati nii, et mida ma vastu ööd mõtlen, seda ma ka unes näen. Üleeile polnud mul aega tapetud sakslasel saapaid jalast ära võtta. Head saapad olid, ševroost, ja nüüd näen neid igal öösel unes!»

«Saapad!... Ise oled saabas,» vastas Malõgin vihaselt. «Ma olin seda tütart kõigest üksainus kord aasta tagasi näinud. Ma olin siis purjus ja kraavis maoli. Tema jalutas mammaga teerada pidi juurviljaaiast mööda, hobused sõitsid nende taga. Mamma oli tähtsa moega proua, juuksed hallid, tuli minu juurde ja küsis. «Kas teil pole häbi juua? Kus on teie inimpale? Kartke vähemalt jumalatki.» — «Vabandage,» vastasin mina, «palet pole mul tõepoolest olemas, sellepärast ma joongi.»

Preili mammal hakkas minust tookord hale, ta pistis mulle kümnekopikalise pihku ja hurjutas: «Vaata ringi, talumees: loodus juubeldab, päike paistab, linnud laulavad, aga teie joote viina. Minge ostke pudel soodavett, see teeb teid kaineks.» Siis mul alles süda täis läkski ja ma ütlesin talle: «Mina pole talumees, vaid teie kaevanduse tööline. Las loodus juubeldab pealegi, ja teie juubeldage kah, kui tahate, aga minul pole miskit põhjust juubeldada. Soodavett pole ma eluilmaski joonud, ja kui tahate head teha, siis andke veel kümme kopikat, et ma saaksin pooleliitrilise osta, siis võin ma meeldiva kohtamise auks tänumeeles pead parandada.» — «Mats,» vastas seepeale suursugune daam, «mats! Hommepäev ütlen mehele, et teid kaevandusest minema kihutataks!» Istus tütrega kalessi ja sõitis minema. Niipaljukest mul temaga juttu oligi, ja tütar seisis kogu aeg, selg meie poole, mis sa seletad, et ma tegin silma!»

«Miks sa teda muidu unes nägid!» muigas Fedja Sõrtsov. «Aga tahate, ma räägin teile, mis lugu minul ühe krahvinnaga juhtus? Ausõna, sellepärast ma õieti sattusingi revolutsiooni eest sõdima. See on niisugune lugu, et kui ma teile jutustan, te ei jõua ära imestada!»

Fedja raputas juuksetukka ja kissitas silmi nagu kass, kes sahvrist välja hiilib.

«Ise mõtlesid välja, Fedka?» kahtles Vaska Šmakov, aga istus talle uudishimulikult lähemale.

«See on juba sinu asi, tahad — usu, kui ei taha — ära usu, tõendeid ma sulle ette tooma ei hakka.»

Fedja ringutas, vangutas pead, nagu aru pidades, kas tasub üldse jutustada või ei tasu, laksutas keelt ja alustas:

«See juhtus kolm aastat tagasi. Ma olin siis poiss nagu pilt — mis sest rääkida' —, palju ilusam kui praegu. Saatusest oli aga nii määratud, et pidin ühe krahvi mõisa karjuse abilisena tööle minema. Meie krahvil oli aga naine, nimi oli tal Emilia, ja guvernant Anna, nende keeli Jeannette.

Ükskord istusin ma tiigi ääres, valvasin karja ja nägin: tulevad nemad kahekesi, päevavarjud pea peal, et päike liiga ei teeks. Krahvinnal oli valge päevavari, Jeannette'il punane. See Jeannette oli nagu kuivatatud särjekala — kõhn ja prillid nina peal; mõnikord, kui ta külast läbi läks, hoidis taskurätikut nina ees, et pea sõnnikuhaisust valutama ei hakkaks. Nüüd pean ma teile ütlema, et mul oli karjas üks pull, puhastverd simmental — on sihuke tõug —, igavene suur elajas. Nii kui minu pull punast päevavarju nägi, kus pani täie ajuga otse Jeannette'i poole! Ma kargasin püsti ja jooksin, nagu jalad võtsid, talle risti vastu. Mõlemad prouakesed pistsid kiljuma. Krahvinna putkas põõsastesse, aga Jeannette ei osanud end kuskile peita ja sulpsas suure hirmuga karsumdi vette. Simmental trügib talle järele, aga tema tola ei mõista päevavarju ära visata, vehib sellega härja nina ees — leidis relva, millega ennast kaitsta! — ja piiksub midagi saksa või prantsuse keeles, tont temast aru saab. Mina prauhh vette, kisun tal päevavarju käest ja virutan simmentalile vastu vahtimist. Kus pull läks tigedaks, hakkas mind taga ajama, mina ujusin eest ära, keset tiiki viskasin päevavarju minema, jõudsin teisele kaldale ja litsusin põõsastesse. Selleks ajaks olid karjased kokku jooksnud, tõusis hirmus kisa ja kära, pull püüti kinni, Jeannette tiriti mudast välja, aga siis võttis ta kätte ja minestas kaldal ära.»

Fedka hingeldas, nagu oleks pull teda just nüüdsama taga ajanud, laksutas keelt ja tahtis jätkata, aga parajasti hõigati trepilt:

«Fjodor... Sõrtsov! Tule komandöri juurde!»

«Kohe tulen,» lõi Fedja pahaselt käega ja jätkas naeratades: «Kuni Jeannette meelemärkusele tuli, astus krahvinna Emilia minu juurde, nägu valge, silmad pisarais,

hing ärevil. «Kes sa oled, noormees?» küsis ta minu käest. «Teie kõrgeausus,» vastasin mina, «ma olen karjuse abiline, minu nimi on Fjodor ja perekonnanimi Sõrtsov.» Siis ohkas krahvinna ja ütles mulle: «Theodor,» — see on nende keeli Fjodor — «Theodor, tule siia mulle lähemale.»»

Mida krahvinna veel Fedjale ütles ja mis seos oli tollel lool sellega, et ta lõpuks punaste juurde tuli, see jäigi mul tookord kuulmata, sest selja tagant kostis kannuste kõlinat ja tulivihane Šebalov jäi meie ette seisma.

«Fjodor,» küsis ta rangelt ja toetas käe mõõgale, «kas sa ei kuulnud, et ma sind kutsusin?»

«Kuulsin küll,» ühmas Fedja end üles upitades. «Ja mis siis?»

«Kuidas ja mis siis? Kas sa pead tulema, kui komandör sind kutsub?»

«Kuulan, teie kõrgeausus! Mida käsite?» nähvas Fedja irvitades vastu.

Tavaliselt järeleandlikku ja leebet Šebalovi riivas Fedja märkus seekord tõsiselt.

«Ma pole sulle miski teie kõrgeausus,» ütles ta tõsiselt ja solvunult, «mina pole kõrgeausus ja sina pole alamväelane. Aga ma olen salga komandör ja nõuan, et minu käsku täidetaks. Temljukovi külast käisid mehed praegu minu juures.»

«Noh?» Fedja kavalad mustad silmad hakkasid süüdlaslikult vilama.

«Kaebamas käisid. «Teie luurajad sõitsid meie külla. Meie olime muidugi rõõmsad, et omad seltsimehed tulid. Nende vanem, sihuke mustaverd mees, pidas koosoleku, rääkis nõukogude võimu toetamisest, maast ja mõisnikest. Seni kuni meie teda kuulasime ja otsust tegime, pidasid tema mehed kanadele jahti ja kollasid keldrites hapukoort otsida.» Mida see peab tähendama, Fjodor, ah? Sa oled ehk väheke eksinud, võib-olla peaksid sa parem haidamakkide juurde minema — nendel on sellised asjad kombeks, aga minu salgas niisugust korralagedust ei tohi olla!»

Fedja vaikis põlglikult, pilk maas, ja toksis piitsaga saapanina.

«Ma ütlen sulle viimast korda, Fjodor,» jätkas Šebalov, näppides läikiva mõõga punast tutti. «Ma pole sulle kõrgeausus, vaid kingsepp ja lihtne inimene, aga kui mind on kord komandöriks määratud, siis nõuan ma, et sa minu sõna kuulaksid. Ja ma ütlen viimast korda, nii et kõik kuu-

levad: kui edaspidi veel midagi niisugust ette tuleb, siis ei hooli ma, et sa oled tubli sõdur ja seltsimees, vaid kihutan su salgast minema!»

Fedja heitis Šebalovile väljakutsuva pilgu, vaatas nende ümber kogunenud punaarmeelaste poole, ei leidnud aga toetust rohkemalt kui kolmelt-neljalt ratsaväelaselt, kes talle heakskiitvalt naeratasid, läks veel tigedamaks ja vastas Šebalovile halvasti varjatud õelusega:

«Vaata ette, Šebalov, ära inimesi nii kergel käel pilluta, inimesed on praegu hinnas!»

«Kihutan minema!» lausus Šebalov vaikselt ja läks aeglaselt, pea norus, trepi poole.

Šebalovi ja Sõrtsovi jutuajamine tekitas minus ebameeldiva tunde. Ma teadsin, et Šebalovil on õigus, kuid olin siiski Fedja poolt. «Noh, noomi teda,» mõtlesin ma, «aga ähvardada ikkagi ei tohi.»

Fedja oli meil üks tublimaid sõdureid, ta oli alati lõbus ja ülemeelik. Kui oli vaja mingeid andmeid hankida, moonamuretsejatele ootamatult kallale tungida, valgete poolt kaitstud mõisasse hiilida, oskas Fedja alati teed leida, varjatult läbi käänuliste nõgude ja aiataguste ligi pääseda.

Fedjale meeldis vargsi vaenlasele külje alla hiilida, nii et hobuste kabjad ei plagiseks, et kannused ei kõliseks, et hobused ei hirnuks — muidu virutas ta rusikaga hobusele vastu hambaid —, et ratsanikud ei sosistaks — muidu nähvas ta hoiatamata piitsaga üle selja. Fedja koolitatud hobused ei hirnunud, sadula külge kasvanud ratsanikud ei sosistanud; Fedja ise oma luuresalga ees, kummargil teldri sassis laka kohal, meenutas ablast sisalikku, kes loogeldes ja vääneldes hiilib rohupüünises siputava priske kärbse poole.

Aga siis, kui vaenlase tunnimehed neid äkki märkasid ja pöörast häiret tõstsid, kui ootamatusest rabatud valged polnud jõudnud veel püksegi jalga tõmmata, kui uneähmis kuulipildurid polnud jõudnud veel lintigi söötma hakata, tormas väike ja paindlik väesalk püssiragina ja granaadiplahvatuste saatel huilates ja vilistades neile kallale. Siis meeldis Fedjale kära ja müra. Lennaku sõidu pealt lastud kuulid märgist mööda, langegu visatud granaadid rohule, kus nad lõhkevad kedagi tabamata ja panevad ainult ogaraks ehmunud kanu ja trullakaid hanesid korstna otsa vuhisema. Peaasi, et tõuseks metsik kära, metsik segadus!

Las paistab jahmunud vaenlasele, et loendamatu punaste vägi on külasse tunginud. Las värisevad sõrmed, mis padrunipidet laevad, las läheb viltu ja takerdub lint kiiruga väljaveeretatud kuulipildujas, ja mis peamine, las tormab majast välja mõni sõdur, kes midagi taipamata, unest uimasena viskab püssi käest, tuigerdab üle õue ja röögib sõgedas meeltesegaduses:

«Ümber piiratud! ... Punased on meid ümber piiranud!»

Siis torgatakse granaadid vöö vahele, visatakse püssid selga — ja käratult asuvad tööle kordaminekust joobunud luurajate helisevalt teravad mõõgad. Niisugune oli meie Fedja Sõrtsov. «Ja kuidas võib,» mõtlesin ma, «tühipaljaste kanade ja hapukoore pärast sellist hindamatut sõjameest salgast minema kihutada?»

Ma ei jõudnud veel Fedja ja Šebalovi tüli lõpuni läbi mõelda, kui Tšubuk, kes oli majakatusele vaatlejaks pandud, hõikas, et teed mööda ligineb majale suur jalaväelaste salk. Kõik asusid joostes midagi tegema. Tundus, et seda kihavat ja sagivat punaarmeelaste hulka ei õnnestuks enam ühelgi komandöril korrale kutsuda. Käsklust ei oodanud keegi, igaüks teadis juba varem, mida ta peab tegema. Ükshaaval, käigu pealt kontrollides padruneid salves, pooleli jäänud hommikusöögi viimast suutäit alla neelates jooksid Halda esimese roodu mehed küürakil talu ääremaale, prantsatasid üksteise kõrvale maha ja moodustasid järjest tihedama ja tihedama aheliku. Luurajad tõmbasid sadulavööd pingumale, panid hobustele valjad pähe, päästsid kammitsad lahti või raiusid need lihtsalt täägiga katki. Kuulipildurid tassisid kaarikult koldi ja lindid. Punetava ja higise Suhharevi järel jooksid teise roodu punaarmeelased piki jalgrada metsaservale. Veel paar minutit — ja kõik jäi vaikseks. Šebalov tuli trepist alla ja andis Fedjale möödudes mingi käsu. Fedja noogutas pead: hüva, saab tehtud. Juba suleti paugatades luuke, ja taluperemees puges naiste- ja lasteväega keldrisse.

«Oota,» ütles Šebalov mulle. «Sina jääd siia. Ronid üles katusele Tšubuki juurde, ja kui ta sealt midagi näeb, tuled metsa mulle teatama. Ja ütle talle, et ta vaataks paremale, Hamurski tee poole, ega sealt midagi tulemas ei ole.»

Üks, kaks, kill-kõll ... Päikesepaistel peesitav part prääksatas laisalt; aiateibas kikerikiitas muretult puna-

kuldne kukk, tõkatised sabasuled uljait püsti. Kui ta vait jäi, raskelt tiibu laksutas, siis alla potsatas ja tolmuste takjalehtede vahele kadus, jäi taluõues täiesti vaikseks, nii vaikseks, et selles vaikuses tabas kõrv seni märkamatuks jäänud nõmmelõokese lõõrituse ja lilledelt sooja lõhnavat õietolmu korjavate mesilaste ühetoonilise sumina.

«Mis sa tahad?» küsis Tšubuk asendit muutmata, kui ma õlgkatusele ronisin.

«Šebalov saatis sulle appi.»

«Heake küll, istu paigal ja ära nina välja pista.»

«Vaata paremale, Tšubuk,» andsin ma edasi Šebalovi käsu, «vaata, ega Hamurski tee poolt midagi ei paista.»

«Istu paigal,» vastas ta lühidalt, võttis mütsi peast ja sirutas oma suure pea korstna tagant välja.

Vaenlase väesalka polnud näha: ta oli orukalda varjus, aga pidi iga hetk uuesti nähtavale ilmuma. Katuseõled olid libedad, ja et ma alla ei veereks, katsusin end ümber pööramata varvastega õlgedesse auku uuristada, et saaksin kuskile toetuda. Tšubuki pea oli minu silmade kõrgusel. Nüüd märkasin ma esimest korda, et tema karmide mustade juuste seas on salguti halle niite. «Kas ta on siis nii vana?» imestasin oma mõttes.

Millegipärast tundus mulle naljakas, et Tšubuk on juba nii vana, et tal on hallid juuksed ja kortsud silmanurgas, aga istub ise minu kõrval katusel, jalad kohmakalt harkis, et mitte alla libiseda, ja küünitab oma suurt kahus pead korstna tagant välja.

«Tšubuk!» sosistasin ma.

«Mis on?»

«Tšubuk... Sa oled juba vana,» ütlesin ma, teadmata mispärast.

«Naljatilk...» pööras ta end pahaselt ringi. «Mis sa patrad!»

Järsku tõmbas Tšubuk pea vastu õlgkatust ja nihutas end allapoole. Orust tulid nähtavale sõdurid. Tundsin, kuidas Tšubuk muutus närviliseks. Ta hingas kuidagi imelikult ja niheles.

«Kas sa näed, Boriss?»

«Näen.»

«Lippa alla ja ütle Šebalovile, et nad jõudsid orust välja, aga ütle talle, et asi on kahtlane — alguses liikusid nad rännakukolonnis, aga orus on nad rühmade kaupa laiali hargnenud. Nojah, nüüd on selge, miks nad rühmadeks

hargnesid. Nad võivad ka juba teada, et meie talus oleme. Jookse kähku ja tule kohe tagasi!»

Tõmbasin jala õlgedesse tehtud august välja, libistasin end alla ja kopsatasin otse paksu sea selga, kes ruigamisega jooksu pani. Otsisin Šebalovi üles. Ta seisis puu taga ja vaatas binokliga ringi. Teatasin talle, mida Tšubuk oli käskinud.

«Seda ma näen,» vastas Šebalov sellise häälega, nagu oleksin ma teda kuidagi solvanud, «seda ma näen isegi.»

Taipasin, et ta on vastase ootamatust manöövrist lihtsalt ärritatud.

«Jookse tagasi, ja ärge alla tulge, vaadake ikka rohkem tiiva poole. Hamurski tee poole.»

Tormasin jooksuga tühjale õuele ja hüppasin kuivadele aialattidele, et sealt katusele ronida.

«Sõdurpoiss!» sosistas keegi.

Pöördusin ehmunult ringi ega taibanud, kes mind hüüab ja kuskohast.

«Sõdurpoiss!» kordas seesama hääl.

Nüüd märkasin, et keldriluuk on paokil ja sealt piilub välja vanaeit, talu perenaine.

«Kuule,» küsis ta sosinal, «kas juba tulevad?»

«Tulevad,» vastasin samuti sosinal.

«Aga mismoodi... kas neil on paljalt kuulipildujad või on suurestükke kah?» Vanaeit lõi käbedasti risti ette. «Issake, kui neil paljalt kuulipildujad oleksid, suurestükist põmmutavad nad maja puhta maatasa!»

Ma ei jõudnud talle veel vastatagi, kui kõlas pauk ja nähtamatu kuul vilistas kuskil kõrgel taeva all peenikese häälega: viuu-uu...

Vanaeide pea kadus, keldriluuk paugatas kinni. «Nüüd läheb lahti,» mõtlesin ma, tundes seda närvilist elevust, mis valdab inimest enne lahingut, mitte siis, kui paugud juba raksatavad, kuulipildujavalangud vihaselt tärisevad ja lahingusse astunud patareid pidulikult kõmisevad, vaid siis, kui miski pole veel alanud, kui kõik ohud on alles ees... Siis mõtleb inimene: «Miks kõik nii kaua nii vaikne on? Hakkaks juba rutem peale!»

Viuu-uu... kiunatas teine kuul.

Aga veel ei alanud midagi. Valged nähtavasti kahtlustasid, aga ei olnud kindlad, kas talu on punaste poolt hõivatud, ja lasksid hea õnne peale paar pauku. Nii läheneb väikese luuresalga komandör vaenlase kaitseposit-

sioonidele, avab tule ja teeb valvetõkke püssiragina ning kuulipildujate haugatuste järgi kindlaks vaenlase jõudude suuruse, läheb siis teisele tiivale, läkitab mõned lühikesed valangud, ärritab vaenlase üles ja tõmbub seejärel kiiresti omade juurde tagasi, kedagi võitmata, kellelegi kahju tegemata, ent saavutanud oma eesmärgi ja sundinud varjatud vaenlast vastama ja oma tegelikku jõudu ilmutama.

Meie ahelikku hargnenud väesalk vaikis ega tulistanud vastu.

Siis ratsutasid viis meest mustadel tantsisklevatel hobustel, eluga mängides, salgast ette ja sõitsid kerges traavis talu poole. Ratsaväelased peatusid meist umbes kolmesaja meetri kaugusel ja üks pööras binokli maja poole. Binoklisilm libises piki aeda ja ronis aeglaselt mööda katust üles korstna poole, kus meie Tšubukiga peidus olime.

«Kavalad sellid, teavad, kust vaatlejat otsida,» mõtlesin ma ja peitsin pea Tšubuki selja taha, vallatuna ebameeldivast tundest, mis haarab inimest sõjas, kui vaenlane vastu sinu tahtmist binokliga su oma silmade ette veab, või kui sinu käe-jala juurest libiseb mööda kolonni otsiv, pimedust lõhestav prožektorikiir, või kui su pea kohal tiirleb luurelennuk ja sa ei saa end tema nähtamatute vaatlejate eest kuhugi peita ega varjata.

Siis tundub, et sinu isiklik pea on liiaks suur, käed pikad, keha puine ja ülemäära kogukas. Satud ahastusse, et sa neile kohta ei leia, et sa ei oska end väikeseks teha, tillukeseks mütsakuks tõmmata, õlgkatuse või rohuga ühte sulada, nagu hall sagris varblane sulab ühte haohunnikuga hääletult laugleva kulli terase pilgu all.

«Ära nägid!» hõikas Tšubuk. «Ära nägid!» Nagu kinnituseks, et pole enam mõtet peitust mängida, pistis ta pea korstna tagant välja ja lõgistas püssilukku.

Ma tahtsin alla minna ja Šebalovile teatada. Aga metsaveerel saadi vist isegi aru, et varitsemine ebaõnnestus ja et valged ahelikku hargnemata talule ei lähene, sest puude varjust kihutati ratsanikele järele mitu kuuli.

Valgekaartlaste hargnenud rühmad segunesid ja laskurite ahelik roomas peenikese siksakjoonena paremale ning vasakule. Valged paiskusid künkaharjal laiali, ent viimane ratsanik, jõudmata nõlvakuni, langes koos hobusega teele maha. Kui tuul oli tolmupilved minema kandnud, nägin

ma, et tee peal lamab ainult hobune, ratsanik aga jookseb küürakil, ühte jalga longates omade poole.

Kuul lendas vastu korstnakivi, paiskas üles lubjatolmu ja sundis meid pead varju tõmbama. Korsten oli hea märklaud. Tõsi küll, otselasud ei saanud meid selle varjust tabada, aga see-eest pidime kükitama ega tohtinud ninagi välja pista. Kui Šebalov poleks käskinud Hamurski teed silmas pidada, oleksime alla roninud. Korratu tulevahetus kasvas ägedaks lahinguks. Valgete hajali püssipaugutamine lakkas ja hakkasid täristama kuulipildujad. Nende tule toetusel liikus korratu ahelik mõnikümmend sammu edasi ja viskus uuesti pikali. Siis jäid kuulipildujad vait ning algas uus püssipragin. Niiviisi tuli valgete distsiplineeritud ja hästi väljaõpetatud salk meile visalt, sammhaaval ikka lähemale ja lähemale.

«Kanged, kuradid,» pomises Tšubuk, «muudkui trügivad tammiks. Poleks Žihharevi meeste moodi, äkki on sakslased?»

«Tšubuk!» hüüdsin ma. «Vaata Hamurski tee poole, seal metsa ääres liigub miski!»

«Kuskohas?»

«Ei, mitte seal ... Vaata veel paremale. Otse üle tiigi ... Vaata!» karjatasin ma, nähes, kuidas metsaserval välgatas miski, mis meenutas klaasikillult peegelduvat päikesekiirt.

Õhust kostis äkki kummaline hääl, nagu oleks korisenud lõhkirebitud kõriga hobune. Korin muutus mürinaks. Õhk lõi undama nagu mõrane kirikukell ja miski prahvatas meist vasakule. Esimesel hetkel tundus mulle, et kuskil siinsamas käeulatuses, sähvis mustast tolmu- ja suitsupilvest pruun välk, õhk vappus ja paiskus mulle selga nagu tihke, soe veelaine. Kui ma silmad lahti tegin, nägin, et kuur on õhku lennanud ja selle kuiv õlgkatus põleb juurviljaaias heleda, päikesepaistel peaaegu nähtamatu leegiga.

Teine mürsk lõhkes keset peenraid.

«Kobime alla,» pööras Tšubuk minu poole oma halli mureliku näo. «Kobime alla, nüüd sattusime pigisse — paistab, et need pole Žihharevi mehed, vaid sakslased. Hamurski teel on neil patarei.»

Esimene, kes mulle metsaserval ette sattus, oli väike punaarmeelane, keda kutsuti Kärbiks.

Ta istus maas ja lõikas austria täägiga verist pluusi-

varrukat katki. Lahtitõmmatud lukuga püss, rauast paistmas takerdunud tühi padrunikest, vedeles tema kõrval.

«Sakslased!» hõikas ta meie küsimusele vastamata. «Kohe paneme kolid kokku!»

Andsin talle oma plekk-kruusi, et ta saaks vett võtta, ja jooksin edasi.

Tõtt öelda olid Kärbi verine varrukas ja tema sõnad sakslastest viimased, mida ma hiljem oma esimest tõelist lahingut meenutades suutsin järjekorras taastada. Kõike järgnevat mäletan selgesti alles sellest hetkest, kui Vaska Šmakov orus minu juurde tuli ja kruusi palus, et vett võtta.

«Mis asi sul peos on?» küsis ta.

Ma vaatasin ja nägin oma imestuseks, et hoian vasakus, kõvasti kokkupigistatud rusikas suurt halli kivikamakat. Mul polnud aimugi, kuidas ja miks see mulle pihku oli sattunud.

«Miks sul kiiver peas on, Vaska?» pärisin temalt.

«Võtsin sakslaselt. Anna juua!»

«Mul ei ole kruusi. Andsin Kärbile.»

«Kärbile?» Vaska vilistas. «Noh, vennas, Kärbi käest sa seda enam tagasi ei saa.»

«Miks ma ei saa? Ma andsin, et ta vett saaks võtta.»

«Kruusist oled ilma,» muigas Vaska ja ammutas kiivriga ojast vett. «Sina oled kruusist ilma ja meie oleme Kärbist ilma.»

«Sai surma?»

«Sai surma,» kinnitas Vaska ja muigas ei tea mille üle. «Langes punaväelane Kärp, kaitstes punaste relvade au.»

«Miks sa alati irvitad, Vaska?» vihastasin. «Kas sul pole Kärbist mitte raasugi kahju?»

«Minul või?» Vaska luristas nina ja pühkis määrdunud peopesaga märgi huuli. «On küll kahju, Kärbist on kahju, ja Nikišinist, ja Serjogast, ja iseendast on ka kahju. Näed, mis nad neetud mulle tegid — käsi täitsa puru.»

Ta kehitas õlga, ja alles nüüd märkasin ma, et Vaska vasak käsi on halli riideräbalaga kinni seotud.

«Lihahaav... paraneb kiiresti,» lisas ta. «Ainult et lausa põletab.» Ta tõmbas uuesti ninaga, laksutas keelt ja ütles trotslikult: «Kui sa järele mõtled, mis seal's ikka kahetseda! Ega meid väevõimuga siia ei aetud, ju me pidime ise teadma, mille peale me välja läheme. Nii et pole siin midagi kahetseda!»

Üksikud lahinguhetked olid mulle mällu sööbinud, ainult et järjekorras ja üksteisega seoses ma neid meenutada ei suutnud. Mäletan, kuidas ma ühele põlvele toetudes pikka aega pidasin tulevahetust ühe ja sellesama sakslasega, kes seisis minust napilt paarisaja sammu kaugusel. Juba enne, kui olin jõudnud ta korralikult kirbule võtta, hakkas mul hirm, et tema tulistab esimesena, vajutasin kiiruga päästikule ja lasksin mööda. Arvatavasti oli temal seesama tunne ja ta laskis samuti mööda.

Mäletan, kuidas mürsuplahvatus paiskas kummuli meie kuulipilduja. Otsemaid pandi käed külge ja tiriti ta teise kohta.

«Võtke lindid kaasa!» karjus Suhharev. «Aidake ometi, kurjadvaimud!»

Kahmasin sülle ühe maas vedeleva kasti ja tassisin eemale. Nagu ma mäletan, haaras keegi, vist Šebalov, mul õlast kinni ja kukkus mind sõimama — aga miks, seda ma tookord ei taibanud.

Seejärel, paistab, sai Nikišin kuuliga pihta. Või ei... Nikišin sai pihta varem, sest ta kukkus maha juba siis, kui ma kasti kandsin, ja hõikas mulle veel enne: «Miks sa tagasi tassid? Kuulipilduja juurde tuleb viia!»

Fedja all lasti hobune surnuks.

«Fedka nutab,» ütles Tšubuk. «Nagu arust lage, nägu vastu maad ja nutab. Ma läksin tema juurde ja ütlesin: «Jäta järele, praegu pole aeg hobuste pärast nutta.» Kus Fedka keeras end ümber ja haaras nagaani! «Kasi minema, või ma lasen sinu ka maha!» Endal silmad segased peas. Sülitasin ja tulin tulema. Mis sa hulluga räägid?! Fedka on käest ära läinud,» jätkas Tšubuk piipu põlema pannes. «Mul pole usku sellesse mehesse.»

«Miks sul usku ei ole?» kaitsesin mina Fedjat. «Ta on nii vapper, et vapramat ei leia kuskilt.»

«Paljugi mis vapper, aga käest ära on ta ikkagi läinud. Korrast kinni ei pea, parteilasi ei tunnista. Ütleb, et tema programm on niisugune: peksa valgeid, kuni nad kärvavad, eks pärast näeb, mis edasi saab. Mulle sihuke programm suurt ei meeldi. Udujutt, aga mitte programm. Tuleb üks tuulehoog, ja ongi kõik peast pühitud!»

Surnuid oli kümme, haavatuid neliteist, neist kuus surid hiljem. Kui meil oleks olnud laatsaret, arstid ja ravimid, oleks nii mõnigi haavatu ellu jäänud.

Laatsaretti asendas lagendik metsas, arsti Saksa sõjas

käinud sanitar Kalugin ja ravimeid — jood. Joodi oli meil terve petrooleuminõutäis ja sellega ei koonerdatud. Minu silme all kallas Kalugin puust supilusika ääretasa täis ja valas joodi Lukojanovi laiale narmendavale haavale.

«See ei tee midagi,» rahustas ta Lukojanovit. «Kannata välja ... Jood on kasulik. Ilma joodita oleks sul lips läbi, see on kindel, aga nüüd läheb ehk veel õnneks.»

Meil oli vaja minna omade juurde, põhja poole, kus asusid Punaarmee regulaarväeosad: padrunid olid otsakorral. Ent haavatud pidasid meid kinni. Viis meest võisid hädapärast käia, kolm meest vaakusid elu ja surma vahel. Nende hulgas oli ka Jaška Mustlaspoiss, kes meie hulka oli ilmunud päris ootamatult.

Olime kord Arhipovka külast rännakule asumas ning väesalk rivistus tänavale kahte viirgu.

Loendusel hõikas vasaku tiiva äärmine punaarmeelane. nüüd langenud väike Kärp:

«Sada nelikümmend seitse üksik!»

Siiamaani oli Kärp alati olnud sada nelikümmend kuus paaris. Šebalov kraaksatas:

«Mis te vusserdate! Loe uuesti!»

Loendati uuesti, ja jälle oli Kärp sada nelikümmend seitse üksik.

«Susi teid söögu!» vihastas Šebalov. «Suhharev, kes seal loeb valesti?»

«Keegi ei loe valesti,» vastas Tšubuk rivist, «üks mees on juurde tulnud.»

Vaadati järele ja tõepoolest, Tšubuki ja Nikišini vahel seisis rivis uustulnuk. Ta oli umbes kaheksateist või üheksateist aastat vana. Mustaverd, sassis kräsujuustega poiss.

«Kust sa siia sattusid?» imestas Šebalov.

Poiss oli vait.

«Tuli minu kõrvale seisma,» seletas Tšubuk. «Ma mõtlesin, et sa oled mõne uue vastu võtnud. Tuli, püss käes, ja seisab.»

«Mis mees sa siis lõpuks oled?» vihastas Šebalov.

«Ma ... mustlane olen ... punane mustlane,» vastas uustulnuk.

«Pu-nane mu-ustlane?» ajas Šebalov silmad pärani, purskas äkki naerma ja lisas: «Mis mustlane sa oled, sa oled alles mustlaspoisike!»

Poiss jäi meie salka ja teda hakatigi hüüdma Mustlaspoisiks. Nüüd oli Mustlaspoisil rind läbi lastud. Tõmmu

näonahk oli muutunud kahvatuks ja kuivanud huuled sosistasid aeg-ajalt midagi võõras arusaamatus keeles.

«Niikaua kui mina sõjaväes teeninud olen — pool Saksa sõda olen kaasa teinud, ja nüüd kah,» rääkis Vaska Šmakov, «aga mustlasi pole ma veel sõdimas näinud. Tatarlasi olen näinud, mordvalasi olen näinud, tšuvašše olen näinud, aga mustlasi ei ole näinud. Minu meelest on mustlased üks närakas rahvas: vilja nad ei külva, tööd teha ei viitsi, kanged on nad ainult hobuseid varastama ja vanamoorid — inimestele puru silma ajama. Mina küll ei jaga, miks ta meie juurde tuli. Vabadust on neil endilgi nii palju kui kulub! Maa eest neil sõdida pole tarvis. Mida nad maaga tegema hakkaksid? Töölistega pole tal samuti midagi pistmist. Mis kasu ta sellest saab, kui ta sõdima tuleb? Mingi kasu peab olema, ainult et see ei hakka kohe silma.»

«Aga võib-olla pooldab tema ka revolutsiooni, kust sina seda tead?»

«Ilma peal ei usu, et mustlane oleks revolutsiooni poolt. Hobusevarguse eest tehti talle enne riigipööret tuupi ja tehakse pärast niisamuti!»

«Aga äkki ta ei hakka pärast revolutsiooni üldse enam varastama?»

Vaska muigas uskumatult:

«Ma nüüd ei tea, aga meil külas peksti neid küll malakatega, küll matardega[1], aga miski ei aidanud — nemad oma meelt ei muuda. Kas revolutsioon neile tõesti aru pähe paneb?»

«Puupea oled sa, Vaska,» ütles vaikselt kuulanud Tšubuk. «Oma majaubrikust ja oma hobusekondist ei näe sa mitte kriipsu kaugemale. Sinu arvates lõpebki kogu revolutsioon sellega, et sulle lõigatakse mõisast tükk maad juurde ja antakse mõisametsast ilma rahata paarkümmend palki. Noh, ja vallavanema asemele tuleb esimees, aga elu jääbki selliseks, nagu ta oli!»

---

[1] Matar — jäme malk, kaigas.

Kahe päeva pärast hakkas Mustlaspoisil parem. Õhtul, kui ma teda vaatama läksin, lamas ta kuival lehehunnikul, uuris mustendavat tähistaevast ning ümises laulda.

«Mustlaspoiss,» pakkusin talle, «ma teen sinu lähedale lõkke, keedan teed, mul on plaskus piima. Kas tahad juua?»

Tõin vett, lõin kaks tääki maasse, riputasin kateloki püssivarda peal tule kohale, istusin haavatu kõrvale ja küsisin:

«Mis laul see on, mida sa laulad, Mustlaspoiss?»

Ta vastas natukese aja pärast:

«See on väga vana laul, mis räägib, et mustlasel pole kodumaad ja et tema kodumaa on seal, kus teda hästi vastu võetakse. Ja siis küsitakse: «Aga kus sind võetakse hästi vastu, mustlane?» Ja mustlane vastab: «Ma olen palju maid läbi rännanud, olen ungarlaste juures olnud, olen bulgaarlaste juures olnud, ka türklaste maal käinud, olen oma mustlasrahvaga palju maid läbi rännanud, aga niisugust paika pole ma veel leidnud, kus meid hästi oleks vastu võetud.»»

«Mustlaspoiss,» pärisin temalt, «aga miks sa meie juurde tulid? Teil ei käsi ju keegi sõjaväkke minna.»

Ta välgutas silmavalgeid, kergitas end küünarnukile ja vastas:

«Ma tulin ise, mind ei ole vajagi käskida. Mul oli laagrielust kõrini! Minu isa oskab hobuseid varastada ja ema tulevikku ennustada. Minu vanaisa varastas hobuseid ja vanaema ennustas tulevikku. Aga mitte keegi pole osanud endale paremat elu varastada ja keegi pole osanud endale õnnelikku tulevikku ennustada. Kuidagi teisiti tuleb elada . . .»

Mustlaspoiss sattus hoogu, tahtis istukile tõusta, ent haav andis end nähtavasti veel valusalt tunda ja kerge oigega, huuli kokku pigistades vajus ta jälle lehehunnikule.

Keematõusnud piim vuhvatas üle ääre lõkketulle ja lämmatas leegi.

Ma ei jõudnud katelokki sütelt ära krahmata. Mustlaspoiss hakkas järsku naerma.

«Mis sa naerad?»

«Niisama.» Ta raputas vallatult pead. «Ma mõtlesin, et

rahvas tegi täpselt sedasama: venelased ja juudid, gruusiinlased ja tatarlased elasid vanasti vireldes, kuni enam välja ei kannatanud, hakkasid mässama nagu vesi katelokis ja sööstsid tulle. Mina niisamuti . . . istusin niikaua, kuni enam ei jõudnud välja kannatada, haarasin püssi ja tulin paremat elu otsima.»

«Ja sa arvad, et leiad?»

«Üksipäini ei leia . . . aga teistega koos peaksin leidma . . . tahtmine on väga suur.»

Meie juurde tuli Tšubuk.

«Istu, joo meiega teed,» kutsusin teda.

«Pole aega,» keeldus ta. «Tahad minuga kaasa tulla, Boriss?»

«Tahan,» vastasin kiiruga, isegi küsimata, kuhu ta mind kutsub.

«Joo siis tee kähku ära, vanker juba ootab.»

«Mis vanker, Tšubuk?»

Ta viis mu eemale ja seletas, et väesalk asub enne koitu teele, ühineb lähikonnas Begitševi kaevurite väesalgaga ja püüab sellega koos omade juurde jõuda. Kolme raskesti haavatut ei saa kaasa võtta, sest meil tuleb valgetest ja sakslastest mööda minna.

Siin ligidal, kõrvalises nurgakeses, on mesila. Mesinik on oma inimene ja nõus haavatuid seniks enda poole võtma, kuni nad paranevad. Sealt oligi Tšubuk vankri toonud ja nüüd tuli meil pimeduse katte all haavatud mesilasse toimetada.

«Kes meiega kaasa tuleb?»

«Keegi ei tule, kahekesi läheme. Ma saaksin üksi ka hakkama, ainult et hobune kipub perutama. Üks peab suu kõrvalt talutama, teine seltsimeeste järele vaatama. Sa siis tuled, eks?»

«Tulen, tulen, Tšubuk! Sinuga, Tšubuk, lähen ma alati ja igale poole. Aga mis me pärast teeme, Tšubuk, kas tuleme tagasi?»

«Ei. Läheme otseteed läbi jõe, seal saame omadega kokku. Noh, hakkame astuma!» Tšubuk läks ette hobuse juurde. «Vaata, et mu püss maha ei kuku,» kuulsin pimedusest tema häält.

Vanker nõksatas paigast, ratas riivas põõsast ja okstelt sadasid näkku kastetilgad, must teekäänak varjas meie pilgu eest hõõguvad tukid, mida teekonnaks valmistuv salk oli laiali lükanud.

Tee oli vilets, rööplik ja auke täis, pahatihti jäid meile jalgu kõverad puujuured. Öö oli nii pilkane, et vankri juurest ei seletanud mu silm hobust ega Tšubukit. Haavatud lamasid värskel heinal ja vaikisid.

Ma kõndisin vankri taga, püss peos, ja et mitte komistada, hoidsin teise käega päralauast kinni. Kõik oli vaikne. Kui südaöine kiivitaja poleks üksluiselt häälitsenud, oleks võinud arvata, et pimedus meie ümber on elutu. Keegi ei lausunud sõnagi. Ainult siis, kui vankrirattad auku vajusid või vastu kändu põrkasid, oigas haavatud Timoškin vaikse häälega.

Hõre, peaaegu lagedaks raiutud mets oli pimedas nagu läbipääsmatu, tihe ja metsik laas. Pilvetõmbunud taevas rippus madalal metsasihi kohal nagu tahmane lagi. Õhk oli lämmatav ja tundus, nagu liiguksime käsikaudu kobades mööda pikka käänulist koridori.

Millegipärast meenus mulle, kuidas me ükskord ammu, kolm aastat tagasi, samasugusel soojal ööl olime isaga läbi metsa jaamast koju tulnud. Just nõndasamuti häälitses tookord kiivitaja ja nõndasamuti lõhnasid seened ning üliküpsed metsvaarikad.

Oma venda Pjotri rongile saates oli isa jaamas paar napsi viina võtnud. Kas viinast või sellest, et vaarikad nii magusasti lõhnasid, oli ta ebatavaliselt lõbus ja jutukas. Tee peal rääkis ta mulle oma noorpõlvest ja õpingutest seminaris. Ma naersin, kui ta pajatas lugusid koolielust ja ütles, et neid vitstega peksti. Mulle tundus mõeldamatu ja rumal, et nii pikale ja tugevale mehele nagu minu isa võiks keegi kunagi vitsa anda.

«Seda sa räägid nüüd küll ühe kirjaniku järgi,» vaidlesin vastu. «Tollel on just niisugune lugu. Pealkiri on «Jutustusi bursast». See oli ju igiammu, jumal teab millal!»

«Kas sa arvad, et ma alles nüüdsama koolis käisin? See oligi ammu.»

«Isa, sa oled Siberis elanud. Aga seal olevat kole olla — seal elavad sunnitöölised. Petka rääkis mulle, et seal võidakse inimene asja ees, teist taga ära tappa ja kaevata pole kellelegi.»

Isa naeris ja püüdis mulle midagi seletada. Aga mida ta seletada tahtis, seda ma tookord ei taibanudki, sest tema jutust tuli imelikult välja, et sunnitöölised polegi sunnitöölised, et tal on isegi tuttavad sunnitööl olnud ja et

Siberis elab palju häid inimesi, igal juhul rohkem kui Arzamassis.

Aga see kõik läks mul ühest kõrvast sisse, teisest välja, nagu rida teisigi jutuajamisi, mille mõttest ma alles nüüd hakkasin aru saama.

«Ei ... mitte kordagi, mitte kordagi ei teadnud ma siis arvata, et minu isa on revolutsionäär. Ja et ma olen nüüd punaste juures, et mul on püss õlal, ei tulnud sellest, et mu isa oli revolutsionäär ja mina tema poeg. See tuli kuidagi iseenesest. Ma olen ise selleni jõudnud,» mõtlesin ma. See mõte tegi mind uhkeks. Tõepoolest, parteisid on jalaga segada, aga kuidas ma ikkagi oskasin kõige õigema, kõige revolutsioonilisema partei välja valida?

Tahtsin seda mõtet Tšubukiga jagada. Ja äkitselt paistis mulle, et ees hobuse kõrval pole kedagi ja et hobune veab juba ammu vankrit huupi mööda tundmatut teed.

«Tšubuk!» karjatasin ehmunult.

«Noh?» kuulsin tema järsku, karmi häält. «Mis sa kisad?»

«Tšubuk,» ütlesin ma häbelikult, «on veel palju maad minna?»

«Parasjagu,» vastas ta ja jäi seisma. «Tule siia, seisa minu ette ja hoia sinelit, ma panen piibu põlema.»

Piip hõõgus hobuse pea kõrval nagu vilkuv jaaniussike. Tee muutus tasasemaks, mets nihkus kaugemale ja nüüd kõndisime kõrvuti.

Rääkisin Tšubukile, mida olin mõelnud, ja jäin ootama, et ta kiidab minu taiplikkust ja ettenägelikkust, mis mind bolševike juurde juhtisid. Kuid Tšubuk ei kiirustanud kiitusega. Ta popsutas vähemalt pool piipu tühjaks ja ütles alles siis asjalikult:

«Võib ka nii juhtuda. Võib juhtuda, et inimene jõuab oma peaga nii kaugele ... Võta näiteks Lenin. Aga vaevalt et sina poiss oma peaga ...»

«Kuidas nii, Tšubuk?» küsisin ma vaikselt ja solvunult. «Ma olen ju ise jõudnud.»

«Ise... Noh, muidugi ise. See ainult paistab sulle nii, et oled ise jõudnud. Elu läks niiviisi, seal on see sinu ise! Isa lasti sul maha — see on esiteks. Sattusid õigete inimeste juurde — see on teiseks. Koolivendadega läksid tülli — see on kolmandaks. Koolist visati sind välja — neljandaks. Kui see kõik maha arvata, siis ülejäänu mõtlesid võib-olla tõesti oma peaga välja. Ära sellepärast südant

vaeva,» lisas ta, nähtavasti taibates, et ma tujust ära läksin. «Ega keegi sinult rohkem ei nõuagi!»

«Siis tuleb välja, Tšubuk, et ma teen tsirkust... et ma polegi punane?» küsisin ma väriseva häälega. «Aga see pole tõsi, ma olen ju alati sinuga luures käinud, ma tulin ju rindele ka sellepärast, et sõdida... ja tähendab, tuleb välja, et...»

«Naljatilk! Midagi ei tule välja. Mina räägin sulle ümbruse mõjust, aga sina korrutad «mina ise, mina ise». Kui sind näiteks kadetikorpusesse oleks pandud, oleks sinust Kaledini junkur saanud.»

«Aga sinust?»

«Minust?» Tšubuk muigas. «Minul, poiss, on kakskümmend aastat kaevandust seljataga. Seda ei kanguta ükski junkrukool välja!»

Mul oli ütlemata närune tunne. Olin Tšubuki jutust hingepõhjani solvunud ja jäin vait. Aga kaua ma vait olla ei suutnud.

«Tšubuk... siis pole mind salgas ka vaja, kui ma kord niisugune olen, et minust oleks junkur... või kaledinlane võinud saada...»

«Naljatilk!» vastas Tšubuk rahulikult, minu tigestumisest väljagi tegemata. «Miks siis vaja ei ole? Paljugi, kelleks sa oleksid võinud saada. Tähtis on see, kes sa oled. Ma räägin ainult sellepärast, et sa nina liiga püsti ei ajaks. Aga nii võtta... ega midagi, sa oled tubli poiss. Kannata veel natuke, me vaatame järele ja võtame su parteisse vastu. Naljatilk!» lõpetas ta päris lahkelt.

Ma ju teadsin, et Tšubuk minusse hästi suhtub, aga kas ta ise ka taipas, kui kallis ta mulle sel hetkel oli, kallim kui keegi kunagi varem? «Tšubuk on hea,» mõtlesin ma. «Ta on kommunist, kakskümmend aastat töötas kaevanduses, juuksed on tal juba hallid, aga alati võtab ta minu kaasa... Kedagi teist ei võta, ainult mind. Ju ma seda siis olen ära teeninud. Ja tahan tulevikus veel rohkem ära teenida. Kui lahing tuleb, siis ma meelega ei küüruta, ja mis sellest, kui mind ka tapetakse. Siis kirjutatakse emale: «Teie poeg oli kommunist ja langes revolutsiooni eest võideldes». Ema hakkab nutma ja paneb minu pildi seinale isa pildi kõrvale, ja uus, õnnelik elu jõuab ükskord ka tema juurde.

«Kahju ainult, et pappide jutt on vale,» mõtlesin ma, «ja et inimesel pole hinge olemas. Kui hing oleks olemas, saaks

ta näha, missugune see elu tuleb. Küllap see elu tuleb väga hea ja huvitav.»

Vanker jäi seisma. Tšubuk pistis käe ruttu tasku ja ütles tasakesi:

«Eespool nagu koliseb miski. Anna mulle püss!»

Juhtisime hobused põõsastesse. Ma jäin vankri ja haavatute juurde. Tšubuk kadus kuskile ja tuli varsti tagasi.

«Nüüd ole kuss... Neli kasakat ratsa. Anna kott... ma tõmban hobusele pähe, pistab äkki veel hirnuma.»

Kabjaplagin lähenes. Päris meie ligidal läksid kasakad traavilt üle sammule. Räbaldunud pilvepraost piilus välja kuukild ja valgustas hetkeks teed. Läbi põõsaste nägin nelja papaahat. Kasakatega oli kaasas ohvitser — kuldsed pagunid tema õlgadel lõid korraks särama ja tuhmusid kohe. Ootasime, kuni kabjaplagin vaibus, ja sõitsime edasi.

Kui me väikese taluni jõudsime, hakkas juba koitma.

Vankrilõgina peale tuli väravasse vastu unine mesinik — pikk punasejuukseline mees õõnsa rinna ja teravate õlanukkidega, sitssärgi kaelus eest lahti. Ta juhtis hobuse üle õue ja avas teise värava, mille tagant algas vaevu märgatav, rohtu kasvanud teerada.

«Sõidame sinna... Metsas soo ääres on küün, seal on neil rahulikum olla.»

Väikeses heinu täis küünis oli jahe ja vaikne. Taganurka olid laotatud jämedast riidest palakad. Padja asemel olid peatsis kaks korralikult kokkukeeratud lambanahka. Sealsamas seisid pang vett ja kasetohust kaljalähker.

Kandsime haavatud sisse.

«Ehk on neil kõht tühi?» küsis mesinik. «Peatsis on leiba ja pekki. Kui perenaine saab lehmad lüpstud, toob piima.»

Meil oli aeg lahkuda, et koolme juures omadega kokku saada. Sellest hoolimata, et olime teinud haavatute heaks kõik, mida suutsime, oli meil nende ees kuidagi piinlik. Piinlik sellepärast, et pidime nad abitutena ja omapead võõrasse, vaenulikku maanurka jätma.

Timoškin nähtavasti taipas seda.

«Noh, õnn kaasa!» lausus ta kahvatute ohatanud huultega. «Aitüma, Tšubuk, ja sulle kah aitüma, noormees. Eks näe, mida saatus toob — võib-olla saame kunagi veel kokku.»

Samarin, kurnatum kui teised, avas silmad ja noogutas sõbralikult pead. Mustlaspoiss vaikis, vaatas meile tõsi-

selt otsa ja millegipärast valgustas õrn naeratusevine korraks ta nägu.

«Kõike head siis teile, poisid,» soovis Tšubuk, «saage ruttu terveks. Peremehe peale võib kindel olla, tema teid hätta ei jäta. Elage hästi ja saage terveks . . .»

Tšubuk pöördus uksest poole, köhatas kõvasti, langetas silmad ja hakkas käigu pealt piipu vastu püssipära tühjaks koputama.

«Et teil õnne oleks ja et te võidaksite, seltsimehed!» hüüdis Mustlaspoiss kõlaval hääl meile järele, sundides meid seisatama ja lävelt tagasi vaatama. «Et te võidaksite kõik valged, kes üldse maamunal elavad,» lisas ta niisama valjusti ja selgelt ning langetas oma musta pea tasakesi pehmele lambanahale.

8

Hõõguv punakas liivakallas kadus vette, mis leetseljakute kohal päikese käes sätendas ja virvendas. Koolme juures meie mehi ei olnud.

«Nad on vist juba siit läbi läinud,» arvas Tšubuk. «Meil ükstapuha . . . Ligidal peab olema mahajäetud kordon, seal pidi salk peatuse tegema.»

«Lähme suplema, Tšubuk,» panin ette. «See ei võta palju aega! Katsu, kui soe vesi!»

«Siin pole hea koht suplemiseks. Liiga lage.»

«Ja mis siis, et lage?»

«Kuidas mis siis? Paljas mees pole kellegi sõdur. Palja inimese võib igaüks ainult kepigagi vangi võtta. Ratsutab näiteks mõni kasakas koolme juurde, võtab su püssi ära, tee siis, mis tahad. Ükskord juhtus Hopri ääres niisugune lugu. Mitte ainult kaks meest, vaid kogu salk, umbes nelikümmend inimest, läks suplema. Viis kasakat sattus peale. Nad hakkasid jõge tulistama. Hirmus, mis seal siis kõik ei juhtunud! . . . Kes sai surma, kes pääses teisele kaldale. Niimoodi ihualasti nad metsas ringi uitasidki . . . Seal kandis on jõukad külad . . . Kulakud. Kuhu sa ka ei lähe, kõigil on selge pilt — oled alasti, tähendab bolševik.»

Lõpuks rääkisin talle siiski augu pähe. Läksime koolmekohast veidi eemale põõsastesse ja käisime kähku vees ära. Läbi jõe sumasime, püksid ja saapad rihmaga kompsu seotud ja täägiga üle õla. Pärast suplust tundus püss kergemana ja padrunivöö ei rõhunud enam puusa nagu enne. Reipalt sammusime piki metsaserva maja poole. Maja oli mahajäetud, aknaraamid eest ära võetud, isegi pada oli pliidi seest välja kangutatud. Oli näha, et enne kui pererahvas maja maha jättis, veeti minema kõik, mis vähegi võimalik.

Tšubuk tegi ringi ümber maja, silmad valvsalt pilukil, pistis kaks sõrme suhu ja vilistas. Kaja kaikus pikka aega, veeres üle metsa ja põrkas tagasi, ekses puude vahel, nõrgenes ja hajus ühetooniliselt kohisevates tihedates puukroonides. Vastust ei tulnud.

«Kas me tõesti neist ette jõudsime? Mis seal's ikka, eks me oota.»

Läksime teelt kõrvale põõsa varju ja heitsime pikali. Ilm oli lämmatav. Keerasin sineli rulli, panin pea alla, ja et välitasku ei segaks, võtsin selle ära. Rännakute ja niiske maa peal ööbimisega oli ta luitunud ja kulunud.

Välitaskus oli mul taskunuga, seebitükk, nõel, niidirull ja kuskilt leitud Pavlenkovi entsüklopeedia keskmine osa.

Entsüklopeedia on niisugune raamat, mida võib alalõpmata uuesti lugeda — niikuinii ei jää kõik meelde. Seepärast ma kandsingi seda kaasas ja sageli, kui me puhkasime kuskil orus või padrikus, võtsin kapsaks muutunud raamatu välja ja asusin otsast peale lugema, mis ette juhtus. Seal oli munkade, kindralite ja kuningate elulugusid, lakiretsepte, filosoofilisi oskussõnu, ammuste sõjakäikude kirjeldusi, mulle seni tundmatu Kostariika riigi ajalugu ja kohe seejärel õpetus, kuidas loomakontidest väetist valmistada. Suure hulga kõikvõimalikke, vajalikke ja mittevajalikke teadmisi I-tähest R-täheni — algust ja lõppu raamatul ei olnud — sain ma selle entsüklopeedia lugemisel.

Mõni päev tagasi, enne vahipostile minekut olin ma sellessesamasse välitaskusse kiiruga pistnud tüki rukkileiba. Nüüd avastasin, et ununenud leivatükk on pudiks läinud ja leivapuru lehed kokku kleepinud. Raputasin välitasku sisu välja ja pühkisin ta seest käega puhtaks. Kogemata sattus mu sõrm lahtiläinud nahkvoodri vahele.

Pöörasin välitasku päikese poole, vaatasin sisse ning nägin, et irvakil voodri alt paistab mingi valge paber.

Mind haaras uudishimu: käristasin voodri veel rohkem lahti ja sain kätte õhukese paki pabereid. Silusin ühe lehe

sirgeks: keskel oli kahepäise kullatud kotkaga vapp, allpool kuldtähtedega: «Atestaat».

Atestaat oli välja antud krahv Araktšejevi nimelise kadetikorpuse II roodu kasvandikule Juri Vaaldile selle kohta, et ta on kursuse edukalt lõpetanud, et tema käitumine ja hoolsus on olnud eeskujulik ja et ta viiakse üle järgmisse klassi.

«Ah et selles oli asi!» mõtlesin ma, meenutades tundmatut, kelle ma metsas olin maha lasknud, tema musta vormipluusi, millelt nööbid olid meelega ära lõigatud, ja kraevoodrile trükitud tähti: KrAKK.

Teisel lehel oli päris hilise kuupäevaga prantsuskeelne kiri. Kuigi kool oli mulle sellest keelest andnud ainult ähmase ettekujutuse, taipasin ma pooletunnilise puurimise järel üksikute sõnade kaupa, lünkadest oletuste abil üle saades, et see on soovituskiri ja adresseeritud kellelegi polkovnik Korenkovile, keda palutakse hoolitseda kadett Juri Vaaldi käekäigu eest.

Tahtsin neid huvitavaid pabereid Tšubukile näidata, aga Tšubuk magas. Ma ei raatsinud teda äratada — ta polnud eile hommikust saadik puhata saanud. Pistsin paberid tagasi välitaskusse ja hakkasin entsüklopeediat lugema.

Möödus umbes tund aega. Tuulekohinasse ja lindude sirinasse sekkus imelik kauge müra. Ma tõusin püsti ja panin käe kõrva äärde — üha selgemini oli kuulda kabjamüdinat ja hääli.

«Tšubuk!» raputasin teda õlast. «Tõuse üles, Tšubuk, meie omad tulevad!»

«Meie omad tulevad!» kordas Tšubuk masinlikult, ajas end istukile ja hõõrus silmi.

«Jajah ... nad on juba siinsamas. Teeme kähku!»

«Kuidas ma ometi magama jäin?» imestas Tšubuk. «Nii kui külili heitsin, nii jäin.»

Kui ta, püss õlal, minu järel astuma hakkas, olid tal silmad ikka veel unised ja heledast valgusest pilukil.

Hääled kostsid päris ligidalt. Ma jooksin nagu tuul majanurga tagant välja, viskasin mütsi õhku ja tervitasin lähenevaid seltsimehi valju hõiskega.

Kuhu müts kukkus, seda ma ei näinud, sest õudset eksitust taibates ehmusin ma poolsurnuks.

«Tagasi!» röögatas Tšubuk selja taga veidra kähiseva häälega.

Põmm ... põmm ... **põmm ...**

Peaaegu korraga kärgatas kolm pauku kolonni esimestest ridadest. Mingi nähtamatu jõud rebis mul püssi nii suure hooga käest ja põrutas püssipära pilbasteks, et ma hädavaevu suutsin jalule jääda. Ent seesama ragin ja põrutus aitasid mul kangestusest üle saada. «Valged,» taipasin ma Tšubuki kõrvale hüpates. Tšubuk tulistas.

Tervelt tund aega ähvardas meid oht, et metsa kammivad jälitajad meid kätte saavad. Ent siiski õnnestus meil minema lipsata. Veel hulk aega pärast seda, kui jälitajate hääli enam kuulda polnud, vantsisime huupi edasi, läbimärjad ja näost punased. Ahmisime kuivanud kurguga ahnelt niisket metsaõhku ja meie tuikavad, otsekui muljuda saanud jalad komistasid iga kännu ja mätta otsa.

«Aitab,» ütles Tšubuk ja viskas end pikali, «puhkame. Oli see alles sõpp, kuhu me sattusime, Boriss! Eks ma ise olen süüdi ... Magasin, ja kui sina karjusid: «Omad, omad!», ei saanud ma unisest peast arugi, mõtlesin, et sa neid juba nägid. Otse sülle jooksime!»

Alles nüüd vaatasin ma oma püssi. Pära oli pilbasteks ja padrunisalv lommis.

Andsin püssi Tšubukile. Ta keeras seda käes ja viskas põõsasse.

«Roigas,» ütles ta põlglikult, «see pole enam püss, vaid roigas, sellega kõlbab ainult sigu uimaseks kopsata. Olgu peale. Hea, et sul endal luud-kondid terveks jäid. Kus su sinel on? Kah läinud? Minu sinel jäi ka maha. Nii on asjalood, kullake!»

Oleksime tahtnud veel puhata, tükk aega liikumatult lamada, saapad jalast ära võtta ja pluusikrae lahti nööpida, kuid janu piinas meid hullemini kui väsimus ja vett ei paistnud kuskil ligidal olevat.

Tõusime ja hakkasime tasapisi edasi astuma. Läksime üle põllu; all mäenõlval kössitasid külg külje kõrval külamajad. Valged saviuberikud pruunide õlgkatustega paistsid ülalt vaadates nagu pesakond priskeid kasepuravikke. Alla külasse minna me ei julgenud. Läksime üle põllu ja jõudsime jälle metsa.

«Maja,» sosistasin ma seisma jäädes ja näitasin näpuga punast plekk-katuse viilu.

Ettevaatlikult, et mitte mõnele valvepostile otsa sattuda, hiilisime kõrge plangu juurde. Värav oli kõvasti lukus. Ei haukunud koerad, ei kaagutanud kanad, ei tammunud laudas lehmad — oli nii vaikne, nagu oleksid kõik

hingelised meie eest peitu pugenud. Tegime ringi ümber plangu — kuskil ei olnud ühtegi mulku.

«Roni mulle kukile,» käskis Tšubuk, «vaata üle plangu, mis sa seal näed.»

Plangu taga nägin tühja rohtunud õue ja sõtkutud lillepeenraid, kus kiratsesid mõned mahatallatud daaliad ja tumesinised aedkannikesed.

«Noh?» küsis Tšubuk kannatamatult. «Roni maha! Ega ma kivist ei ole!»

«Kedagi pole näha,» vastasin ma alla hüpates. «Eespool on aknad laudadega kinni löödud, aga otsaseinas pole raamegi alles — kohe näha, et maja on maha jäetud. Aga kaev on olemas.»

Tõmbasime ühe nõrgemini löödud laua lahti ja pugesime läbi prao õue. Sügaval sammaldunud kaevuseinte vahel läikis tintmust vesi, aga meil polnud, millega seda kätte saada. Kuuri alt kolihunnikust leidis Tšubuk katkise roostes pange. Kui me selle üles olime vinnanud, loksus põhja peal ainult tilgake vett. Toppisime augu rohutuustiga kinni ja ammutasime teist korda. Vesi oli puhas, jäätäkülm, ja seda võis juua ainult lonkshaaval. Uhasime üle higised ja tolmused näod ning läksime maja juurde. Esiküljel olid aknad kinni löödud, aga uks, mis viis rõdule maja otsas, oli lahti ja kiikus ainult alumise hinge peal. Tasahiljukesi üle naksuvate põrandalaudade astudes läksime tuppa.

Põrandal vedelesid õled, paberitükid, riideräbalad, mitu tühja puukasti, katkine tool ja puhvetkapp, mille uksed olid mingi tõmbi ning raske asjaga sisse pekstud.

«Talumehed on mõisas riisumas käinud,» ütles Tšubuk vaikselt. «Võtsid kaasa, mis pruukida kõlbas, ja lasksid jalga.

Järgmises toas seisid korratus virnas tolmused raamatud, kaetud lubjase roguskiga. Keset prahti vedeles tüseda härrasmehe katkirebitud portree, viltu ülė uhke valge otsaesise oli keegi tindise sõrmega kriipseldanud sõimusõna.

Huvitav ja põnev oli mahajäetud ning rüüstatud mõisamajas toast tuppa käia Iga pisiasi — purukspekstud lillepott, unustatud foto, prahi sees särav nööp, mahakukkunud ja katkiastutud malenupud, kaardipakist väljalibisenud potikuningas, mis kurvalt vahtis jaapani vaasi kildude vahelt, — iga asi tuletas meelde inimesi, pererahvast,

selle maja rahulike elanike minevikku, millel polnud vähimatki sarnasust olevikuga.

Seina tagant kostis pehme mütsatus. See hääl, täiesti ootamatu keset mahajäetud tubade hauavaikust ja kopituslõhna, pani meid võpatama.

«Kes seal on?» hüüdis Tšubuk püssi tõstes; ta hääl kõlas vaikuses eriti valjuna.

Suur punane kass astus meile pikal hiilival sammul vastu. Veidi eemal peatunud, jäi ta tigedalt ja näljaselt näugudes meile oma külmade roheliste silmadega otsa vahtima. Ma tahtsin teda silitada, aga kass taganes ja hüppas ühe hooga, isegi aknalauda puudutamata, välja metsistunud lillepeenrale ja kadus rohu sisse.

«Kuidas ta otsa pole saanud?»

«Miks ta otsa peaks saama? Tä sööb hiiri, haisustki on tunda, et neid on siin mustmiljon.»

Vastikult, kõrvulõikavalt kääksudes avati mingi kauge uks ja me kuulsime aeglast tatsumist, nagu oleks keegi kuiva lapiga põrandat nühkinud. Vaatasime teineteisele otsa. Need olid inimese sammud.

«Kes kurat sealt veel tuleb?» kirus Tšubuk vaikselt, lükkas mu vaheseina taha ja vabastas tasakesi püssi kaitsevinna.

Keegi köhatas, siis krabises paberipahmakas lahtilükatava ukse taga ja tuppa astus lühelдane, helesinises kulunud pidžaamas vanamees, nägu habe-

metüükas, sussid palja jala otsas. Ta vaatas meid imestunult, aga ehmumata, kummardas viisakalt ja ütles kõigutamata rahuga:

«Ja mina mõtlesin, et... kes seal all peaks kõndima? Mõtlesin, et võib-olla tulid talumehed. Aga ei — vaatasin aknast, vankreid pole näha.»

«Mis inimene sa niisugune oled?» küsis Tšubuk uudishimulikult ja võttis püssi õlale.

«Ehk lubate minul enne küsida, kes teie olete?» parandas vanamees niisama vaikselt ja kõigutamatult. «Kui võrd te pidasite vajalikuks visiiti teha, siis olge nii lahked ja tutvustage end peremehele. Muide...» siinkohal keeras ta pea veidi viltu ja libistas uduste hallide silmade pilgu üle Tšubuki, «ma taipan isegi — te olete punased.»

Peremehe alahuul värahtas, nagu oleks keegi seda sikutanud. Kuldhammas välgatas ja kustus nagu kollane tuluke, laud võpatasid ja pühkisid udu ta hallidelt silmadelt. Külalislahke peremehe laia žestiga kutsus vanamees meid endale järgnema:

«Olge nii lahked!»

Vahetasime nõutult pilke ja läksime läbi segipekstud tubade kitsa puutrepi juurde, mis viis teisele korrale.

«Nagu näete, võtan ma vastu üleval,» ütles peremees käigu pealt nagu vabanduseks. «All on, teate, tohuvabohu, kõik koristamata, pole, kes kraamiks, kõik on ära jooksnud, kutsud, aga keegi ei tule. Palun siiapoole!»

Me astusime väikesesse valgesse tuppa. Seina ääres seisis vana, katkine diivan, vedrud väljas, sellel linu asendav rogusk, teki asemel aga auklikuks põlenud, kunagi ilus olnud vaip. Diivani ees seisis kolme jalaga kirjutuslaud, laua kohal rippus puur kanaari linnuga. Kanaari lind oli ilmselt juba ammu hinge heitnud ja lamas toidukausis, jalad taeva poole. Seintelt vahtis vastu mitu tolmust fotot. Nähtavasti oli keegi aidanud peremehel allesjäänud lõhutud mööblitükke üles tassida ja tuba elamiskõlbulikuks teha.

«Palun istuge,» ütles vanamees ja osutas diivanile. «Ma elan ihuüksi, ammuilma pole ühtegi külalist näinud. Vahel harva käivad siin talumehed, toovad süüa, aga korralikke inimesi pole ma ammuilma näinud. Ükskord käis mul külas rooduülem Schwarz. Võib-olla teate teda?... Oh, muidugi, vabandage, te olete ju punased.»

Meilt küsimata läks peremees puhveti juurde, võttis sealt kaks terveksjäänud taldrikut, kaks kahvlit — lihtsa puupeaga köögikahvli ja kentsaka kõvera sabaga dessertkahvli, millel puudus üks haru, — seejärel pätsi rukkileiba ja pooliku rõnga ukraina vorsti.

Tõstnud lonkavale priimusele paksu rasvase tahmakorraga kaetud teekannu, pühkis ta käed jumal teab mis ajast pesemata käterätikuga puhtaks, võttis seinalt naljaka nikerdatud piibu, mis kujutas hambutut, lõugu laiali ajavat inimpeaga sokku, toppis selle mahorkat täis ja istus vedrude kääksatades lagunenud tugitooli. Kõigi nende ettevalmistuste ajal olime meie sõna lausumata diivanil istunud.

Tšubuk müksas mind tasakesi, muigas kavalalt ja koputas endale vaikselt vastu otsaesist.

Taipasin ja muigasin samuti.

«Ammuilma pole ma enam punaseid näinud,» ütles peremees ja tundis huvi: «Kuidas Lenini käsi käib?»

«Pole viga, tänan küsimast, elu ja tervise juures,» vastas Tšubuk tõsiselt.

«Hm, tervise juures...»

Vanamees sorkis traadijupiga haisvat piibunosu ja ohkas.

«Tõsi muidugi, miks ta peakski haigeks jäämal» Ta vaikis ja teatas siis, nagu vastaks meie küsimusele: «Aga mina põen vähehaaval. Öösiti, teate, ei tule und. Ei ole enam endist hingelist tasakaalu. Tõusen mõnikord üles, kõnnin mööda tube — kõik on vaikne, ainult hiired krabistavad.»

«Mida te seal kirjutate?» küsisin ma, märgates laual virna kribulise käekirjaga kaetud paberilehekesi.

«Ei midagi,» vastas ta. «Need on mõtisklused jooksvate päevasündmuste üle. Visandan maailma ümberkorraldamise kava. Ma olen filosoof, teate, ja jälgin rahulikult kõike tekkivat ja mööduvat. Ma ei kaeba millegi üle... ei, mitte millegi üle.»

Vanamees tõusis, heitis kiiresti pilgu aknast välja ning istus uuesti oma kohale.

«Elutormid mööduvad, aga tõde jääb. Jah, jääb,» kordas vanamees veidi erutudes. «Mässe on varemgi olnud, oli Pugatšovi mäss, oli viies aasta, ka siis rüüstati ja põletati mõisaid. Ajaratas veeres, ja kõik, mis laiali oli kantud,

kogunes jälle kokku, ja mis oli purustatud, tõusis uuesti üles nagu fööniks tuhast.»

«Mida te sellega mõtlete? Kas te tahate kõik jälle vana viisi keerata?» prahvas Tšubuk tigedalt ja valvsalt.

Otsese küsimuse peale tõmbus vanamees kössi, naeratas lipitsevalt ja ütles:

«Ei, ei... mis te'nd räägite! Ega ma seda ei mõelnud! Rooduülem Schwarz tahab seda, mitte mina. Ta tahtis kõik lasta tagasi tuua, mis talumehed siit ära vedasid, aga ma keeldusin. Ei ole mul seda tarvis, ütlesin ma talle. Praegu pole niisugune aeg, et selle peale mõelda. Las nad toovad mulle parem vähehaaval söögikraami ja tehku nad minu varandusega, mida tahavad.»

Vanamees tõusis jälle püsti, seisis hetke akna all ja tuli kiiresti laua juurde.

«Mis ma'nd ometi... Teegi on juba keema läinud. Palun tulge nüüd laua äärde sööma.»

Meid polnud tarvis pikalt paluda — leivakoorik krõmpsus meie hammaste all ja isuäratava küüslauguvorsti lõhn kõditas meeldivalt sõõrmeid.

Peremees läks kõrvaltuppa ja me kuulsime, kuidas ta kohmerdas ja mingisuguseid kaste nihutas.

«Veider ätt,» laususin ma tasakesi.

«Veider jah,» nõustus Tšubuk sosinal, «aga... aga miks ta kogu aeg aknast välja vahib?»

Tšubuk pöördus ringi, uuris hoolega tuba ja tema pilk jäi peatuma nurka laotatud vanal kotiräbalal. Ta kortsutas kulmu ja läks akna juurde.

Peremees tuli tuppa tagasi. Käes oli tal pudel, millelt ta pidžaamahõlmaga tolmu pühkis.

«Näete,» ütles ta laua juurde tulles. «Palun! Rooduülem Schwarz käis külas, temast jäi järele. Lubage, ma valan teile konjakit tee sisse. See maitseb mulle endalegi, aga külaliste heaks... külaliste heaks...». Vanamees tõmbas pudelil paberiprundi pealt ja valas vedeliku meie klaasidesse. Ma sirutasin käe klaasi poole, aga Tšubuk tuli kähku laua juurde ja käratas mulle vihaselt:

«Mis sa, kullake, teed? Kas sa ei näe, et klaase ei jätku? Tee vanainimesele ruumi, mis sa laiutad! Küll sa pärast jõuad. Istu, taat, lööme klaasid kokku!»

Ma vaatasin Tšubukile otsa, imestades, miks ta minu peale nii jämedalt käratab.

«Ei, ei!» Vanamees lükkas klaasi eemale. «Küll ma pärast... teie olete ometi külalised...»

«Joo, taat,» kordas Tšubuk ja tõstis klaasi otsustavalt peremehe ette.

«Ei, ei, ärge muretsege,» keeldus vanamees jonnakalt, lükkas klaasi räpakalt eemale ja ajas selle ümber.

Ma istusin oma endisele kohale, aga vanamees läks akna juurde ja tõmbas määrdunud sitskardina ette.

«Miks sa kardina ette tõmbad?» küsis Tšubuk.

«Sääsed,» vastas peremees «Sääsed ei anna asu. Soine koht... igavene hulk on neid põrgulisi siginud.»

«Ah et sa elad üksinda?» küsis Tšubuk järsku. «Mismoodi sa siis üksinda elad?... Kes sul seal nurgas magab?» Ta viipas kotiräbala poole.

Vastust ootamata tõusis Tšubuk, tõmbas kardina eest ja pistis pea aknast välja. Tema järel tõusin ka mina püsti.

Aknast paistsid metsasalud ja lainetavad künkad. Tõustes ja langedes lookles tee kaugusesse; ülal silmapiiril, õhetava taeva taustal oli näha nelja hüplevat punktikest.

«Sääsed!» kähvas Tšubuk jõhkralt, mõõtis kössitõmbunud peremeest põlglikult pealaest jalatallani ja lisas: «Ma näen, sa oled ise paras sääsk. Lähme, Borissl»

Kui me trepist alla jooksime, peatus Tšubuk, võttis taskust tikutoosi, süütas tiku ja viskas selle prahihunnikusse. Suur kuiv paberipahmakas võttis kohe tuld ja leek hakkas põrandal vedelevaid õlgi lakkuma. Veel paar minutit, ja kogu prahti täis tuba oleks olnud leekides. Ent äkitselt mõtles Tšubuk ringi, tallas tule surnuks ja tõmbas mind ukse poole.

«Ei maksa,» õigustas ta end. «Niikuinii saab kõik meile.»

Kümmekonna minuti pärast kihutas põõsastest, kus me peidus olime, mööda neli ratsanikku.

«Ratsutavad mõisasse,» seletas Tšubuk. «Ma sain kohe aru, kui ma nurgas aset nägin, et vanamees ei ela üksi, vaid kellegagi koos. Kas sa märkasid, et ta käis ühtevalu akna juures? Kuni me all tubades kolasime, saatis ta kellegi valgeid kutsuma. Ja teepakkumine kah. See konjak paistis mulle kuidagi kahtlane — võib-olla oli ta sinna mingit rotimürki sisse puistanud? Ei meeldi mulle paljaksröövitud, aga külalislahked mõisnikud, ma ei usalda neid! Mis nägu nad ka ei teeks, aga oma südames on nad ikkagi minu kõige kurjemad vaenlased.»

Ööbisime luhal heinaliste onnis. Öösel puhkes maru ja kallas vihma, aga meil oli sellest ainult hea meel. Onn läbi ei sadanud ja halb ilm lubas meil rahulikult välja magada. Vaevalt hakkas koitma, kui Tšubuk mind üles ajas.

«Nüüd tuleb kordamööda valvata,» ütles ta. «Ma istun juba tükk aega sinu juures. Heidan nüüd väheke pikali ja sina valva. Vahest tuleb keegi. Ja vaata, et sa magama ei jää!»

«Ei, Tšubuk, ma ei jää magama!»

Pistsin pea onnist välja. Mäe all auras jõgi. Eile olime mudasesse soolaukasse kukkudes vööst saadik märjaks saanud, öö jooksul olid riided kuivanud ja keha kattis paks kleepuv porikord.

«Peaks pesema minema,» mõtlesin ma. «Jõgi on siinsamas, astu ainult mäest alla.»

Umbes pool tundi istusin ja valvasin Tšubukit. Kogu aeg kiusas mind tahtmine jõe äärde lipata ja suplemas ära käia. «Mitte kedagi pole näha,» pidasin endamisi aru, «kes peaks nii varasel tunnil siia tulema, lähedal pole ühtegi teed. Ma olen valmis, enne kui Tšubuk jõuab teist külge keerata.»

Kiusatus oli liiga suur, keha kiheles ja sügeles. Võtsin padrunivöö vöölt ja jooksin mäest alla.

Aga jõgi polnud sugugi nii lähedal, nagu mulle oli paistnud, ja kulus vähemalt kümme minutit, enne kui ma kaldale jõudsin. Tõmbasin seljast musta õpilaspluusi, sellesama, mis mul kodust põgenemisel seljas oli olnud, viskasin välitasku, saapad ja püksid hunnikusse ning hüppasin vette. Külm juga käis südamest läbi. Hakkasin summima. Kohe läks soojemaks. Oh, küll oli mõnus! Ujusin tasakesi jõe keskele. Leetseljakul kasvas põõsas. Miski asi oli põõsasse kinni jäänud — kas riideräbal või loputamisel voolust viidud särk. Lükkasin oksad laiali ja võpatasin kohe ehmunult tagasi. Püksisäärt pidi oksa külge jäänud, nägu allpool, hõljus vees inimene. Särk oli tal katki ja keset selga mustendas lai narmendav haav. Kiirete tõmmetega ujusin tagasi kaldale, nagu põgenedes kellegi eest, kes mulle kohe hambad valusasti turja lööb.

Riidesse pannes tundsin hirmujudinaid ja püüdsin mitte vaadata kahara põõsa poole leetseljakul. Kas tuli tugevam laine või olin ma oksi laiali painutades kogemata

laiba lahti päästnud, aga ta hakkas ujuma, vool haaras ta kaasa ja kandis selle kalda poole, kus mina seisin.

Tulise kiiruga püksid jalga tõmmanud, hakkasin pluusi selga kiskuma, et kähku minema joosta. Kui ma pea kaela-august sisse pistsin, oli mahalastu laip juba kalda äärde, peaaegu minu jalgade ette jõudnud.

Karjatasin metsiku häälega, astusin tahtmatult paar sammu ettepoole, komistasin ja oleksin äärepealt jõkke kukkunud. Ma tundsin tapetu ära. See oli üks kolmest haavatust, kelle me olime mesilasse jätnud: see oli meie Mustlaspoiss.

«Hei, noormees!» hüüti mind selja tagant. «Tule õige siia!»

Kolm võõrast tuli otse minu poole. Kahel neist oli püss. Põgeneda polnud mul kuhugi — ees olid nemad, selja taga jõgi.

«Kes sa niisugune oled?» küsis minu käest pikk musta habemega mees.

Ma olin vait, kuna ei teadnud, kes need inimesed on — punased või valged.

«Kes sa oled? Sinuga räägitakse!» kordas ta vihaselt ja rabas mul käest kinni.

«Mis sa temaga õiendad!» ütles teine. «Viime ta külasse, seal uuritakse ilma meietagi välja.»

Kaks vankrit jõudsid meie kohale.

«Anna õige piits!» hõikas habemik ühele küüdimehele, talupojale, kes aralt hobuse kõrvale hoidus.

«Misjaoks?» urises teine pahaselt. «Mis sa piitsaga tahad teha? Vii külasse, küll seal õiendavad.»

«Ega ma peksma ei hakka. Seon tal käed kinni, vaata, missugused silmad tal peas on, kohe teeb putket.»

Mul väänati osavasti käed selja taha ja lükati kerge mükšuga vankri poole:

«Istu peale!»

Tugevad hobused nõksatasid vankri paigast ja traavisid kiiresti suure küla poole, mille valged korstnad helendasid rohelisel mäekingul.

Vankris istudes lootsin ma veel, et minu kinnivõtjad on partisanid mõnest punasest väesalgast, et kohapeal tehakse kõik selgeks ja mind lastakse otsemaid vabaks.

Küla serval hüüdis tunnimees põõsastest:

«Kes sealt tuleb?»

«Omad . . . külavanem,» vastas habemik.

«Ahaa!... Kus sa käisid?»
«Taludest küüdivankreid toomas.»
Hobused sööstsid paigalt ja kihutasid tunnimchest mööda. Ma ei jõudnud õieti näha tema rõivaid ega nägu, kuna kogu mu tähelepanu oli pööratud tema õlgadele. Õlgadel olid pagunid.

9

Sõdureid polnud tänaval liikumas — arvatavasti nad magasid.
Kiriku ees seisis mitu kaarikut ja Punase Risti kummvankrit, väliköögi juures lõhestasid unised kokad tulehakatuseks pilpaid.
«Viin staapi?» küsis küüdimees külavanemalt.
«Võiks ju viia. Aga tema kõrgeausus vist magab veel. Ei maksa teda tühipalja põngerja pärast tülitada. Vii seniks arestikambrisse.»
Vanker peatus väikese, madala, trellitatud akendega majalobudiku ees. Mind lükati ukse poole. Külavanem kobas kiiruga mu riideid ja võttis ära välitasku. Uks paugatas, lukuvedru klõpsatas kinni.
Esimesel, peaaegu füüsilist valu tekitava paanilise hirmu hetkel mõtlesin ma, et olen lõplikult kadunud, et mul pole enam vähimatki pääsemislootust. Päike kerkib kõrgemale, tema kõrgeausus, keda külavanem oli maininud, ärkab üles, kutsub mu välja ja siis tuleb surm, siis tuleb lõpp.
Istusin pingile, toetasin pea aknalauale ja jäin tuimalt, midagi mõtlemata konutama. Meelekohtades peksis veri, otsekui vasaraga ja nagu katkisel grammofoniplaadil keerles peas üks ja seesama mõte: «Lõpp, lõpp, lõpp...» Ogaruseni tiirelnud, sattus mõte mingist hääletust tõukest õigele soonele ja hakkas metsiku kiiruga edasi tormama.
«Kas ma tõesti kuidagi ei pääse? Kui rumalasti ma sisse kukkusin! Võib-olla õnnestub mul põgeneda? Ei, põgeneda ei õnnestu. Võib-olla vallutavad punased küla ja jõuavad mind päästa? Aga kui nad ei tule? Või tulevad pärast, kui on juba hilja? Võib-olla... Ei, midagi ei või olla, midagi ei tule välja,» mõtlesin ma.
Akna tagant möödus kari. Tihedas tropis, turjade õõtsudes sibasid lambad, kitsed määgisid ja tilistasid kellu-

kesi, plaksus karjase piits. Väike vasikas kargles naljakalt ja püüdis jooksu pealt lehma udarat haarata.
Häirimatu külaidüll toonitas veelgi minu ränka olukorda, hirmule lisandus ja surus selle koguni hetkeks tagaplaanile kibe ülekohus: nii ilus hommik... kõik elavad, isegi lambad, igal pool elatakse, aga mina pean suremal
Ja nagu seda sageli juhtub, kerkis segaste mõtete tohuvabohust, rumalate ja teostamatute plaanide seast esile õks ütlemata lihtne ja selge mõte, just seesama, mis oli kõige enesestmõistetavam ja oleks õigupoolest pidanud mulle kõigepealt pähe turgatama.
Ma olin niivõrd harjunud, et ma olen punaarmeelane ja proletaarse väesalga sõdur, et mul hetkekski ei tekkinud kahtlust, kas minu kuuluvus punaväkke oli iseendastki selge või nõuab see mingit tõestamist. Seda tõestada või eitada tundus mulle niisama tarbetu kui seletada võõrale inimesele, et mu juuksed on valged, aga mitte mustad.
«Oot-oot,» ütlesin ma endale, päästvast mõtteniidist rõõmuga kinni haarates. «Niimoodi... ma olen punane. Seda tean mina, aga kas on mingit tundemärki, mille järgi ka nemad seda teada saaksid?»
Järele mõelnud, jõudsin kindlale veendumusele, et niisuguseid tundemärke ei ole. Punaarmeelase dokumente mul ei olnud. Halli, tähekesega sõduripapaaha olin ma kaotanud, kui kordonist põgenesin. Tookord jäi maha ka sinel. Katkine püss vedeles metsas, padrunivöö olin enne suplemaminekut onni juurde jätnud. Seljas oli mul must õpilaspluus. Vanuse järgi ei võinud ma veel sõdur olla. Ja mis veel?
Ah jaa! Väike mauser, mis oli mul põues peidus, ja mis veel? Lugu sellest, kuidas ma jõekaldale sattusin. Aga mausri võib ahju alla peita ja loo... loo võib ka välja mõelda.
Et ma end sisse ei mässiks, otsustasin asja uue nime, perekonnanime, vanuse ja sünnikoha väljamõtlemisega mitte keerulisemaks ajada. Otsustasin jääda iseendaks, see tähendab Boriss Gorikoviks, Arzamassi reaalkooli viienda klassi õpilaseks, kes koos onuga (et mitte segi ajada, meenutasin oma onu) sõitis Harkovisse tädi juurde (tädi aadress jäi onu kätte). Teel jäin onust maha, mind tõsteti loata ja dokumentideta sõitmise pärast (need olid onu

käes) rongilt maha. Siis otsustasin ma piki raudteetammi edasi minna, et järgmises jaamas rongile istuda. Siin aga lõppesid punaste valdused ja algas valgete maa-ala. Kui küsitakse, kust ma tee peal süüa sain, ütlen, et külades anti. Kui küsitakse, miks ma Harkovisse lähen, kui ma tädi aadressi ei tea, ütlen, et saan teada aadressilauast. Kui öeldakse: «Mis kuradi aadressilaud seal praegu võib olla?», siis teen imestanud näo ja ütlen, et miks ei või, et meie Arzamass on ükskord närune linn, aga isegi seal on aadressilaud olemas. Kui küsitakse: «Kuidas su onu lootis, et ta punaselt Venemaalt valgesse Harkovisse pääseb?», ütlen, et minu onu on osav seli ja talle on tühiasi üle piirigi minna, kõnelemata veel Harkovist. Aga mina ... ei, mina ei ole nii osav, mina ei oska mitte kuidagi. Selle koha peal tuleb nutma hakata. Mitte just sorinal, aga nii, et nad näeksid, kui kurb ma olen. See on esialgu kõik, ülejäänu selgub kohapeal.

Võtsin mausri välja, kavatsesin ta ahju alla peita, aga otsustasin ümber. Isegi kui mind vabaks lastakse, ei saa ma teda siit enam kätte. Toas oli kaks akent — üks avanes tänavale, teine kitsa põiktänava poole, kus jalgraja ääres kasvasid suured nõgesepõõsad. Võtsin põrandal vedeleva paberitüki, keerasin mausri selle sisse ja viskasin tihedasse nõgesepuhmasse. Samal hetkel oli trepilt kuulda kolistamist. Toodi veel kolm inimest: kaks talumeest, kes olid küüdikorrast pääsemiseks hobuseid varjanud, ja poisike, kes oli varastanud — ma ei taipa, mispärast — kuulipildujakaarikult tagasilöögivedru. Poissi oli kõvasti pekstud, aga ta ei oianud, ainult lõõtsutas raskelt, nagu oleks ta jälitajate eest joostes põgenenud.

Selle aja sees oli külatänav elavaks muutunud. Staapi tulid sõdurid, hirnusid hobused, kolksusid katelokid väliköögi juures. Sidemehed kerisid telefonitraati rullidele. Taktis, ühte jalga, marssisid tähtsa moega allohvitseri juhtimisel kas tunnimehed postile või vahtkond valvesse.

Jällegi kriiksatas lukk ja ukse vahele ilmus sõduri peanupp. Sõdur jäi lävel seisma, võttis taskust kortsunud lehe, heitis sellele pilgu ja hüüdis kõva häälega:

«Kes on Vaald, või mis ta'nd oligi? Tule välja!»

Vaatasin oma naabreid, need mind — keegi püsti ei tõusnud.

«Vaald ... Noh, kes on Vaald?»

«Juri Vaald!» jahmusin ma — mulle tulid meelde pabe-

rid, mis ma olin voodri vahelt leidnud ja hiljutiste sündmuste keerises unustanud. Valikut mul ei olnud. Tõusin ja komberdasin ukse poole.

«Nojah, selge,» taipasin ma. «Nad leidsid paberid ja arvavad, et ma olen see ... tapetu. Oh, kui täbar lugu! Kui meeldiv ja lihtne oli minu esialgne plaan, ja kui kergesti võin ma nüüd segi minna ja vassima hakata. Aga pabereid maha salata ka ei saa. Siis tekib kohe kahtlus — kust ma dokumendid sain, milleks mul neid vaja oli?» Peensusteni läbimõeldud lugu, kuidas ma osava onuga tädi juurde sõitsin, oli peast nagu pühitud ... Mul tuli kiiruga midagi uut välja mõelda. Aga mida sa hing mõtled? Tuleb nähtavasti sealsamas nuputada.

Ajasin selja sirgu ja püüdsin naeratada. Kui raske on mõnikord lõbus näida, kui vägisi naerule kistud huuled vastu sinu tahtmist värisevad ja tõmblevad, nagu oleksid nad kummist!

Staabitrepilt tuli alla pikk eakas kaptenipagunitega ohvitser. Tema kõrval kõmpis külavanem nagu peksasaanud koer. Mind märgates jäi külavanem seisma ja laiutas käsi: vabandage väga, see oli eksitus.

Ohvitser kähvas midagi külavanemale, see nikutas orjalikult pead ja sörkis tänavat pidi minema.

«Tere, sõjavang,» lausus kapten raasike pilkavalt, aga mitte vihaselt.

«Tervist, härra kapten!» vastasin ma nii, nagu meid oli õpetatud reaalkoolis riviõppuse tundides.

«Võid minna,» laskis ohvitser minu saatja ära ja surus mu kätt. «Kuidas sa siia said?» küsis ta kavala muigega ja võttis paberossi. «Tulid isamaad ja kodu kaitsma? Ma lugesin kirja polkovnik Korenkovile, aga sellega pole sul enam midagi peale hakata, polkovnik sai juba kuu aega tagasi surma.»

«Ja väga hea, et ta surma sai,» mõtlesin ma.

«Lähme minu poole. Miks sa külavanemale midagi ei öelnud? Sellepärast sul istuda tuligi. Jõudsid omade juurde ja pisteti kohe arestikambrisse!»

«Ma ju ei teadnud, kes ta niisugune on. Paguneid tal ei olnud, talumees nagu iga teinegi. Arvasin, et ta on punane. Räägitakse, et need pidavat siin ringi hulkuma,» pressisin ma endast vaevaga välja ja mõtlesin ühtaegu, et ohvitser on nähtavasti hea inimene, aga mitte eriti tähele-

panelik, sest muidu oleks ta minu ebaloomulikust ilmest kohe taibanud, et ma pole see, kelleks ta mind peab.

«Ma olin sinu isaga tuttav,» ütles kapten. «Ükskord ammu, seitsmendal aastal käisin Ozerki manöövrite ajal teil külas. Sa olid siis päris pisike põnn, ainult mingi udune sarnasus on säilinud. Ega sina mind ei mäleta?»

«Ei,» vastasin ma vabandavalt, «ei mäleta. Manöövreid natuke mäletan, aga tookord oli meie pool palju ohvitsere.»

Kui mul poleks olnud seda «udust sarnasust», mida kapten mainis, ja kui tal oleks tärganud kas või pisimgi kahtlus, oleks ta paari küsimusega isa või kadetikorpuse kohta võinud mu täielikult paljastada.

Aga ohvitseril ei tekkinud kahtlust. See, et ma külavanemale ei öelnud, kes ma olen, tundus väga usutav, ja kadetikorpuste kasvandikud põgenesid tol ajal Venemaalt Doni äärde lausa karjakaupa.

«Sul on vist kõht tühi? Pahhomov!» hüüdis ta sõdurit, kes samovari hõõgvele lõõtsus. «Mis sul süüa on anda?»

«Kanapoeg, teie kõrgeausus. Kohe läheb samovar keema ... ja papinaisel on tainas valmis, varsti on kakud küpsed.»

«Kanapoeg! Mis meile kahele kanapojast jätkub! Anna veel midagi.»

«Eilseid vareenikuid võiksin, teie kõrgeausus, sularasva ja kõrnestega soojendada.»

«Anna vareenikud, anna kanapoeg, aga kähkul»

Kõrvaltoas helises telefon.

«Teie kõrgeausus, rooduülem Schwarz palub telefoni juurde.»

Kapten jagas rooduülem Schwarzile korraldusi rahuliku ja kindla baritoniga.

Kui ta telefonitoru ära pani, küsis keegi, nähtavasti ka ohvitser, kapteni käest:

«Mida Schwarz Begitševi salgast uuemat teada on saanud?»

«Siiamaani ei midagi. Eile käis kaks punast Kustarevski mõisas, aga kinni nabida ei õnnestunud. Ah jah! Viktor Iljitš, kirjutage raport, et Schwarzi luureandmetel püüab Šebalovi salk punaväe poolt kaetud piirkonnas polkovnik Žihharevist mööda lipsata. Tuleb takistada, et nad Begitševiga ei ühineks ... Nojah, noormees, lähme hommikust

sööma. Sööte, puhkate, siis vaatame, kuidas ja kuhu teid panna.»

Olime just laua taha istunud, tentsik tõi lauale liua auravate vareenikutega, kanapoja, mis oma mõõtmeilt meenutas pigem kopsakat kukke, ja panni särisevate kõrnestega, olin just jõudnud käe puulusika järele sirutada ja mõelda, et saatus on minu peale nähtavasti armu heitnud, kui värava juurest kostis müra, hääli ja sõimu.

«Teie juurde, teie kõrgeausus,» teatas tentsik tagasi tulles, «toodi üks punane püssiga. Püüti kinni onnist Zabelennõi luhalt. Kuulipildurid läksid heina niitma, tema magas onnis, püss ja granaat kõrval. Võtsid ja sidusid ta kinni. Käsite tuppa tuua?»

«Tooge pealegi ... Ainult mitte siia. Oodake kõrvaltoas, kuni ma söönud olen.»

Jällegi kostis sammumüdinat, püssipärad kolksusid.

«Siia!» hõikas keegi teispool seina. «Istu pingile, ja mütsi võta peast ära — kas sa ei näe, et ikoonid toas on!»

«Sa päästa mul enne käed lahti, siis karju minu peale!»

Mul jäi suu lahti, jahtunud vareenik plumpsatas kaussi tagasi. Tundsin vangi häälest ära – see oli Tšubuk.

«Mis on, kõrvetasid suu ära?» küsis kapten. «Mis sa kiirustad! Aega on, söö rahulikult kõht täis.»

On raske kujutleda seda pinevat, piinavat tunnet, mis mind haaras. Et mitte kahtlust äratada, pidin olema reibas ja rahulik. Vareenikud kleepusid mu! suulakke nagu saviplõnnid. Selleks et suutäit krampitõmbunud kurgust alla saada, oli vaja kõik oma jõud kokku võtta. Ent kapten oli veendunud, et ma olen väga näljane, pealegi olin ma ise enne hommikusööki seda talle kinnitanud. Nüüd pidin vägisi kugistama. Liigutasin masinlikult puiseid lõualuid, torkisin rasvast tilkuvaid lihatükke hajameelselt kahvli otsa ning tundsin end masendatuna ja murtuna, süüdlasena Tšubuki ees. Omavoliliselt, tema hoiatusest hoolimata olin ma suplema läinud. Mina olin süüdi, et kuulipildurid ta vangi võtsid. Mina olin süüdi, et minu kõige parem seltsimees, kõige kallim inimene une pealt kinni võeti ja vaenlase staapi toodi.

«Tohoh, kullake, mulle paistab, et sa lausa magad,» kuulsin otsekui maa alt kapteni häält. «Torkab kahvli ja vareeniku suhu, aga endal on silmad kinni. Mine heida pikali ja puhka! Pahhomov, näita, kus heinad on!»

Ma tõusin ja läksin ukse poole. Nüüd tuli mul minna läbi telegrafistide toa, kus istus vangistatud Tšubuk.

See oli raske silmapilk.

Tuli nii teha, et hämmastunud Tšubuk mind ühegi liigutuse ega hüüatusega välja ei annaks. Tuli talle mõista anda, et ma püüan tema päästmiseks teha kõik, mis võimalik.

Tšubuk istus, pea rinnal. Ma köhatasin. Tšubuk tõstis pea ja tõmbus võpatades tagasi.

Aga veel enne, kui ta selg seina puudutas, sai ta endast võitu, lämmatas ja neelas alla tahtmatult huultele kerkiva hüüatuse. Tõstsin sõrme suu ette, nagu hoiaksin köha tagasi, aga kui Tšubuk kiiresti silmi pilgutas, minule ja siis minu järel sammuvale tentsikule otsa vaatas, sain ma aru, et Tšubuk ei taibanud siiski mitte kui midagi ja arvab, et mina olen samuti kahtluse all ja areteeritud ning püüan end välja rääkida. Tema pilk julgustas mind: «Ole tubli, ära karda! Mina sind välja ei anna.»

Kogu see sõnatu märguandmine kestis nii lühikest aega, et seda ei märganud keegi. Läksin tuikudes uksest välja.

«Siia, palun,» viipas tentsik väikese kuuri poole maja seina ääres. «Seal on heinad ja tekk. Ainult uks pange enda järel kinni, muidu ronivad põrsad sisse.»

10

Surusin pea nahkpatja ja jäin liikumatult lamama. «Mida nüüd teha? Kuidas päästa Tšubukit? Kuidas ma saaksin teda aidata põgenema? Mina olen süüdi, mina pean mingi pääsetee leidma, aga selle asemel istun ja puugin vareenikuid ning Tšubuk peab minu pärast oma elu andma,» ahastasin.

Aga ma ei osanud midagi välja mõelda.

Pea huugas, põsed õhetasid ja aegamööda valdas mind palavikuline vaev. «Kas ma käitun ausalt? Võib-olla peaksin minema ja kõigile teatama, et mina olen ka punaarmeelane, Tšubuki seltsimees, ja tahan tema saatust jagada?» Lihtne ja üllas mõte vaimustas mind. «Õigus,» sosistasin ma, «niimoodi lunastaksin vähemalt oma tahtmatu süüteo.» Seejärel tuli mulle meelde kunagi loetud jutt Prantsuse revolutsioonist, kus ausõna peale vabastatud poiss tuli vaenlase ohvitseri juurde tagasi, et teda

maha lastaks. «Muidugi,» keelitasin ja veensin ennast õhinaga, «otsemaid tõusen püsti, lähen välja ja räägin kõik ära. Las siis kapten ja sõdurid näevad, kuidas punased surra oskavad. Ja kui mind seina äärde pannakse, hüüan ma: «Elagu revolutsioon!» Ei... mitte nii. Kõik hüüavad seda. Ma hüüan: «Needus timukatele!» Ei, ma ütlen...»

Üha enam oma süngest ning õilsast otsusest elevusse sattudes, üha enam end takka õhutades jõudsin ma sellisesse seisundisse, kus teod hakkavad oma esialgset mõtet kaotama.

«Tõusen püsti ja lähen välja!» Tõusin heintel istukile. «Aga mida ma siis lõpuks hüüan?»

Siinkohal hakkasid mõtted keerlema nagu tuledes särav karussell, peast vilksatasid läbi ja kadusid totrad, sobimatud laused, ja selle asemel et oma elu viimast lauset välja mõelda, tuli mulle teadmata miks meelde hoopis vana mustlane, kes oli Arzamassis käinud pulmades flööti mängimas. Mulle tuli meelde veel hulk muidki asju, millel polnud vähimatki seost sellega, mida ma antud hetkel püüdsin mõelda.

«Tõusen püsti...» mõtlesin ma. Aga heinad ja tekk hoidsid mu jalgu kinni nagu sitke, kleepjas kitt.

Siis sai mulle selgeks, miks ma püsti ei tõuse. Ma lihtsalt ei tahtnud tõusta. Mõtisklused hüüdest enne surma ning mustlasest — kõik oli ainult ettekääne, et saatuslikku hetke edasi lükata. Mida ma ka poleks öelnud, kuidas ma ka poleks end üles kruvinud, mul polnud vähimatki tahtmist ennast ise üles anda ja seina äärde minna. Kui olin sellele äratundmisele jõudnud, panin pea alandlikult padjale tagasi, võrdlesin end kangelasliku poisikesega kaugest Prantsuse revolutsioonist ja puhkesin oma tühisuse pärast hääletult nutma.

Laudsein, mille vastas seisis heinavirn, kõmises. Keegi oli toas mingi raske asja, kas püssipära või pingiga vastu seina löönud. Sealtpoolt kostis hääli.

Väledalt nagu sisalik roomasin ma otse seina äärde, surusin kõrva vastu laudu ja tabasin poole pealt kapteni lause:

«... seepärast pole mõtet udu ajada. Seda kehvemini sul läheb. Mitu kuulipildujat teil salgas on?»

«Kehvemini ei saa enam minna, ja miks ma peaksingi puiklema,» vastas Tšubuk.

«Mitu kuulipildujat teil on, küsin ma?»

«Kolm... kaks maksimit, üks kolt.»

«Meelega valetab,» taipasin ma. «Meil on salgas üksainuke kolt.»

«Nõnda. Ja palju teil kommuniste on?»

«Kõik on kommunistid.»

«Tõega kõik? Ja sina oled ka kommunist?»

Vaikus.

«Kas sina oled ka kommunist? Sinu käest küsitakse!»

«Mis sest ilmaaegu küsida? Pilet endal peos ja küsib!»

«Pea suu! Näha on, et sa oled ideeline. Seisa sirgelt, kui ohvitser sinuga kõneleb! Kas sina käisid mõisas?»

«Mina jah.»

«Kes sinuga kaasas oli?»

«Seltsimees... Üks juudipoiss.»

«Juut? Kus ta praegu on?»

«Põgenes ära... kuhugi.»

«Mis suunas?»

«Vastupidises suunas.»

Kõlas mingi mürts, taburet kolises, ja bariton venitas:

«Ma sulle näitan «vastupidises suunas»! Ma saadan su enese kohe vastupidisesse suunda!»

«Mis te peksate, andke parem kohe käsk, et oleks lõpp,» kostis Tšubuki hääl vaiksemalt kui enne. «Kui meie omad oleksid teid kinni võtnud, teie kõrgeausus, oleks teile paar korda vastu vahtimist antud ja kohe seina äärde viidud. Minu olete kantsikuga üleni vorbiliseks peksnud, ise veel haritud inimene.»

«Mi-is?... Mis sa ütlesid?» karjatas kapten heleda, kriiskava häälega.

«Ma ütlesin, et pole vaja inimest ilmaasjata piinata!»

Sekkus tuttav hääl:

«Härra polgukomandör, telefon!»

Kümmekond minutit valitses seina taga vaikus. Seejärel hõikas tentsik Pahhomov trepilt:

«Käskjalg! Mussabekov!... Ibragiška!...»

«No-oh?» vastati laisalt vaarikapõõsastest.

«Kuhu sa kuramus kadusid? Sadulda kaptenile täkk.»

Seina tagant kostis jälle bariton:

«Viktor Iljitš! Ma lähen staapi... Tagasi tulen arvatavasti öösel. Helistage Schwarzile, et ta võtaks kohe ühenduse Žihhareviga. Žihharev kandis ette, et Begitševi ja Šebalovi salk on kõrgustikul ühinenud.»

«Aga mis selle mehega teha?»

«Sellega... selle võib maha lasta. Või ei — las olla, kuni ma tagasi tulen. Meil on veel üht-teist rääkida. Pahhomov,» kõrgendas kapten häält, «kas hobune on valmis? Anna mulle binokkel. Ah jaa! Kui see poiss ärkab, anna talle süüa. Mulle pole lõunat vaja jätta. Ma söön seal.»

Läbi pragude nägin käskjalgade musti papaahasid mööda vilksatamas. Hobuste kabjad patsutsid pehmes tolmus. Läbi prao nägin ka, et valvurid viisid Tšubuki samasama majalobudiku juurde, kus ma hommikul olin kinni istunud.

«Kapten tuleb hilja tagasi,» mõtlesin ma, «tähendab, et järgmine kord viiakse Tšubuk ülekuulamisele öösel.»

Nõrk lootuskiir tõi mulle natuke kergendust.

Mina olen siin vabaduses... Mind ei kahtlustata milleski, veel enam — ma olen kapteni külaline. Ma võin takistamatult käia, kus tahan, ja kui hämardub, longin nagu jalutades jalgrada pidi tagumisest aknast mööda. Tõstan mausri üles ja pistan trellide vahelt sisse. Sõdurid tulevad öösel Tšubukile järele. Ta läheb trepile, ja kuna nad peavad teda relvituks, võib ta nad mõlemad tappa, enne kui ükski jõuab püssi palgesse tõsta. Ööd on praegu pimedad — hüppad paar sammu kõrvale ja oledki silmist kadunud. Kui mul ainult õnnestub mausrit aknast sisse pista — aga see ei tohiks raske olla. Hoone on kivist, trellid tugevad, seepärast pole valvuril muret, et keegi saaks läbi akna põgeneda, ja ta istub trepi ees ning valvab ust, ainult aeg-ajalt kõnnib majanurgani, vaatab ringi ja läheb jälle tagasi.

Astusin kuurist välja. Et pisarate jälgi kaotada, valasin terve kopsikutäie külma vett endale pähe. Tentsik andis mulle kruusi kalja ning küsis, kas ma süüa tahan. Ütlesin, et ei taha, läksin tänavale ja istusin muldrikule.

Trellidega aken, mille taga Tšubuk istus, vahtis mulle üle laia tänava vastu nagu must auk.

«Tore oleks, kui Tšubuk mind märkaks,» mõtlesin ma. «Tal tekiks lootus, et kui ma kord vaba olen, siis katsun ka teda päästa. Mida teha, et ta välja vaataks? Hüüda ei või; kui ma käega vehin, siis märkab tunnimees... Ahaa! Nii saab küll. Nii nagu ma kunagi lapsepõlves Jaška Zuckersteini aeda või tiigi äärde kutsusin.»

Jooksin tuppa, võtsin seinalt väikese reisipeegli ja läksin tagasi muldrikule. Alguses uurisin hoolega vistrikku,

mis mul otsaette oli tekkinud, seejärel lasksin päikesekiire nagu kogemata vastasmaja katusele langeda ja juhtisin valguslaigu sealt hiljukesi musta aknatühemikku. Tunnimees, kes trepil istus, ei võinud läbi akna toaseinale langevat heledat kiirt näha. Hoidsin peegli paigal, katsin ta käega, võtsin käe eest, ja tegin nii mitu korda.

Minu plaan, rajatud sellele, et areteeritu tunneb huvi hämaras toas välgatava valguse vastu, osutus õigeks. Järgmisel hetkel ilmus aknale, minu päikeseprožektori kiirtesse inimkogu. Välgutasin veel paar korda, et Tšubuk näeks, kustpoolt kiir tuleb, panin peegli ära, tõusin püsti, nii pikk kui ma olin, ja tõstsin käe üles, mis sõjaväe signaalide keeles oli ikka ja alati tähendanud: «Tähelepanu! Valmis olla!»

Trepi ette tulid kaks sihvakat junkrut tolmustes nokata mütsides, karabiinid uhkelt põiki seljas, ja küsisid kaptenit. Kapteni asetäitja nooremohvitser tuli nende juurde. Junkrud andsid au ja üks ulatas talle ametliku kirja.

«Polkovnik Žihharevilt.»

Muldrikul istudes kuulsin telefonihelinat — nooremohvitser püüdis kangekaelselt polgu staabiga ühendust saada. Neli sõdurit, kes olid polkudest sidemeesteks saadetud, tormasid staabist välja ning traavisid mööda kal sõdurisammul igaüks ise küla serva. Natukese aja pärast lükati külaväravad ristseliti lahti ja kümme musta kasakat kihutasid ajuga majade vahelt välja. Kiirus ja täpsus, millega staabi poolt antud korraldusi täideti, üllatasid mind ebameeldivalt.

Koolitatud junkrud ja drillitud kasakad, kes koondsalka kuulusid, ei sarnanenud meie vaprate, aga lärmakate ja halvasti distsiplineeritud meestega.

Päike oli alles pooles õhtus, kuid minul ei jätkunud enam kannatust paigal istuda. Ettevalmistustest ja üksikutest lausekatkenditest olin taibanud, et salk läheb öösel rünnakule. Et aega pimeduse saabumiseni parajaks teha ja ühtlasi veidi ringi vaadata, jalutasin ma läbi küla ja jõudsin tiigi juurde, kus kasakad hobuseid ujutasid. Hobused korskasid, nende kabjad vajusid plartsudes tümasse mudapõhja. Sogane seiskunud vesi voolas soojade niredena üle loomade läikiva pringi naha.

Kaldal raius paljas habemik kasakas, rist kaelas, mõõgaga tihedat remmelgavõsa.

Mööka üles tõstes pigistas kasakas huuled kokku, ja kui ta mõõga langetas, pääses ta rinnust lühike ohe, seesama ebamäärane häälitsus, mida võib kuulda lihunike suust, kes kirvega loomakeret tükeldavad: õõh... õõh...

Läikivaks ihutud tera all langesid jämedad oksad nagu rohukõrred. Satuks praegu ta mõõga ette vaenlase käsi — lendaks see otsast. Satuks talle ette punaarmeelase pea — lööks ta selle õlgadelt üheainsa hoobiga.

Ma olin näinud kasakamõõga jälgi: nagu polekski surmatoov hoop antud sadulast ega ahtakese mõõgateraga, vaid kirvega tapapakul, rahuliku, hoolsalt sihtiva timuka poolt.

Kuulnud kellahelinat, mis kutsus õhtusele jumalateenistusele, lõpetas kasakas võsa raiumise. Ta pühkis halli kalevist jalarätiga kuumaks läinud tera puhtaks, pistis mõõga tuppe ja lõi ähkides risti ette.

Kitsast teerada mööda üle kartulipõllu jõudsin ma allika juurde. Jääkülm vesi voolas rõõmsa vulinaga sammaldunud puurennist. Pehastanud puuristilt vaatas alla luitunud silmadega, roostetanud ikoon. Ikooni all võis uduselt ära lugeda noaga lõigatud kirja:

«Kõik ikoonid ja pühakud on peltus.»

Hakkas hämarduma. «Veel pool tundi,» mõtlesin ma, «siis võin maja taha hiilida.» Otsustasin minna külast välja, üle maantee ja sealt mööda jalgrada tagasi trellitatud akna alla. Mul oli hästi meeles, kuhu mauser oli kukkunud. Valge paber paki ümber oli läbi nõgesepuhma veidi helendanud. Otsustasin, et ma tõstan käigu pealt mausri üles, pistan läbi trellide ja lähen edasi, nagu poleks midagi juhtunud.

Keerasin ümber nurga ja leidsin end lagedalt väljalt. Nägin trobikonda sõdureid ja sattusin ootamatult silm silma vastu kapteniga.

«Mis sina siin luusid?» imestas ta. «Või tulid ka pealt vaatama? Eks see ole sulle veel uudiseks.»

«Kas te olete juba tagasi jõudnud?» pressisin ma, keel sõlmes, suust tobeda küsimuse, taipamata, millest ta õieti räägib.

Äkki kostev käsklus pani meid ümber pöörduma. Ja see, mida ma nägin, sundis mind kramplikult kapteni varrukast kinni haarama.

Paarkümmend sammu eemal seisis viis sõdurit, püssid käes, tühja savimaja seina äärde seatud mehe vastas.

Mees seisis paljapäi, käed selja taha seotud, ja vaatas üksisilmi meie poole.

«Tšubuk,» sosistasin ma ja mu põlved läksid nõrgaks.

Kapten pöördus üllatunult ümber ja asetas nagu rahustamiseks käe mulle õlale. Tšubuk vaatas ainiti minu otsa, ei paistnud kuulmagi käsklust, mille peale sõdurid püssid palgesse tõstsid, ajas selja sirgu, vangutas põlastavalt pead ja sülitas.

Siis sähvatas välk ja raksatas pauk, nagu oleks mu pea vastu suurt türgi trummi löödud...

Tuikuma hakates rebisin ma lahti kapteni manseti ja prantsatasin maha.

«Kadett,» ütles kapten kurjalt, kui ma teadvusele olin tulnud, «mida see siis tähendab! Preilike... kalts! Mis sa tükid vahtima, kui sa välja ei kannata! Nii ei saa ometi, sõber,» lisas ta leebemalt, «ise veel tulid sõdima!»

«See tuleb harjumatusest,» tähendas sõduritele käskluse andnud leitnant tikku tõmmates ja suitsu põlema pannes. «Ärge tehke sellest väljagi. Mul on roodus üks kadett telefonist. Alguses nuttis öösiti ema järele, nüüd on nagu möirgaja lõukoer. Aga see oli vahva mees,» lisas ohvitser viiksemalt. «Seisis nagu vahipostil, ei häbistanud ennast. Ja sülitas koguni!»

II

Tõin ära oma mausri, pistsin tasku kapteni vankril vedelnud granaadi ja põgenesin valgete juurest selsamal ööl, esimese viieminutilise peatuse ajal.

Sõgedas hoolimatuses marssisin ma kogu öö põhja poole, puhkamata ning ohtlikelt teedelt kõrvale pööramata. Varjudest mustendavad võserikud, pilkased orud ning sillad — kohad, kus ma igal muul ajal oleksin kõrvu teritanud, kartnud mõne varitsussalgaga kokku põrgata või kust oleksin ringiga mööda läinud, — igalt poolt tormasin ma nüüd umbnelja läbi, ootamata ja uskumata, et võiks juhtuda midagi veel kohutavamat kui see, mis oli toimunud viimaste tundide vältel.

Rühkisin edasi, püüdes mitte mõelda, mitte meenutada, peas keerlemas üksainuke soov — jõuda kiiremini omade juurde.

Järgmisel päeval magasin nagu unerohu all keskpäevast hilisõhtuni väikeses tihnikus, põõsaste varjus; öösel

tõusin ja läksin edasi. Valgete staabis kuuldud juttude põhjal oli mul umbes teada, kuskohast tuleb omi otsida. Nad pidid juba päris ligidal olema. Ent asjatult ekslesin poole ööni ringi mööda rajakesi ja metsateid — keegi ei pidanud mind kinni.

Metsapimeduses tuikas rahutu elu, väsimatult vidistasid linnud, krooksusid konnad ja pinisesid sääsed. Tähekirjalise taevakummi all kahisesid ärevalt tihedad puuladvad, ööhõlmas lõhnasid lämbelt kannikesed ja tarnad.

Mind haaras ahastus. Kuhu ma lähen, kust ma neid otsin? Jõudsin nõlvakule, kus kasvas kahar tammik, ja viskusin surmväsinult lõhnavale ristikheinale. Niiviisi lamasin hulk aega, ja mida kauem ma järele mõtlesin, seda kindlamalt, nagu must kaan, haakus mu teadvusse arusaamine eksitusest, mis oli toimunud. See olin mina, kelle poole Tšubuk sülitas, mina, mitte ohvitser. Tšubuk ei taibanud midagi, tal polnud aimugi kadeti dokumentidest, ma olin unustanud talle rääkida. Alguses mõtles Tšubuk, et ma olen vang nagu temagi, aga kui ta nägi mind muldrikul istumas ja eriti hiljem, kui kapten mulle sõbralikult käe õlale pani, siis mõtles ta kindlasti, et ma olen valgete poole üle jooksnud. Millegi muuga poleks Tšubuk osanud seletada hoolitsust ja tähelepanu, mida valge ohvitser minu vastu üles näitas. Süljelarakas, mis oli viimasel hetkel minu poole lennanud, põletas mind nagu väävelhape. Ja veel rohkem rusus mind teadmine, et midagi ei saa enam heaks teha, sest pole enam, kellele seletada ja oma süütust tõestada, ja et Tšubukit pole enam olemas, teda ei ole ei täna, ei homme ega mitte iialgi...

Põlgasin iseennast parandamatu teo pärast heinamaal ning tusk ahistas üha valusamini mu südant. Läheduses polnud ühtegi hingelist, kellele ma oleksin võinud oma muret kurta ja kõik ära rääkida. Vaikus. Ainult lindude sirin ja konnade krooksumine.

Tigedusse iseenda vastu segunes viha vastiku, talumatu vaikuse vastu. Solvatuna, kahetsevana ja tigedana kargasin ägedas raevuhoos püsti, tõmbasin taskust granaadi, kiskusin kaitse lahti ja virutasin ta täie hooga rohelisele aasale, lillede, paksu ristikheina ja kastemärgade kellukeste keskele.

Granaat lõhkes sellise kärgatusega, nagu ma olin tahtnudki, — raksatus rebestas vaikuse ja kõmisev kaja veeres kaugele üle puude.

Läksin otse piki metsaserva edasi.

«Hei, kes seal tuleb?» hõigati varsti põõsaste tagant.

«Mina tulen,» vastasin ma peatumata.

«Mis mina?... Ma lasen!»

«Eks lase!» hüüdsin väljakutsuvalt, täis seletamatut trotsi, ning haarasin põuest mausri.

«Oota'nd, hullumeelne!» karjus keegi teine minu silme eest varjatud kaaslasele. Hääl tundus mulle tuttavana. «Oota'nd ometi, Vaska, kurinahk! See oleks nagu meie Boriss!»

Niipalju kainet mõistust mul siiski jätkus, et ma aru pähe võtsin ega tulistanud oma salga meest, kaevur Malõginit.

«Kust sina välja ilmusid? Meie oleme siinsamas ligidal. Meid saadeti järele uurima, keegi pildus siin granaati. Äkki sina viskasidki?»

«Mina jah.»

«Mis kärbes sind hammustas? Pillud granaate ja ronid rinnutsi otsa! Ega sa järsku purjus ei ole?»

Ma rääkisin seltsimeestele kõik ära, kuidas ma valgete juurde sattusin, kuidas vapper Tšubuk vangi võeti ja maha lasti, ainult seda, et Tšubuk enne surma sülitas, ei rääkinud ma kellelegi. Sealsamas ladusin välja kõik, mida olin staabis kuulnud valgete plaanidest, korraldustest ja sellest, et Žihharevi ja Schwarzi väesalgad kavatsevad meile järele jõuda.

«Ega midagi,» ütles Šebalov, toetudes tuhmunud ja lahinguis kriimustatud mõõgale, «ei oska kohe öelda, kui kahju mul on Tšubukist. Tšubuk oli vapper punaarmeelane, tubli sõdur ja seltsimees. Mis sa oskad öelda... Sa tegid ränga vea, noormees... Jah, ränga vea.» Šebalov ohkas. «Noh, aga kuna surnut niikuinii enam ellu ei saa äratada, pole mõtet sinuga pikalt pahandada, ega sa meelega ei teinud, ja kellega siis õnnetust ei või juhtuda.»

«Kellega siis õnnetust ei või juhtuda,» kordas mitu häält.

«Noh, ja selle eest, et sa Žihharevi kohta andmeid hankisid ja tõttasid kohe seltsimeestele teatama — selle eest surun ma su kätt ja ütlen sulle aitäh!»

Keerasime järsult paremale, katsime öösiti pikki vahemaid ja jõudsime kaugele lõksust, mille Žihharev oli meile üles seadnud. Möödudes teel ringiga suurtest küladest ja lüües puruks valgete väikesi ratsapatrulle, jõudsid Šebalovi ja Begitševi ühinenud salgad nädala pärast oma regulaarvägede juurde, kes Povorino raudteejaama rajooni tule all hoidsid.

Samal ajal sai minust ratsaväelane. Ühes peatuspaigas tuli Fedka Sõrtsov minu juurde ja patsas mulle oma väikese tugeva kämblaga õlale.

«Boriss,» küsis ta, «kas sa oled kunagi ratsutanud?»

«Natuke olen,» vastasin mina, «maal onu juures, ainult ilma sadulata. Mis siis?»

«Kui sa ilma sadulata oled ratsutanud, siis oskad sadulas ammugi. Kas tahad minu ratsasalka tulla?»

«Tahan küll,» vastasin ja vaatasin Fedjale umbusklikult otsa.

«Tuled siis Burdjukovi asemele. Tema hobuse saad endale.»

«Aga kus Griška on?»

«Šebalov peksis minema.» Fedja vandus. «Peksis salgast hoopis välja. Papi juures läbiotsimisel pistis Griška sõrmuse sõrme ja unustas ära võtta. Sõrmus polnud tühjagi väärt, rahuajal poleks täinud tema eest viit kopikatki anda. Aga tee Šebalovile midagi selgeks! Peksis minema, kurask, heitis papiga ühte leeri!»

Mul tuli tahtmine Fedjale vastu vaielda, et vaevalt Šebalov papiga ühte leeri heitis ja küllap Griška Burdjukov unustas meelega sõrmuse sõrmest võtmata, aga mulle tundus, et Fedjale poleks minu selgitustöö eriti meeltmööda ja võiks kergesti juhtuda, et ta ei võtagi mind enam ratsaluuresse. Ma olin pigem vait, sest igatsesin ammugi ratsasalka pääseda.

Läksime Šebalovi juurde.

Šebalov ei tahtnud mind sugugi hea meelega esimesest roodust ära lasta. Ootamatult asus minu poolele sünge Malõgin.

«Las läheb,» ütles ta. «Noor hakkaja mees. Muidu tuiab niisama ringi ja igatseb Tšubukit taga. Nad olid ju kahekesi nagu sukk ja saabas, nüüd pole tal enam ühtegi sõpra!»

Šebalov lubas mul minna, aga põrnitses altkulmu Fedjat ja ütles pooleldi naljaks, pooleldi tõsiselt:

«Sa, Fjodor, vaata ette... et sa mul noormeest ära ei rikul! Mis sa silmi pööritad, ma räägin tõsist juttu!»

Vastuse asemel pilgutas Fedja mulle kelmilt silma: mis te'nd, ega me eilsed ole.

Kuu aja pärast olin Fedja pealt õppinud kõndima nagu pesueht ratsaväelane, jalad harkis, ei komistanud enam kannuste otsa ja veetsin kogu vaba aja kõhna kimli juures, kelle ma olin pärast Burdjukovi endale saanud.

Fedja Sõrtsoviga saime sõpradeks, kuigi Fedja polnud sugugi mahalastud Tšubuki moodi. Kui tõtt öelda, siis oli mul Fedja seltsis isegi lahedam olla kui Tšubukiga. Tšubuk oli mulle rohkem isa kui seltsimehe eest. Kui ta mind noomis või hurjutas, läks mul mõnikord süda täis, aga keel ei paindunud talle teravusi ütlema. Kui me Fedjaga juhtusime tülli minema, leppisime jälle ära, ja temaga oli isegi kõige raskematel hetkedel lõbus olla. Ainult et Fedja oli kangekaelne. Kui ta midagi pähe võttis, ei hakanud tema peale enam ükski hammas.

12

Ükskord ütles Šebalov Fedjale:

«Fedja, sadulda hobused ja sõida Võsselkisse. Teine polk helistas ja palus välja uurida, ega seal valgeid ei ole. Meil ei jätku juhet, et nendeni vedada, tuleb üle Kostõrevo rääkida, aga nemad tahavad otse üle Võsselki ühenduse sisse seada.»

Fedja ajas sõrad vastu. Ilm oli sant ja vihmane, Võsselkisse aga kaheksa kilomeetrit üle soo nii tüma teed, et enne südaööd ära loodagi sealt tagasi saada.

«Kes seal Võsselkis võiks olla?» torises Fedja. «Mis need valged peaksid sealt otsima? Võsselki on pärapõrgus, soo ümberringi. Kui valgetel on vaja kuskile minna, lähevad nad mööda maanteed, aga mitte läbi Võsselki.»

«Sinu käest ei küsita! Sul on kästud minna ja sina lähed,» katkestas Šebalov.

«Paljugi mis kästud! Sul tuleb äkki tahtmine, et ma vanakuradi vanaema üles otsiksin! Ja mina muudkui kuulaku sõna! Las jalaväelased lähevad. Mul oli plaanis hobuseid rautada, ja pealegi on velskril kaks ämbritäit tubakahautist tehtud, et hobustel kärnasid hõõruda, aga sina ... saadad Võsselkisse!»

«Fjodor,» ütles Šebalov väsinult, «sa võid minupärast kas või nahast välja pugeda, aga mina oma käsku ei muuda.»

Läbi lirtsuva pori tuli Fedja meie juurde ning käratas vandudes ja sülitades, et me end valmis paneksime.

Kellelgi polnud lusti mingisuguste telegrafistide pärast läbi vihma ja sopa Võsselkisse vantsida. Poisid siunasid Šebalovi, sõimasid telegrafiste vedelvorstideks ja plärataraleenudeks, saduldasid vastu tahtmist märjad hobused ja ratsutasid pahuralt, laulu üles võtmata, külast välja.

Paks sitke pori lätsus ühetooniliselt hobuste jalgade all. Sõita sai ainult sammu. Tunni aja pärast, kui meil oli kõigest pool teed seljataga, hakkas valama nagu oavarrest. Sinelid said läbimärjaks, mütsiservadelt voolas ojadena vett. Jõudsime teeharule. Paremat kätt, umbes poole kilomeetri kaugusel, seisis liivakünkal viie-kuue majaga külake. Fedja peatus, mõtles hetke ja tõmbas paremat ratsmerihma.

«Soojendame nina, ja siis sõidame edasi,» ütles ta. «Vihma käes ei saa suitsugi teha.»

Suur ruumikas tuba oli soe ja puhas ning täis mingit väga isuäratavat, kas haneprae või sealiha lõhna.

«Ohoo!» sosistas Fedja ja nuuskis õhku. «Paistab, et seda talu polegi veel paljaks söödud!»

Peremees sattus olema külalislahke. Ta pilgutas silma priskele piigale, see heitis ülemeeliku pilgu Fedjale, lennutas lauale puukausid ja puistas lusikad, nihutas taburetti lähemale ja ütles naeratades:

«Mis te seisate, istuge!»

«Peremees,» küsis Fedja, «kui palju siit veel Võsselkisse maad on?»

«Suvel kuiva ilmaga,» vastas vanamees, «käime otseröpsu rada pidi üle soo. Palju ta'nd ikka tuleb, umbes poole tunni tee. Nojah, aga praegu sealt läbi ei pääse, võib kergesti ära uppuda. Seda teed mööda, kust teie tulite, tuleb õma kaks tundi sõitu. See pole kah suurem asi tee, eriti ojasilla juures. Ratsa pole häda midagi, aga vankriga on rist ja viletsus. Mul tuli täna väimeespoeg seda teed kaudu, murdis aisa katki.»

«Tuli täna Võsselkist?» küsis Fedja.

«Täna hommikul jah.»

«Mis seal on, ega valgetest midagi kuulda ei ole?»

«Ei ole siiamaani midagi.»

«Susi söögu seda Šebalovi! Ma ju ütlesin talle, et seal pole kedagi. Kui hommikul ei olnud, ega siis praegu ka ei ole. Terve päeva valab nagu kapast, kes sinna peaks

tükkimagi? Võtke riidest lahti, poisid! Keda kuraditki pole meil mõtet edasi sõita. Väänarne ainult hobustel jalad välja.»

«Fedka, aga kui sellest tuleb pahandus?» küsisin mina. «Mida Šebalov ütleb?»

«Šebalov?» vastas Fedja ja tõmbas raske, savise sineli otsustavalt seljast ära. «Šebalovile ütleme, et käisime, ja kedagi ei näinud!»

Lauale, lõunasöögi kõrvale ilmus pudel puskarit. Fedja valas kõigil, ka minul, topsid täis.

«Jooge,» ütles ta kokku lüües. «Joome kogu maailma proletariaadi terviseks, itaalia revolutsiooni terviseks! Anna, issand, et meie elupäeviks revolutsioone jätkuks ja et valgete sugu maa pealt otsa ei saaks! Anna neile elu ja tervist, et oleks vähemalt, keda maha nottida, ilma nendeta oleks hoopis igav maamunal elada. Noh, proosit!»

Märgates, et ma ei söanda topsi tõsta, vilistas Fedja:

«Vühüüt! ... Boriss, kas sa pole eluilmaski napsi võtnud? Paistab, et sa pole ratsaväelane, vaid plikaeputis.»

«Kuidas pole võtnud!» valetasin ma punastades ja kummutasin topsi põhjani tühjaks.

Kange haisev vedelik kõrvetas kurku ja hakkas ninna. Ma lasksin pea rinnale ja lõin hambad ahnelt lödisse hapukurki. Üsna varsti tõusis mul tuju. Fedja võttis oma bajaani kotist välja ja hakkas mängima mingit viisi, mis kohe südame kergeks tegi. Siis joodi veel, joodi punaarmeelaste terviseks, kes valgete vastu võitlevad, ja ratsude, meie sõprade terviseks, kes meid surmatoovasse lahingusse kannavad, ja meie mõõkade terviseks, et nad nüriks ei läheks, viltu ei lööks ja halastamatult valgete päid raiuksid. Nii joodi sel õhtul veel paljude asjade terviseks.

Kõige rohkem jõi Fedja, aga jäi vähem täis kui teised. Mustad juuksesalgud leemendavale laubale kleepunud, tõmbas ta ägedalt bajaani lõõtsa laiali ja laulis maheda tenoriga:

Punased seal Doni kaldal oma pidu peavad...

Meie kordasime läbisegi, aga vaimustusega:

Juhhei, juhhaiaa, oma pidu peavad...

Seejärel laulis Fedja kõrgel häälel, pead vangutades ja niiskeid silmi vidutades:

Sõber neile hauani on mõõk ja vahe nuga...

Meie kordasime pööraselt uljastena ja vahvatena:

Mõõk ja vahe nuga...

Ja siis üheskoos:

Mis on mul mu noorest elust,
hukkun ilmaasjata...

Lõpuks võttis Fedja nii kõrge noodi, et see kostis üle meie häälte ja tema bajaani, langetas pea, vajus mõttesse, raputas siis nii metsikult oma lokke, nagu oleks mesilane tema kaela nõelanud, põrutas rusikaga vastu lauda ja sirutas käe uuesti topsi järele.

Tagasi pöördusime alles hilisõhtul. Tükk aega jändasin sellega, et jalga jalusesse torgata, ja kui ma end hobuse selga olin upitanud, tundus mulle, et ma ei istu sadulas, vaid kiigel. Pea kumises ja käis ringi. Tibutas uduvihma, hobused ei tahtnud sõna kuulata, read läksid segamini, tagant sõitsid mehed eesmistele selga. Hulk aega rappusin sadulas, ja viimaks vajusin nagu laip hobuse kaelale.

Hommikul lõhkus pea valutada. Läksin õue. Eilset õhtut oli vastik meelde tuletada. Hobusel torbas kaeru ei olnud. Õhtul olin ma purjus peaga kaerad porisse puistanud. See-eest oli Fedja hobusel sõim kuhjaga täis. Võtsin ja tõstsin sealt ühe pangetäie oma hobusele ette. Kojas kohtasin kahte luurajat — mõlemad olid mornid, silmad segased ja roidunud.

«Ei tea, kas mul ka nii loppis nägu peas on?» kohkusin ma ja läksin pesema. Pesin end kaua. Siis läksin tänavale. Öösel oli kahutanud, konarlikuks külmunud savisele teele langesid esimesed harvad lumehelbed. Fedja Sõrtsov jooksis mulle järele ja karjus:

«Miks sa, koerapoeg, minu sõimest oma hobusele kaeru näppad? Selliste asjade eest võid sa vastu vahtimist saada!»

«Saad ise kohe vastu,» kähvasin mina. «Sinu hobune võib siis ennast lõhki õgida! Mis õigusega sa jagamisel endale ühe veeriku rohkem võtsid?»

«See pole sinu asi,» hüppas Fedja minu ette, vandudes, nii et sülg pritsis, ning keerutas piitsa.

«Pane piits ära, Fedka!» karjusin tulivihaselt, teades,

kui metsikuks ta võib mõnikord minna. «Jumala eest, kui sa mind ka korra puudutad, saad mõõgaga lapiti lagipähe!»

«Ah et niimoodi!»

Fedka läks lõplikult marru ja ma ei tea, millega meie sõnelus oleks lõppenud, kui Šebalov poleks nurga tagant nähtavale ilmunud.

Fedja ei sallinud Šebalovi, aga kartis teda, seepärast nähvas ta jalus tolgendavale koerale tigedalt siraka üle selja, ähvardas mind rusikaga ja läks minema.

«Tule siia,» ütles Šebalov mulle.

Läksin.

«Kord käite Fedjaga kaelakuti, siis jälle purelete nagu penid! Tule minuga tuppa.»

Šebalov pani ukse enda järel kinni, istus ja küsis:

«Kas sina käisid ka Fedkaga Võsselkis?»

«Käisin,» vastasin ma ja kohmetusin.

«Ära valeta! Mitte ükski teist pole seal käinud. Kus te selle aja kooserdasite?»

«Võsselkis käisime,» kordasin ma jonnakalt ega tunnistanud üles.

Kuigi mul oli süda Fedka peale täis, ei tahtnud ma teda alt vedada.

«Noh, kena,» ütles Šebalov hetke pärast ja ohkas. «Siis on korras, kui te Võsselkis käisite, aga tead, ma hakkasin millegipärast kahtlema, Fedkalt ei tahtnud küsidagi — tal on vale kohe varnast võtta. Tema voostrid on ka nagu ühe vitsaga löödud. Teisest polgust helistati ja sõimati. Et nemad uskusid meid ja saatsid telefonistid Võsselkisse, aga sealt peksti nad ülepeakaela tulema! Mina vastasin, et küllap siis valged hiljem tulid, aga ise mõtlesin, et pagan seda Fedkat teab, tuli teine millegipärast hilja tagasi ja nagu oleks viinalõhn juures olnud.»

Šebalov jäi vait, läks akna juurde, surus lauba vastu udust aknaklaasi ja seisis hulk aega niimoodi vaikides.

«Igavene häda nende luurajatega!» ütles ta ümber pöördudes. «Selge see, et poisid on vahvad, aga käest ära läinud! Fedka on ise samasugune — distsipliinist ei hooli karvavõrdki. Kihutaksin minema, aga pole kedagi tema asemele panna.»

Šebalov vaatas mulle sõbralikult otsa; tema heledad kortsus kulmud tõmbusid sirgu ja hallide silmade äärest, mida ta ranguse mõttes alati kissitas, valgus üle kortsu-

line näo harjumatu häbelik naeratus, nagu veerevad ringid ümber vettevisatud kivi, ja ta ütles avameelselt:

«Tead sa, kui raske on väesalga komandör olla! See pole saabaste tallutamine! Ööd läbi istun üleval... õpin kaarti lugema. Mõnikord lööb silmade ees virvendama. Haridust pole mul ei lihtsat ega sõjalist, aga valgetel on vist hing. Mis nende kaptenitel viga elada, nad on koolis käinud ja sõjaasjandusega kursis, aga mina pean käskkirja ka tähthaaval kokku veerima. Peale selle veel need meie väänkaelad. Valgetel on distsipliin. Iga käsk on kohe täidetud! Aga meil pole veel harjutud, igal asjal tuleb silm peal hoida, iga asja ise kontrollida. Teistes salkades on vähemalt komissarid olemas, ma olen küll palunud, aga ei anta, öeldakse, et saad niigi hakkama, sa oled ise ka kommunist. Aga mis kommunist mina olen?...» Šebalov jäi toppama. «Nojah, kommunist olen ma muidugi, aga koolitarkust pole ma nuusutadagi saanud.»

Uksest tormasid sisse kerekas Suhharev ja tšehh Halda.

«Mina sõdureid luurele saatsin, mina sõdureid... kuulipildurite juurde saatsin... Mina sõdureid... kööki, aga tema kuskile saatnud ei ole,» ütles kongus ninaga Halda vihaselt ja osutas sõrmega punetavat, tigedat Suhharevi.

«Tema saatis kööki kartuleid koorima,» karjus Suhharev, «aga minu öine valvetõke sai alles keskpäeval tagasi! Tema saatis kuulipildurite juurde, aga minul läksid teise rühma poisid varahommikul kahurväelastele appi silda parandama! Ei, nii ei lähe, Šebalov. Las tema annab sidemehi, mina ei anna!»

Heledad kulmud läksid kortsu, suitshallid silmad tõmbusid kissi ja Šebalovi hallil, tuulest parkunud näol polnud enam häbeliku, heasüdamliku naeratuse varjugi.

«Suhharev!» ütles ta rangelt, toetus mõõgale ja kõlistas kõrvulukustavalt oma rüütlikannuseid. «Ära tembuta! Sul on mehed üks öö magamata, ja kohe pill lahti. Sa ju tead, et ma tahan nimelt Halda meestel puhata lasta, neile on eriülesanne määratud. Nad lähevad öösel Novoselovosse.»

Suhharev laskis lendu sõimuvalingu, kongus ninaga Halda putras segiläbi vene- ja tšehhikeelseid sõnu ning vehkis käsi ja mina läksin toast välja.

Mul oli häbi, et ma Šebalovile valetasin. «Šebalov on komandör,» mõtlesin. «Ta ei saa öösiti magada ja tal on raske. Ja meie... meie suhtume oma ülesannetesse nii lohakalt. Miks ma talle valetasin, et luurajad Võsselkis

käisid? Vedasime peaiegi naaberpolgu telefoniste alt. Hästi läks, et keegi surma ei saanud. Aga nii pole aus, pole aus revolutsiooni ega seltsimeeste ees.»

Püüdsin iseennast sellega puhtaks pesta, et Fedja on ülemus ja tema käskis marsruuti muuta, aga kohe tabasin end ja vihastasin: «Kas ülemus viina juua ka käskis? Kas ülemus vanemat komandöri petta ka käskis?»

Fedka pistis sassis pea aknast välja ning hüüdis tasakesi:

«Boriss!»

Ma tegin näo, et ei kuulnud midagi.

«Borja!» kordas Fedja lepitavalt. «Ära vigurda! Tule pannkooki sööma. Tule... Ma tahan midagi küsida... Sõõ!» ütles ta, nagu poleks midagi juhtunud, lükkas panni minu ette ja vaatas mulle ebalevalt silma. «Mida Šebalov sinust tahtis?»

«Tahtis Võsselkist rääkida,» vastasin ma otsekoheselt. «Ütles, et me pole jalagagi sinna saanud!»

«Noh, ja mida sina ütlesid?»

Fedja niheles, nagu praetaks teda koos pannkookidega tulisel pannil.

«Mida ma ütlesin? Oleksin pidanud üles tunnistama. Ainult et sinust lollakast hakkas hale.»

«Nonoh, mida sa õige...» alustas Fedja suureliselt, aga taipas siis, et tal on veel pooled asjad minu käest välja pinnimata, istus mulle lähemale ja küsis ärevalt ning põnevusega: «Ja mida ta veel rääkis?»

«Ütles, et me oleme argpüksid ja hoiame oma nahka,» valetasin ma Fedjale jultunult silma sisse vaadates. «Ütles, et me pelgasime nina Võsselkisse pista ja kükitasime kogu aja kuskil orus. Ütles, et ta on juba ammu märganud, et luurajatel on hakanud püksid püüli sõeluma.»

«Valetad!» ägestus Fedja. «Seda ta küll ei öelnud!»

«Eks mine küsi järele,» jätkasin ma õelalt. «Ütles, et tulevikus on targem jalaväelased välja saata, luurajad on hakkajad ainult keldritest hapukoort välja nuhkima.»

«Valetad!» läks Fedja marru. «Seda võis ta küll öelda, et me oleme voostrid, käest ära läinud, korrast ei hooli keda kuraditki, aga et luurajatel püksid püüli sõeluvad, seda ta küll ei öelnud.»

«Ega ei öelnud jah,» kinnitasin rahuldatuna, et olin saanud Fedja marru ajada. «Ei öelnud jah, aga kas see oli siis kellegi tegu, ah? Seltsimehed lootsid meie peale, aga

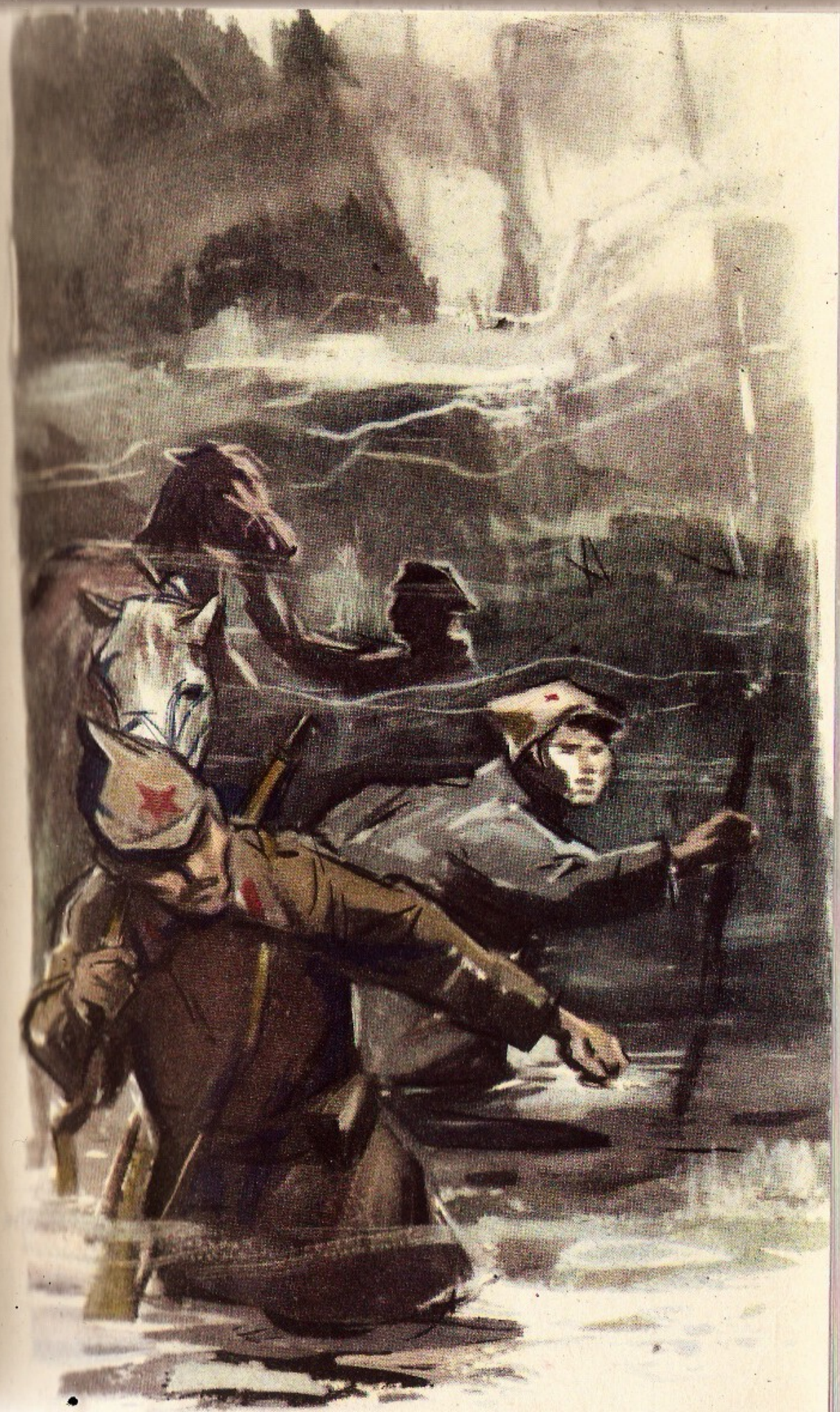

näed, mis meie kokku keetsime! Naaberpolk sai sinu pärast petta. Mida teised meist nüüd arvavad? Ütlevad, et me oleme nahahoidjad, et meid ei tasu mitte üks põrm uskuda. Teatasime, et Võsselkis valgeid ei ole, aga kui telefonistid läksid juhet üles panema, tehti neile säru.»

«Kes tegi säru?» imestas Fedja.

«Kes tegi? Valged muidugi.»

Fedja ehmus. Ta ei teadnudki veel, et telefonistid tema pärast hätta olid jäänud, ja nähtavasti puudutas see teda lõsiselt. Ta läks sõna lausumata teise tuppa.

Seal võttis Fedja oma kähiseva bajaani ja hakkas mängima kurba valssi «Mandžuuria sopkadel», millest ma päris kindlalt järeldasin, et Fedja on tujust ära.

Varsti jättis ta mängimise järsult pooleli, pani vööle hõbeilustustega kaukaasia saabli ja läks välja.

Veerand tunni pärast seisis ta akna all.

«Kähku hobuse järele!» käsutas ta mornilt läbi akna.

«Kus sa käisid?»

«Šebalovi juures. Tee kähku!»

Natukese aja pärast sõitis meie luuresalk kerges traavis piki kahutanud ja konarlikku teed välivalvepostist mööda.

Sellel teeharul, kus me eelmisel päeval olime küla poole keeranud, peatas Fedja hobuse, kutsus kaks tublimat meest kõrvale, rääkis nendega tükk aega ja näitas näpuga tee poole, tegi jutu ümmarguseks paari sõimusõnaga, et meestele ülesanne paremini selgeks saaks, tuli meie juurde tagasi ja käskis küla poole ratsutada. Talus ei tuletanud Fedja peremehele ainsagi sõnaga eilset õhtut meelde, vaid hakkas küsima, kuidas otse üle soo Võsselkisse minna.

«Ei teie sealt läbi pääse,» kinnitas peremees. «Ainult hobused uputate ära. Terve nädala on vihma valanud, sealt ei lähe iga mees jalgsigi läbi, liiati siis veel ratsa.»

Kui kaks ettesaadetud luurajat tagasi tulid ja teatasid, et Võsselkis on valged ja tee peal valvetõke, käskis Fedja peremehe hädaldamisest väljagi tegemata tal riidesse panna. Peremees vannutas teda jumalakeeli, et soost on ilmvõimatu läbi pääseda. Perenaine pistis ulguma. Tema tütar, punapõseline piiga, kes eile oli ülemeelikult Fedjale silma teinud, käratas talle tigedalt, et miks ta põranda

porijälgi täis on tallanud. Aga Fedjat ei kõigutanud miski, tema jäi enda juurde kindlaks. Kui ma küsisin, mis plaanid tal on, ei hakanud ta isegi vanduma, ainult põrnitses mulle otsa ja muigas õelalt.

Varsti ratsutasime talуõuest välja. Ees, Fedja kõrval sõitis oma hobusekronu seljas peremees. Otsekohe keerasime kaasikusse. Hobuste kabjajälgedesse nõrgus vetruvast, porsunud samblast sogast vett. Tee läks üha halvemaks. Hobused vajusid järjest sügavamale sisse; samblamättad paistsid üleujutatud heinamaal siin-seal veest välja nagu mustad saared.

Tulime sadulast maha ja läksime jalgsi edasi. Kõndisime seni, kuni jõudsime vana palktee juurde, millest peremees ennist oli rääkinud. Meie jalge ees algas kitsas rada, kaetud paksu pori, pinnale kerkinud okste ja mädanenud õlgedega.

«Mnjah,» pomises Fedja ja vaatas altkulmu mossis kaaslaste poole, «on aga tee! . . .»

«Ära upume, Fedja!»

«Ega siin pole uppuda mingi kunst,» kinnitas teejuht. «Palgid on vanad, lauad peal mädad, kuiva ilmagagi on tegu, et siit üle saada, aga praegu on puhta uputus.»

«Põhi hobust ei kanna ja ujudes ka ei saa. Üks kuradi puder ta kõik.»

«Nonoh!» julgustas Fedja tehtult naeratades. «Eks me helbi ka kuradi pudru ära!»

Ta tõmbas tõrkuvat täkku ratsmerihmast ja vajus esimesena põlvist saadik vastikult haisvasse mülkasse. Kahekaupa astusime aeglaselt talle järele. Vesi, mida paiguti kattis koidueelne jääkirmetis, voolas saapasäärest sisse. Nähtamatu õhuke laudsillutis õõtsus jalgade all. Oli jube kobamisi astuda, ja tundus, et järgmisel sammul kaob pind jalge alt ning ma vajun suurde laukasse, mis mind endasse neelab.

Hobused pruuskasid, värisesid ja tõrkusid astumast. Kuskilt udust, otsekui teisest maailmast kostis Fedja hääl:

«Hei, kas te olete seal veel elus?»

«Noh, mehed, ega me enam edasi ei pääse! Pöörame parem ringi,» pomises punapäine signalist külma pärast hambaid lõgistades.

Äkki ilmus Fedja udust meie ette.

«Ära sa, Paška, siin paanikat külva,» hoiatas ta tasa, ent kurjalt. «Kui sa pirisema hakkad, pööra parem ots

ümber ja mine üksi tagasi. Taat,» ütles ta vanamehele, «minu hobusel on muda kõhuni. Kas on veel palju maad minna?»

«Ei ole enam. Kohe läheb kõrgemaks ja seal on kuiv, aga enne seda on kõige sandim koht. Kui sealt läbi saame, oleme omadega mäel, edasi on naljaasi.»

Vesi ulatus vööni. Vanamees jäi seisma, võttis mütsi peast ja lõi risti ette.

«Nüüd mina lähen ees ja teie tulge ükshaaval silmnäolt järele, siin võib jalg hõlpsasti vääratada.»

Vanamees tõmbas mütsi sügavamale pähe ja hakkas astuma. Ta liikus aegamööda, jäi pahatihti seisma ning kompas ridvaga vee all nähtamatut sillutist.

Vinge tuule käes kangestunud, alt sooveest, pealt riietesse tunginud udust läbiligedad, jõudsime hanereas liikudes poole tunni jooksul ainult sadakond meetrit edasi. Mul olid käed külmast sinised ja põlved värisesid.

«Kuradi Fedka!» mõtlesin ma. «Eile polnud tal tahtmist mööda porist teed sõita, aga täna vedas meid lausa mülkasohu!»

Eestpoolt kostis tasane hirnatus. Udu hajus, ja me nägime künkal Fedjat juba sadulas istumas.

«Tasa,» sosistas ta, kui me märgadena ja külmast lõdisedes tema ümber kogunesime. «Võsselki on kohe võsa taga, ainult paarsada sammu. Siin on kuiv.»

Huilgamise ja pöörase vile saatel kihutas meie külmunud ratsasalk külla sealt kandist, kust valged meid üldse ei teadnud oodata. Granaate loopides kappasime väikese kiriku juurde, mille kõrval asus valgete väesalga staap.

Võsselkis võtsime vangi kümme meest ja saime sõjasaagiks ühe kuulipilduja. Kui me väsinult, aga rahulolevalna maanteed mööda omade juurde tagasi sõitsime, puhkes minu kõrval ratsutav Fedja kurjalt ja trotslikult naerma:

«Mida Šebalov ütleb! . . . Sai teine pika nina. Küll ta nüüd imestab!»

«Kuidas ta pika nina sai?» ei mõistnud mina. «Tal on kindlasti hea meel.»

«Ei tea, kui hea meel tal just on. Eks tal kargab hing täis, et ma tegin oma, aga mitte tema tahtmist mööda, ja et meil nii vedas.»

«Kuidas sa siis tema tahtmist mööda ei teinud, Fedka?»

küsisin ma halba aimates. «Šebalov ju ise saatis meid välja.»

«Saatis küll, aga mitte Võsselkisse. Tema saatis Novoselovosse, Haldat ootama. Aga mina võtsin ja keerasin Võsselkisse. Ärgu mulle enam eilset õhtut nina alla hõõrugu. Ega tal pole enam millegagi üle trumbata. Saime vangid ja kuulipilduja saagiks, mis ta meid enam nääguta.b.»

«Eks meil vedas muidugi,» mõtlesin ma kössi tõmbudes, «aga ikkagi on miski viltu. Meid saadeti Novoselovosse, aga meie läksime Võsselkisse. Hea on, et kõik nii lõppes. Aga kui me poleks soost läbi saanud, mis siis oleks juhtunud? Millega me end välja oleksime vabandanud?»

Enne kui jõudsime külani, kus meie väesalk seisis, märkasime, et seal toimub midagi ebatavalist. Punaarmeelased jooksid külaservale ja hargnesid ahelikku. Mitu ratsameest traavis kiiruga juurviljaaedadest mööda.

Äkki hakkas külast täristama kuulipilduja. Punapäine signalist Paška, seesama, kes oli tahtnud soos ringi pöörata, langes tee peale maha.

«Siia!» kisendas Fedja ja juhtis hobuse nõlvakust alla.

Raksatas teine valang, ja kaks luurajat, kes ratsutasid viimastena ega olnud veel orgu jõudnud, kukkusid sadulast.

Ühel jäi jalg jalusesse kinni, hobune ehmatas ja pani haavatut maad mööda lohistades jooksu.

«Fedka,» pomisesin ma kohkumisest puisel keelel, «mida sa tahad teha? See on ju meie oma kolt! Nad ei tea ju sind sellest küljest oodata. Me peaksime ju praegu Novoselovos olema!»

«Ma neile veel näitan!» käratas Fjodor tigedalt, hüppas sadulast maha ja jooksis valgetelt äravõetud kuulipilduja juurde.

«Fedka, kas sa oled hulluks läinud?! Oma meeste pihta tahad lasta? Nemad ei tea ju midagi, aga sina tead!»

Siis virutas Fedka raevuhoos kantsikuga vastu kroomnahast saapasäärt, ajas end ähkides püsti, hüppas hobuse selga ja traavis hulljulgelt künkaharjale. Mitu kuuli lendas vilinal üle tema pea, aga Fedka ei teinud neist väljagi, ajas end jalustes püsti, pani mütsi täägi otsa ja tõstis selle kõrgele üles.

Küla poolt lasti veel paar pauku, siis jäi kõik vaikseks.

Meie omad olid kuulirahe all seisvat ja signaliseerivat üksikut ratsameest märganud.

Fedka viipas meile käega, et me enneaegu välja ei tuleks, andis hobusele kannuseid ja kihutas tuhatnelja küla poole. Mõne aja pärast sõitsime talle järele. Külaserval ootas meid tuhkja kivistunud näoga Šebalov. Tema suitshallid silmad olid läiketa ja nägu auku vajunud. Mõõk oli tal porine ja mudased kannused ainult kolkausid. Ta peatas luuresalga, libistas väsinud pilgu üle ratsameeste, käskis igaühel oma korterisse minna ja minul hobuse seljast maha tulla ning relvad ära anda. Sõna lausumata libistasin end kaaslaste silme all sadulast maha, võtsin mõõga vöölt ja ulatasin koos karabiiniga süngele ühe silmaga Malõginile.

Luurajate vapper, ent omavoliline rünnak Võsselkile läks meile kalliks maksma. Rääkimata kolmest ratsaväelasest, kes eksikombel omaenda kuulipilduja tule all surma said, oli Halda teine rood, kes Fedjat Novoselovos eest ei leidnud, täielikult purustatud ja ka Halda ise langenud. Meie väesalga punaarmeelased said väga vihaseks ja nõudsid areteeritud Fedjale ranget karistust.

«Nii ei saa, sõbrad! Aitab! Ilma distsipliinita ei tule sõdimisest midagi välja. Nii saame ise otsa ja hukutame ka seltsimehed! Misjaoks siis komandöre üldse määratakse, kui igaüks teeb, mida heaks arvab!»

Öösel tuli Šebalov minu juurde. Rääkisin talle puhtast südamest ära, kuidas lugu oli, tunnistasin üles, et kui minult eelmine kord küsiti, kas me Võsselkis käisime või mitte, olin ma sõprusest Fedja vastu valetanud. Ja siis kinnitasin ma vandega, et mul polnud kõige vähematki aimu, et Fedja meid omavoliliselt Novoselovo asemel Võsselkisse viis.

«Tead, Boriss,» ütles Šebalov, «sa oled mulle juba korra luisanud, ja kui ma sind seekord veel usun ja koos Fjodoriga kohtu alla ei anna, siis ainult sellepärast, et sa oled alles noor. Aga vaata ette, poiss, et sul niisuguseid eksimusi vähem ette tuleks! Sinu eksimuse tõttu hukkus Tšubuk, teie süü läbi jooksid telefonistid valgetele sülle. Sulle peaks eksimustest juba piisama! Sellest pagana Fedkast ma ei räägigi, temast on mul olnud rohkem kahju kui kasu. Nüüd lähed sa Suhharevi juurde esimesse roodu tagasi, oma vanale kohale. Tõtt öelda lasksin ma ise ka märgist mööda, kui lubasin sul Fjodori juurde minna.

Tšubuk oli teist masti mees, tema kõrval oli sul nii mõndagi õppida... Aga Fjodor?... Tema on nagu tuulelipp! Ja ülepea, noormees, miks sa kord ühega, siis jälle teisega seltsid? Sa pead kõigiga paremini läbi saama. Kui inimene on üksi, võib ta kergesti eksida ja õigelt teelt kõrvale kalduda.»

Fedja pandi luku taha, ent selsamal ööl ronis ta akna kaudu välja, võttis kaasa oma hobuse ja neli südamesõpra ning põgenes üle rindejoone, üle esimese koheva lume kuskile lõuna poole. Räägiti, et batka Mahno juurde.

14

Punased alustasid pealetungi kogu rindel.

Meie väesalk määrati brigaadikomandöri käsutusse ja meile kuulus pisike lõik kolmanda polgu vasakul tiival.

Paar nädalat möödus rängas lahinguränNakus. Kasakad taganesid, ent püüdsid igas külas ja asulas kanda kinnitada.

Kõik need päevad mõlkus mul meeles üksainuke mõte — teha heaks oma süütegu seltsimeeste ees ja saada parteisse vastuvõtmise väärilisekS.

Asjatult pakkusin ma ennast kaasa ohtlikele luureretkedele. Asjatult tõusin ma ahelikus täies pikkuses püsti, ise näost valge, hambad risti, sel ajal kui isegi paljud kogenud sõjamehed tulistasid põlvelt või lamades. Keegi ei lasknud mind enda asemel luurele minna, keegi ei pööranud tähelepanu minu liialdatud kangelaslikkusele.

Suhharev mainis ükskord koguni:

«Sina, Gorikov, jäta need Fedka vigurid maha!... Mis sa kelgid teiste ees... Siin on julgemaid mehi kui sina, aga needki ei topi asja ees, teist taga pead kuulide ette.»

«Jälle Fedka vigurid,» mõtlesin ma tõsise kurbusega. «Kui mulle mõni väikegi ülesanne antaks! Ütleks mulle keegi, et kui sa selle täidad — oled süüst vaba ning meie sõber ja seltsimees nagu ennegi.»

Tšubukit ei ole enam. Fedka on Mahno juures. Ja mul polegi Fedkast sooja ega külma. Ühtegi lähemat sõpra mul ei ole. Vähe sellest, mehed hoiavad minust koguni eemale. Isegi Malõgin, kes varem ikka armastas minuga lobiseda, kutsus enda poole teed jooma ja jutustas mõne loo — isegi tema ei tee minust enam välja.

Ükskord sattusin ukse taga pealt kuulama, kuidas ta Šebalovile minu kohta ütles:

«Kõnnib teine mureliku näoga ringi. Ei tea, kas tunneb Fjodorist puudust või? Kui Tšubuk tema süü läbi hukkus, ei muretsenud ta kuigi kaua!»

Mul valgus veri näkku.

See oli tõsi: ma olin väga kiiresti Tšubuki surmaga ära harjunud; aga et ma Fjodori järele oleksin puudust tundnud, polnud tõsi — ma vihkasin teda.

Kuulsin, kuidas Šebalov kannuste klirinal üle muldpõranda kõndis ja natukese aja pärast vastas:

«See ei ole õige jutt, Malõgin! Ei ole... Ta pole sugugi halb poiss. Tema võib veel paljudest vigadest lahti saada. Sina, Malõgin, oled neljakümneaastane, sind ei saa ümber teha, aga tema on viisteist aastat vana... Meie oleme nagu viltutallatud ja lapitud saapad, aga tema nagu uus pealsenahk: missugusele liistule tõmbad, niisugune ta tulebki. Suhharev ütles mulle, et tal on Fedka vigurid küljes, armastab ahelikus püsti karata ja kangelast mängida. Aga mina ütlesin talle, et sul, Suhharev, on küll pikk habe ees... aga pime oled sa sellegipoolest. Need pole Fedka vigurid, poiss tahab ennast lihtsalt süüst puhtaks pesta, aga ei tea, kuidas seda teha.»

Siis kutsus aknale koputanud ratsanik Šebalovi välja. Jutuajamine katkes.

Mul läks süda kergemaks.

Ma olin tulnud sõdima «sotsialismi helge riigi eest». See riik asus kuskil kaugel ja et sinna jõuda, tuli veel palju raskeid teid läbi käia ning hulk ränki takistusi võita.

Peamiseks takistuseks sellel teel olid valged, ent siis, kui ma armeesse olin tulnud, ei osanud ma neid veel nii vihata, nagu vihkasid kaevur Malõgin või Šebalov ja kümned teised, kes ei võidelnud ainult tuleviku nimel, vaid õiendasid ühtlasi arveid raske mineviku eest.

Aga nüüd oli juba teisiti. Ägeda vihkamise õhkkond, jutustused minevikust, mida ma ei tundnud, sajandite vältel kogunenud hüvitamata ülekohus oli ka minus ajapikku süüdanud vihaleegi, nagu hõõguvad söed ajavad kuumaks juhuslikult tuha sisse sattunud raudnaela.

Ja läbi selle sügava vihkamise lõid «sotsialismi helge riigi» kauged tuled veelgi heledamalt ja kutsuvamalt säramA.

Selsamal õhtul palusin meie varustusülemalt lehe val-

get paberit ja kirjutasin pika avalduse, kus palusin ennast parteisse vastu võtta.

Selle paberiga läksin ma Šebalovi jutule. Šebalovi juures olid meie majandusülem ja langenud Halda asemele määratud rooduülem Piskarjov.

Istusin pingile ja jäin ootama, millal nad oma ametiasjad lõpetavad. Kõneluse vältel tõstis Šebalov mitu korda pead ja vaatas mulle teraselt otsa, nagu püüaks ta mõistatada, miks ma tulin.

Kui majandusülem ja rooduülem olid lahkunud, võttis Šebalov väliraamatu, kirjutas sinna midagi sisse, hüüdis käskjalale, et see läheks kutsuks Suhharevi ning küsis alles siis minu käest:

«Noh... mis sul on?»

«Mina, seltsimees Šebalov... ma tulin teie juurde, seltsimees Šebalov...» ütlesin ma laua juurde astudes ja tundsin, kuidas mul kerge külmajudin mööda selgroogu alla jooksis.

«Seda ma näen, et sa minu juurde tulid!» ütles ta veidi lahkemalt, ilmselt mõistes, et ma olen ärevil. «Noh, lae lagedale, mis sul siis on.»

Kõik, mida ma olin kavatsenud Šebalovile öelda, enne kui paluda teda endale soovitajaks parteisse astumisel, kogu pikk läbimõeldud selgituskõne, millega ma tahtsin teda veenda, et kuigi ma olen süüdi Tšubuki hukkumises ja koos Fedkaga petmises, pole ma sugugi halb, ei olnud varem ja püüan ka tulevikus mitte olla, — kõik oli mul järsku nagu peast pühitud.

Sõna lausumata ulatasin talle täiskirjutatud paberilehe.

Mulle paistis, et kui ta minu sõnaohtrat avaldust lugema asus, libises üle tema valkjate ripsmete ja ohatanud huulte põgus muie.

Ta luges ainult poole läbi ja pani paberi käest.

Ma võpatasin, sest pidasin seda keeldumiseks. Aga Šebalovi ilmest ei osanud ma keeldumist veel välja lugeda. Ta nägu oli rahulik, veidi väsinud, ja suitshallides silmades peegeldusid jäälilledega aknaruudud.

«Istu,» ütles Šebalov.

Istusin.

«Sa tahad siis parteisse astuda?»

«Tahan jah,» vastasin ma vaikselt, aga kindlalt.

Mulle tundus, et Šebalov küsib ainult sellepärast, et mulle näidata, kui võimatu on minu soovi täita.

«Ja kohe väga tahad?»

«Väga tahan,» vastasin ma, pöörasin pilgu nurka, kus rippusid tolmused ikoonid, ja jõudsin lõplikult veendumusele, et Šebalov narritab mind.

«See on hea, et sa väga tahad.» ütles Šebalov ja alles nüüd sain ma tema häälest aru, et Šebalov ei nöögi, vaid naeratab sõbralikult.

Ta võttis pliiatsi, mis vedeles laual keset leivaraasukesi, võttis minu avalduse kätte ning kirjutas sinna oma nime ja parteipileti numbri.

Siis keeras ta end koos taburetti, kannuste ja mõõgaga minu poole ning lausus südamlikult:

«Noh, sõber, ole siis tubli. Ma pole sulle nüüd ainult komandör, vaid justkui ristiisa kah... Ära sa mind alt vea...»

«Ei, seltsimees Šebalov, ei vea alt,» vastasin ma siiralt ja krahmasin sobimatu väledusega paberi laualt. «Mingil juhul ei vea ma teid ega ühtegi seltsimeest alt!»

«Oota!» peatas ta mind. «Teist allkirja on ju ka vaja... Kes veel võiks soovitajaks hakata?... Ahaa!» hüüdis ta lõbusalt, kui nägi tuppa astuvat Suhharevi. «Sa tuled just nagu tellitult.»

Suhharev võttis mütsi peast, rapsis lume maha, pühkis saamatult oma saapakolakaid põrandariidesse, pani püssi seina najale, soojendas külmast kohmetanud käsi vastu tulist ahju ning küsis:

«Miks sa mind kutsusid?»

«Asja pärast, vahtkonna pärast... Surnuaial tuleks mehed kirikusse sisse lasta... Ega inimesed või ära külmuda... Kohe tuleb papp, lepime temaga kokku. Aga nüüd on niisugune lugu...» Šebalov muigas kavalalt ja osutas peaga minu poole: «Kuidas see noormees sul kah on?»

«Mis kuidas?» küsis Suhharev ettevaatlikult, tuulest parkunud punetav nägu naerul.

«Noh... kuidas ta sõdurina on? Anna mulle korralik iseloomustus.»

«Päris tubli sõdur,» ütles Suhharev, kui ta oli veidi mõelnud. «Teenistuskohustusi täidab korralikult. Midagi halba ei tea tema kohta ütelda. Ainult et ta on liiga tormakas. Ja pärast Fedka lugu ei saa meestega eriti hästi läbi. Mehed on Fedka peale maruvihased. Et granaat ta tükkideks rebiks!»

Suhharev nuuskas nina, pühkis sinelihõlmaga nägu, mis tal järjest punasemaks läks, ning jätkas vihaselt:

«Et haidamakid tal pea otsast lööksid! Saatis hukka sellise väärt komandöri nagu Halda! Missugune rooduülem Halda oli! Kust sa leiad teise niisuguse rooduülema! Piskarjov... kas see on kellegi rooduülem?... See on puujumal, aga mitte rooduülem... Ma ütlesin talle täna, et tema saatku mehed sideluuresse, minul oli eile kümme meest rohkem vahtkonnas kui harilikult, aga tema...»

«Nonoh,» katkestas teda Šebalov. «Ära seda laulu mulle laula. Nüüd sa kiidad küll Haldat, aga enne muud ei olnud kui üks riid ja kiskumine. Kuidas sa kümme meest rohkem andsid? Ära aja mulle puru silma. Nojah, olgu peale, eks sellest pärastpoole... Sa ütle nüüd tead mida... Noormees tahab parteisse astuda. Kas sa hakkad talle soovitajaks? Mis sa jõllitad? Ise ütlesid, et ta on tubli sõdur ning midagi halba pole tema kohta ütelda, ja mis minevikku puutub, siis ega seda ei või ka igavesti meelde tuletada!»

«Eks ta'nd ole,» venitas Suhharev kuklatagust kõhvitsedes. «Aga tont teda teab...»

«Tont ei tea tühjagi! Sina oled rooduülem, pealegi partei liige. Sina pead paremini teadma kui tont, kas sinu punarmeelasest saab kommunisti või ei saa.»

«Noormehel pole viga,» kinnitas Suhharev, «ainult armastab silma paista. Ronib ahelikus nagu tola teistest ette. Aga muidu on ta tubli.»

«Hea vähemalt, et ta tagasi ei roni. See on väike viga! Eks tee, kuidas arvad... Kirjutad siis või ei?»

«Mina kirjutaksin nüüd küll, noormees on tubli,» kordas Suhharev ettevaatlikult. «Kes veel kirjutab?»

«Mina kirjutan. Istu laua taha, avaldus on siin.»

«Sa oled juba kirjutanud!...» rõõmustas Suhharev ja kahmas pliiatsi oma karukämblasse. «Tore, et sina... Ma ju räägin sulle, et noormees on nagu kullatükk, ainult et vitsahirmu on ta vähe saanud!»

15

Juba mitmendat päeva käis lahing Novohopjorski all. Kõik diviisi reservid olid lahingusse paisatud, aga kasakad hoidsid positsioone ikka veel visalt oma käes.

Neljanda päeva hommikul saabus vaikus.

«Noh, sõbrad!» ütles Šebalov, kes oli ratsutanud lameda, lumest palja kõrgendiku harjale, kus tihedas ahelikus seisis meie väesalk. «Täna pärast lõunat algab üldpealetung... Kogu diviis põrutab korraga.»

Tema härmatanud hobune oli üleni aurupilvedes. Silmipimestavalt säras päikesepaistel Šebalovi pikk raske mõõk ning külmal lumelagendikul meenutas tema musta papaaha punane põhi heledat lilleõit.

«Noh, sõbrad,» kordas Šebalov kõlavalt, «tänane päev on niisugune... tähtis päev. Kui me valged siit täna välja tööme, ei saa nad enne Bogutšari pidama. Võtke siis end lõpetuseks kokku, ärge mulle, vanamehele, diviisi ees häbi tehke!»

«Miks sa ennast nii väga vanaks pead?» kähistas lähemale astunud Malõgin külmetunud häälega. «Ma peaksin vist sinust vanemgi olema, ja ikka käin veel noore ette.»

«Meie oleme nagu viltutallatud saapad,» korda Šebalov oma armastatud ütlust. «Boriss,» hüüdis ta mulle sõbralikult, «kui vana sa oled?»

«Viisteist täis, seltsimees Šebalov,» vastasin ma uhkelt, «kahekümne teisest kuupäevast peale olen juba viisteist aastat vana!»

«Juba!» osatas Šebalov teeseldud pahameelega. «Tore «juba»! Aga mina olen juba neljakümne seitsme aastane. Ahaa! Malõgin, tead, mida see tähendab, kui inimene on viisteist aastat vana? Seda, et tema näeb paljugi, mida meie silmad enam ei näe...»

«Teisest ilmast vaatame,» tegi Malõgin mornilt nalja, mässides kaela ümber närust ohvitseri tuisukotti.

Šebalov kannustas külmast värisevat hobust ja ratsutas piki lõketerida edasi.

«Boriss, tule teed jooma... Minu poolt on vesi, sinu poolt suhkur!» hüüdis Vaska Šmakov, tõstes tulelt tahmast katelokki.

«Mul ka ei ole suhkrut, Vaska.»

«Mida sul siis on?»

«Leiba on ja külmavõetud õunu on kah.»

«Noh, kobi oma leivaga siia, mul endal pole midagi hamba alla panna! Ainult paljas vesi.»

«Gorikov!» hüüdis keegi teise lõkke äärest. «Tule kohaks siia!»

Läksin rühma punaväelaste juurde, kes parasjagu millegi üle vaidlesid.

«Sina ütledki meile,» lausus Griška Tšerkassov, paks punapäine noormees, keda meil hüüti salmilauljaks. «Kuulake nüüd, mida see mees teile ütleb. Kas sa maateadust oled õppinud?... Ütle, mis linn siis tuleb, kui edasi minna...»

«Kuhupoole? Lõuna poole tuleb Bogutšar.»

«Ja siis?»

«Siis... Siis tuleb Rostov. Ja veel palju linnu — Novorossiisk, Vladikavkaz, Tiflis, ja siis Türgimaa. Aga milleks sul on vaja seda teada?»

«Palju teisi veel!» venitas Griška segadusse viiduna ja sügas kõrvatagust. «Niimoodi tuleb meil veel pool eluaega sõdida... Keegi ütles mulle, et Rostov on mere ääres. Ma mõtlesin, et sellega lõpebki!»

Griška vaatas naerma pursanud mehi, peksis käega vastu reit ja kordas hämmeldunult:

«Poisid, küll tuleb veel kaua sõdida!»

Siis katkes vestlus.

Tagala poolt kihutas ratsamees tuhatnelja meie poole. Šebalov sõitis talle traavis vastu. Tiival haugatasid kahurid kaks korda...

«Esimene rood, minu juu-uurde!» kisendas Suhharev kätega vehkides.

Mõne tunni pärast tõusid ahelikud valgetest lumehangedest rünnakule. Laialipaisatud, verest tühjaks jooksnud väesalk läks kartetširahe all põlvini lumes sumades kuulipildujate ja patareide vastu, et viimast, otsustavat lööki anda. Sel hetkel, kui esimesed väeosad olid juba eeslinna jõudnud, tabas mind paremasse külge kuul.

Ma lõin vaaruma ja istusin pehmele, ärasõtkutud lumele. «See on tühine haav,» mõtlesin ma, «see on tühine haav. Kui ma olen teadvuse juures, siis see mind ei tapnud... Ja kui ta mind ei tapnud, jään ma järelikult ellu.»

Kaugel eespool paistsid jalaväelased nagu liikuvad mustad täpikesed.

«See on tühine haav,» mõtlesin ma käega põõsast kinni hoides ja pead vastu oksi toetades. «Varsti tulevad sanitarid ja viivad mu ära.»

Lagendikul jäi vaikseks, aga kuskil naaberlõigus käis ikka veel lahing. Seal kostis pilvedest kõminat, taevasse kerkis üksik rakett ja jäi õhku rippuma nagu tulikollane komeet.

Soe veri imbus läbi pluusi. «Aga mis siis, kui sanitarid ei tulegi ja ma suren ära?» mõtlesin ma ja sulgesin hetkeks silmad.

Suur must hakk istus määrdunud lumele ja tippis lühikeste sammudega hobusepabulate poole, mis olid üsna minu lähedal. Äkki pööras ta valvsalt pea viltu, vaatas mulle otsa, saputas tiibu ja lendas minema.

Hakid ei karda surnuid. Kui ma verest tühjaks olen jooksnud, lendab ta tagasi ja istub julgelt minu kõrvale.

Pea muutus uimaseks ja hakkas tasakesi, nagu etteheitvalt värisema. Paremal tiival kõmisesid õhkulendavad lumehanged üha vaiksemalt ja vaiksemalt, üha eredamalt ja sagedamini sähvatasid raketid.

Öö pani tunnimeesteks tuhandeid tähti, et ma võiksin veel viimast korda neid vaadata. Ja heleda kuu saatis ta taevalaotusse. Ma mõtlesin, et kunagi elas Tšubuk, elas Mustlaspoiss ja elas Kärp... Nüüd neid enam ei ole ja varsti pole ka mind enam olemas. Mulle meenus, kuidas Mustlaspoiss ükskord ütles: «Ning siis läksin ma õnnelikku elu otsima.» — «Ja sa arvad, et leiad?» küsisin mina. Tema vastas: «Üksipäini ei leia, aga teistega koos peaksin leidma... Tahtmine on väga suur.»

«Jajah! Teistega koos,» sosistasin ma selle mõtte külge klammerdudes, «tingimata teistega koos.» Silmad vajusid kinni, ja tükk aega mõtlesin ma vaikselt millestki tabamatust, aga imemeeldivast.

«Boriss!» kuulsin ma katkendlikku sosinat.

Tegin silmad lahti. Peaaegu minu kõrval istus Vaska Šmakov ja hoidis mürsust pilbastatud noore kase ümbert kõvasti kinni.

Ta oli paljapäi, pilk suunatud kaugusse, kus läbi sombuse õhtuhämariku särasid raudteejaama tuled nagu kuldsed tähed.

«Boriss,» jõudis ta sosin mu kõrvu, «me ikkagi vallutasime linna.»

«Jah,» vastasin ma tasa.

Ta haaras veel kõvemini noore murtud kase ümbert kinni, vaatas mulle viimast korda rahulikult naeratades otsa, ja siis langes ta pea tasakesi väratavale põõsale.

Eemal vilksatas tuluke... siis teine... Oli kuulda vaikset kurblikku sarvehäält. Sanitarid tulid.

1930. a.

NELJAS BLINDAAŽ

Kolka oli seitsmeaastane, Njurka kaheksane, Vaska aga alles kuuene.

Kolka ja Vaska olid naabrid. Suvilad, kus nad elasid, asetsesid kõrvuti. Neid lahutas tara, kuid taras oli mulk. Läbi mulgu käisid poisid teineteise juures külas. Njurka elas vastas. Algul poisid Njurkaga ei sõbrustanud. Esiteks sellepärast, et ta oli tüdruk, teiseks sellepärast, et Njurka hoovis seisis putka kurja koeraga, kolmandaks sellepärast, et poistel oli kahekesigi lõbus.

Sõpradeks said nad aga nii.

Kord sõitis Vaska juurde Moskvast ta südamesõber Issaika Goldin.

Issaika oli sama vana kui Vaska ja sarnanes temaga, ainult et pisut paksem ja juuksed olid Issaikal mustemad ning peale selle oli Issaikal veel püss, mis laskis korkidega. Vaskal aga seda ei olnud.

Issaika tuli isaga puhkepäeval. Poisid otsustasid laptuud mängida. Aga laptuud,

nagu teada, kolmekesi ei mängi — tingimata on vaja neljandat.

Mindi Pavlik Fomini poole. Pavlikul valutas kõht. Laptuud mängima teda ei lastud, ta istus kodus täiesti nukrana, sest oli hiljuti kastoorõli võtnud.

Mis nüüd teha? Kust võtta neljandat?

Ja Vaska ütles Kolkale:

«Aga mis siis, kui õige kutsume Njurka?»

«Hüva,» nõustus Kolka. «Tal on jalad nii pikad, et jookseb nagu kits.»

Issaika oli ka nõus.

«Ainult,» ütles Issaika, «kuigi minu jalad on lühikesed, jooksen ka mina hästi, sellepärast et Njurka jookseb ilma hüpeteta, mina aga hüpetega!»

Kutsuti Njurka:

«Tule, Njurka, meiega laptuud mängima.»

Algul imestas Njurka väga. Ent siis nägi ta, et poisid kutsusid tõsiselt.

«Ma tuleksin küll, kuid mul on vaja enne kurke kasta. Muidu tõuseb päike kõrgele ja taimed närbuvad ära.»

Poisid vaatasid, et see kastmine venib pikale. Ja siis Issaika tuligi mõttele:

«Hakkame õige meie ka kastma. Ühed tassivad vett, teised kastavad, siis saab üks-kaks-kolm valmis. Muidu jändab üksinda lõunani.»

Nii tehtigi. Mängiti kümme korda laptuud. Käidi jões suplemas. Siis sõitis Issaika isaga linna tagasi.

Ja sellestsamast päevast peale said Vasja ja Kolka Njurkaga sõpradeks.

Nad elasid Moskva lähedases asulas, üsna selle serval. Sealt edasi algas madalatesse põõsastesse kasvanud väli. Ja veel edasi, mäekesel, paistsid veski, kirik ja mõned punaste katustega majad — oli see jaam või külake, sellest ei saanud eemalt aru. Kord küsis Vaska isalt, kuidas seda küla nimetatakse.

«See pole tõeline küla,» vastas isa, «see on kõik ainult nii tehtud.»

«Kuidas ta siis tõeline pole?» imestas Vaska. «Kuidas ta siis tõeline pole, kui on veski ja kirik ja majad. Kõik on näha.»

«Ja ometi pole tõeline,» puhkes isa naerma. «Siit näib,

et on veski ja majad... Lähed ligemale — pole seal midagi.»

Vaska imestas, kuid ei uskunud. Ta arvas, et isa tegi nalja või ütles nõnda lihtsalt sellepärast, et teda rahule jäetakse.»

Vaska ronis läbi taramulgu Kolka juurde ning nägi, et Kolka ja Njurka istuvad tara peal ning vaatavad midagi huvitavat lagendikul. Vaska solvus.

«Mis te siis nii, ise vaatate midagi huvitavat, mind aga ei kutsunud?»

Kolka vastas:

«Ma tahtsin juba ammu sinu järele tulla. Roni ruttu tara peale. Vaata, punaarmeelased tulid kahuritega.»

Vaska ronis üles ja nägi: üsna lähedal põõsastes seisid hobused, kahe rattaga veokid ja kahurid.

«See alles on midagi!» ütles Vaska. «Mis siis edasi tuleb?»

«Eks vaatame,» vastas Njurka. «Me istume siin juba ammu ja ootame.»

«Olgu,» tuletas Vaska neile meelde, «teinekord tulen mina enne teid ega ütle teile midagi.»

Seekord nad siiski tülli ei läinud, sest põõsastes algas midagi väga huvitavat.

Iga kahuri ees oli kuus hobust — kolm paari kahuri peale. Hobused eraldusid kahureist kuidagi äkki. Punaarmeelased hakkasid kahurite juures askeldama, keerasid ja veeretasid midagi ning jooksid siis tagasi. Kahuri juurde jäi ainult üks. Ja see, kes jäi, hoidis käes pikka nööri, mis oli seotud kahuri külge.

«Kolka, kas sa tead, milleks ta nööri hoiab?» küsis Vaska end mugavamalt istuma seades.

«Ei tea,» tunnistas Kolka, «kui ta aga hoiab, eks siis ole seda vaja.»

«Tingimata on vaja,» kinnitas Njurka.

«Kuidas siis teisiti saaks?» jätkas Kolka.

«Muidugi,» nõustus Vaska, «kuidas siis teisiti saaks...»

Nüüd hüüdis telefonitoru juures seisev komandör midagi valjusti. Teine komandör, kes seisis kahurile lähemal, hüüdis samuti midagi ja lõi käega; siis tõmbas punaarmeelane nöörist.

Esiteks sähvatas tohutu tuli. Siis kärgatas nii, nagu oleks otse korstna kohal pikne raksatanud.

Lapsed lendasid taralt murule.

«Küll aga kõmatas!» ütles Vaska üles tõustes.

«Vägevalt kõmatas,» nõustus kahvatunud Njurka.

«See on nii, et kui tõmmatakse, siis kõmatabki,» seletas Kolka. «Teie aga räägite, misjaoks nöör, misjaoks nöör! Mina taipasin nüüd kohe, milleks... Aga, Vaska, ütle, mispärast sa taralt alla hüppasid ja minu ning Njurka maha lükkasid.»

«Ma ei hüpanud,» haavus Vaska. «Njurka hüppas esimesena, raputas tara, ja ma kukkusingi.»

«Mina ei hüpanud esimesena,» vaidles Njurka vastu. «Kui mina oleksin esimesena hüpanud, kuidas ma siis Kolkale selga oleksin kukkunud? Tema ise oli esimene.»

«Ah nii!» vihastas Kolka. «Sa lihtsalt kartsid nõgestesse lennata ja tegid meelega nii, et mulle selga kukkuda. Aga näe mina ei kartnud ja kõrvetasin terve käe ära.» Ta pöördus Vaska poole ja lisas: «Tüdrukud kardavad kõik nõgeseid. Tunnen neid juba!»

Sellest ajast peale käisid seal punaarmeelased kahuritega sageli. Ainult kolmapäeviti ja esmaspäeviti ei olnud laskmist, muidu oli iga päev.

Niipea kui kahurväelased saabusid, jooksid lapsed otse põõsaste juurde. Nad istusid künkale, üsna lähedale ja vahtisid. Künkalt oli kõik näha ja kõik kuulda. Telefonist kuulas torust ja lausus siis komandörile:

«Sihik 6—5, sütik 7—2.»

Siis hüüdis komandör:

«Teine kahur!... Sihik 6—5, sütik 7—2.»

Punaarmeelased jooksid teise kahuri juurde. Nad pöörasid mingisugust ratast, kahur tõusis pisut ülespoole. Pöörasid teist, ja kahuritoru liikus pisut küljele. Siis kui kahurväelased olid õige sihiku võtnud, lõi komandör käega ja punaarmeelane-sihtur tõmbas nööri. Ja siis käiski trahh-tatahh!

Kuidas mürsk lendas, seda lapsed ei näinud. Kui see aga oli oma sihtkohta jõudnud ja lõhkes, siis oli näha, sest selle paiga kohale tõusis terve pilv tolmu ja musta suitsu.

Ja kõik mürsud lõhkesid kord kiriku juures, siis veski juures, siis majade juures, mis asusid kaugel künkal.

«Küll on õudne selles külas elada!» ütles kord Njurka. «Mina ei tahaks seal miski hinna eest elada. Aga sina, Vaska?»

«Mina ka mitte,» vastas Vaska. «Aga miks isa ütles, et seal polegi mingisugust küla, et see kõik ainult näib siit nii?»

«Küla on,» otsustas Kolka, «ainult enne laskmist lähevad sealt kõik minema.»

«Aga kuhu hobused jäävad?»

«Hobused viiakse ka minema.»

«Ja lehmad ka?» küsis Vaska.

«Lehmad ka, ja sead, ja lambad.»

«Kas kanad viiakse ka ära?» uudishimutses Njurka. «Ja pardid ka... ja kõik?»

«Arvatavasti kõik,» vastas Kolka ja jäi vait, sest niisugune asi näis talle endalegi naljakas.

Samas laskmine parajasti lõppes, punaarmeelaste juurde viidi ratastel katel-köök. Kokk hakkas neile katelokkidesse midagi valama — kartulisuppi või borši, ning punaarmeelased istusid sinnasamasse murule ja sõid.

Siis ütles Vaska:

«Jookseme koju, minu kõht läks ka tühjaks.»

Ent Kolka peatas teda:

«Oota natuke: komandör tuleb siia.»

Komandör ratsutas lähemale. Künka juures ta peatus: tahtis suitsu teha. Võttis paberossid, võttis tikud ja hakkas süütama. Seal aga kas hammustas hobust parm või tuli tal niisama tahtmine vallatleda, kuid loom raputas end ja puristas.

Komandör haaras ratsmeist.

«Seisa, pöörane! Mis sa keerutad!» hüüdis ta ja pillas tikud maha.

«Poisid,» palus komandör, «ulatage mulle tikud.»

Vaska seisis kõige lähemal. Ta kahmas topsi, kuid libises ja kukkus. Kolkale ei meeldinud, et Vaska tahtis ulatada. Ta hüppas Vaska juurde ja kiskus tal topsi käest. Vaska pistis kisama ja andis Kolkale rusikaga vastu pead. Ning läkski kakluseks lahti. Sel ajal lähenes tasahilju, külg ees, Njurka... võttis tikud maast ja ulatas komandörile. Säh sulle siis tossikest!

Komandör naeris poiste üle, ütles neile aitäh ja ratsutas minema.

Vaska ja Kolka lõpetasid kakluse ning tahtsid Njurkale naha peale anda: mis ta ronis tikke kiskuma!

Kuid Njurka kohkus ja jooksis minema. Aga ega tema pikkadele jalgadele järele jõua!

Niiviisi lapsed läksidki tülli.

Järgmisel päeval ei roninud Vaska läbi taramulgu Kolka juurde ega Kolka Vaska juurde. Ja ka Njurka askeldas oma hoovis.

Vaska lonkis mööda õue — igav oli. Võttis kepi, istus sellele ratsa ja sõitis kolm korda ümber õue — ikka oli igav.

Ta vaatas läbi taramulgu ja nägi: Kolka käib ringi vibu ja nooltega. Sonisse oli pistnud sule ja kujutas endast indiaanlast. Vaskal hakkas kade. Ta pistis pea läbi taramulgu ja hüüdis:

«Kolka, anna sulg siia! See pole sinu, vaid meie oma. Selle kitkusid sa meie kuke sabast.»

Kolka võttis peenralt mullakamaka ja kui virutas sellega Vaskale — otse kõhtu. Kuigi Vaskal valus ei olnud, pistis ta siiski ulguma.

Vaska ema tuli trepile ja hakkas Kolkaga riidlema. Ka Vaska sai oma osa. Teisel päeval olid poisid vaenlased. Kolmandal päeval samuti vaenlased.

Parajasti aga jõudis kätte seeneaeg. Naabertänavate lapsed kogunesid hommikuti ja läksid kas Borkovo metsa või Vaikseisse jäärakuisse. Ja lõunaks tassisidki koju kes korvi-, kes torbikutäie. Ja missugused need seened kõik veel olid — valged! Suhkur, aga mitte seened.

Vaskal oli üksi igav minna ja nii ta ei läinudki. Kolka ei läinud ka. Aga Njurkal seda enamgi: igav oli üksi.

Kord istus Vaska oma hoovis ja mängis rongi. Vedur polnud tal tõeline, vaid kastidest tehtud, kuid siiski oli huvitav. Ta seadis kastide külge vana samovaritoru ja tuututas: tuu-uu-uut! Ise muudkui kõigutas ennast. Kastid küll ei sõitnud, aga nad kopsisid teineteise vastu: tak-tak-tak-tak! Võta või jäta — päris vagunid kohe!

Äkki kuulis Vaska, et lähedusse kukkus midagi. Vaatas — nool. Ja ta nägi, et Kolka oli pea taramulgust läbi pistnud. Kolkal oli kahju kogemata äralennanud noolest, kuid ta ei julenud sellele järele ronida.

Vaska vaatas korraks ja lausus:

«Tahad, Kolka, ma annan sulle noole kätte?»

Ta ronis vedurilt maha, tõstis noole maast üles ja andis Kolkale. Kolka võttis noole, ei öelnud midagi ja läks ära.

Ta kolas pisut ringi, siis aga pistis jälle pea taramulgust läbi ja hüüdis:

«Minul, Vaska, on niisugune vile nagu konduktoril. Tahad, ma annan sulle mängida? Ainult mitte päriseks.»

Kolka tõi vile ja jäigi Vaska juurde. Nad mängisid kaua, siis leppisid kokku, et järgmisel hommikul lähevad koos seenele. Kolka läks tara juurde ja hüüdis:

«Njurka, kas sa tuled homme seenele?»

Kuid Njurka kartis.

«Te hakkate jälle kaklema,» ütles ta.

«Kuidas nii — kaklema! Kes me õige oleme — ulakad või? Ulakad ju kaklevad iga päev. Ega's meie iga päev.»

Nii nad leppisidki ära.

Vaska oli kirjaoskamatu, sest ta oli alles väike. Kolka aga tundis pisut kirja. Õhtul enne magamaminekut läks ta kalendri juurde, tõmbas sealt lehekese ära ja luges: «Teisipäev.» Vaatas järelejäänud lehele ja luges «Kesknädal.»

«Homme on juba kesknädal,» mõtles Kolka ja kiitles:

«Ema, ma tean, miks kesknädalat kesknädalaks nimetatakse. Sellepärast, et ta on nädala keskel. Eks ole õige?»

«Õige,» nõustus ema. «Sa võiksid parem magama minna.»

«Tõsi küll,» mõtles Kolka. «Homme tuleb seenelemineku vara tõusta... kell kuus.»

Kolka oli juba uinunud, kui isa tuli mingisuguselt koosolekult. Ta vaatas kalendrile ja küsis:

«Kas homme on siis kesknädal?»

«Ei,» vastas ema, «homme on alles teisipäev. Kolka tõmbas eksikombel liigse lehe välja! Nii tuligi, nagu oleks homme kesknädal.»

Arvatavasti oleksid Kolka ja Vaska seenelemineku maha maganud, kui Njurka poleks neid äratanud.

Päike oli äsja tõusnud, rohi veel märg ja algul oli paljastel jalgadel külm.

Siirduti metsa.

Kuid seeni oli metsas vähe ja lapsed otsustasid minna Vaiksete jäärakute poole, kus põõsad olid tihedamad ja maa kuivem.

Njurkal ja Kolkal olid juba korvis mõned seened, Vaskal aga polnud veel ühtegi.

«Njurka, ära käi mu kõrval,» palus ta, «muidu korjad kõik minu eest ära. Mine parem natuke eemale ja korja seal.»

«Aga sina ära tuku!» vastas Njurka, sööstis põõsastesse ja tõi sealt välja suure, lihava kaseseene. «Vaata, missuguse seene sa maha magasid!»

«Ma ei maganud maha,» vastas Vaska nukralt, «ma just parajasti tahtsin põõsa taha vaadata, aga sina hüppasid sealt juba välja.»

Peagi jõudsid nad Vaikseie jäärakute juurde, kus oli seeni nii palju, et isegi Vaska leidis neli haavaseent ja ühe puraviku — suure ja ilma ühegi ussiauguta.

Nad hulkusid kaua põõsaste vahel. Päike oli juba kõrgele tõusnud ning kaste lagendikul kuivanud, kui nad metsaservale jõudsid.

«Noh . . . noh,» ütles Kolka, «vaadake, lapsed, kuhu me sattusime.»

Kõrge põõsastik oli lõppenud. Edasi, niikaugele kui silm ulatus nägema, laotus nende ees künklik, madala taimestikuga kaetud väli. Seda välja ei läbinud mitte ükski sõidutee, kõikjal olid ainult põõsad ja rohi ning mõned tühjade platvormidega puutornid. Paremal, mitte kaugemal kui kilomeetri taga, nägid lapsed sedasama küla veski ja kirikuga, mis paistis nende asula servalt.

«Lähme vaatama,» pani ette Kolka. «Teeme kiiresti . . . Vaatame ainult, siis läheme mäest alla ja otse edasi . . . Nii jõuamegi koju.»

«Aga kui äkki laskma hakatakse?»

«Mis siis, kui tulevad punaarmeelased?» küsisid Vaska ja Njurka nagu ühest suust.

«Täna nad ei tule. Täna on kesknädal,» rahustas neid Kolka. «Lähme vaatame, ja siis koju.»

Tuli minna mööda mätlikku, kõrge rohuga kaetud välja. Mida lähemale nad jõudsid, seda sagedamini sattusid nende teele värsked, alles rohuga kattumata muldvallid, kitsad sügavad kraavid ja ümmargused vihmaveega täitunud augud.

Näis, nagu oleks sellel tühjal ja vaiksel väljal hiljuti tuhninud hiiglasuur mutt.

«See on mürskudest,» taipas Kolka. «Mürsk kukub maasse, lõhkeb, ja ongi auk. Need aga on kaevikud. Siia peidavad end sõja ajal sõdurid.»

«Väga porine, Kolka,» ütles Njurka ja vaatas nõutult rõskesse savisesse kraavi. «Kui siia peitu minna, siis määrid end üleni ära.»

Korraga hüüdis Vaska, kes oli tuhninud väikese, mustunud, otsekui kõrbenud lehestikuga põõsa juures:

«Nüüd alles leidsin! Nüüd alles leidsin midagi!»

Ja ta jooksis midagi käes hoides teiste juurde.

Algul mõtlesid lapsed, et ta tassib seent, aga kui ta ligi jõudis, nägid, et see polnud seen, vaid paks metallitükk teravate sakiliste servadega.

«See on mürsukild,» taipas jälle Kolka. «Anna see mulle, Vaska. Ma annan sulle selle eest kolm seent... Katsu, Njurka, kui raske ta on.»

Ent Njurka tõmbas käe kärmelt tagasi ja puges Vaska selja taha.

«Pane see ära, Koljake,» palus ta aralt, «muidu äkki teeb veel pauku.»

«Rumal!» rahustas teda Kolka. «See on juba ammu oma paugu teinud. Kuidas ta siis ilma püssirohuta pauku teeb? Anna see mulle, Vaska,» palus ta uuesti, «annan sulle selle eest kolm seent. Ja veel naelaga noole annan, kui koju jõuame.»

«Kah mul asi — seened!» vastas Vaska ja pistis killu hoolikalt korvi. «Seened sööd ära ja kõik. Parem ma ei anna seda sulle, Kolka. Las jääb mulle...» Ta vaikis pisut ja lisas siis: «Aga sina hakkad vaatamas käima. Niipea kui palud, annan sulle vaadata. Ega mul kahju ole. Vaata nii palju kui tahad.»

Nad lähenesid külale. Polnud näha ei mehi ega lapsi. Ei röhkinud sead, ei ammunud lehmad ega haukunud koerad, kõik oli otsekui välja surnud.

«Ma ju ütlesin, et kõik on siit minema läinud!» ütles Kolka tasa. «Kas siin siis võib elada: vaata, missugused mürsuaugud.»

Mindi veel paar sammu edasi ja peatuti silmi pärani ajades. Alles nüüd nägid nad, et polnud üldse mingisugust küla. Veski, kirik ja majakesed olid tehtud õhukestest värvitud laudadest, ilma seinte ja katusteta.

Nagu oleks keegi hiigelkääridega välja lõiganud värvilised pildid ja need rohelise välja keskel alustele kleepinud.

«Säh sulle küla! Säh sulle veskit!» hüüdis Vaska. «Ja meie mõtlesime...»

Naeruga jooksid lapsed sellesse mängukülasse. Ümberringi kasvas kõrge rohi, oli vaikne. Sumisesid herilased ja lendlesid eredavärvilised liblikad.

Lapsed jooksid ümber värviliste majakeste ja vaatlesid neid igast küljest. Siinsamas lähedal olid maasse kaevatud postid ja nende külge naelutatud rasked paksud lauad, mis mõnest kohast olid mürskudest purustatud ja pilbastatud. Need olid märklauad, mille pihta kahurväelased tulistasid. Pettekülakese ees asetses kaks rida roostetanud okastraadiga piiratud ja purustatud kaevikuid.

Peagi sattusid lapsed mingisuguse keldri juurde. Keldriuks oli praokil. Arglikult läksid nad kiviastmeid mööda alla ja jõudsid sügavasse kivikeldrisse. Keldris oli pink. Seina küljes oli riiulike, riiulikesel paistis tilluke küünlajupp.

«Paneme küünla põlema,» tegi Kolka ettepaneku. «Mul on tikke. Võtsin kaasa, et lõket teha.»

Ta võttis tikud, ent siis kuulsid nad ülalt hobuste lähenemise müdinat.

«Jookseme parem koju,» ütles Njurka tasa.

«Kohe jookseme. Seal üleval on keegi. Kui on mööda sõitnud, siis kohe jookseme. Muidu võivad tõrelema hakata, ütlevad: «Mis teie siia ronisite?»»

Müdin vaikis. Lapsed pugesid välja ja nägid, kuidas kaks ratsaväelast eemale ratsutasid.

«Vaata torni,» lausus Vaska, «näed seda ... Sinna otsa on keegi roninud.»

Vaadati — tõsi: ühes vaatetornis istus mees, kes näis siit pisikesena nagu varblane.

Nad tahtsid juba koju joosta, kuid siis hakkas Vaska virisema, sest ta oli mürsukillu keldrisse unustanud.

Roniti jälle tagasi. Süüdati küünal. Nüüd, tuhmil küünlavalgusel, võis näha rõskeid pakse tsementseinu ja tugevaist raudtaladest lage.

Äkki pani kauge tume kõmin lapsed võpatama. Kuskil oleks justkui tohutu suur raske palk maha kukkunud.

«Kolka,» küsis Njurka sosinal, «mis see on?»

«Ei tea,» vastas see samuti sosinal.

Kõmin kordus, kuid nüüd mürtsatas juba üsna lähedal. Lapsed jäid vait ja surusid end arglikult üksteise vastu. Vaska avas suu ja leitud kildu tugevasti pihku surudes vaatas Kolkat. Kolka kortsutas kulmu, Njurka pöske mööda aga veeres pisar ja ta lausus kaeblikult, valmis otsekohe nutma puhkema:

«Kolka, mulle näib ... mulle kuidagi näib, et täna pole hoopiski mitte kesknädal ...»

«Mulle samuti,» ütles Vaska nukralt. Ta puhkes äkki valjusti nutma, tema järel ka teised.

Kaua nutsid nurka pugenud, hätta jäänud lapsed. Kõmin üleval ei vaikinud. See kord lähenes, kord kaugenes. Olid lühikesed vaheajad. Ühel sellisel vaheajal ronis Kolka üles, et sulgeda ülemist ust. Ent järsku lajatas läheduses nõnda, et Kolka lendas tagasi, roomas nurka, kus Vaska ja Njurka tasa nutsid, ning istus nende kõrvale.

Nutnud natuke aega, roomas ta jälle üles keldri raske, rauaga kaetud ukse juurde, lõi selle paukudes kinni ja roomas alla.

Kõmin vaikis kohe ja ainult kergest värinast, mis sarnanes majaseinte värisemisega, kui raske veoauto või tramm mööda sõidab, võis aimata, et mürsud lõhkesid kuskil üsna lähedal.

«Meieni lasud ei ulatu,» ütles Kolka. Ta ise veel nuuksus, kuid juba asus rahustama oma sõpru. «Näe, kui sügaval me istume! Seinad on kivist ja lagi rauast. Sina ... ära nuta, Njurka, ja sina ära nuta ka, Vaska. Varsti lõpetatakse laskmine, siis ronime välja ja jookseme koju.»

«Ru-utt ... Ru-uttu jookseme ...» vastas Njurka pisaraid neelates.

«Nii kui me ... nii kui me jooksma pistame, nii kohe koju,» lisas Vaska. «Jookseme koju ega ütle kellelegi midagi.»

Küünal oli lõpul. Leek sulatas viimase steariinitükikese. Taht kukkus ja kustus. Läks pilkaselt pimedaks.

«Kolka,» nuuksus Njurka, otsides pimeduses ta kätt, «istu siin, muidu on mul hirm.»

«Mul on ka hirm,» tunnistas Kolka ja vaikis.

Kogu keldris muutus vaikseks. Ainult ülalt kostis sagedaste laskude summutatud kaja, otsekui oleks keegi raskeid naelu hiigelvasaraga maasse tagunud.

«Kolka, Vaska!» kostis jälle Njurka kaeblik hääl. «Miks te vait olete? Niigi on juba pime, aga teie olete veel vait ka.»

«Me ei ole ju vait,» vastas Kolka. «Mina ja Vaska mõtleme. Sina istu ja mõtle ka.»

«Mina ei mõtle üldse,» vastas Vaska, «ma istun niisama.»

Ta hakkas nihelema, kobas, leidis kellegi jala ja tõmbas seda.

«On see sinu jalg, Njurka?»

«Minu!» hüüdis kohkunud Njurka jalga ära tõmmates. «Mis siis?»

«Ei midagi muud,» vastas Vaska vihase häälega, «kui et... et sa oma jala otse minu korvi toppisid ja mingisuguse seene katki litsusid.»

Niipea kui Vaska seent nimetas, hakkas nii Kolkal, Njurkal kui ka Vaskal endal lõbusam.

«Hakkame juttu ajama,» tegi Kolka ettepaneku, «või hakkame laulma. Sina laula, Njurka, meie Vaskaga aitame kaasa. Sina, Njurka, hakkad laulma peenikese häälega, mina harilikuga, Vaska aga jämedaga.»

«Mina jämedaga ei oska,» keeldus Vaska. «Issaika oskab, mina aga ei oska.»

«Olgu, laula siis ka harilikuga... Hakka peale, Njurka.»

«Ma ei tea veel, missugust,» kohmetus Njurka. «Ma tean ainult ema oma, seda, mida tema laulab.»

«Laula siis ema oma...»

Oli kuulda, kuidas Njurka nina nuuskas. Ta pühkis käega näolt pisaraid, tõmbas siis keelega üle huulte ja hakkas laulma peenikese, veel pisut katkeva häälega:

Läks kord kasak sõdima,
jättis naisukese ta,
jättis ka lapsukese,
väikese tütrekese.

«Noh, laulge viimaseid sõnu: «jättis ka lapsukese...»,» ütles Njurka ette.

Ja kui Kolka ning Vaska olid oma osad ära laulnud, jätkas Njurka veel kõlavamalt ja rahulikumalt:

Ju aastaid on mööda läind,
on kadunud, veerenud.
Kõik kasakad kodus käind,
nad sõjast on tagasi.
Vaid üht pole ikka veel,
ei tule koduteed
minu kasakake — mees.
Jaa-ah! Ta on langenud sõjateel...

Njurka hääl muutus üha kõlavamaks ja Kolka ning Vaska aitasid «harilike» häältega üksmeelselt kaasa. Ja ainult siis, kui ülal kajasid tugevad mürtsud, väratasid kõigi kolme hääled pisut, kuid laul läks katkestamatult oma rada edasi.

«Ilus laul,» kiitis Kolka, kui nad laulmise olid lõpetanud.

«Ma armastan niisuguseid laule, kus on sõjast ja kangelastest. Ilus laul, ainult natuke kurb.»

«See on ema laul,» seletas Njurka. «Kui me isa sõjas ära tapeti, siis ema alati laulis seda laulu.»

«Njurka, kas su isa oli siis kasakas?»

«Kasakas jah. Kuid ta polnud lihtne kasakas, vaid punane kasakas. Teised olid kõik valged kasakad, tema aga oli punane. Selle eest valged kasakad ta surnuks raiusidki. Kui ma olin veel üsna väike, siis me elasime kaugel Kubanimaal. Hiljem, kui isa ära tapeti, sõitsime siia, onu Fjodori juurde vabrikusse.»

«Kas ta tapeti sõjas?»

«Sõjas. Ema jutustas, et ta oli olnud mingisuguses väesalgas. Kord ütles ülem isale ja veel ühele kasakale: «Siin on teile kiri. Ratsutage Ust-Medvedinski staniitsasse, las saadavad meile abi.» Isa ja see kasakas ratsutasid. Hobused olid neil juba väsinud, aga Ust-Medvedinsk oli ikka veel kaugel. Äkki märkasid neid valged kasakad ning kihutasid neile järele. Valgetel kasakatel olid hobused puhanud, nad võisid hõlpsasti järele jõuda. Siis ütles isa oma kaaslasele: «Säh, Fjodor, võta kiri ja ratsuta edasi, mina jään silla juurde.» Ronis silla juures hobuselt maha ja hakkas valgeid kasakaid tulistama. Tulistas kaua, seni kui kasakad läbi madala jõe külje pealt juurde hiilisid. Seal nad siis ta surnuks raiusidki. Aga Fjodor — see teine kasakas — oli sel ajal kirjaga juba kaugele ratsutanud ja talle ei jõutudki järele. Niisugune kasakas oli mu isa!» lõpetas Njurka jutustuse.

Tugev mürin pani lapsed karjatama. Nähtavasti oli tuul ülemise ukse lahti paisanud ja plahvatuse kõmin tungis keldrisse.

«Kolka... pa-pane kin-ni!» hüüdis Vaska kokutades.

«Pane ise,» vastas Kolka. «Mina juba panin.»

«Pane kinni, Kolka!» kordas Vaska ja puhkes valjusti nutma.

«Ah sind!» hüüdis omaenda jutustusest erutatud Njurka ja tõusis ootamatult. «Ah teid!...» Ta tõukas Vaska käe eemale, ronis ülemise ukseni, tõmbas selle prantsatades kinni ja lükkas riivi ette.

Kõmin vaibus.

Vaikiti jälle. Ja nii istuti kaua. Istuti seni, kuni Kolka, kes tundis end süüdlasena nii väikese Vaska kui ka Njurka ees, ütles:

«Üleval ei lasta enam!»

Kuulatati — üleval oli vaikne. Oodati veel kümme minutit — ikka vaikne.

«Jookseme koju!» hüüdis Kolka ja hüppas püsti.

«Koju, koju!» rõõmustas Vaska. «Tõuse, Njurka!»

«Ma kardan...» nuuksus Njurka. «Kui äkki jälle...»

«Jookseme! Jookseme!» hüüdsid Kolka ja Vaska nagu ühest suust. «Ära karda, küll me lippame...»

Roniti üles. Pärast pimedat keldrit näis päevavalgus säravana nagu päike ise.

Vaadati ringi.

Tugevad puust märklauad keldri juures olid purustatud. Kõikjal vedeles laialipillatud pilpaid ja värskes ülesküntud mullas mustendasid veel augud.

«Jookseme, Njurka! Las ma võtan su korvi,» ergutas Kolka tüdrukut. «Teeme kiiresti...»

Hüpati üle kaeviku, roniti läbi purustatud okastraattõkkes oleva käigu ja joosti mäest alla.

Paks Vaska tormas ootamatu väledusega ees, ühes käes korv, teises hoidis tugevasti kallihinnalist kildu.

Kolka ja Njurka jooksid kõrvuti ja Kolka aitas oma vaba vasaku käega tassida ta suurt kohmakat korvi.

Nad jõudsid juba kallakust alla ja jooksid madalas võsastikus, kui õhk jälle värisema ja undama hakkas, mürsk lendas kuskil kõrguses ja lõhkes kaugel nende selja taga. Njurka istus ootamatult, otsekui oleks talle kild jalga tunginud.

«Jookseme, Njurka!» hüüdis Kolka, viskas oma korvi maha ja haaras Njurkal käest.

«Viska korv maha! Jooksemel»

Kahurväe-vaatleja nägi vaatetornist madalas põõsastikus kolme liikuvat täppi.

«Nähtavasti kitsed,» mõtles ta ja tõstis binokli silmade juurde. Vaadates jahmus ta, haaras telefonitoru ja hüüdis patareile, et laskmine katkestataks.

Ta nägi binokliga selgesti, kuidas kord nähtavale ilmudes, kord põõsaste taha kadudes tormasid mööda välja kaks poisikest ja üks tüdruk.

Üks poisike hoidis tüdrukul tugevasti käest kinni, teine jooksis rohus takerdudes ja komistades pisut tagapool, surudes mõlema käega midagi tugevasti vastu rinda. Siis

nägi ta, kuidas kaks patareist saadetud ratsaväelast põõsaste tagant välja ratsutasid, laste juures peatusid ja hobustelt maha hüppasid.

Kahe punaarmeelase saatel jõudsid lapsed patareini. Komandör oli vihane, sest õppelaskmine oli tulnud katkestada, kui ta aga nägi, et süüdi olid kolm kohkunud ja nutvat mudilast, ei hakanud ta pahandama ja kutsus nad enda juurde.

«Kuidas nad läbi aheliku pääsesid?» küsis ta.

Lapsed vaikisid. Nende eest vastas üks saatjaist:

«Seltsimees komandör, nad pugesid sinna juba varem, enne seda kui valveahel välja pandi. Hiljem, kui meie ratsapatrullid põõsaid üle vaatasid — nii nad räägivad — istusid nad keldris. Ma arvan, et nad olid peidus neljandas blindaažis. Nad jooksid just sealtpoolt.»

«Neljandas blindaažis?» küsis komandör. Ta astus Njurka juurde ja silitas ta pead. «Neljandas blindaažis?» kordas ta oma abilise poole pöördudes. «Ja meie just seda ala tulistasimegi. Vaesed lapsed!»

Ta silitas käega Njurka sassis pead ja küsis hellalt:

«Ütle, tüdruk, milleks te siis sinna läksite?»

«Me tahtsime küla...» vastas Njurka tasa.

«Me tahtsime küla vaadata,» lisas Kolka.

«Me mõtlesime, et see on tõeline küla, aga seal on ainult lauad,» lausus komandöri lahkest ilmest julgustatud Vaska.

Komandör ja punaarmeelased naeratasid. Komandör vaatas Vaskale, kes midagi selja taha peitis.

«Mis sul käes on?»

Vaska hakkas nohisema, punastas ja ulatas vaikides komandörile mürsukillu.

«Seda ta ei võtnud, selle ta leidis põõsa alt,» kaitses Vaskat Kolka.

«Selle ma leidsin põõsa alt,» vastas Vaska süüdlaslikult.

«Milleks sulle seda vaja on?»

Komandör naeratas jälle, neid ümbritsevad punaarmeelased aga puhkesid valjusti naerma. Ja Vaska, kes kuidagi ei suutnud aru saada, mille üle nad naersid, vastas neile mornilt:

«Niisugust kildu pole ju kellelgi, aga minul nüüd on.»

«Noh, jookske,» ütles neile komandör. «Ah teid, mudilasi!»

Ta pöördus ringi, vaatas oma märkmikku ja hüüdis juba hoopis teise häälega — valju ja rangega:

«Tulistada kõlmanda suurtükiga! Sihik 6—6, sütik 6—2!»

Trahh-ta-tahh! raksatas laste selja taga, kui need hüpeldes ja rahul sellega, et nii kergesti pääsesid, koju jooksid. Trahh-tatahh . . . Kuid see ei olnud enam kohutav.

Puhkepäeval tuli külla Issaika oma isaga. Ta tõi kaasa püssi, mis tulistas korkidega, ning hakkas sellega Vaska ees hooplema. Ja imelik lugu: seekord polnud Vaska pörmugi kade, et Issaikal oli püss, aga temal ei olnud.

Seni kui Kolka ja Njurka uurisid ja kiitsid Issaika püssi, läks Vaska koju ja nihutas paigast kasti, milles lebasid katkine nuga, pallid — üks suur, auguga, teine väike, ilma auguta, siis haamer, mutrid, kolm naela ja veel üht-teist tema varandusest. Ta võttis sellest kastist välja hoolikalt sissepakitud killu ja viis Issaikale.

«Näe, mis minul on, Issaika,» ütles ta ja ulatas sellele killu.

Kas oli Issaika rumal või ei tahtnud ta lihtsalt välja teha, kuid ta vaatas kildu ükskõikselt ning lausus Vaskale:

«Noh, mis see siis ära ei ole! Meil on sahvris vanu rauatükke nii palju kui kulub.»

Vaska isegi ei solvunud. Ta vaatas Njurkale ja Kolkale; nad naeratasid kavalalt üksteisele ja jooksid neljakesi asula servani, kus algas õppeväli.

Sel päeval suurtükiväelased sinna ei ilmunud. Lapsed näitasid Issaikale, kuhu asetatakse kahurid, seletasid talle, milleks on väljal puutornid, jutustasid mäel asuvast kummalisest külast, mille lähedal on kaevikud ja raudlaega kivikelder, mida nimetatakse blindaažiks. Nad jutustasid talle, kuidas nad blindaaži sattusid ja kuidas seal istusid senikaua, kuni laskmine lõppes.

Issaika kuulas uudishimuga, ent kui nad jutustuse olid lõpetanud, siis lausus ta võrdlemisi ükskõikselt:

«Kahju, et mind polnud siin. Muidu oleksin ka mina roninud sinna istuma. Lähme, mängime siisikest.»

Ja Vaska, Kolka ning Njurka naeratasid jälle.

Rumal Issaika! Ta mõtleb, et blindaažis istuda on niisama lihtne kui siisikest mängida.

1931. a.

KAUGED MAAD

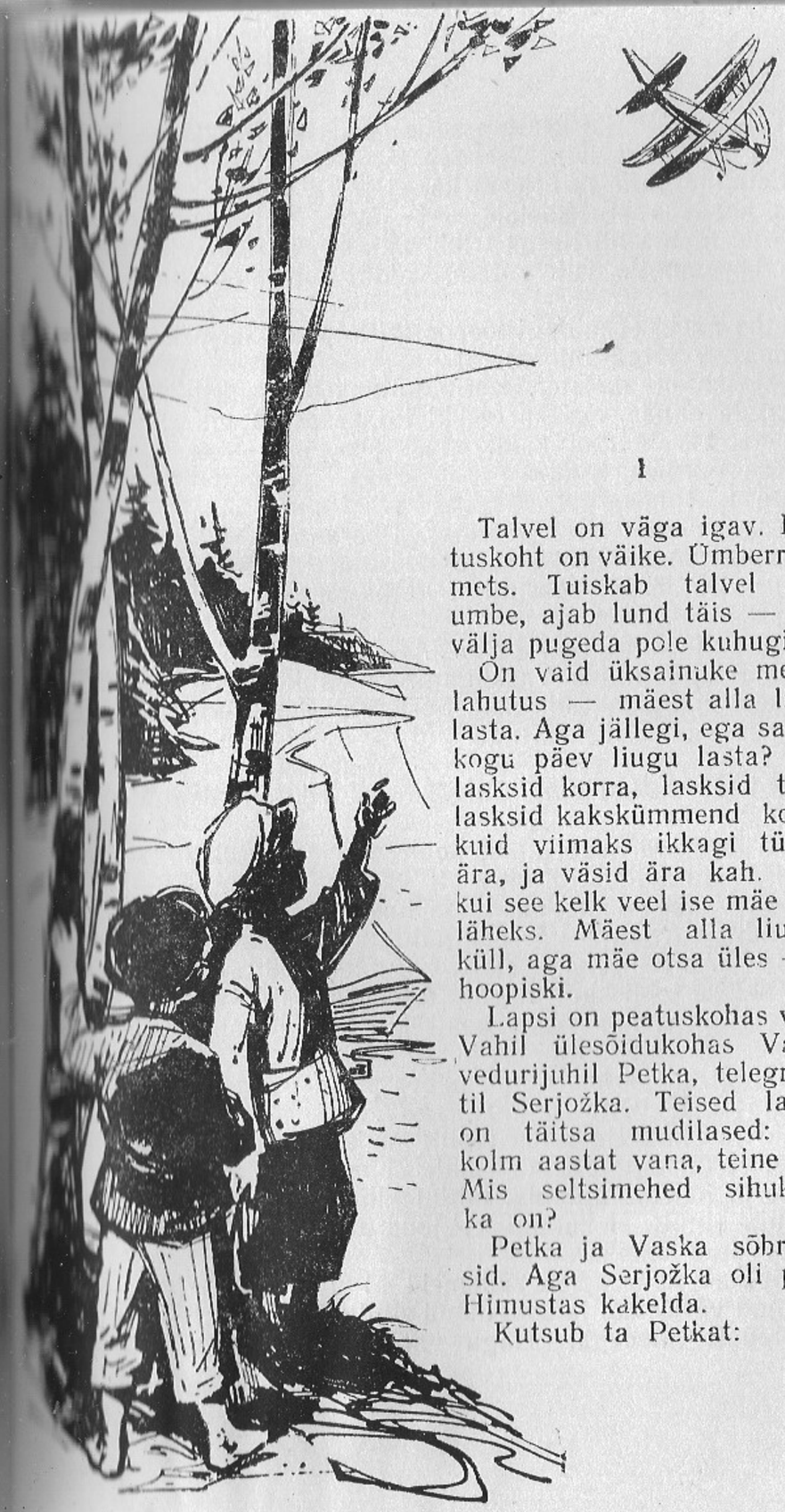

1

Talvel on väga igav. Peatuskoht on väike. Ümberringi mets. Tuiskab talvel kõik umbe, ajab lund täis — aga välja pugeda pole kuhugi.

On vaid üksainuke meelelahutus — mäest alla liugu lasta. Aga jällegi, ega saa ju kogu päev liugu lasta? No lasksid korra, lasksid teise, lasksid kakskümmend korda, kuid viimaks ikkagi tüütab ära, ja väsid ära kah. Ehk kui see kelk veel ise mäe otsa läheks. Mäest alla liugleb küll, aga mäe otsa üles — ei hoopiski.

Lapsi on peatuskohas vähe. Vahil ülesõidukohas Vaska, vedurijuhil Petka, telegrafistil Serjožka. Teised lapsed on täitsa mudilased: üks kolm aastat vana, teine neli. Mis seltsimehed sihukesed ka on?

Petka ja Vaska sõbrutsesid. Aga Serjožka oli paha. Himustas kakelda.

Kutsub ta Petkat:

«Tule siia, Petka. Näitan sulle ameerika trikki.»

Aga Petka ei lähe. Kardab.

«Eelmine kord sa ütlesid ka, et trikk. Aga ise kopsasid kaks korda vastu kaela.»

«Noh, nõnda oli lihtne trikk, aga see on ameerika oma, ilma kopsamata. Tule rutem, vaata, kuidas ta mul hüppab.»

Petka näeb, et midagi tõepoolest hüppab Serjožkal käes. Kuidas sa jätad minemata!

Serjožka on meister. Kerib pulgakesele niiti, kummipaela. Ja ennäe, eks karglebki tal peopesal mingi vigurvärk — ei siga, ei kala.

«Kas on hea trikk?»

«On küll hea.»

«Kohe näitan veel paremat. Pööra selg.»

Vaevalt jõuab Petka selja pöörata, kui Serjožka talle tagant virutab põlvega, nii et Petka on jalamaid peadpidi hanges.

Säh sulle ameerika oma...

Sama lugu juhtus Vaskagagi. Ent kui Vaska ja Petka kahekesi mängisid, siis neid Serjožka ei puutunud. Ohoh! Katsugu aga! Kahekesi nad olid ise ka vaprad.

Kord jäi Vaskal kurk haigeks ja teda ei lubatud õue minna.

Ema läks ära naabrinaise poole, isa ülesõidukohale kiirrongi vastu võtma. Kodus oli vaikne.

Istub Vaska ja mõtleb: mida huvitavat küll ette võtta? Kas mingit trikki? Või ehk mingit vigurvärki? Kõndis, kõndis nurgast nurka — mitte kui midagi ei ole huvitavat.

Ta asetas tooli kapi juurde. Tegi ukse lahti. Vaatas ülemisele riiulile, kus seisis pealt kinniseotud purk meega, ja tonksas seda sõrmega.

Muidugi, oleks hea olnud paber purgi pealt lahti harutada ja mett võtta supilusikaga...

Kuid ta ohkas ja ronis toolilt maha, kuna ta juba ette teadis, et niisugune trikk emale ei meeldi. Ta istus akna juurde ja hakkas ootama, millal kihutab mööda kiirrong.

Kahju ainult, et kunagi ei jõua ära vaadata, mis seal «kiire» sees tehakse.

Röögatab teine korra sädemeid pillutades. Müriseb, nii et seinad värisevad ja sööginõud riiulitel tärisevad. Välgutab eredate tuledega. Nagu varjud vilksatavad mööda

kellegi näod akendel, lilled suure restoranvaguni valgeil laudadel. Kiiskavad kullaselt rasked kollased käepidemed, mitmevärvilised klaasid. Tormab mööda valge kokamüts. Ja siis, säh sulle, polegi enam midagi. Ainult üsna veidi on veel nähtav signaallatern viimase vaguni taga.

Ja mitte kunagi, mitte kordagi pole kiirrong peatunud nende väikeses peatuskohas. Alati ta tõttab, kihutab mingisugusele väga kaugele maale — Siberisse.

Kihutab Siberisse ja kihutab Siberist tagasi. Väga, üliväga rahutu elu on sel kiirrongil.

Vaska istus akna juures ja äkki nägi, et teed mööda läheb Petka, kuidagi ebatavaliselt tähtsa moega, ja kaenla all kannab ta mingit kompsu. Noh, päris tehnik kohe või teemeister portfelliga.

Vaska imestas väga. Tahtis õhuaknast hüüda: «Kuhu sa, Petka, lähed? Ja mis sul seal paberi sees on?»

Kuid vaevalt jõudis ta õhuakna avada, kui tuli ema ja hakkas riidlema, et miks ta haige kurguga ronib pakase õhu kätte.

Siinsamas kihutas «kiire» röögatuse ja mürinaga mööda. Siis aga istuti sööma ja Vaskal läks Petka kummaline käimine meelest ära.

Ent teisel päeval ta nägi, et Petka läheb jälle nagu eilegi mööda teed ja kannab midagi, mis on mässitud ajalehe sisse. Ja nägu teisel sihuke tähtis, otsekui suure jaama korrapidajal.

Vaska trummeldas rusikaga vastu aknaraami, aga ema käratas talle peale.

Nii läks Petka jällegi mööda, oma teed.

Vaskat hakkas vaevama uudishimu: mis selle Petkaga ometi on juhtunud? Siiamaani poiss tervete päevade kaupa kas ajab koeri taga või kamandab mudilasi või putkab Serjožka eest, aga nüüd äkki käib tähtsa moega, ja nägugi teisel kuidagi väga uhke peas.

Eks Vaska köhata hiljukesi kurgu puhtaks ja ütleb rahuliku häälega:

«Minul, ema, kurk jättis valutamise järele.»

«Hea on, et järele jättis.»

«Hoopis jättis järele. No kohe mitte põrmu ei valuta. Varsti võib kõndimagi minna.»

«Varsti võib, aga täna istu paigal,» vastas ema, «sa ju alles hommikul kähistasid.»

«See oli hommikul, aga praegu on juba õhtu,» vaidles Vaska, ise mõeldes, kuidas õue pääseda.

Ta kõndis vaikides natuke, jõi vett ja hakkas siis tasakesi laulu laulma. Ta laulis seda laulu, mida oli kuulnud suvel siia sõitnud kommunistlikelt noortelt, laulu sellest, kuidas mürtsuvate granaatide tihedate plahvatuste all ülisangarlikult võitles kommunaaride salk. Õigust öelda, laulda ta ju ei tahtnudki, aga laulis salajase tagamõttega, et ema, kui on kuulnud tema laulmist, jääb uskuma, et kurk tal enam ei olegi haige, ja laseb ta välja.

Et aga köögis tegevuses olev ema temale tähelepanu ei pööranud, hakkas ta kõvemini laulma sellest, kuidas kommunaarid langesid vangi õela kindrali kätte ja mäherdusi piinu too nendele plaanitses.

Kui ka see ei aidanud, hakkas ta juba täie häälega laulma sellest, kuidas kommunaarid, kartmata neid ähvardavaid piinu, alustasid sügava haua kaevamist.

Ta küll laulis mitte just väga hästi, aga see-eest väga kõvasti, ja et ema ikka veel vaikis, siis otsustas Vaska, et laul meeldib talle ja et ema laseb ta tõenäoliselt nüüd kohe välja õue.

Kuid vaevalt oli ta jõudnud kõige pidulikuma momendini, mil oma töö lõpetanud kommunaarid ühel nõul hakkasid paljastama neetud kindralit, kui ema lakkas sööginõudega kolistamast ja pistis ukse vahele vihase ja imestanud näo.

«Ja mis sa siis, puuslik, nüüd õige peaksid karjuma?» hüüdis ta. «Ma kuulan, kuulan ... Mõtlen: kas on lolliks läinud või? Röögib nagu Marja sikk, kui see juhtub ära eksima!»

Vaska solvus ja jäi vait. Solvus mitte sellest, et ema teda Marja sikuga võrdles, vaid sellest, et oli pingutanud üsna ilmaaegu ja et õue teda niikuinii täna ei lasta.

Mossitanud mõnd aega, kobis ta sooja ahju peale. Pani lambanahkse poolkasuka pea alla ja jäi ruuge kassi Ivan Ivanovitši ühetasase nurrulöömise saatel oma kurva saatuse üle mõtlema.

Igav! Kooli ei ole. Pioneere ei ole. Kiirrong ei peatu. Talv mööda ei lähe. Võimatult igav! Kui suvigi rutem kätte jõuaks! Suvel — siis on kalad, vaarikad, seened, pähklid.

Ja Vaskale tuli meelde, kuidas ükskord suvel ta püüdis kõikide imestuseks õngega kinni priske ahvena.

Aeg kaldus juba öö poole, ja ta pani ahvena eeskotta, et seda hommikul emale kinkida. Aga ööaegu puges kotta nurjatu Ivan Ivanovitš ja pistis ahvena nahka, jättes järele ainult pea ja saba.

Sellele tagasi mõeldes tõukas Vaska Ivan Ivanovitši pahaselt rusikaga ja ütles vihaselt:

«Teine kord käänan sihukeste tempude eest kaela kahekorra!»

Ruuge kõuts kargas ehmunult üles, näugatas vihaselt ja hüppas laisalt ahju pealt alla. Vaska aga lamas, lamas ja uinus magama.

Teisel päeval läks kurguhäda üle ja Vaska lasti välja. Õõsel oli ilm sulale läinud. Katustelt rippusid alla jämedad teravad jääpurikad. Puhus niiske pehme tuul. Kevad polnud kaugel.

Vaska tahtis just joosta Petkat otsima, kui juba Petka ise tulebki vastu.

«Kus sa, Petka, käid?» küsis Vaska. «Ja miks sa, Petka, minu juurde kordagi sisse ei astunud? Kui sinul kõht haigeks jäi, siis mina sinu juurde tulin, aga kui minul kurk, siis sina minu juurde ei tulnud.»

«Ma olin tulemas,» vastas Petka. «Olin just jõudmas maja juurde, kui tuli meelde, et meie sinuga uputasime hiljuti kaevu teie ämbri. Noh, arvasin ma, nüüd kohe hakkab Vaska ema minuga tõrelema. Seisin, seisin ja mõtlesin asja ümber.»

«Oh sind külll! Emal oli ju tõrelemine ammu tõreldud ja unustatud, aga ämbri sai taat kaevust kätte juba üleeile. Sa edaspidi tule tingimata sisse ... Mis vigurvärk see sul seal ajalehesse on käänatud?»

«See ei ole vigurvärk. Need on raamatud. Üks raamat on lugemik, teine on aritmeetika. Ma juba kolmandat päeva käin nendega Ivan Mihhailovitši juures. Lugeda ma ju oskan, aga kirjutada ei oska ja rehkendada ka mitte. Eks tema siis õpetabki mind. Kas tahad, annan sulle kohe ühe rehkenduse? No vaata, meie püüdsime sinuga kalu. Mina püüdsin kümme kala ja sina kolm kala. Kui palju me kokku püüdsime?»

«Kuidas siis mina nii vähe püüdsin?» solvus Vaska. «Sina kümme ja mina kolm. Aga kas mäletad, mäherduse ahvena ma mineval suvel välja õngitsesin? Sina säherdust kätte ei saagi.»

«Aga see on ju aritmeetika, Vaska!»

«No mis siis sellest, et aritmeetika? Ikkagi vähe. Mina kolm, aga tema kümme! Minul on nööri küljes tõeline õngekork, aga sinul on pudelikork, ja õngeritv on sul ka kõver . . .»

«Kõver? Vaat mis alles ütles! Kust kohast ta kõver on? Ainult natuke oli kooldunud, ja selle ma õiendasin juba ammugi ära. Noh, hea küll, mina püüdsin kümme kala ja sina seitse.»

«Miks siis mina seitse?»

«Kuidas miks? Noh, ei näkka rohkem, ja asi sellega.»

«Minul ei näkka, aga sinul millegipärast näkkab? Väga jabur aritmeetika.»

«Ena misuke sa oled, tõepoolest!» ohkas Petka. «Noh, olgu peale, mina püüdsin kümme kala ja sina kümme. Kui palju kokku saab?»

«Saab vist palju,» vastas pärast järelemõtlemist Vaska.

««Palju!» Kas siis niimoodi kokku arvatakse? Kakskümmend saab, vaat kui palju. Mina hakkan nüüd iga päev Ivan Mihhailovitši juures käima, ta õpetab mulle aritmeetikat ja õpetab mind kirjutama. Aga kuidas muidu! Kooli ei ole, kas siis õppimata lollina istuma jääda, või mis . . .»

Vaska solvus:

«Kui sina, Petka, pirnide järele ronisid ja maha kukkusid ja käe ära nikastasid, siis tõin mina sulle koju kätte metsast värskeid pähkleid, ja kaks raudmutrit, ja elusa siili. Aga kui minu kurk haigeks jäi, siis sina ilma minuta leidsid kähku endale koha Ivan Mihhailovitši juures! Sina, tähendab, saad õpetlaseks, aga mina jään lihtsalt niisama? Ja ise oled veel seltsimees . . .»

Petka tundis, et Vaska räägib õigust nii pähklite kui siili kohta. Ta punastas, pööras kõrvale ja jäi vait.

Nii nad vaikisid ja seisid. Tahtsid juba tülli läinutena lahkudagi. Ainult et õhtu oli tõesti juba väga ilus, soe. Ja kevad oli ligidal, ja tänavail tantsisid sõbralikult mudilased koheda lumememme juures . . .

«Teeme lapsepõngerjatele kelkudest rongi,» pani Petka ootamatult ette. «Mina hakkan veduriks, sina vedurijuhiks ja nemad reisijateks. Ja homme läheme üheskoos Ivan Mihhailovitši palvele. Tema on hea mees, küllap ta õpetab sind ka. Eks ole hea nõu, Vaska?»

«Ega ta halb ole!»

Nõnda ei läinudki poisid tülli, vaid sõbrunesid aina

kindlamini. Kogu õhtu mängisid ja lasksid nad liugu ühes väikestega. Ning hommikul seadsid sammud hea mehe Ivan Mihhailovitši poole.

2

Vaska ja Petka läksid õppetundi. Paha poiss Serjožka hüppas jalgvärava tagant välja ja hakkas karjuma:

«Hei, Vaska! Noh, arva kokku. Alguses ma kopsan sulle kolm korda vastu kaela, ja pärast veel viis korda, kui palju see ühtekokku teeb?»

«Lähme, Petka, anname talle kolki,» pani ette solvunud Vaska. «Sina kopsad ühe korra ja mina ka ühe korra. Kahe peale saame hakkama. Kopsame kumbki oma korra ära ja lähme minema.»

«Ja pärast ta püüab meid ühekaupa kinni ning teeb tuupi,» vastas ettevaatlikum Petka.

«Aga meie ei hakkagi ühekaupa käima, oleme alati koos. Sina minuga üheskoos ja mina sinuga üheskoos. Eks ole, Petka, kopsame kumbki oma korra ära ja lähme minema.»

«Ei tasu vaeva,» keeldus Petka. «Võib viimaks veel kakluse ajal raamatud katki rebida. Suvi on tulemas, küll me siis talle anname. Nii et ei noriks ja et meie mõrrast kalu välja ei kisuks.»

«Nii või teisiti, ikka hakkab kiskuma!» ohkas Vaska.

«Ei hakka. Me heidame mõrra niisugusesse kohta, et ta mitte kuidagi üles ei leia.»

«Leiab,» vaidles nukralt Vaska. «Ta on kaval, ja ka traalimistragi on tal hea ja terav.»

«Mis sest, et kaval. Meie ise oleme nüüd ka kavalad. Sa oled juba kaheksa aastane ja mina olen kaheksa — tähendab, kahe peale kui palju meil on?»

«Kuusteist,» arvas Vaska kokku.

«No vaata, meil on kuusteist, aga temal üheksa. Tähendab, meie oleme kavalamad.»

«Miks siis kuusteist kavalam on kui üheksa?» imestas Vaska.

«Tingimata kavalam. Mida vanem on inimene, seda kavalam. Võta sa kas või Pavlik Priprögin. Ta on nelja aastane — mis kavalust temal on? Temalt võib välja manguda või käest kiskuda, mis ise tahad. Aga võta sa kas või

talunik Danila Jegorovitš. Ta on viiskümmend aastat vana, ja temast kavalamat sa ei leia. Talle määrati maksu kakssada puuda, aga tema muretses meestele viina ja siis nad kirjutasid talle purjus peaga mingile paberile alla. Läks selle paberiga rajooni, ja talle jäeti poolteistsada puuda maha.»

«Aga inimesed ei räägi niimoodi,» lausus Vaska vahele. «Inimesed räägivad, et ta on kaval mitte sellest, et ta on vana, vaid sellest, et ta on kulak. Kuidas sinu arvates on, Petka, mis see kulak säherdune on? Miks üks on inimene nagu inimene, aga teine inimene kui kulak?»

«Rikas, ja eks olegi kulak. Sina, näe, oled vaene, nii ka siis sina kulak ei ole. Aga Danila Jegorovitš on kulak.»

«Miks siis sedamoodi, et mina olen vaene?» imestas Vaska. «Meie taat saab sada kaksteist rubla. Meil on seapõrsas, ja kits, ja neli kana. Mis vaesed me oleme? Meil on isa töömees, mitte mõni hukkaläinud Jepifani taoline, kes Kristuse nimel kerjab.»

«Noh, ära siis ole vaene. Kuid sinu isa töötab ise, minul samuti ise, ja kõigil ise. Aga Danila Jegorovitšil töötas suvel juurviljaaias neli tüdrukut, ja veel mingi vennapoeg sõitis kohale, ja veel nagu mingi kälimees, ja joodik Jermolai võeti aeda valvama. Kas mäletad, kuidas Jermolai sind nõgestega kõrvetas, kui me õunu võtma ronisime? Oi-oh, kuidas sa siis lõugasid! Mina aga istun põõsastes ja mõtlen: vaat kus alles Vaska lõugab priskelt — just nõnda, nagu kõrvetaks Jermolai teda nõgestega.»

«Oled sina ka kena!» muutus Vaska tohedaks. «Ise jooksid minema, aga minu jätsid maha.»

«Kas oleksin pidanud ootama jääma?» vastas külmavereliselt Petka. «Mina, vennas, hüppasin üle aia nagu tiiger. Tema, see Jermolai, jõudis mul ainult kaks korda vemblaga üle selja tõmmata. Aga sina jäid paigale nagu kalkun, noh sulle siis antigi, nii et...»

...Kunagi ammu oli Ivan Mihhailovitš olnud vedurijuhiks. Kuni revolutsioonini oli ta vedurijuht lihtveduril. Aga kui tuli revolutsioon ja algas Kodusõda, siis läks Ivan Mihhailovitš lihtvedurilt üle soomusvedurile.

Petka ja Vaska olid palju mitmesuguseid vedureid näinud. Nad tundsid «S»-süsteemi vedurit — kõrget, kerget, väledat, seda, mis lippab kiirrongiga kaugele maale Siberisse. Nad olid näinud ka määratuid kolmesilindrilisi vedureid «M», neid, mis võisid vedada raskeid, pikki rongikoosseise järskudel nõlvakutel, ja kohmakaid manööverdusvedureid «O», milledel kogu tee ulatub ainult sissesõidu-semaforist väljasõidu-semaforini. Igasuguseid vedureid olid poisid näinud. Aga just niisugust vedurit, nagu oli päevapildil Ivan Mihhailovitši seinal, polnud nad näinud veel ilalgi. Ei olnud näinud niisugust vedurit ega olnud näinud ka niisuguseid vaguneid.

Korstnat ei olegi. Rattaid pole näha. Rasked terasaknad veduril on tihedalt suletud. Akende asemel on kitsad pikutised pilud, milledest vaatavad välja kuulipildujad. Katust ei ole. Katuse asemel on madalad ümmargused tornid, ja neist tornidest nihutasid end esile suurtükiväerelvade rasked torud.

Ja midagi ei hiilga soomusrongil: pole ei puhastatud kollaseid käepidemeid, ei eredat värvust, ei heledaid klaase. Kogu soomusrong, raske, lai, otsekui vastu rööpaid surutud, on ühesuguselt hallroheliseks võõbatud.

Ja kedagi pole näha: ei vedurijuhti, ei konduktoreid laternatega, ei rongijuhti vilega.

Kusagil seal seespool, kilbi taga, teraspealise taga, massiivsete hoobade kõrval, kuulipildujate, suurtükkide juures varjasid end valvel punaarmeelased, ent kõik see on kaetud, kõik on peidetud, kõik vaikib.

Vaikib paraja päevani, õige ööni. Ja ennäe, hiilibki soomusrong ilma huilgamata, ilma vileta öösel sinna, kus vaenlane on lähedal, või tormab otse vaenuväljale, sinna, kus punastel raske võitlus valgetega käimas. Ah, kuidas siis äkitselt tumedaist piludest särtsavad hukatustkülvavad kuulipildujad! Uh, kuidas siis keerlevaist tornidest kõmatavad ärganud võimsate kahurite kogupaugud!

Eks ükskord säärases lahingus tulistanud soomusrongi lähedase maa tagant väga raske suurtükk. Mürsk lõhkus soomuskatte ja oma killudega rebis käe otsast sõjaväevedurijuhil Ivan Mihhailovitšil.

Sellest ajast peale Ivan Mihhailovitš enam vedurijuht ei ole. Ta saab pensioni ja elab linnas vanema poja juures, kes on lukussepaks veduritehastes. Aga peatuskohta sõitis ta külla oma õe juurde. On inimesi, kes räägivad, et Ivan Mihhailovitšil mürsk mitte ainult et rebis käe otsast, vaid ühtlasi põrutas ka pead, ja et sellest on ta natuke... noh, kuidas öelda, mitte just haige, aga nii, imelik kuidagiviisi.

Ometi Petka ja Vaska sääraseid pahatahtlikke inimesi ei

uskunud mitte kui sugugi, sest Ivan Mihhailovitš oli väga hea inimene. Ainult üks asi oli: suitsetas Ivan Mihhailovitš tõesti väga palju ja õige pisut tõmblesid tal tihedad kulmud, kui ta jutustas midagi huvitavat endistest aegadest, rasketest sõdadest, sellest, mil moel valged neid sõdu alustasid ja mil moel punased neid lõpetasid.

Aga kevad murdis sisse kuidagi äkki. Igal ööl — aina soe vihmuke, päeval aga — aina kiirgav päike. Lumi sulas ruttu nagu või pannil.

Paisusid ojad, murdus jää Vaiksel jõekesel, läks urba paju, lendasid kohale künnivaresed ja kuldnokad. Ja kõik kuidagi nagu ühekorraga. Oli alles kümnes päev sellest ajast, kui kevad välja tormas, aga lund polnud enam ollagi ja porigi teel juba kuivanud.

Ükskord pärast õppetundi, kui poisid tahtsid jõele joosta, et vaadata, kas vesi on juba palju alanenud, küsis Ivan Mihhailovitš:

«Kuidas oleks, lapsed, kas te jookseks korraks Aljošinosse? Mul oleks tarvis kiri Jegor Mihhailovile edasi toimetada. Viige talle volitus koos kirjatähega. Tema võtab minu asemel linnas pensioni välja ja toob siia.»

«Jookseme küll,» vastas kähku Vaska. «Me jookseme koguni väga ruttu, päris nagu ratsavägi.»

«Me tunneme Jegori,» kinnitas Petka takka. «See on sama Jegor, kes on esimees, eks ole? Tal on lapsed ka: Paška ja Maška. Korjasime mineval aastal tema lastega koos metsas vaarikaid. Meie korjasime terve korvitäie, aga neil oli ainult põhja peal natuke, sest nemad on väikesed alles ja meist kuidagi ette ei jõudnud . . .»

«Vaat tema juurde jah jookskegi,» ütles Ivan Mihhailovitš. «Meie oleme temaga vanad sõbrad. Kui mina soomusrongil vedurijuhiks olin, siis tema, Jegor — sel ajal oli ta veel noor poisinolk —, töötas minu juures kütjana. Kui mürsk purustas soomuskatte ja kiskus killuga mul käe otsast, siis olime koos. Pärast prahvatust jäin ma minutiks või paariks veel meelemärkusele. Noh, mõtlesin, otsas on meie asi. Poisinolk alles lühikese aruga, masinat peaaegu ei tunnegi. Jäi üksi veduri peale. Lõhub ära veduri ja hukutab kogu soomusrongi. Liigutasin end, et tagasikäiku anda ja masinat lahingust välja viia. Aga just sel hetkel tuli komandörilt signaal: «Täiskäik edasi!» Jegor tõukas mu nurka puhastustakkude hunnikule, ise aga kus sööstab

kangi juurde: «On täiskäik edasil» Siin ma panin silmad kinni ja mõtlen: «Noh, otsas see soomusrong.»

Ärkasin üles, kuulen — vaikne. Lahing oli lõppenud. Vaatasin — käsi on mul särgiga kinni seotud. Aga Jegorka ise on poolpaljas . . . Üleni märg, huuled kõrbenud, kehal põletushaavad. Seisab seal ja tuigub — äärepealt et kukub ümber. Tervelt kaks tundi oli üksinda lahingus vedurit juhtinud. Oli olnud kütja eest ja vedurijuhi eest ja minuga ülendas arsti eest . . .»

Ivan Mihhailovitši kulmud tõmblesid ja ta jäi vait ning vangutas pead, kas millegi üle järele mõeldes või midagi meelde tuletades. Aga poisid seisid vaikselt, oodates, kas ehk Ivan Mihhailovitš veel midagi jutustab, ja imestasid väga, et Paška ja Maška isa Jegor osutus sääraseks sangariks, sest ta polnud sugugi sarnane nende sangaritega, keda poisid olid näinud piltidel, mis rippusid peatuskoha punanurgas. Need sangarid olid kogukad ja näod olid neil uhked, ning käes olid neil kas punased lipud või läikivad mõõgad. Paška ja Maška isa aga oli väikest kasvu, nägu oli tal tedretähti täis, silmad kitsad ja pilukil. Ta käis lihtsa musta särgi ja halli ruudulise soniga. Ainult et kangekaelne oli ta ja kui midagi juba ette võttis, siis järele ei jätnud, enne kui saavutas, mis tahtis.

Sellest olid poisid meestelt Aljošinos kuulnud ja ka peatuskohas oli sellest juttu.

Ivan Mihhailovitš kirjutas kirjatähe ja andis poistele kummalegi kakukese, et kõht teel tühjaks ei läheks. Ja Vaska ning Petka, murdnud mahla tulvil remmelgast kumbki vitsakese ja laksutades endile vastu jalgu, pistsid kiires galopis kingust alla.

3

Maanteed mööda on Aljošinosse üheksa kilomeetrit, aga otserada kõigest viis.

Vaikse jõekese ääres algab tihe mets. See mets ulatub ilma otsa-ääreta kuhugi väga kaugele. Selles metsas on järved, kus elavad suured kogred, hiilgavad nagu puhastatud vask, aga poisid sinna ei lähe: kauge on, ning soos võib hõlpsasti ära eksida. Selles metsas on palju vaarikaid, seeni, pähklipõõsaid. Järskudes ürgorgudes, millede sängi mööda voolab soost välja Vaikne jõeke, erepunasest savist

äkknõlvakuil elutsevad pesaurgudes kaldapääsukesed. Põõsastikes varjavad end siilid, jänesed ja muud süütud loomakesed. Kuid kaugemal, järvede taga Sinaka jõe ülemjooksul, kuhu talvel mehed sõidavad parvetamise jaoks ehitusmetsa raiuma, seal kohtasid puulõikajad hunte ja ühekorra sattusid vanale karva ajavale karule.

Vaat missugune tore mets laius avaralt neil mail, kus elasid Petka ja Vaska! Ja mööda seda kord rõõmsat, kord sünget metsa, künkalt künkale, läbi nõgude, purdeid pidi üle ojade jooksid virgalt otsemat rada mööda edasi Aljošinosse saadetud poisid.

Seal, kus rada maanteele välja tuli, ühe kilomeetri kaugusel Aljošinost, asus rikka mehe Danila Jegorovitši talu.

Siin jäid lõõtsutavad poisikesed kaevu juurde jooma.

Danila Jegorovitš, kes samas kaht täissöönud hobust jootis, küsis poistelt, kust nad tulevad ja miks lähevad Aljošinosse. Ja lapsed jutustasid talle meelsasti, kes nad on ja mis neil Aljošinos esimehe Jegor Mihhailovi juurde asja on.

Nad oleksid Danila Jegorovitšiga veel edasigi rääkinud, sest neile oli huvitav vaadata inimest, kellest rahvas räägib, et ta on kulak, aga siis märkasid nad äkki, et õuest tulevad Danila Jegorovitši poole kolm Aljošino küla talupoega ja nende järel kõnnib sünge ja — küllap pohmelusest — vihane Jermolai. Märganud Jermolaid, sedasama, kes ükskord Vaskat nõgestega oli kõrvetanud, pistsid poisid kaevu juurest traavis minema ja olid peagi Aljošinos, väljakul, kuhu oli rahvast kogunenud mingiks miitinguks.

Aga poisid jooksid peatumata edasi, küla äärele, olles otsustanud alles Jegor Mihhailovi juurest tagasi tulles välja uurida, miks rahvas koos ja mis huvitavat teoksil.

Ometi leidsid nad Jegori juures kodunt ainult tema lapsukesed Paška ja Maška. Need olid kuueaastased kaksikud, väga suured sõbrad omavahel ja väga sarnased teineteisega.

Nagu alati, mängisid nad koos. Paška vestis mingisuguseid puuklotse ja liistukesi ning Maška meisterdas nendest liiva peal midagi, nagu poistele näis, maja ja kaevu vahepealset.

Muuseas, Maška seletas neile, et see pole ei maja ega kaev, vaid oli alguses traktor, nüüd aga saab aeroplaaniks.

«Oh teid!» ütles Vaska, torgates ilma vähemagi tseremooniata «aeroplaani» remmelgavitsaga. «Oh teid, rumalaid, küll! Kas siis aeroplaane pilbastest tehakse? Neid tehakse hoopis millestki muust. Kus teie isa on?»

«Isa läks koosolekule,» vastas heasüdamlikult naeratades mitte põrmugi solvunud Paška.

«Ta läks koosolekule,» kinnitas Maška, tõstes poiste poole sinised, veidikese nagu imestanud silmad.

«Ta läks ära ja kodus on ainult vanaema, lamab ahju peal ja kirub,» lisas Paška.

«Vanaema lamab ja kirub,» selgitas Maška. «Ja kui papake ära läks, siis kirus vanaema samuti. Et sina, ütles ta, maa alla vajuksid kõige oma kolhoosiga.»

Ja Maška vaatas muretsevalt sellesse külge, kus oli maja ja kus lamas kuri vanaema, kes tahtis, et isa maa alla vajuks.

«Ei ta vaju,» rahustas teda Vaska. «Kuhu ta ikka vajub? Noh, põruta ise jal-

gadega vastu mäad, ja sina, Paška, põruta kah. Lööge kõveminil No vaadake, ei vajunud kuhugi, eks ole? Aga noh, lööge veelgi kõveminil»

Ja pannud veel alles lühikese taibuga Paška ja Maška hoolsasti trampima, kuni need löötsutama hakkasid, suundusid oma vallatu väljamõeldisega rahulolevad poisikesed väljakule, kus juba ammu oli alanud rahutu koosolek.

«Vaat kuis on lood!» ütles Petka pärast seda, kui nad olid mõnda aega keset kogunenud rahvahulka tõugelnud.

«Huvitavad lood,» nõustus Vaska, istudes jämeda, valgust lõhnava palgi veerele ja võttes põuest tüki kakku.

«Kuhu sa vahepeal kadusid, Vaska?»

«Jooma jooksin. Aga kuidas küll nii lahku läksid nende meeste mõtted? Muud ei kuulegi kui kolhoos ja kolhoos. Ühed kiruvad kolhoosi, teised räägivad, et ilma kolhoosita kohe kuidagi ei saa. Poisikesedki on käsitsi koos. Ka Fedka Galkinit tunned? Noh, rõugearmiline säärane.»

«Tunnen.»

«Nonäh. Jooksin jooma ja nägin, kuidas ta nüüdsama ühe punapäisega kakles. See punapea hüppas kusagilt välja ja pistis tänitama: «Fedka-kolhoos — põrsastega koos!» Aga eks Fedka süda karanud täis ja läkski neil kaklus lahti. Tahtsin juba sind hõigata, et sa vaataksid, kuidas nad kisuvad. Ent siis üks küürakas vanaeit ajas hanesid mööda ja kõrvetas poistele mõlemale vemblaga — noh, ja siis nad jooksid laiali.»

Vaska vaatas päikese poole ja hakkas muretsema:

«Lähme, Petka, anname kirja ära. Sedaaegu, kui jälle koju jõuame, on õhtu käes. Vaata veel, et me kodus naha peale ei saa.»

Läbi rahvahulga tõugeldes jõudsid osavasti põiklevad poisid palgihunniku juurde, mille kõrval istus laua taga Jegor Mihhailov.

Sel ajal kui kohalesõitnud mees, kes oli roninud palgihunniku otsa, selgitas talupoegadele, milline kasu on minna kolhoosi, veenis Jegor küll mitte valjusti, kuid järelejätmatult kahte tema poole kallutunud külanõukogu liiget milleski. Need vangutasid pead, aga Jegor, nähtavasti neile vihane nende kõhklemise pärast, tõendas veelgi kangekaelsemalt neile midagi poolel häälel, hurjutas neid.

Kui murelikud külanõukogu liikmed Jegori juurest eemale läksid, torkas Petka talle vaikides pihku volituse ja kirjatähe. Jegor lappas paberi lahti, aga ei jõudnud seda läbi lugeda, sest palgihunnikule ronis uus mees, ja selles tundsid poisid ära ühe neist maameestest, keda nad olid kohanud kaevu juures Danila Jegorovitši talus. See mees rääkis, et kolhoos — see on muidugi uus asi ja et korraga kõigil kolhoosi trügida pole põhjust. Juba on end kolhoosi sisse kirjutanud kümme majapidamist, noh, las töötavad. Läheb neil asi hästi, siis pole teistelgi hilja sisse astuda, kui aga asi ei lähe, siis, tähendab, pole mõtet kolhoosi minna ja vaja töötada endist viisi.

Ta rääkis pikalt, ja niikaua kui ta rääkis, hoidis Jegor Mihhailov kogu aeg muudkui avatud kirjatähte lugemata käes. Ta pilutas kitsaid vihaseid silmi, ja olles valvsaks muutunud, jälgis tähelepanelikult kuulavate talupoegade nägusid.

«Kulaku käsilane!» ütles ta põlgusega, näperdades talle pihkupistetud kirjakest sõrmede vahel.

Kartes, et esimees ehk võib kogemata Ivan Mihhailovitši volituse kokku käkerdada, tõmbas Vaska teda tasakesi varrukast:

«Onuke Jegor, loe läbi, ole hea. Meil on vaja koju joosta.»

Jegor luges kirjatähe kähku läbi ja ütles poistele, et teeb kõik, et ta sõidab linna just nädala pärast, aga enne seda tingimata astub ise Ivan Mihhailovitši juurde sisse. Ta tahtis veel midagi lisada, kuid siinkohal lõpetas maamees oma kõne, ja Jegor, pigistades pihus oma ruudulist soni, hüppas palkidele ja hakkas rääkima ruttu ja teravalt.

Poisid aga, pugenud rahvahulgast välja, vudisid teed mööda kodu poole.

Danila Jegorovitši talust mööda joostes ei märganud nad ei Jermolaid, ei kälimeest, ei vennapoega, ei perenaist — küllap kõik olid koosolekul. Aga Danila Jegorovitš ise oli kodus. Ta istus välistrepil, suitsetas vana kõverat piipu, millele oli nikerdatud mingi naerev lõust, ja näis, et ta oli ainuke inimene Aljošinos, keda sugugi ei liigutanud — ei rõõmustanud ega riivanud — uus sõna: kolhoos.

Põõsaste vahel piki Vaikse jõekese kallast edasi joostes kuulsid poisid laksatust, nagu oleks keegi raske kivi vette visanud.

Hiilinud ettevaatlikult lähemale, nägid nad Serjožkat, kes seisis kaldal ja vaatas sinna, kust vett mööda virasid laiali korrapärased rõngad.

«Heitis mõrra vette,» taipasid poisid, ja kui olid kavalasti teineteisele otsa vaadanud, kebisid tasakesi tagasi, jättes täpse koha käigu pealt meelde.

Nad pugesid jalgrajale välja ja, rõõmsad ebatavalise kordamineku üle, pistsid veel kiiremini jooksma kodu poole, seda enam, et oli kuulda, kuidas kaikus metsa pidi kiirrongi mürina kaja: tähendab, kell oli juba viis. Tähendab ka, et Vaska isa keeras rohelise lipu kokku ja astus juba tuppa, kuna Vaska ema võttis juba ahjust välja tulise poti lõunasöögiga.

Kodus käis samuti jutt kolhoosist. Ja oli see jutt sellest alanud, et ema, kes juba aasta otsa oli pannud kõrvale raha lehma ostmiseks ja kel oli juba talvest saadik Danila Jegorovitši juures aastane mullikas valmis vaadatud, loobis selle suveks välja osta ning karja lasta. Nüüd aga, kuulnud sellest, et kolhoosi võetakse ainult neid, kes enne sisseastumist ei tapa ega müü mujale kariloomi, hakkas ema muretsema selle üle, et kolhoosi astudes Danila Jegorovitš viib mullika sinna, ja siis muudkui otsi uut, ja kust sa sihukese jälle leiad?

Aga isa oli taibukas mees, ta luges iga päev raudteeajalehte «Vile» ja sai aru, kuhupoole asjad arenevad.

Ta puhkes ema üle naerma ja seletas talle, et Danila Jegorovitši ei tule lasta ei mullikaga ega ilma mullikata kolhoosi ligi saja sammu kauguselegi, sest ta on kulak. Ja kolhoosid — selleks nad just luuaksegi, et oleks võimalik elada ilma kulakuteta. Ja et kui kolhoosi läheb kogu küla, siis Danila Jegorovitš ja mölder Petunin ja Semjon Zagrebin on omadega läbi, see tähendab, et varisevad kokku kõik nende kulaklikud majapidamised.

Ent ema tuletas meelde seda, kuidas Danila Jegorovitšil mineval aastal jäeti maha poolteistsada puuda viljamaksu, kuidas mehed teda kardavad ja kuidas millegipärast kõik kukub välja just nii, nagu temale tarvis. Ja ta kahtles tugevasti selles, et majapidamine Danila Jegorovitšil kokku variseb, koguni vastupidi, ta avaldas kartust, kas ei varise mitte kokku kolhoos ise, sellepärast et Aljošino on kõrvaline küla, ümberringi mets ja sood, kolhoosi kombel töötamist pole kelleltki õppida ja ka naabritelt abi oodata ei ole.

Isa läks punaseks ja ütles, et selle maksuga on tume lugu ja mitte teisiti, kui et Danila Jegorovitš on kellelegi puru silma puistanud ja kellelgi naha üle löönud. Aga ega

see tal alati nii lähe ja et küllap sihukeste asjade eest peagi sinna võib sattuda, kuhu vaja. Ühtlasi kirus ta ka neid lollakaid külanõukogust, kelledel Danila Jegorovitš pead põigilt pööras, ja ütles, et kui see oleks juhtunud nüüd, mil esimeheks on Jegor Mihhailov, siis tema ajal niisugust nurjatust küll poleks välja tulnud.

Niikaua kui isa ja ema vaidlesid, sõi Vaska ära kaks tükki liha, taldrikutäie kapsasuppi ja otsekui kogemata torkas suhu suure tüki suhkrut suhkrutoosist, mille ema oli lauale asetanud, sest isa armastas kohe pärast lõunasööki juua klaasi või kaks teed. Kuid ema ei uskunud, et Vaska tegi seda kogemata, ja ajas ta laua tagant minema, Vaska aga, hakates nuuksuma rohkem kombe kui solvuse pärast, ronis sooja ahju peale ruuge isakassi Ivan Ivanovitši juurde ja jäi nagu alati väga ruttu tukastama.

Kas ta seda nüüd unes nägi või tõesti läbi tukkumise kuulis, igatahes näis talle, et isa jutustas mingist uuest tehasest, mingisugustest ehitustest, mingisugustest inimestest, kes käivad ringi ja otsivad midagi kuristikest ja mööda metsa, ja et ema nagu oleks kogu aeg aina imestanud, aina mitte uskunud, aina ahhetanud ja ohhetanud.

Pärast, kui ema ta ahju pealt alla tõi, riidest lahti võttis ja lavatsile magama pani, nägi Vaska tõelist und: nagu põleks metsas väga palju tulesid, nagu sõidaks mööda Vaikset jõekest suur otsekui sinimerede aurik ja veel nagu sõidaks sel aurikul tema, Vaska, oma seltsimehe Petkaga ära väga kaugeile ja väga kaunitele maadele...

4

Päeva viis pärast seda, kui poisid olid Aljošinos käinud, võtsid nad pärast lõunat vargsi suuna Vaikse jõe äärde, et vaadata, kas nende mõrda pole kala sattunud.

Jõudnud üksildasse kohta, traalisid nad kaua mööda jõepõhja tragiga, see on väikse naeltest painutatud ankruga. Palju ei puudunud, et oleksid nööri katki rebinud, kui konksud jäid kinni raske notijändriku taha. Nad tirisid kaldale terve kuhja libedaid, lämu järele lehkavaid veetaimi. Ent mõrda ei olnud.

«Serjožka viis ära!» hakkas Vaska nutta tihkuma. «Ma ütlesin sulle, et ta luurab välja. Ja näe, luuraski. Ma ütlesin sulle: heidame teise kohta, aga sina ei tahtnud.»

«See ju ongi teine koht!» vihastas Petka. «Sa ju ise selle koha välja valisidki, nüüd aga muudkui ajad kõik minu peale. Ja ära nuuksu, palun sind! Mul on endal ka kahju, aga mina ei nuta.»

Vaska jäi vagusi, ent mitte kauaks.

Siis pani Vaska ette:

«Kas mäletad, kui me Aljošinos käisime, siis nägime Serjožkat jõekese ääres põlenud tamme kõrval! Lähme sinna ja traalime seal. Võib-olla tõmbame tema mõrra välja. Tema meie oma, meie tema oma. Lähme, Vaska. Ja ära nuta, ole hea — säärane terve paks poiss, aga tihub nutta. Miks mina kunagi ei nuta? Kas mäletad, kui mul kolm mesilast korraga paljast jalga nõelasid, mina aga ikkagi ei nutnud.»

«Ega jah ei nutnud!» vastas Vaska mossitades. «Kus alles pistsid tõinama, mina ajasin isegi maasikakorvi ehmatuse pärast ümber.»

«Midagi ma ei pistnud tõinama. Tõinamine — see on siis, kui pisarad veerevad, mina aga lihtsalt kukkusin lõugama, sest ma ehmusin, ja valus oli ka. Karjusin oma kolm sekundit ära ja jätsin järele. Ja ülepea mitte põrmugi ei tõinanud ega virisenud. Jookseme, Vaska!»

Jõudnud kaldakohale, mis on põlenud tamme kõrval, traalisid nad jõepõhja kaua aega.

Jändasid ja jändasid, väsisid ära, pritsisid end märjaks, kuid ei enda ega Serjožka mõrda nad ei leidnud. Siis istusid nad tusaselt kingukesele urbades pajupõõsa alla ja pärast lühikest nõupidamist otsustasid kohe homsest päevast peale alustada Serjožka kavalat jälitamist, et leida seda kohta, kuhu ta käib vette heitmas mõlemaid mõrdasid.

Kellegi sammud, tõsi küll, esialgu veel kauged, manitsesid poisse valvsusele, ja nad lipsasid osavasti tihnikusse.

Kuid see ei olnud Serjožka. Jalgrada mööda tulid Aljošinost aegamisi kaks talupoega. Üks oli tundmatu ja nähtavasti mitte siinne. Teine oli onu Serafim, kehv Aljošino talumees, kelle kaela sadas tihti igasuguseid õnnetusi: kord kärvas tal setukas ära, kord tallasid hobused rukki maha, kord langes sara katus sisse ja vajutas surnuks seapõrsa või isahane. Ja niimoodi iga aasta juhtus onu Serafimiga ikka midagi.

Ta oli kõva töömees, kuid edutu ja äpardustest hirmutatud.

Onu Serafim viis peatuskohta ruskest nahast jahimehesaapaid, milledele ta oli Vaska isa poolt lubatud kahe rublatüki eest paigad peale pannud.

Mehed läksid ja kirusid Danila Jegorovitši. Kirus teda tegelikult see, kes oli tundmatu, mitte Aljošinost pärit olev, kuna onu Serafim kuulas ja kiitis nukralt takka.

Mis eest see tundmatu Danila Jegorovitši kirus, sellest poisid päris selgesti aru ei saanud. Paistis kuidagi niimoodi, et Danila Jegorovitš oli mehelt midagi odava hinna eest ostnud ja oli lubanud omaltpoolt temale võlgu anda kolm kotti kaeru, kui aga mees järele sõitis, siis küsis Danila Jegorovitš ette niisugust hinda, mäherdust pole linnas turulgi, ja rääkis ise, et see on veel inimlik hind, sest külviajaks tõusvat kaer veel poole kallimaks.

Kui sünged talupojad olid mööda läinud, pugesid poisid põõsast välja ja istusid uuesti soojale haljendavale kingule. Aeg kaldus õhtule. Jõekese poolt õhkus niiskust ja kaldaäärse remmelgavõsastiku lõhna. Kukkus kägu ja päikese punakais kiirtes tiirlesid pilvedena peenikesed kui tolm hääletud kevadised kihulased.

Ja just keset seda vaikust, alguses kauge ja vaikne kui mesilassülemi sumin, kuuldus roosade pilvede tagant imelik põrin.

Siis, eraldudes ümarikust paksust pilvest, välgatles taevas hele, otsekui hõbedane täpp. See suurenes kogu aeg. Juba tulid nähtavale kaks paari sirevil tiibu... Ja juba süttisid tiibadel kaks viietipulist tähekest...

Ning kogu lennuk, võimas ja ilus, kandus kiiremini kui kõige kiirem vedur, ent kergemini kui kõige kõrgelennulisem stepikotkas, tugevate mootorite lõbusa mürina saatel sujuvalt edasi tumeda metsa, üksildase peatuskoha ja Vaikse jõekese kohal, mille kaldal istusid poisikesed.

«Kaugele lendas!» ütles vaikselt Petka, silmi eemalduva lennuki küljest lahti saamata.

«Kaugetele maadele!» ütles Vaska ja talle tuli meelde hiljutine hea unenägu. «Nemad, need lennukid, lendavad alati ainult kaugetele. Milleks lähedastele? Lähedastele võib hobusegagi sõita. Lennukid lähevad ikka kaugetele. Meie, Petka, kui me suureks kasvame, läheme ka — ikka kaugetele maadele. Seal on linnad, ja tohutu suured tehased, ja määratu suured vaksalid. Aga meil siin ei ole.»

«Meil siin ei ole,» nõustus Petka. «Meil on ainult see peatuskoht ja Aljošino, ja rohkem mitte midagi...»

Poisikesed jäid vait ja tõstsid üllatunult ning rahutult uuesti pea. Põrin tugevnes jällegi. Vägev teraslind pöördus tagasi, laskudes üha madalamale. Nüüd olid juba näha väikesed rattad ja päikese käes välkuva propelleri hele, kiirgav ketas.

Masin liugles otsekui mängides, keeras kallakile vasakutiiva poole ja tegi mõned laiad ringid metsa, Aljošino luhtade ja Vaikse jõekese kohal, mille kaldal seisid hämmastunud ja rõõmustavad jõmpsikad.

«Aga sina ... aga sina ütlesid, et ainult kaugetele maadele,» ütles ärevalt ja kogeldes Petka. «Kas siis meie juures on kauged?»

Lennuk tõusis tiireldes uuesti kõrgusse ja kadus peagi silmist, vilkudes vaid aeg-ajalt hõrendikkudes paksude roosade pilvede keskel.

«Mis ta ometi meie kohal tiirutas?» mõtlesid poisid ja liikusid tõtates peatuskoha poole, et rutemini ära jutustada, mis nad olid näinud.

Nad olid ametis oletustega, miks küll lendas siia lennuk ja mida ta otsis, nii et nad ei pööranud peaaegu mingit tähelepanu üksikule paugule, mis kaikus kumedalt kuskil kaugel nende taga.

Koju tagasi jõudes leidis Vaska veel eest onu Serafimi, keda võõrustati teega.

Onu Serafim jutustas Aljošino asjadest. Kolhoosi läks pool küla. Läks ka tema majapidamine. Teine pool jäi ootama, mis tuleb. Korjati osamakse ja kolm tuhat Traktorikeskuse aktsiateks. Aga külvab sel kevadel veel igaüks oma maaribale, kuna kolhoosimaa ei ole veel üheks tükiks kokku mõõdetud.

Oli jõutud välja eraldada ainult heinamaa Vaikse jõekese vasakul kaldal.

Ometi juhtus ka siin korratus. Mölder Petuninil murdus tamm ja kõik vesi voolas minema ilma vasaku kalda kraave mööda laiali valgumata. Seepärast jääb tänavune hein viletsaks, sest luhad on üleujutatavad ja hea on nendel heinasaak ainult pärast rohket suurvett.

«Petuninil murdus?» päris umbusklikult isa. «Kuidas tal varem ei murdunud?»

«Aga kes seda teab,» vastas põiklevalt onu Serafim. «Võib-olla et vesi murdis, aga võib-olla mine tea veel kuidas.»

«Suli on see Petunin,» ütles isa. «Mis tema teeb, seda

ka Danila Jegorovitš, seda Semjon Zagrebin — kõik üks kamp. Noh, kuidas nad on, südamed täis?»

«No kuidas öelda,» vastas sünge onu Serafim. «Danila — too käib, nagu see temasse ei puutukski. Teie asi, ütleb, tehke. Kui tahate — minge kolhoosi, kui tahate — sovhoosi. Mis mul sellega asja. Petuninil, mõldril — sel on tõepoolest süda täis. Varjab küll, aga näha, et on vihane. Kolhoosi heinamaa sisse sattus ka tema maatükk. Ja missugune maatükk tal on? Hü-va maa. Noh, ja Zagrebin? Tunned Zagrebinit isegi. Sellel ühtalati naer ja nali. Hiljuti saadeti postiga igasuguseid plakateid ja loosungeid. Noh, eks valvur Botšarov läks neid mööda küla üles kleepima. Kus kleebib plangu külge, kus seina külge. Läheb just Zagrebini majast mööda ja kõhkleb: kas panna üles või mitte? Kui vaid peremees kiruma ei hakkaks. Aga Zagrebin tuli väravast välja ja naerab: «Miks sa üles ei pane? Eh, sind, kolhoosipead küll! Teistele pühad, aga mulle argipäev, mis?» Võttis kaks kõige suuremat plakatit ja riputas ise üles.»

«Noh, aga Jegor Mihhailov kuidas on?» küsis isa.

«Jegor Mihhailov?» kostis onu Serafim, lükates tühjaksjoodud klaasi kaugemale. «Jegor on kindel inimene, aga miskipärast palju segast vatravad tema kohta.»

«Mis nad vatravad?»

«Noh, näiteks räägivad, et kui ta kaks aastat ära oli, et siis nagu oleks teda kusagilt halbade asjade pärast ära aetud. Et nagu äärepealt oleks kohtu alla antud. Kas tal rahadega midagi korrast ära oli või midagi niisugust.»

«Tühja vatravad,» väitis Vaska isa veendunult.

«Peab arvama, et tühja. Aga veel vatravad,» — siin onu Serafim kõõritas Vaska ema ja Vaska poole — «et tal linnas olevat seesamane ... noh, pruut või nii,» lisas ta pärast väikest peatust.

«No ja mis siis, et pruut? Las võtab naise. Ta on lesk. Paškat-Maškat saavad ema.»

«Linna oma,» selgitas muiates onu Serafim. «Preili nagu seal või kuidas. Sellele rikast tarvis, aga mihuke on Jegori palk? Noh, hakkan minema,» ütles onu Serafim tõustes. «Aitäh võõrustamise eest.»

«Võib-olla ehk jääd ööseks?» tehti talle ettepanek. «Vaata, mäherdune pimedus. Tuleb maanteed mööda minna. Jalgraja kaudu eksid veel metsa ära.»

«Ei eksi,» andis Serafim vastuseks. «Seda rada mööda

kahekümnendal aastal partisanidega — oi, kui palju kordi sai käidud!»

Ta tõmbas laia lontis äärega kulunud õlgkaabu silmile, heitis pilgu aknasse ja lisas:

«Ennäe kui palju tähti välja puistatud, ja kuugi tõuseb varsti — on päris valge minna!»

5

Ööd olid veel jahedad, kuid Vaska, võttes kaasa vana vatiteki ja veel lambanahkse kasuka jäänused, kolis heinakuuri magama.

Juba enne õhtut oli ta Petkaga kokku leppinud, et see äratab ta varakult üles ja siis lähevad nad ussiõngedega särgi püüdma.

Ent kui ta ärkas, oli juba hilja — kella üheksa paiku, aga Petkat polnud kuskil. Nähtavasti oli ka Petka ise aja maha maganud.

Hommikueineks sõi Vaska praetud kartuleid sibulaga, pistis kokkumurtult tasku peensuhkruga üle riputatud viilaku leiba ja tõttas jooksujalu Petka poole, kavatsedes teda unekotiks ja päevavargaks sõimata.

Ent Petkat ei olnud kodus. Vaska astus puukuuri — õngeridvad olid siin. Kuid Vaskat pani väga imestama see, et nad ei seisnud nurgas omal kohal, vaid vedelesid justkui kiiruga ükskõik kuidas visatult keset kuuri. Siis läks Vaska välja tänavale, et küsida mudilastelt, kas nad pole Petkat näinud. Tänaval kohtas ta ainuüksi nelja-aastast Pavlik Priprõginit, kes püsivalt katset tegi kaksiratsa suure ruske koera selga istuda. Kuid vaevalt tõstis laps ähkides ja nohisedes jala, et «sadulasse» asuda, kui Pauka pööras enda seljali ja, lamades kõht ülespoole ning laisalt sabaga vehkides, tõrjus Pavlikut oma jämedate kohmakate käppadega.

Pavlik Priprõgin ütles, et Petkat ta pole näinud, ja palus Vaskat teda Pauka selga roninisel aidata.

Kuid Vaskal polnud selleks mahti. Nuputades, kuhu kohta küll ometi Petka võis kaduda, läks ta edasi ja sattus peagi Ivan Mihhailovitšile, kes luges muldrikul istudes lehte.

Ivan Mihhailovitš polnud ka Petkat näinud. Vaska meel läks nukraks ja ta istus tema kõrvale.

«Millest sa, Ivan Mihhailovitš, loed seal?» küsis ta üle Ivan Mihhailovitši õla vaadates. «Sa loed, aga ise naeratad. Mingi jutt või mis?»

«Meie kandi kohta loen. Siin, Vaska-vennas, on kirjutatud, et valmistutakse ehitama meie peatuskoha lähedale tehast. Tohutut tehasejõmakat. Alumiiniumi — on niisugune metall — hakkavad savist tootma. Rikkad kohad, kirjutatakse, olevat meil selle alumiiniumi poolest. Ja meie elame ja mõtleme, et — savi. Säh sulle savi.»

Niipea kui Vaska seda ainult kuulis, hüppas ta jalamaid muldrikult maha, et joosta Petka juurde ja esimesena talle teatada seda imestusväärset uudist. Kuid meenutades, et Petka on kuhugi ära kadunud, istus ta uuesti, küsitledes Ivan Mihhailovitši selle kohta, kuidas hakatakse ehitama, kuhu kohta ja kas tehasel tulevad ka kõrged korstnad.

Kuhu hakatakse ehitama seda Ivan Mihhailovitš veel ei teadnud isegi, aga korstnate kohta seletas ta, et neid üldse ei tule, kuna tehas hakkab töötama elektri jõuga. Selleks tahetakse ehitada tamm põiki läbi Vaikse jõekese. Seatakse üles niisugused turbiinid, mis hakkavad vee survest pöörlema ja panevad dünamomasinad keerlema, nendest dünamotest aga tuleb juhtmeid mööda elektrivool.

Kuulnud sellest, et ka Vaikset jõekest valmistutakse tammiga tõkestama, kargas hämmastunud Vaska uuesti üles, kavatsedes kuuldud uudiseid kohe Petkaga jagada, kuid jällegi meenus talle, et Petkat ei ole, ja ta sai sõbra peale tõsiselt kurjaks.

«Kus on alles loll! Siin on niisugused asjad, aga tema luusib ringi!»

Tänava lõpus märkas ta väikest vilgast tüdrukutirtsu Valka Šarapovat, kes näe! juba mitu minutit muudkui hüppas ühe jala peal ümber kaevurakete. Vaska tahtis tema juurde minna ja küsida, kas ta pole Petkat näinud, kuid teda peatas Ivan Mihhailovitš.

«Millal see oli, kui teie, poisid, Aljošinos käisite? Kas laupäeval või reedel?»

«Laupäeval,» meenutas Vaska. «Laupäeval, sest meil köeti sel õhtul sauna.»

«Laupäeval. Tähendab, juba nädal on möödas. Miks see Jegor Mihhailov siis minu poole sisse ei astu?»

«Ah Jegor? Aga tema ju, Ivan Mihhailovitš, vist eile sõitis linna. Meil jõi õhtul teed onu Serafim Aljošinost ja rääkis, et Jegor sõitis juba ära.»

«Miks ta siis sisse ei astunud?» ütles Ivan Mihhailovitš tusaselt. «Lubas sisse astuda, kuid ei astunud. Aga mina just tahtsin paluda, et ta linnast mulle piibu ostaks.»

Ivan Mihhailovitš pani lehe kokku ja läks majja, kuna Vaska võttis suuna Valka poole, et küsida temalt Petka kohta.

Kuid ta oli hoopis unustanud, et alles eile oli ta tüdrukule millegi eest mõned laksud andnud, ja seepärast oli ta väga hämmastunud, kui söakas Valka teda nähes keelt näitas ja tulisi jalu maja poole plehku pistis.

Samal ajal polnud Petka üldse kuigi kaugel.

Seni kui Vaska ringi hulkus ja selle ümber mõtteid mõlgutas, kuhu tema seltsiline kadus, istus Petka juurviljaaedade taga põõsastes ja ootas kannatamatult, millal Vaska läheb ära oma õue.

Ta ei tahtnud praegu Vaskaga kokku saada, sest sel hommikul oli toimunud temaga imelik ja, ole lahke, isegi ebameeldiv juhtum.

Ärganud vara, nagu oligi kokku lepitud, võttis ta õngeridvad ja tahtis minna Vaskat äratama. Kuid vaevalt oli ta nina jalgväravast välja pistnud, kui nägi Serjožkat.

Ei olnud mingit kahtlust selles, et Serjožka kavatses jõele minna mõrdasid üle vaatama. Aimamata, et Petka teda varitseb, läks ta juurviljaaedadest mööda jalgraja poole, käigul raudtragi nööri kokku sebides.

Petka pöördus õue tagasi, viskas õngeridvad kuuripõrandale maha ja jooksis Serjožkale järele, kes juba kadus põõsaste vahele.

Serjožka läks edasi, lõbusalt omatehtud vilespilli puhudes.

See aga oli Petkale kasuks, sest siis võis ta märkamatult jälitada eesminejat parajast kaugusest, kartmata ka kolkisaamist.

Hommik oli päikesekülane, täis lindude sädinat. Kõikjal puhkesid pungad. Maast tärkas värske rohi. Lõhnas kaste ja kasemahla järele, õitsvate pajude kollastel urbadel sumisesid sõbralikult saagi järele lennanud mesilased.

Sellest, et oli niisugune ilus hommik, ja sellest, et ta nii edukalt Serjožkat jälitas, oli Petkal lõbus meeleolu ja ta poetas end kergelt ja ettevaatlikult edasi mööda kõverat, kitsukest rada.

Nii kestis see umbes pool tundi, ja nad lähenesid sellele

kohale, kus Vaikne jõeke järsku käänakut tehes kadus järsakute vahele.

«Kaugele kebib... kavalpea,» arvas Petka, mõeldes võidurõõmsalt juba ette sellele, kuidas nad, tragi kaasas, jooksevad Vaskaga jõe äärde, püüavad välja nii omaenda kui ka Serjožka mõrra ja heidavad niisugusesse kohta, kust Serjožka neid juba eluilmaski üles ei leia.

Pillipuhumine katkes äkki.

Petka lisas sammu. Möödus mõni minut — ikka vaikus.

Siis sattus ta ärevusse, ja püüdes mitte müdinat teha, hakkas ta jooksma. Käänakule jõudnud, pistis ta pea põõsastest välja: Serjožkat ei olnud.

Siin tuli Petkale meelde, et natuke varem oli keeranud kõrvale väike jalgrajake, mis viis sinna kohta, kus Filkini oja suubub Vaiksesse jõekesse. Ta läkski tagasi oja suudme juurde, kuid ka seal ei olnud Serjožkat.

Kirudes end juhmakaks ja olles Serjožka kadumisest nõutu, tuli talle meelde ka see, et Filkini oja mööda natuke ülespoole minna asub väike tiik. Ja kuigi ta kunagi polnud kuulnud, et selles tiigis oleks kalu püütud, otsustas ta ometi sinna joosta, sest kes seda Serjožkat teab! Poiss on niisugune kavalpea, et oli ehk ka seal midagi välja nuhkinud.

Vastupidi tema oletustele polnudki tiik nii väga ligidal.

See oli väga väike, õitses üleni lämust ja peale konnade selles midagi mõistlikku elutseda ei võinud.

Serjožkat ei olnud ka siin.

Vapruse kaotanud Petka tuli taas Filkini oja juurde, jõi vett, nii külma, et üle ühe sõõmu vahet pidamata neelata oli võimatu, ja tahtis koju tagasi minna.

Küllap oli Vaska muidugi juba üleval. Kui talle mitte rääkida, miks ta teda äratama ei tulnud, siis Vaska vihastab. Aga kui öelda, siis hakkab pilkama: «Ah sind küll, ei luuranud välja! No mina oleksin... No minu käest ta...» ja nõnda edasi.

Äkki nägi Petka midagi niisugust, mis pani teda kohe unustama nii Serjožka kui mõrrad kui ka Vaska.

Paremat kätt, mitte rohkem kui saja meetri kaugusel vaatas põõsaste tagant välja presenttelgi terav hari. Ja selle kohal kerkis ülespoole kitsuke läbipaistev suitsujuga tuleasemelt.

Alguses Petka lihtsalt kohkus. Ta tõmbas end kähku küüru ja laskus ühele põlvele, vahtides ettevaatlikult ümber igasse külge.

Oli väga vaikne. Nii vaikne, et kostis selgesti ära külmaveelise Filkini oja lõbus vulin ja mesilaste sumin, kes olid kobardunud vana, sammaldunud kase ööne ümber.

Sellest, et oli nii vaikne, ja ka sellest, et mets oli nii sõbralik ja säras sooja päikesevalguse laikudest, rahunes Petka ning hakkas ettevaatlikult, kuid nüüd juba mitte enam kartusest, vaid lihtsalt kavalast poisikeslikust harjumusest end põõsaste taha hoides telgi poole liikuma.

«Jahimehed?» arutas ta oletamisi. «Ei, mitte jahimehed... Miks nad telgiga tulevad? Kalapüüdjad? Ei, ei ole kalapüüdjad — kaldast liiga kaugel. Aga kui nad pole ei jahimehed ega kalapüüdjad, kes siis?»

«Äkki on röövlid?» mõtles ta ja talle meenus, et ühes vanas raamatus oli ta näinud pilti: samuti metsas telk, selle telgi kõrval istuvad ja pidutsevad jubedad mehed, nendega kõrvuti aga istub väga kõhn ja väga nukker kaunitar ning laulab neile laulu, sõrmitsedes mingi keeruka mänguriista pikki keeli.

Sellest mõttest hakkas Petkal kõhe. Ta huuled lõid värisema, ta hakkas silmi pilgutama ja tahtis juba taganeda ning igaks juhuks koju putkata. Kuid siis äkki nägi ta põõsaste vahemikus ülestõmmatud nööri ja sel nööril rippusid nähtavasti veel küürimisest märjad kõige tavalisemad aluspüksid ning kaks paari siniseid nõelutud sokke.

Ja need märjad aluspüksid ning tuules hilbendavad nõelutud sokid kuidagi korrapealt rahustasid teda, ja mõte röövlitest näis talle naeruväärne ning rumal. Ta nihutas end lähemale. Nüüd ta nägi, et ei telgi juures ega ka telgis eneses pole ühtegi hingelist.

Ta märkas kahte kuivade lehtedega täidetud aluskotti ja suurt halli tekki. Keset telki laialilaotatud presendil vedelesid mingid sinised ja valged paberid, mõned tükid savi ja kive, sääraseid, milliseid tihti leidub Vaikse jõekese kallastel; siinsamas lebasid ka mingisugused tuhmilt läikivad ja Petkale tundmatud asjad.

Tulease suitses nõrgalt. Selle kõrval seisis suur nõgine plekk-teekann. Tallatud rohul vedeles suur valge kont, mille ilmsesti koer oli puhtaks noolinud.

Julgenenud Petka hiilis päris telgi juurde. Esmajoones huvitasid teda tundmatud metallesemed. Üks oli kolmejalgne, nagu aparaadi alus möödunud aastal läbisõitnud fotograafil. Teine oli ümmargune, suur, mingite numbrite ja pöiki läbi ringi tõmmatud niidiga. Kolmas oli samuti ümmargune, kuid väiksem, käekella moodi, terava osutiga.

Ta tõstis selle asja üles. Osuti lõi kõikuma, vabises ja seisis jälle paigal.

«Kompass,» taipas Petka, meenutades, et niisuguse vigurvärgi kohta oli ta lugenud raamatust.

Et asja kontrollida, tegi ta täispöörde.

Ka peenike terav osuti pöördus ja, mõned korrad kiikunud, näitas musta otsaga sellesse külge, kus metsaserval kõrgus vana kahar mänd. Petkale see asi meeldis. Ta käis ümber telgi, keeras põõsa taha, keeras teisegi taha ja keerutas kümme korda koha peal ringi, lootes osutit petta ja segi ajada. Kui vaevalt oli poiss seisma jäänud, kui laisalt liikuv osuti endise kangekaelsuse ja järelejätmatusega näitas Petkale oma musta teravikuga, et keeruta kui palju tahad, ega ikkagi ära ei peta. «Nagu elav,» mõtles vaimustatud Petka, kahetsedes, et temal pole niisugust tähelepanuväärset vigurit. Ta ohkas, kui tahtis kompassi kohale tagasi panna, ent just samal hetkel ilmus vastaspoolsest metsaservast nähtavale suur karvane koer ja sööstis valju haukumisega tema poole.

Kohkunud Petka kiljatas ja pistis rabinal läbi põõsaste murdes jooksma. Koer tormas raevuka klähvimisega talle järele ja oleks ta muidugi kätte saanud, kui poleks olnud Filkini oja, millest Petka, põlvini vees, läbi sumas.

Jooksnud ojani, mis selles kohas oli lai, hakkas koer mööda kallast edasi-tagasi sagima, otsides kohta, kust oleks võimalik üle hüpata.

Aga Petka ei jäänud ootama, kuni see juhtub, vaid kihutas edasi, hüpates üle kändude, sakardite ja mätaste nagu hagijatest jälitatav jänes.

Ta seisatas hinge tagasi tõmbama alles siis, kui oli juba Vaikse jõekese kaldal.

Keelega üle kuivanud huulte tõmmates läks ta jõe äärde, kustutas janu ja sammus kergelt hingeldades tasahiljukesi koju, tundes end mitte just eriti hästi.

Muidugi, ta poleks võtnud kompassi, kui mitte koer...

Kuid olgu koer või mitte koer, aga tuli ikkagi välja nõnda, et selle kompassi oli tema ära varastanud.

Ja ta teadis, et niisuguste asjade eest kütab tal isa naha kuumaks, ei kiida teda Ivan Mihhailovitš ja ei ole võibolla temaga päri ka Vaska.

Et aga tegu oli juba tehtud ja kompassiga tagasi minna oli talle nii kartustäratav kui ka häbiväärsevõitu, siis rahustas ta end esiteks sellega, et ta ei ole süüdi, teiseks, et peale koera teda keegi ei näinud, ning kolmandaks, et kompassi võib peita kuhugi kaugemale ja kunagi hiljem, sügise poole või talvel, kui mingit telki enam siinmail ei ole, ütelda, et leidis selle, ja jätta endale.

Vaat missuguste mõtetega oli ametis Petka ja näe mispärast ta muudkui aga kükitas põõsastes juurviljaaedade taga ning ei tulnud välja Vaska juurde, kes meelepahaga otsis teda kõige varasemast hommikust saadik.

7

Kuid olles kompassi puukuuri lakka peitnud, ei jooksnud Petka Vaskat otsima, vaid läks aeda ja jäi seal mõtlema selle üle, mismoodi küll parem oleks valetada.

Üldiselt ju parajal puhul valetama oli ta meister, aga täna nagu kiuste ei suutnud midagi tõenäolist välja mõelda. Muidugi, ta oleks võinud ju jutustada ainult sellest, kuidas ta edutult Serjožkat jälitas, ja jätta mainimata nii telgi kui kompassi.

Kuid ta tundis, et tal ei piisa kannatust vaikida telgist. Kui vaikida, siis võib ka Vaska ise asjast kuidagi üht-teist kuulda, ja siis ta aina kiitleb ja on ennast täis: «Ah sind küll, midagi sa ei tea! Alati olen mina see, kes kõik esimesena teada saab...»

Ja Petka mõtles, et kui poleks olnud kompassi ega seda neetud koera, siis võiks kõik olla huvitavam ja parem. Seejärel tuli talle väga lihtne ja väga hea mõte: aga mis oleks, kui minna Vaska juurde ja jutustada talle telgist ja kompassist? Kompassi ta ju tegelikult ei varastanud. Kõiges on ju süüdi ainult koer. Siis võtavad nad Vaskaga kompassi, jooksevad telgi juurde ja panevad oma koha peale. Aga koer? Noh, mis siis koerastki? Esiteks, võib võtta kaasa leiba või lihaka kondi ja visata talle, et ei klähviks. Teiseks, võib võtta malakad kaasa. Kolmandaks, kahekesi üldsegi pole nii hirmus.

Nõnda ta otsustaski teha ja tahtis otsekohe joosta Vaska

juurde, kuid siis kutsuti teda lõunat sööma, ja ta läks lausa heameelega, sest kõht oli tal nende oma seikluste ajal hoopis tühjaks läinud.

Pärast lõunat Vaskat näha saada aga ei läinud tal ka korda. Ema läks pesu loputama ja pani teda kodus väikest õekest Jelenkat valvama.

Harilikult, kui ema ära läks ja tema Jelenka juurde jättis, toppis Petka lapsele pihku mitmesuguseid lappe ja klotsikesi, ja kuni Jelenka nendega jäädas, putkas tema ülirahulikult välja tänavale. Alles siis, kui Petka nägi ema tulemas, pöördus ta Jelenka juurde tagasi, nagu poleks ta tema juurest ära käinudki.

Täna aga polnud Jelenka päris terve ning tujutses. Ja kui Petka andis talle kätte hanesule ja pallümmarguse kartulimugula ning võttis suuna ukse poole, tõstis Jelenka niisugust kisa, et möödaminev naabrinaine vaatas aknast sisse ja ähvardas Petkat sõrmega, oletades, et ta on õekest mingit moel kiusanud.

Petka ohkas, istus Jelenka kõrvale paksule tekile, mis oli põrandale laiali laotatud, ja hakkas lapsele nukra häälega lõbusaid laule laulma.

Kui ema viimaks tagasi tuli, kaldus aeg juba õhtu poole, ja lõppeks ometi vabanenud Petka kargas uksest välja ning hakkas Vaskat kutsudes vilistama.

«Küll sa ka oled!» hüüdis Vaska etteheitvalt juba eemalt kaugelt. «Ah, Petka! Ja kus sa, Petka, kogu päeva hulkusid? Ja kuidas ma küll sind, Petka, kogu päev otsisin, aga mitte ei leidnud?»

Ja ootamata, kuni Petka midagi vastab, kraamis Vaska ruttu lagedale kõik tema poolt pika päeva jooksul kogutud uudised. Ja uudiseid oli Vaskal palju.

Esiteks, peatuskoha lähedale ehitatakse tehas, jõele tamm. Teiseks, metsas seisab telk ja selles telgis elavad väga head inimesed, kellega tema, Vaska, on juba tutvunud. Kolmandaks, Serjožka isa andis täna Serjožkale kere peale ja Serjožka ulgus, nii et kogu tänav rõkkas.

Ei tehas ega tamm, ei ka see, mis Serjožkale isa poolt osaks sai — miski asi ei pannud Petkat imestama ega viinud teda hämmastusse sel määral kui asjaolu, et Vaska mingil moel oli teada saanud telgi olemasolust ja esimesena sellest temale, Petkale, teatas.

«Kust sina sest telgist teada said?» küsis solvunud

Petka. «Sest mina, vennas, tean ise kõik esimesena, minuga juhtus täna niisugune lugu . . .»

«Lugu, lugu!» katkestas teda Vaska. «Mis lugu sul saab olla? Sul on igav lugu, aga mul on huvitav. Kui sa täna kadunud olid, otsisin ma sind kaua aega. Otsisin siit ja otsisin sealt, igalt poolt otsisin. Viimaks tüdisin ära. Noh, sõin lõunat ja läksin põõsastesse vemmalt lõikama. Äkki tuleb mulle vastu mees. Pikka kasvu, külje peal nahkkott, niisugune nagu Punaarmee komandöridel. Saapad nagu kütil, aga ise pole ometi ei sõjaväelane ega jahimees. Nägi mind ja ütleb: «Tule-tule siia, poiss.» Sa mõtled, et ma kohkusin ära? Mitte põrmugi. Eks läksingi juurde, tema aga vaatab mulle otsa ja küsib: «Sina, poiss, kas sa täna kalu püüdsid?» — «Ei,» vastan, «ei püüdnud. Petka, lollakas, ei tulnud mulle järele. Lubas tulla, aga kadus ise kuhugi ära.» — «Jah,» räägib tema, «näen isegi, et see pole sina. Aga kas pole teil siin teist niisugust poissi, natuke sinust pikemat ja punakate juustega?» — «On,» ütlen mina, «meil on sihuke poiss, ainult et see pole mina, vaid Serjožka, kes meie mõrra ära varastas.» — «Just-just,» räägib tema, «see poiss heitis meie telgi lähedal võrgu tiiki. Aga kus ta elab?» — «Läki,» vastan mina. «Ma näitan teile, onu, kus ta elab.»

Hakkasime minema ja mina mõtlen: «Milleks tal seda Serjožkat küll tarvis on? Parem oleks võinud meid Petkaga tarvis minna.»

Selle ajaga, kui me läksime, jutustas ta mulle kõik ära. Neid on seal telgis kaks. Aga telk on veidi ülevalpool Filkini oja. Nemad, needsamad kaks seal, on niisugused mehed — geoloogid. Vaatavad järele maad, kive, otsivad savi ja kirjutavad kõik üles, kus on kivid, kus liiv, kus savi. Räägin siis mina temale: «Aga kuidas oleks, kui meie Petkaga teie juurde tuleksime? Meie hakkame ka otsima. Meil on siin kõik teada. Mineval aastal me leidsime niisuguse punase kivi, et lausa imestamise väärt kui punane. Aga Serjožka juurde,» ütlen ma talle, «teie, onu, parem ärge mingegi. Ta on paha poiss, see Serjožka. Muudkui kakelda tahab ja võõraid mõrdasid ära viia.» Noh, jõudsime pärale. Tema läks majja sisse, mina aga jäin tänavale. Vaatan, jookseb välja Serjožka ema ja karjub: «Serjožka! Serjožka! Kas sina, Vaska, pole Serjožkat näinud?» Ja mina vastan: «Ei, pole näinud. Olen teda näinud, ainult mitte nüüd, nüüd pole näinud.» Siis see

mees — tehnik — tuli välja ja ma saatsin teda metsani, ja ta lubas, et meie sinuga võime tema juurde minna. Serjožka tuli koju. Isa kohe küsima: «Kas sa oled mingisuguse asja võtnud telgist?» Aga Serjožka ajab tagasi. Isa muidugi ei uskunud teda ja andis talle kere peale. Aga Serjožka — oi, kuidas ta ulguma pistis! See talle kuluski ära. Eks ole õigus, Petka?»

Petkat siiski seesugune jutt ei rõõmustanud sugugi. Ta nägu oli sünge ja kurb. Pärast seda, kui ta teada sai, et tema poolt varastatud kompassi eest Serjožkale juba naha peale anti, tundis ta end väga täbarasti. Nüüd oli juba hilja jutustada Vaskale sellest, kuidas lugu oli. Ja notamatult tabatuna seisis ta seal kurvana ja hajameelsena ega teadnud, mis ta nüüd peab rääkima ja kuidas seletama Vaskale oma äraolekut.

Kuid teda aitas hädast välja Vaska ise.

Uhke oma avastusele, tahtis ta olla suuremeelne.

«Miks sa nii tusaseks jäid? Sul on vist kahju, et sind kaasas ei olnud? Aga sul poleks tarvis olnud ära joosta, Petka. Oli juba kord kokku lepitud, tähendab, oli kokku lepitud. Noh, pole viga, küll me homme läheme koos, ma ju ütlesin neile: mina tulen ja minu seltsimees Petka tuleb ka. Sina vist käisid tädi juures kordonis? Ma vaatasin: Petkat ei ole, õngeritv on kuuris. Noh, mõtlesin, küllap ta jooksis tädi poole. Kas olid seal?»

Kuid Petka ei vastanud.

Ta vaikis, ohkas ja Vaskast kuhugi mööda vaadates küsis:

«Kas Serjožka sai isa käest vägevasti rooki?»

«Võib arvata, et vägevasti, kui Serjožka juba nõnda ulgus, et tänavale kostis.»

«Kas siis võib niimoodi peksta?» ütles Petka mornilt. «Nüüd ei ole vana aeg, ei ole enam peksuaeg. Aga sina muudkui «rooki ja rooki». Rõõmustasid selle üle! Kui isa sind ennast oleks rookinud, kas siis ka oleksid rõõmustanud?»

«Ega siis mitte mind, vaid Serjožkat,» vastas Vaska Petka sõnadest natuke segadusse viiduna. «Ja pealegi mitte ilmaaegu, vaid asja eest: miks ta ronis võõrasse telki? Inimesed töötavad, aga tema varastab neil instrumendi ära. Ja miks sa, Petka, täna niisugune imelik oled? Kogu päeva hulkusid ringi, kogu õhtu oled tõrris.»

«Ma ei ole tõrris,» vastas Petka vaikselt. «Mul alguses

lihtsalt hammas valutas, aga nüüd hakkab juba üle minema.»

«Kas varsti läheb üle?» küsis Vaska osavõtlikult.

«Varsti. Tead sa, Vaska, ma lähen parem ära koju Laman natuke kodus — ja lähebki üle.»

8

Peagi said poisid presenttelgi elanikkudega sõpradeks. Neid oli kaks. Nendega oli kaasas karvane tugev koer nimega Ustav. See Ustav tutvus meeleldi Vaskaga, enl Petka peale hakkas ta vihaselt lõrrama. Ja Petka, kes teadis, miks koer tema peale vihane on, puges kähku geoloogi kõrge selja taha peitu, rõõmustades seeüle, et Ustav võib ainult lõrrata, kuid ei saa jutustada seda, mida teab.

Nüüd kadusid poisid aina terveteks päevadeks metsa. Koos geoloogidega tuhlasid nad läbi käia Vaikse jõekese kaldaid. Hulkusid soos ja läksid kord isegi kaugete Siniste järvede äärde, kuhu nad kahekesi polnud veel kunagi riskinud tungida.

Kui neilt kodus küsiti, kuhu nad kaovad ja mida nad otsivad, siis vastasid nad uhkesti:

«Meie otsime savi.»

Nüüd nad juba teadsid, et savi ja savi vahel on vahe. On lahjasid savisid ja on rasvjaid, niisuguseid, mida rõskes olekus võib lõigata noaga nagu hangunud rasva. Vaikse jõekese alamjooksul on palju kihilist liivsavi, see on muredat savi, mis on segunenud liivaga. Allikatel järvede juures leidub lubjasegust savi ehk merglit, aga peatuskoha lähedal lebavad võimsad punakaspruuni savise ookri lademed.

Kõik see oli väga huvitav, eriti seetõttu, et varem oli savi kõikjal paistnud lastele ühesugune. Kuival ajal olid need lihtsalt kuivanud kamakad, märjal. ajal aga harilik tihe ja kleepjas pori. Nüüd aga teadsid nad, et savi — see pole lihtsalt pori, vaid on tooraine, millest hakatakse tootma alumiiniumi, ja nad aitasid meelsasti geoloogidel otsida tarvilikke saviliike, juhatasid neile kätte kiira-käära radasid ja Vaikse jõekese harusid.

Varsti seejärel haagiti peatuskohas rongi küljest lahti kolm kaubavagunit ja tundmatud töölised hakkasid pilduma raudteetammile kaste, palke ja laudu.

Sel ööl ei saanud erutatud poisikesed kaua aega uinuda, olles rahul sellega, et peatuskoht hakkab elama uut elu, mis pole sarnane endisega.

Siiski see uus elu nii väga ei tõtanudki tulema. Töölised lõid laudadest ühe kuuri kokku, pildusid instrumendid sinna sisse, jätsid maha valvuri ja — poiste suureks kurvastuseks — sõitsid kõik viimne kui üks tagasi.

Kord pealelõunasel ajal juhtus Petka istuma telgi kõrval. Vanem geoloog Vassili Ivanovitš parandas kärisenud särgi küünarnukki, ja teine — see, kes Punaarmee komandöriga sarnanes — mõõtis midagi plaani peal sirkliga.

Vaskat ei olnud. Vaska oli koju jäetud kurke maha tegema ja ta oli lubanud veidi hiljem tulla.

«Vaat kus hädal» ütles pikakasvuline plaani kõrvale lükates. «Ilma kompassita ole nagu ilma käteta. Ei saa kaardistada, ei kaardi järgi orienteeruda. Oota nüüd, kuni sulle linnast teine saadetakse.»

Ta hakkas paberossi suitsetama ja küsis Petkalt:

«Kas see Serjožka on teil alati sihuke suli?»

«Alati,» vastas Petka.

Ta punastas ja, et seda varjata, kummardus kustunud tuleaseme kohale, hakates tuhaga kaetud süsi lõkkele puhuma.

«Petka!» käratas talle Vassili Ivanovitš. «Kogu tuha puhusid minu peale! Mis sa puhud?»

«Ma mõtlesin... võib-olla... teekann,» vastas Petka ebakindlalt.

«Säärane kõrvetav kuumus, aga tema — «teekann»!» imestas pikakasvuline ja hakkas jälle otsast peale. «Ja milleks tal seda kompassi vaja oli? Ning peaasi, salgab, räägib, et ei võtnud. Sa võiksid talle öelda, Petka, seltsimehe poolest: «Anna ära, Serjožka. Kui ise kardad ära viia, anna minu kätte, ma viin.» Meie ei hakka pahandama ega kellelegi kaebama. Sa ütle seda temale, Petka.»

«Küll ma ütlen,» vastas Petka, pöörates näo pikakasvulisest kõrvale. Kuid kõrvale pöörates sattus ta vastamisi Ustava silmadega. Ustav lamas, käpad välja sirutatud, keel suust väljas ning vahtis lõõtsutades üksisilmi Petkale otsa nagu kõneldes: «Valetad, vennas! Midagi sa ei ütle Serjožkale.»

«Kas on siis ikka tõsi, et Serjožka kompassi ära varastas?» küsis Vassili Ivanovitš, lõpetanud õmblemise ja

torgates nõela mütsi voodri sisse. «Võib-olla me ise pistsime kuhugi ja ilmaaegu arvame poisikese peale?»

«Aga teie võiksite ju otsida,» soovitas kähku Petka. «Teie otsite ja meie Vaskaga otsime ka. Otsime rohu seest ja igalt poolt.»

«Mida sealt otsida?» imestas pikakasvuline. «Ma ju küsisin teilt kompassi, aga teie, Vassili Ivanovitš, ise ütlesite, et unustasite ta telgist kaasa võtmata. Mis seal siis nüüd veel otsida?»

«Aga mulle hakkab nüüd näima, et ma võtsin ta kaasa. Hästi ma ei mäleta, aga just nagu oleksin võtnud,» ütles Vassili Ivanovitš kavalalt naeratades. «Kas mäletate, kui me istusime Sinise järve kaldal tormimurtud puu peal. Oli niisugune hiiglasuur puu. Kas ma ehk seal kompassi taskust välja ei pillanud?»

«Imelik asi, Vassili Ivanovitš,» ütles pikakasvuline. «Siis rääkisite, et te teda telgist kaasa ei võtnudki, nüüd aga vaat mis . . .»

«Pole siin midagi imelikku,» astus Petka tuliselt sekka. «Sihukest asja juhtub. Vägagi tihti juhtub: mõtled, et ei võtnud, aga ilmneb, et võtsid. Ka meil Vaskaga juhtus kord. Läksime kord kala püüdma. Eks mina tee peal küsisin: «Sina, Vaska, ega sa väikseid õngekonkse ei unustanud?» — «Oi,» ütles tema, «unustasin jah.» Jooksime tagasi. Otsisime, otsisime, mitte kuidagi ei leidnud. Siis vaatasin ta varruka peale — konksud tal kõik varruka külge kinnitatud. Ja teie, onu, räägite, et imelik. Pole siin midagi imelikku.»

Ja Petka jutustas teisegi loo, kuidas kõõrdsilmne Gennadi kogu päeva otsis kirvest, aga kirves seisis luua taga. Ta rääkis nii veenvalt, ja pikakasvuline vahetas Vassili Ivanovitšiga pilgu.

«Hm . . . Mine sa tea, võiks ju ära käia ja otsida. Aga kui teie ise, poisid, sinna jookseksite ja otsiksite?»

«Küll otsime,» nõustus Petka meeleldi. «Kui ta seal on, siis meie ta leiame. Meie eest ei poe ta kuskile. Sest meie — siuh, säuh, sinna, tänna — ja tingimata leiame üles.»

Pärast seda kõnelust ei jäänud Petka Vasjat ootama, vaid tõusis üles, ja kui oli teatanud, et talle tuli meelde tähtis asi, jättis jumalaga ja jooksis millegipärast väga rõõmsalt jalgraja poole, hüpates osavalt üle roheliste samblaga kaetud mätaste, üle veenirede ja sipelgapesade.

Jõudnud jalgrajale, nägi ta tervet rühma peatuskoha poolt küla poole tagasi tulevaid Aljošino talupoegi.

Nad olid millegi üle erutatud, väga pahased ja vandusid kõvasti, veheldes kätega ja rääkides üksteisele vahele. Kõige taga käis onu Serafim. Nägu oli tal nukker, veel nukram kui siis, kui kuurikatus sisse langedes litsus tal surnuks seapõrsa ja isahane.

Ja onu Serafimi näo põhjal mõistis Petka, et mehikest oli jällegi tabanud mingi õnnetus.

9

Kuid õnnetus oli tabanud mitte ainult onu Serafimi. Õnnetus oli tabanud kogu Aljošinot ja eeskätt Aljošino kolhoosi.

Võtnud endaga kaasa kolm tuhat talupoegade raha, needsamad kolm tuhat, mis olid kogutud Traktorikeskuse aktsiate jaoks, kadus teadmata kuhu kolhoosi peaorganisaator — külanõukogu esimees Jegor Mihhailov.

Ta pidi linna jääma kaheks või kõige rohkem kolmeks ööpäevaks. Nädala pärast saadeti talle telegramm, siis hakati rahutust tundma, saadeti teine, lõpuks saadeti virgats järele. Ja täna tõi tagasi jõudnud virgats teate, et Jegor ei olnud rajooni kolhoosiliitu ilmunud ja panka polnud ta raha sisse maksnud.

Aljošino lõi lainetama ja mühama. Ei olnud päeva, mil poleks peetud koosolekut. Linnast sõitis kohale uurija. Ja kuigi kogu Aljošino oli alles hiljuti enne seda juhtumit rääkinud sellest, et Jegoril on linnas pruut, ja kuigi suust suhu anti edasi palju üksikasju — kes ta niisugune on ja missugune ta on välimuse poolest ja missuguse iseloomuga, — kuid nüüd osutus lugu äkki selliseks, et keegi ei teadnud midagi. Ja polnud kuidagi võimalik jälile saada, kes nimelt oli näinud seda Jegori pruuti ja kust ülepea teada saadi, et ta tegelikult on olemas.

Kuna sel moel olid asjad praegu segased, siis ükski külanõukogu liikmeist ei olnud nõus esimeest asendama.

Rajoonist saadeti uus inimene, kuid Aljošino küla mehed suhtusid temasse külmalt. Hakkasid liikuma jutud, et näe, eks Jegor tulnud samuti rajoonist, ja kolm tuhat talupoegade raha läks mis viuhti.

Ja keset neid sündmusi ilma eestvedajata jäänud ning,

mis peaasi, alles veel ebakindel, vaevalt organiseeritud kolhoos hakkas lagunema.

Esmalt andis väljaastumisavalduse sisse üks, seejärel teine, siis oleks korraga nagu pais murdunud ja hakati välja astuma kümnete kaupa, ilma igasuguste avaldusteta, seda enam, et külviaeg jõudis kätte ja igaüks tõttas oma maasiilu juurde. Ainult viisteist peret, vaatamata kaela sadanud hädale, jäid pidama ega ilmutanud tahtmist välja astuda.

Nende seas oli ka onu Serafimi majapidamine.

See üleüldsegi õnnetustest äraehmatatud ja hädadest mahasurutud mees käis naabritele täitsa arusaamatu, otsekui raevuka kangekaelsusega mööda peresid, ning olles veelgi süngem kui alati, rääkis igal pool ikka üht ja sedasama, et on vaja vastu pidada, et kui nüüd kolhoosist välja astuda, siis pole ju üldse enam kuskile minna, jääb üle ainult maa maha jätta ja ära minna, kuhu jalad viivad, sellepärast et endine elu — see ei ole elu.

Teda toetasid vennad Šmakovid, suurte peredega mehed, ammuaegsed kaaslased partisanisalgast, kes kunagi ühel päeval onu Serafimiga puruks löödi polkovnik Martsinovski pataljoni poolt. Teda toetas külanõukogu liige Igoškin, noor, hiljuti isast lahku löönud talupoiss. Ja lõppeks, ootamatult asus kolhoosi poolele Pavel Matvejevitš, kes nüüd, kui algasid väljaastumised, justkui kõigi kiuste andis sisse avalduse tema vastuvõtmiseks kolhoosi.

Nii kogunes kokku viisteist majapidamist. Ja nad sõitsid põllule külvama mitte just eriti rõõmsatena, ent visadena oma kindlas kavatsuses mitte lahkuda alustatud teelt.

Kõigi nende sündmuste tõttu unustasid Petkat-Vaskat mõneks päevaks telgi. Nad jooksid nüüd Aljošino vahet. Samuti kui teised, avaldasid nad põlastust Jegori kohta, ühtlasi aga imetlesid vaikse onu Serafimi visadust ja tundsid väga kaasa Ivan Mihhailovitšile.

«Juhtub vahel ka nii, lapsukesed, et inimesed muutuvad,» ütles Ivan Mihhailovitš, tõmmates tugevasti tossavat ajalehepaberisse keeratud plotskit. «Juhtub vahel... muutuvad. Ainult kes oleks öelnud Jegori kohta, et tema muutub? Oli kindel inimene. Mäletan kunagi... Õhtu... Sõitsime sisse mingisse pooljaama. Pöörangud paigast ära, riströöpad välja kistud, taga tee purustatud ja sillake põletatud. Pooljaamas mitte hinge; ümberringi mets. Ees kusagil rinne ja külgedel rinded, aga ümberringi jõugud.

Ja näis, et otsa ega äärt neil jõukudel ja rinnetel ei ole ega tulegi.»

Ivan Mihhailovitš jäi vait ja vaatas hajameelselt aknasse, sinna, kus mööda punakat taevavõlvi liikusid aeglaselt ja visalt edasi rasked äikesepilved.

Plotski tossas ja suitsusagarad venisid vähehaaval lalali, hargnedes ülespoole mööda seina, millel rippus vana lahingsoomusrongi luitunud ülesvõte.

«Onu Ivan!» hõikas teda Petka.

«Mis sa tahad?»

«No nii: «... aga ümberringi jõugud, ja otsa ega äärt neil rinnetel ja jõukudel ei ole ega tulegi,»» kordas sõnasõnalt Petka.

«Jah... Ja peatuskoht on metsas. On vaikne. Kevad. Linnukesed igasugused siristavad. Ronisime Jegoriga välja — määrdunud, õlised, higised. Istusime rohule. Mis teha? Eks Jegor hakka kõnelema: «Onu Ivan, meil on ees riströöpad välja kistud ja pöörangud murtud, selja taga sild põletatud. Ja loksume aga peale kolmandat ööd-päeva edasi ja tagasi neid bandiite varjavaid metsi mööda. Ja ees on rinne ja külgedel rinded. Aga ikkagi võidame meie ja mitte mine-tea-kes.» — «Muidugi meie,» ütlen talle. «Selle vastu keegi ei vaidle. Kuid vaevalt küll meie komando oma soomusrongiga sellest lõksust välja pääseb.» Aga tema vastab: «Noh, kui ei pääse, ei pääse. No ja mis siis sellest? Meie 16-nes hukkub — 28-s aga jääb liinile ja 39-s. Viivad töö lõpule.»

Murdis siis punase kibuvitsa oksakese, nuusutas õit, torkas nõgise pluusi nööpauku. Naeratas — nagu poleks olemas ega oleks olnudki temast õnnelikumat inimest maailmas, võttis mutrivõtme, õlikannu ja ronis veduri alla.»

Ivan Mihhailovitš jäi jällegi vait, ja Petkal ning Vaskal jäigi kuulmata, kuidas soomusrong lõksust välja pääses, sest Ivan Mihhailovitš läks ruttu teise tuppa.

«Aga kuidas on Jegori lastega lugu?» küsis vanamees natukese aja pärast vaheseina tagant. «Tal on neid kaks.»

«Kaks, Ivan Mihhailovitš, Paškat-Maškat. Nad jäid vanaemaga, aga vanaema on neil vana. Kui ahju peal istub, siis kirub ja kui ahju pealt maha ronib, siis kirub ka. Nõnda kogu päev — kas palub või kirub.»

«Tarvis oleks minna vaatama. Tarvis oleks midagi välja mõelda. Kahju on ju lapsukestest,» ütles Ivan Mihhailo-

vitš. Ja vaheseina tagant hakkas kuulduma tema tossuka mahorkaplotski pahvimist.

Hommikul Vaska ja Ivan Mihhailovitš läksid Aljošinosse. Kutsusid kaasa ka Petkat, kuid tema ütles ära, ütles, et ei ole aega.

Vaska imestas: miks sel Petkal äkki enam aega ei ole? Kuid Petka ei jäänud küsimusi ootama, vaid putkas minema.

Aljošinos astusid nad sisse uue esimehe juurde, kuid ei leidnud teda kodunt. Ta oli sõitnud jõe taha, luhale.

Selle luha pärast käis nüüd raevukas võitlus. Varemalt oli luht jaotatud mõningate perede vahel, kusjuures suurem tükk kuulus mölder Petuninile. Pärastpoole, kui organiseeriti kolhoos, sai Jegor Mihhailov asja niikaugele, et see luht tervenisti kolhoosile määrati. Nüüd, kui kolhoos lagunes, nõudsid endised peremehed endisi maatükke tagasi, põhjendades sellega, et rajoonist lubatud niidumasinat pärast riigi rahade vargust kolhoosile niikuinii ei anta ja heinaniiduga ta toime ei tule.

Kuid kolhoosi jäänud viisteist peret ei tahtnud mingil tingimusel luhta tükeldada ega, peaasi, Petuninile endist tükki tagasi anda. Külanõukogu esimees hoidis kolhoosi poole, ent mitmed viimastest sündmustest pahaseks saanud talupojad astusid välja Petunini kaitseks.

Ja Petunin käis ringi täitsa rahulikult, tõendas, et õigus on tema poolel ja et tema sõidab kas või Moskvasse, aga viib oma asja läbi.

Onu Serafim ja noor Igoškin istusid kolhoosivalitsuses ja koostasid mingit paberit.

«Kirjutame!» ütles vihaselt onu Serafim, teretades Ivan Mihhailovitši. «Nemad saatsid rajooni oma paberi, meie saadame oma. Loe õige ette, Igoškin, kas oleme hästi kirjutanud. Tema on kõrvalseisev inimene, temal on pilt selgem.»

Seni kui Igoškin luges ja kuni nad arutlesid, jooksis Vaska välja tänavale ja sai seal kokku Fedka Galkiniga, sellesama rõugearmilise poisijõmpsikaga, kes hiljuti oli kakelnud punapäisega sellepärast, et see näägutas: «Fedka-kolhoos — põrsastega koos.»

Fedka jutustas Vaskale palju huvitavaid asju. Ta jutustas sellest, et Semjon Zagrebinil põles hiljuti saun ära ja Semjon käib ringi ja vannub jumala nimel, et see oli süüdatud. Ja et sellest saunast pidi tuli äärepealt juba üle

kargama kolhoosikuurile, kus seisis viljapuhastamismasin ja oli ka puhastatud vili ise.

Veel jutustas ta, et kolhoos määrab nüüd ööseks kordamööda valvama. Ja et kui Fedka isa oma valvekorra päeval jäi peatuskohast hiljaks koju tulema, siis tema, Fedka, läks ise ringkäigule, aga hiljem asendas teda ema, kes võttis roobitsa ja läks valvama.

«Puha Jegori töö,» lõpetas Fedka. «Tema on süüdi, aga kirutakse meid kõiki. Olete kõik, öeldakse, hakkamas selle peale, mis võõra oma.»

«Aga ta ju varem oli sangar,» sõnas Vaska.

«Mitte varem, vaid alati oli ta nagu sangar. Meil mehed kuni seniajani ei saa mitte kuidagi tolku, millest ta nii ... Ta ainult välimuselt oli niisugune silmapaistmatu, aga kui midagi ette võttis, siis hakkasid silmad pilkuma, välkuma. Sõna ütles — nagu raius. Kuidas ta selle luhagagi asja ruttu joonde ajas! Hakkame, ütles ta, üheskoos niitma, ja ka taliviljad külvame koos.»

«Miks ta siis säärase paha tembu tegi?» küsis Vaska. «Või ongi nii, nagu inimesed räägivad, et armastuse pärast?»

«Armastuse pärast tehakse pulmad, aga ei hakata raha vargile,» lausus Fedka pahaselt. «Kui kõik armastuse pärast vargile hakkaksid, mis siis välja tuleks? Ei, seda juba mitte, armastuse pärast see ei ole, kuid ma ei tea, miks ta ... Mina ei tea ja keegi ei tea. Aga meil on seal üks lombakas Sidor. Vana juba. Vaat tema ülepea ei taha kuulatagi, kui hakkad Jegorist rääkima. «Ei, ei,» ütleb ta, «pole midagi niisugust.» Ja ei kuulagi, pöörab teisale ja komberdab ruttu kõrvale. Ja aina pomiseb midagi, pomiseb, aga endal pisarad veerevad, muudkui veerevad. Säärane totter vanamees. Varem ta töötas Danila Jegorovitši juures mesilas. Siis Danila vallandas ta millegipärast, aga Jegor astus Sidori eest välja.»

«Fedka,» küsis Vaska, «aga miks Jermolaid näha ei ole? Kas ta sel aastal Danila Jegorovitši aeda karauulima ei hakkagi?»

«Hakkab küll. Eile ma nägin teda. Ta tuli metsast. Purjus. Ta on alati säärane. Niikaua kui õunad veel küpsevad, Jermolai joob. Aga niipea kui õunaaeg kätte jõuab, nii Danila Jegorovitš talle viinaraha enam ei anna, ja siis ta karauulib kainelt ja kavalalt. Kas mäletad, Vaska, kuidas ta sind kord nõgestega ...?»

«Mäletan, mäletan,» vastas Vaska kiiresti, tahtes lämmatada neid ebameeldivaid mälestusi. «Kust see tuleb, Fedka, et Jermolai tööl ei käi, maad ei künna? Ometi on ta näe missugune turske.»

«Ei tea,» vastas Fedka. «Kuulsin nagu, et kord kunagi ammu tema, see Jermolai, on punaste poolelt väejooksu läinud. Siis mõnda aega türmis istunud. Aga sellest ajast peale on ta alati niisugune. Siinsamas läheb Aljošinost kuskile ära, siinsamas tuleb suveks jälle tagasi. Mina, kas tead, Vaska, Jermolaid ei armasta. Ta on ainult koertele hea, ja sedagi vaid siis, kui on purjus.»

Lapsed vestlesid kaua. Vaska omakorda jutustas Fedkale sellest, missugused asjad toimuvad peatuskoha juures. Jutustas telgist, tehasest, Serjožkast, kompassist.

«Eks jookske vahel meie poole,» pani Vaska ette. «Meie jookseme teile ja teie jookske meile. Sina ja Kolka Zipunov ja veel mõni. Sa lugeda ju oskad, Fedka?»

«Natuke.»

«Meie Petkaga ka natuke.»

«Kooli ei ole. Kui Jegor alles oli, siis tema püüdis väga, et kool saaks käima. Aga nüüd küll ei tea, kuidas läheb. Mehed on väga pahased — pole neil mahti kooli jaoks.»

«Hakatakse tehast ehitama, küllap siis ehitavad kooligi,» rahustas teda Vaska. «Võib-olla juhtub mingisuguseid laudu üle jääma, ka palke, naelu ... Paljukest siis koolile tarvis? Meie palume töölisi, ja küllap nemad ehitavadki. Ja ise asume kah appi. Teie jookske vahel meie poole, Fedka, sina ja Kolka ja Aljoška. Koguneme punti, nuputame üheskoos midagi huvitavat välja.»

«Hea küll,» nõustus Fedka. «Niipea kui kartuliga valmis saame, nii kohe tuleme.»

Kui Vaska kolhoosivalitsusse tagasi pöördus, ei olnud Ivan Mihhailovitši enam seal. Vaska leidis ta Jegori majakese juurest Paška ja Maška seltsist. Paškat-Maškat närisid tema toodud prääniкuid ning teineteist kogu aeg katkestades ja täiendades muudkui jutustasid vanamehele usalduslikult endi elust ja pahurast vanaemast.

«Hõissa, hõi! Hopp-hopp! Hea on elada! Päike paistab — hopp, hea! Klõppadi-klõpp! Ojad sulisevad. Linnud laulavad. Hõissa, ratsavägi!»

Nõnda kappas mööda metsa oma kahel jalal Sinise järve kaugete kallaste poole uljas ja lõbus ratsaväelane Petka. Paremas käes hoidis ta kõvasti vemmalt, mis asendas kord painduvat nuuti, kord teravat mõõka, vasakus mütsi sellesse peidetud kompassiga, mis oli tarvis täna ära peita, aga homme iga hinna eest koos Vaskaga üles otsida tolle tormimurtud puu juurest, kus kunagi oli jalgu puhanud unustaja Vassili Ivanovitš.

«Hõissa, hõi! Hopp-hopp! Hea on elada! Vassili Ivanovitš on hea! Telk on hea! Tehas on hea! Kõik on hea! Stopp!»

Ja Petka, ise ratsu ja ise ka ratsanik, jäänud jalgupidi kinni väljaulatuva juurika taha, lendas täie hooga rohule pikali.

«Ah, kurat, komistad» noomis Petka-ratsanik Petka-ratsut. «Vaat kui kõrvetan nuudiga, siis juba enam ei komista.»

Ta tõusis püsti, pühkis lompi sattunud käe puhtaks ja vaatas ümber.

Mets oli tihe ja kõrge. Hiiglasuured rahulikud vanad kased varjundasid üleval valgust oma ereda värske roheluse helgiga. All oli jahe ja hämar. Metsmesilased surusid ühetoonilisel suminal poolpehkinud, pahkadega kaetud haava õõne ümber. Lõhnas seente, repetanud lehestiku ja ligilähedal laiuva soo niiskuse järele.

«Hõissa, hõi!» karjus Petka-ratsanik vihaselt Petka-ratsule. «Vale kohta sõitsid!»

Ja tõmmanud vasakpoolset ratsutit, kappas ta kõrvale, seal asetsevale kõrgemale nõlvakule.

«Hea on elada,» mõtles kapates vapper ratsanik Petka. «Juba praegu on hea. Aga kui suureks kasvan, hakkab veel parem. Kasvan suureks, istun tõelisele ratsule — las kihutab. Kasvan suureks, istun lennukile — las lendab. Kasvan suureks, asun masina juurde — las müriseb. Kõik kauged maad kappan läbi ja lendan üle. Sõjas saan kõige paremaks komandöriks. Õhus kõige paremaks lenduriks, masina juures kõige paremaks masinistiks. Hõissa, hõi! Hopp-hopp! Stopp!»

Otse jalgade ees välgutas oma erekollaste kuppudega kitsas märg lagendik. Segadussesattunud Petka mäletas, et niisugust lagendikusoru tema teel ei pidanud olema, ja otsustas, et nähtavasti on neetud ratsu ta jälle kandnud sinna, kuhu pole vaja.

Ta läks ümber lodu ja, muutunud rahutuks, käis sammu tähelepanelikult ringi vaadates, kuhu ta küll oli sattunud.

Ometigi mida kaugemale ta läks, seda selgemaks talle sai, et ta on ära eksinud. Ja sellest hakkas elu iga järgneva sammuga talle näima üha enam ja enam kurb ning sünge.

Ta tiirles veel mõnda aega ja jäi siis seisma, hoopiski teadmata, kuhu edasi minna, ent siis tuli talle meelde see, et just nimelt kompassi abil leiavadki meresõitjad ja reisijad alati õige tee. Ta võttis kompassi mütsist välja, vajutas küljepealsele nupukesele, ja vabastatud osuti näitas oma musta teravikuga just sellesse külge, kuhu Petka kõige vähem kavatses minna. Ta raputas kompassi, kuid osuti näitas kangekaelselt ikka sedasama suunda.

Siis hakkas Petka minema, otsustades, et küllap kompass paremini näeb, kuid põrkas peagi nii tihedalt vohavale haavapadrikule, et sellest läbi tungida ilma särki lõhki rebimata ei oleks kuidagi võimalik.

Ta läks ümbert ringi ja vaatas jälle kompassile. Aga kuipalju ta ka oleks ringi keerutanud, otse mõttetu kangekaelsusega tõukas osuti teda kas soosse või padrikusse või mine tea kuhu kõige sobimatumasse raskelt läbitavasse kohta.

Siis, olles pahane ja ehmunud, pistis Petka kompassi mütsi, ja läks edasi lihtsalt silma järgi, kahtlustades väga, et kõik meresõitjad ja reisijad oleksid pidanud ammugi hukkunud olema, kui nad alati oleksid hoidnud suunda sinnapoole, kuhu näitab osuti mustakstehtud teravik.

Ta läks kaua ja kavatses juba appi võtta viimase abinõu, see on kõvasti nutma hakata, kuid siis nägi ta puude vahemikus madalat, loojangusse laskuvat päikest.

Ja äkki oleks kogu mets otsekui pööranud tema poole teise, tuttavama külje. Ilmsesti tuli see sellest, et talle meenus, kuidas loojeneva päikese taustal paistsid alati Aljošino kiriku rist ja kuppel.

Nüüd ta sai aru, et Aljošino ei ole temast vasakul, nagu ta oli arvanud, vaid paremal pool, ja et Sinine järv pole mitte ees, vaid taga.

Ja vaevalt oli see kõik juhtunud, kui mets näis talle tuttav, sest kõik segiläinud lagendikud, lodud ja jäärakud jäid oma harilikus järgnevuses lihtsalt ja kuulekalt paigale oma kohtadele.

Ta taipas peagi, kus viibib. See oli küllalt kaugel peatuskohast, kuid mitte just väga kaugel jalgrajast, mis Aljošinost peatuskohta viis. Ta muutus vapramaks, hüppas taas kujuteldava ratsu selga ja — äkki jäi vakka ja teritas kõrvu.

Üsna ligilähedal kuulis ta laulu. See oli mingi imelik laul, mõttetu, tömp ja raske. Petkale ei meeldinud niisugune laul. Ja ta läks põõsa taha peitu, vaadates ümber ja oodates sobivat minutit, et anda ratsule kannuseid ja kihutada rutemini videviku, ebasõbraliku metsa ja imeliku laulu eest tuttavale jalgrajale, peatuskohta, koju.

11

Aljošinost tagasi tulevad Ivan Mihhailovitš ja Vaska olid veel tükk maad peatuskohast eemal, kui kuulsid müra ning raginat.

Nõost üles jõudes nägid nad, et kogu umbtee on täis kaubavaguneid ja platvorme. Natuke kaugemal oli end laiali heitnud terve asundus halle telke. Põlesid tulelõkked, suitses väliköök, podisesid katlad tulelõkete kohal. Hirnusid hobused. Askeldasid töölised, pildudes maha palke, laudu ja kaste ning tirides platvormidelt alla veokeid, rakendeid ja kotte.

Tõugelnud töötajate keskel, silmitsenud hobuseid, heitnud pilgu vagunitesse ja telkidesse ning isegi väliköögi tulekoldesse, läks Vaska otsima Petkat, et temalt järele pärida, millal tulid töölised, kuidas see asi õieti oli ja miks see Serjožka muudkui keerutab ringi telkide vahel tulelõkete jaoks hagu kokku kandes, ja miks keegi temaga ei riidle ega aja teda minema.

Kuid Petka ema, kes talle teel vastu tuli, vastas talle pahaselt, et «see puuslik» kadus kuhugi juba enne keskpäeva ja koju lõunat sööma pole ilmunud.

See pani Vaska juba hoopis imestama ja vihastas teda.

«Mis selle Petkaga ometi lahti on?» mõtles ta. «Eelmine kord kadus kuhugi, täna jälle kadus ära. Ja mäherdune

kavalpea ta on! Vaikne ja vagur, aga ise muudkui sala-mahti viskab vimkasid.»

Petka käitumise üle järele mõeldes ja seda sugugi mitte heaks kiites sattus Vaska äkki niisugusele mõttele: aga mis siis, kui Serjožka asemel Petka ise, et mitte püüki jaotada, võttis kätte ja viskas mõrra teise kohta ja käib nüüd salaja kala välja võtmas?

See kahtlustus juurdus Vaskas veelgi rohkem pärast seda, kui talle meelde tuli, et ka eelmine kord oli Petka talle valetanud, nagu oleks ta kordonisse tädi poole jooksnud. Tegelikult ta seal ei käinud.

Ja nüüd oma kahtlustustes peaaegu juba veendunud Vaska otsustas korraldada Petkale range ülekuulamise ja oletatud juhtumil talle tuupi teha, et edaspidi niimoodi toimida ei oleks enam meelitav.

Ta läks koju ja kuulis juba eeskojast, kuidas isa ja ema millegi üle kõva häälega sõnelesid.

Kartes ohtu, et ägeduses vahest ehk temalegi millegi eest võiks midagi ära ripastada, jäi ta seisma ja kuulatas.

«Aga kuidas siis niimoodi?» rääkis ema ja tema häälest sai Vaska aru, et ta oli millegi üle erutatud. «Kui oleks antud aega järelegi mõelda. Panin kaks mõõtu kartuleid maha, kurke kolm peenart. Ja nüüd, tähendab, on kõik kadunud?»

«Näh, missugune sa oled, tõepoolest!» pahandas isa. «Ei hakata ju ometi ootama? Et ootame, eks ole, niikaua kui Katerinal kurgid valmis saavad. Siin pole vaguneid kuhugi tühjaks laadida, aga tema oma kurkidega. Kuidas sa küll, Katja, sihuke veider oled? Siinsamas kirusid: ahi on meie putkas vilets, ja kitsas on see putka, ja madal, aga nüüd kus äkki hakkas putkast kahju! Las lõhuvad maha. Kadugu ta kaduvaseks!»

«Miks on kurgid kadunud? Missugused vagunid? Kes lõhub putka maha?» jahmatas Vaska ja arvates, et on midagi halba, astus tuppa.

Ja see, mis ta teada sai, põrutas teda veel rohkem kui esimene teade tehase ehitamisest. Nende putka lõhutakse maha. Maa-alale, kus see seisab, pannakse ehitusmaterjalide laadungiga vagunite jaoks tagavararööpad. Ülesõidukoht viiakse üle teise paika ja sinna ehitatakse nendele uus maja.

«Saa ometi aru, Katerina,» tõendas isa, «egas meile enam seesugust putkat ehitata! See pole nüüd enam endine

aeg, et raudteevahtidele mingisuguseid koerakuute ehitatakse. Meie saame valge, avara maja. Sa peaksid rõõmustama, aga sina... kurgid, kurgid!»

Ema pöördus vaikides kõrvale.

Kui seda kõike oleks ette valmistatud tasapisi ja vähehaaval, kui see kõik poleks kaela sadanud äkitselt, ühekorraga, oleks tal ka endal hea meel olnud maha jätta seda vana, lagunenud ja kitsast pugerikku. Aga nüüd hirmutas teda see, et kõik ümberringi otsustati, tehti ja juba pandi käima kuidagi nagu liiga ruttu. Hirmutas see, et sündmused tulid lihtsalt ennenägematu, tavatu tõtlikkusega üks teise järel. Elas peatuskoht vaikselt. Elas Aljošino vaikselt. Ja äkki just nagu mingi laine, mis kaugelt veeredes lõppude-lõpuks ka siia jõudis, paiskus üle nii peatuskohast kui Aljošinost. Kolhoos, tehas, uus maja... Kõik see hämmeldas ja isegi ehmatas oma uudsusega, tavatusega, ja peaasi, oma hoogsusega.

«Aga kas on tõsi, Grigori, et elu läheb paremaks?» küsis ema, ise segane ja hajameelne. «Halvasti või hästi, kuid ära me oleme elanud. Kui äkki läheb halvemaks?»

«Aitab juba,» ütles isa vastu. «Aitab lorisemisest, Katja... Kas sul häbi ei ole. Jahvatad ei tea isegi mida. Kas siis selleks meil kõike tehakse, et halvemaks läheks? Sa vaata parem, misuke nägu Vaskal ees on. Ennäe, seal ta seisab, võrukael, suu kõrvuni. Küll väike alles, aga niipalju ikka mõhkab, et elu läheb paremaks. Sedamoodi, eks ole, Vaska?»

Kuid Vaska ei leidnud midagi, mis vastata, ja ainult noogutas vaikides.

Palju uusi mõtteid, uusi küsimusi andis ta rahutule peale tööd. Niisamuti nagu emagi imestas ta selle üle, missuguse kiirusega sündmused üksteisele järgnesid. Aga teda ei hirmutanud see kiirus — see just veetles teda nagu kaugetele maadele kihutava kiirrongi hoogus käik.

Ta läks ära heinakuuri ja puges sooja lambanahkse poolkasuka alla. Kuid ta ei saanud magada.

Kaugelt kostis mahavisatavate laudade katkestamatu prantsumine. Manöövrivedur pahvis. Kokkupõrkavad puhvrid lõgisesid ja kuidagi nagu alarmeerivalt kõlas rööpaseadja signaalvile.

Väljamurtud katuselaua kaudu nägi Vaska tükikest selget mustjassinist taevast ja kolme eredat kiirgavat tähte. Neile sõbralikult vilkuvaile tähtedele vaadates tuli Vas-

kale meelde, kui veendunult rääkis isa sellest, et elu läheb heaks. Vaska mässis end veelgi tihedamalt poolkasukasse, sulges silmad ja mõtles: «Aga missuguseks heaks ta just läheb?» — ja millegipärast tuli talle meelde plakat, mis rippus punanurgas. Suur, julge punaarmeelane seisab samba juures ja, hoides käes suurepärast vintpüssi, vaatab teraselt ettepoole. Temast tagapool on lokkavad väljad, kus kollendab tihe kõrge rukis, kus eretavad suured tarastamata aiad ja kus paiknevad ilusad ja kehva Aljošinoga hoopiski mitte sarnased avarad ja lahedad külad.

Aga kaugemal, väljade taga, helge päikese sirgelt langevate laiade kiirtevihkude all kõrguvad uhkelt võimsate tehaste korstnad. Läbi läikivate akende paistavad rattad, tuled, masinad.

Ja kõikjal on inimesed, vaprad ja rõõmsad. Igaüks on ametis oma tegevusega — nii põldudel, külades kui masinate juures. Ühed töötavad, teised on juba töötanud ja puhkavad.

Üks pisike poiss, mõnel määral Pavlik Priprõginiga sarnanev, kuid mitte sihuke määrdunud murjan, on pea kuklasse heitnud ja silmitseb uudishimulikult taevast, mida mööda kandub sujuvait pikk hoogne õhulaev.

Vaska oli alati veidi kadedust tundnud, et see naerev jõmpsikas oli sarnane Pavlik Priprõginiga, aga mitte tema, Vaskaga.

Kuid plakati teises nurgas — väga kaugel, sealpool, kuhu teraselt puuris oma pilgu seda kauget maad silmas pidav punaarmeelane — oli joonistatud midagi niisugust, mis kutsus Vaskas alati esile segase ja ähmase mureärevuse tunde.

Seal võtsid kuju mustad laialivalguvad varjud. Seal said märgatavaks õelate, halbade nägude piirjooned. Ja seali just nagu oleks keegi vaadanud läbitungivate, kurjade silmadega ja oodanud, millal läheb ära või pöörab end kõrvale see punaarmeelane.

Ja Vaskal oli väga hea meel, et tark ja rahulik punaarmeelane kuhugi ei läinud, ei pööranud end ära, vaid vaatas just sinna, kuhu vaja. Ja nägi kõik ja sai kõigest aru.

Vaska oli juba samahästi kui uinunud, kui kuulis, kuidas klõpsatas jalgvärav: keegi tuli nende putkasse.

Minut hiljem hõikas teda ema.

«Vasja... Vaska! Kas magad juba, mis?»

«Ei, ema, ei maga.»

«Ega sa täna Petkat näinud?»

«Nägin, kuid ainult hommikul, ja rohkem pole näinud. Aga misjaoks sul teda vaja on?»

«Aga selle jaoks, et praegu tuli tema ema. Kadus poiss, ütleb ema, juba enne lõunat ära ja seniajani pole teda ollagi.»

Kui ema ära läks, hakkas Vaska muretsema. Ta teadis, et Petka pole kes teab kui vapper selleks, et öösiti ümber hulkuda, ja seepärast ei suutnud ta kuidagi mõista, kuhu võis jääda see tema ülekäte läinud seltsimees.

Petka tuli koju tagasi hilja. Ta tuli tagasi ilma mütsita. Silmad olid tal punased, äranutetud, kuid juba kuivad. Oli näha, et ta oli väga väsinud, ja sellepärast kuidagi nagu ükskõikselt kuulas ära kõik ema etteheited, loobus õhtusöögist ja puges vaikides teki alla.

Ta jäi varsti magama, kuid magas rahutult: vähkres, oigas ja pomises midagi.

Ta ütles emale, et lihtsalt eksis ära, ja ema uskus teda. Sedasama ütles ta Vaskalegi, kuigi Vaska just eriti ei uskunud. Selleks et ära eksida, on vaja kuhugi minna või midagi taga otsida. Aga kuhu ja miks ta läks, seda Petka ei rääkinud või pudrutas midagi sobimatut, seosetut, ja Vaskale paistis kohe, et ta valetab.

Kui aga Vaska katsus teda vales paljastada, siis muidu nii leidlikult välja rabelda oskav Petka isegi ei hakanud end õigustama. Ta vaid ajas tagasi, hakates kiiresti silmi pilgutama.

Veendunud selles, et niikuinii Petkalt midagi välja ei võta, katkestas Vaska küsitlused, jäädes aga kindlalt arvama, et Petka kui seltsimees on kuidagi imelik, kinnine ja kaval.

Sedà aega võeti geoloogide telk kohalt lahti ja pakiti kokku selleks, et liikuda edasi Sinaka jõe ülemjooksule.

Vaska ja Petka aitasid asju hobustele selga laduda. Ja kui kõik oli selleks valmis, et teele asuda, jätsid Vassili Ivanovitš ja teine — pikakasvuline — soojalt jumalaga poistega, kellega nad olid nii palju üheskoos metsi mööda ümber hulkunud. Nad pidid peatuskoha juurde tagasi pöörduma alles suve lõpuks.

«Kuidas sellega jäi, poisid,» küsis Vassili Ivanovitš viimaks, «teie siis kompassi otsima ei läinudki?»

«Kõik Petka pärast,» vastas Vaska. «Alguses ta ise pani

ette: lähme, lähme... Aga kui mina nõusse jäin, siis hakkas vastu punnima ja ei tahtnud tulla. Korra kutsusin — ei tule. Teise korra — ei tule. Ja nõnda ei tulnudki.»

«Miks sa siis sedamoodi?» imestas Vassili Ivanovitš, kes mäletas, kui tuliselt Petka end otsinguile minema pakkus.

Pole teada, mis oleks vastanud või kuidas oleks olukorrast välja rabelnud segadusse sattunud ja vait jäänud Petka, kuid siin üks hobustest, kes oli end puu küljest lahti kiskunud, pistis mööda jalgrada jooksu. Kõik tormasid teda püüdma, sest ta võis ära Aljošinosse minna.

Justkui nuudilöögi peale sööstis Petka äkki loomale järele otse läbi põõsaste, läbi märja heinamaa. Ta pritsis enese täis, rebis lõhki särgihõlma ja põiki ette hüpates häärdus juba enne jalgrajale jõudmist kindlalt ratsmetesse.

Ja kui ta vaikides tõi tõrkuva hobuse lõõtsutama hakanud ja teistest maha jäänud Vassili Ivanovitši juurde, siis ta hingas kiiresti, silmad hiilgasid ja oli näha, et ta on ütlemata uhke ja õnnelik, et tal läks korda osutada teenet neile kaugele teele asuvaile häile inimestele.

12

Ei olnud jõutud veel uut maja valmiski ehitada, vaevalt oli lõpetatud põranda allapanemine ja asuti aknaraamide kallale, kui tagavarateede terasliinid juba ronisid üle peenarde, lükkasid maha lagunenud aiakese, tõukasid ümber puukuuri ja toetasid end vastu vana putka seina.

«Noh, Katja,» ütles isa, «hakkame täna kolima. Uksed-aknad võidakse ka meie seal olles lõpuni valmis teha. Aga siin, nagu näed, oodata enam ei saa.»

Siis hakati siduma kompsusid, välja kandma kaste, madratseid, potte ja harke.

Kõik see pandi vankrile. Seoti kits Manka vankri taha ja hakati liikuma uue elupaiga poole.

Isa võttis ohjad. Vaska hoidis petrooleumilampi ja õrna klaaskuplit. Ema surus hoidlikult enda vastu kaht savist lillepotti õitsema hakkavate pelargoonipuhmastega.

Enne liikuma hakkamist pöördusid kõik tahtmatult ringi. Juba astus mitmest küljest töölisi vana määrdunult-kollase putka kallale. Juba paukusid kirved vastu katust,

kriuksusid väljatõmmatavad roostetanud naelad ja esimesed lahtimurtud lauad prantsatasid raskelt maha.

«Nagu tulekahjul,» ütles ema kõrvale pöörates ja pead langetades, «tuld küll ei ole, aga muidu on kõik ümberringi nagu tulekahju.»

Varsti tulid Aljošinost suures karjas lapsed: Fedka, Kolka, Aljoška ja veel kaks tundmatut — Jaška ning Surka.

Käidi tehaseväljakul ekskavaatorit vaatamas, joosti

tammi juurde, kus toimus palksulundite maa sisse rammimine, ja lõpuks mindi suplema.

Vesi oli soe. Ujuti, pritsiti üksteist ja naerdi kaua aega laginal argliku Šurka üle, kes valjusti ja meeleheitlikult karjuma pistis, kui sukeldunud Fedka tal vee all ootamatult jalast kinni haaras.

Siis aeldi kaldal, juteldi endistest ja uutest asjadest.

«Vaska,» küsis Fedka, ise selili maas ja käega ümmargust tedretähnilist nägu päikese eest varjates, «mis asjamehed need pioneerid on? Miks nad näiteks käivad alati koos ja löövad trummi ja puhuvad pasunaid? Ja vaat ükskord luges isa, et pioneerid ei varasta, ei vannu, ei kakle ja veel midagi nad seal ei pidanud tegema. Mis nad siis on, nagu pühad või?»

«No ei... mitte pühad,» kahtles Vaska. «Sõitsin mineval aastal onu juurde. Tal on poeg Borka pioneer, see andis mulle kaks korda vastu kaela, nii et katsu aga püsti jääda. Ja sina ütled — ei kakle Päris harilikud poisipõnnid ja plikatirtsud. Kui kasvavad suuremaks, siis lähevad kommunistlikeks noorteks, seejärel Punaarmeesse. Mina ka, kui suureks saan, lähen samutigi Punaarmeesse. Võtan vintpüssi ja hakkan valvama.»

«Valvama — keda?» ei saanud Fedka aru.

«Kuidas keda? Kõiki! Kui ei valva, siis tuleb äkkrünnakuga valge jõuk ja vallutab kõik meie maad. Ma tean, Fedka, mis asi on valge armee, Ivan Mihhailovitš jutustas mulle kõik ära. Valged — need on igasugused tsaarid, igasugused kauplejad, kulakud.»

«Aga kes on siis Danila Jegorovitš?» küsis vaikides kuulanud Aljoška. «Tema ju on kulak. Tähendab, tema on samuti valge armee?»

«Vintpüssi tal ei ole,» vastas Vaska pärast mõneaegset järelemõtlemist. «Tal ei ole vintpüssi, on ainult vana eestlaetav loks.»

«Aga kui oleks?» ei jätnud Aljoška järele.

«Aga kui ja aga kui! Aga kes talle müüb vintpüssi? Kas siis vintpüsse ja kuulipildujaid müüakse igaühele, kes aga tahab?»

«Meile ei müüda,» nõustus Aljoška.

«Meile ei müüda, sellepärast et oleme veel noored, aga Danila Jegorovitšile ei müüda mitte sellepärast. Noh, oodake, kui kool tuleb, siis saate kõik teada.»

«Kas ikka tuleb kool?» kahtles Fedka.

«Tingimata,» kinnitas Vaska. «Teie tulge järgmisel nädalal siia, siis me kõik koos, suure karjaga, läheme peainseneri juurde ja palume, et käsiks ehitada.»

«Piinlik nagu paluda,» põikles Aljoška.

«Pole midagi piinlik,» vaidles Vaska energiliselt vastu. «Kui ühe jaoks paluda, siis muidugi on piinlik. Näe, öeldakse, kus alles leidus! Aga kui paluda kõigi jaoks, siis pole piinlik põrmugi. Lähen kas või ise ja palun. Mida seal karta? Ega ta vastu kõrvu viruta!»

Aljošino lapsed hakkasid ära minema ja Vaska otsustas neid saata.

Kui nad jalgrajale jõudsid, nägid nad Petkat. Nähtavasti seisis ta juba ammugi siin ja mõtles, kas minna teiste juurde või mitte.

«Tule, Petka, meiega,» pani Vaska ette, kes ei tahtnud üksinda tagasi tulla. «Lähme, Petka. Miks sa niiviisi norus oled? Kõik on rõõmsad, sina aga — norutad.»

Petka vaatas päikest, aga päike seisis veel kõrgel, ja süüdlaselt naeratades jäi ta nõusse.

Kahekesi tagasi tulles nägid nad kõrge tamme all, mis kasvas Danila Jegorovitši talu lähedal, Paškat ning Maškat.

Need väikesed lapsukesed istusid haljal kingukesel ja korjasid maast midagi, vististi mineva-aastasi tõrusid.

«Lähme nende juurde,» pani Vaska ette, «istume, puhkame ja teeme natuke nalja. Lähme, Petka! Miks sa sihukeseks nosupeetriks oled muutunud? Küllap jõuad kojugi.»

Nad hiilisid ettevaatlikult selja tagant lapsukeste juurde, lasksid neljakäpukile ja möirgasid kurjalt:

«Ürrr... ürrr...»

Paškat-Maškat hüppasid jalule ja, julgemata isegi tagasi vaadata, haarasid teineteisel käest kinni ning pistsid ülepeakaela vudima.

Kuid poisid said nad kätte ja panid neil tee eest kinni.

«Küll aga ehmatasite ära!» ütles Paška etteheitvalt, kortsutades tõsiselt lühikesi peenikesi kulme.

«Päris ära ehmatasite!» kinnitas Maška, pühkides pisaraist kalkvel silmi.

«Aga keda teie arvasite olevat?» küsis Vaska, ise rahul oma naljaga.

«Aga meie arvasime, et hunt,» vastas Paška.

«Või ehk karu, arvasime,» lisas Maška ja ulatas naeratades poistele peotäie suuri tõrusid.

«Mis meie nendega teeme?» keeldus Vaska. «Mängige ise. Meie oleme juba suured, ja meiesugused nendega enam ei mängi.»

«Nendega on hea mängida,» vastas Maška. Ja nähtavasti kuidagi ei mõistnud, miks Vaskale pole tõrud enam mänguks, ning puhkes rõõmsalt naerma.

«Kuis on, kas teil vanaema ikka kirub?» küsis Vaska ja lisas ootamatu julmusega: «Kulubki teile ära. Sest et isa on teil suli.»

«Vaska, jäta järele!» astus Petka vahele. «Nad ju väikesed alles!»

«No ja mis siis, et väikesed?» jätkas mingi seletamatu kahjurõõmuga Vaska. «Kui on kord suli, tähendab, on suli. Eks ole õigus, Paška, et teie isa on suli?»

«Vaska, jäta juba!» palus peaaegu anuvalt Petka.

Natuke kohkunud Vaska teravast toonist, vaatasid Paška ja Maška vaikides teineteisele otsa.

«Suli,» nõustus vaikselt ja kuulekalt Paška.

«Suli,» kordas Maška ja naeratas soojalt. «Ainult ta oli hea suli. Vanaema on halb, paha, kuid tema oli hea ... Aga siis ...» siin hakkas tema hääl veidikese värisema, ta ohkas, tema suured sinised silmad läksid niiskeks ja kurvaks, aga väikesed peod avanesid ja kaks suurt tõru kukkusid vaikselt pehmele rohule, «aga siis ta, meie papake, võttis kätte ja sõitis kuhugi kaugele-kaugele meie juurest ära.»

Mingi karjatus, kummaline, summutatud, kostis Vaska selja tagant.

Ta pööras ringi ja nägi, et Petka, kes oli surunud kõvasti pea mahlaka lõhnava rohu sisse, kummuli maas, kõhnade nurgeliste õlgade tõmmeldes ohjeldamatult, hääletult ... nutab.

13

Kauged maad, need, millest lapsed nii tihti olid unistanud, hakkasid rõngast ikka koomale ja koomale tõmmates nimetu peatuskoha nr. 216 poole liikuma.

Kauged maad suurte vaksalite, määratute tehaste, kõrgete ehitistega olid nüüd juba kuskil mitte eriti kaugel.

Ka praegu, nagu ennegi, lendas mööda ohjeldamatu kiirrong, kuid juba peatasid «reisijate» neljakümneteine ja «posti» kahekümneneljas.

Alles oli tühi ja paljas auke täis kaevatud tehasevälja-kul, kuid juba askeldasid sellel sajad töölised, juba roomas seda mööda edasi maad hammustades ja raudseid lõugu lõgistades taltsutatud koletisega sarnanev kummaline masin — ekskavaator.

Jälle lendas kohale õhuülesvõtete tegemiseks aeroplaan. Olgu päev see või teine, ikka kasvas juurde uusi barakke, ladusid, abitöökodasid. Sõitsid kohale rändkino, vagun-saun, vagun-raamatukogu.

Hakkasid kõnelema raadioseadmete ruuporid ja lõpuks tulid Punaarmee tunnimehed, vintpüssid õlal, ja asusid vaikides oma kohtadele.

Teel Ivan Mihhailovitši juurde tegi Vaska peatuse seal, kus alles üsna hiljuti oli seisnud nende vana putka.

Leides selle asukoha ainult terveksjäänud valtapostide järgi, läks ta lähemale ja, vaadates rööpmetele, jäi mõtlema selle üle, et vaat see läikiv rööbas läheb nüüd just täpselt läbi selle nurga, kus seisis nende ahi, millel nad niitihti soojendasid end koos ruuge kõutsi Ivan Ivanovitšiga, ja et kui tema voodi asetada endise koha peale, siis see seisaks täpselt risti rööbastele, õkva põiki raudteemullet.

Ta vaatas ringi. Nende juurviljaaeda mööda venis pahvides vana manööverdusvedur, tõugates eel kaubavaguneid.

Peenardest habraste kurkidega polnud jäänud jälgegi, kuid vähenõudlik kartul tungis siiski siin-seal läbi raudteetammi liiva ja isegi läbi terava kivipuru oma tolmuse mahlaka roheluse puhmikutega kangekaelselt ülespoole.

Vaska läks edasi ja tuletas meelde möödunud suve, mil neil hommikustel tundidel oli tühi ja vaikne. Harva aja tagant ainult kaagatavad haned, tilksutab oma plekkkaelakella vaia külge köide pandud kits või kolistab kriuksuva kaevu juures ämbritega vett toomа tulnud eit. Aga nüüd ...

Kumedalt matsusid rasked pealelöögihaamrid, tagudes hiiglapalke Vaikse jõekese kallastesse. Kõlisesid-tärisesid mahalaaditavad rööpad, kõlksusid vasarad lukussepatöökojas ja otsekui kuulipildujatuli ragisesid vaikimatult kivikillustamismasinad.

Vaska ronis vagunite alt läbi ja põrkas silm silma vastu kokku Serjožkaga.

Liimiga määrdunud kätes hoidis Serjožka puuripead

ja otsis küürutades midagi rohus, mis oli üle puistatud pruuni õlise liivaga.

Ta otsis nähtavasti juba ammu, sest nägu oli tal murelik ja tusane.

Vaska vaatas rohule ja ootamatult nägi seda, mille Serjožka oli kaotanud. See oli metallist puur, mis pannakse augu puurimiseks puuripea sisse.

Serjožka ei võinud eset näha, sest see lebas liipri taga Vaska pool küljes.

Serjožka vaatas Vaskale ja küürutas uuesti maha, jätkates otsimist.

Kui Vaska oleks Serjožka pilgust püüdnud kinni midagi väljakutsuvat, vaenulikku või tsipakesegi pilkavat, oleks ta läinud oma teed, jättes Serjožka hooleks tegelda otsingutega kas või ööni. Kuid midagi seesugust Serjožka näol ta ei näinud. See oli harilik niisuguse inimese nägu, kes on mures tööks tarviliku instrumendi kadumise pärast ja kurb oma otsimise edutuse tõttu.

«Sa ei otsi õigest kohast,» lipsas Vaskal tahtmatult. «Sa otsid liiva seest, aga see on hoopis liipri taga.»

Ta tõstis puuri üles ja andis selle Serjožkale.

«Kuidas ta ometi sinna lendas?» imestas Serjožka. «Mina jooksin, aga puur kargas välja ja näe kuhu lendas.»

Nad olid juba valmis naeratama ja kõnelusse astuma, kuid meenus, et nende vahel valitseb vana, katkestamatu vaen. Mõlemad süngestusid ja vaatlesid teineteist tähelepanelikult.

Serjožka oli natuke vanem, pikem ja peenem. Tal olid punakad juuksed, hallid vallatud silmad ja üleüldse oli ta kuidagi nagu paidlik, osav ja ohtlik.

Vaska oli laiema kondiga, jässakam ja võib-olla isegi tugevam. Ta seisis, pea pisut kallutatud, ühteviisi valmis nii selleks, et rahuga lahku minna, kui ka selleks, et kakelda, ehkki ta ju teadis, et riiu korral on tema see, kes rohkem pihta saab, mitte tema vastane.

«Hei, poisid!» hõikas neid platvormilt mees, kelles nad tundsid ära peameistri mehhaanikatöökojast. «Tulge õige siia, aidake natuke.»

Nüüd, kus valikut enam ei jäänud ja tüli alustada oleks tähendanud keelduda sellest abist, mida palus meister, lasksid poisid rusikad lõdvale ja ronisid ruttu lahtisele veoplatvormile.

Seal vedelesid kaks kasti, mis olid purunenud õnnetult kukkunud raudtala hoobist.

Kastidest oli välja pudenenud ja mööda platvormi laiali veerenud otsekui herneid kotist väikseid ja suuri, lühikesi ja pikki, peenikesi ja jämedaid raudmutreid.

Poistele anti kuus kotti — kolm kummalegi — ja paluti mutrid liikide järgi sorteerida. Ühte kotti mehhaanilised, teise gaasitorustiku, kolmandasse meetermõõtelised mutrid.

Ja nad asusid tööle selle tõtlikkusega, mis näitas, et vaatamata ärajäänud riiule nende võistluse vaim ja mõlema tahtmine kõiges esimene olla polnud hoopiski mitte kustunud, vaid ainult võtnud teise väljenduse.

Kuni nad tööga ametis olid, tõugati platvormi edasi ja tagasi, aeti ühelt teelt teisele, haagiti lahti ja kuhugi uuesti kinni.

Kõik see oli väga lõbus, eriti siis, kui vagunihaakija Semjon, oletades, et poisid on kobinud manööverdavale koosseisule puhtast koerusest, tahtis neile vemblaga kõrvetada, kuid nähes, et nad on tegevuses tööga, hüppas kirudes ja kurja vandudes platvormi ripptrepilt maha.

Kui nad sorteerimise lõpetasid ja sellest meistrile teatasid, oletas meister, et tõenäoliselt heitsid poisid kõik mutrid läbisegi ühte patta, sest lõpetanud olid nad oma töö vägagi ruttu. Kuid meister ei teadnud, et nad olid ilmutanud püüdlikkust esiteks sellepärast, et olid uhked neile usaldatud töö üle, teiseks ka sellepärast, et kumbki ei tahtnud teisest maha jääda.

Meister oli väga imestunud, kui ta laadija toodud kotte avades nägi, et mutrid on hoolikalt just nõnda sorteeritud, nagu talle tarvis.

Ta kiitis poisse, lubas neil edaspidigi tulla töökodadesse ja kaasa aidata milleski, mida oskavad või kätte õpivad.

Rahulolevalt läksid poisid koju juba kui head, ammuaegsed, kuid mõlemad oma väärtust tundvad sõbrad. Ja ainult üheks minutiks oli kihvatav vaenusädemeke valmis uuesti lõkkele lööma. See oli siis, kui Vaska küsis Serjožkalt, kas ta oli kompassi võtnud või ei.

Serjožka silmad muutusid kurjaks, sõrmed tõmbusid rusikasse, kuid suu naeratas.

«Kompass?» küsis ta halvasti varjatud tigestusega, mis oli jäänud unustamatust keretäiest. «Teil peaks paremini teada olema, kus on kompass. Oleksite võinud eneste juurest otsida . . .»

Ta tahtis veel midagi lisada, kuid enda üle võitu saades jäi vait ja tõmbus pilve.

Nii mad läksid mõned sammud.

«Sina võib-olla ütled, et pole ka meie mõrda võtnud?» küsis umbusklikult Vaska, kõõritades Serjožkale otsa.

«Ei ole võtnud,» tõrjuski Serjožka, kuid nüüd tema nägu võttis hariliku kavalamoeliselt pilkava ilme.

«Kuidas ei ole võtnud?» pahandas Vaska. «Meie traalisime, traalisime mööda põhja, aga mõrda ei olnud ega olegi. Kuhu ta siis jäi?»

«Tähendab, traalisite halvasti. Katsuge paremini traalida.» Serjožka puhkes naerma ja, vaadates Vaskale otsa, lisas mingi imeliku ja aru segi ajava heasüdamlikkusega: «Küllap nendel seal kalu vist tohutu hulk kogunenud, aga nemad muudkui istuvad ja ohkavad!»

Kohe teisel päeval varahommikul haaras Vaska tragi ja võttis suuna jõe äärde — muide ilma erilise usuta Serjožka sõnadesse.

Kolm korda heitis ta tragi välja ja ikka tühja. Kuid neljandal korral tõmbus nöör pingule.

«Kas siis tõesti tema ei võtnud?» mõtles Vaska saaki kiirelt lähemale tirides. «Noh, muidugi ei võtnud... Siin, siin ta on... Ja meie muudkui... Oh, lollpead!»

Raske punutud mõrd tuli vee peal nähtavale. Selle sees midagi rabeles ja solpsus, kutsudes Vaska kujutluses esile kõige roosilisemaid lootusi. Nüüd patsatas see üleni liivane ja külma lämuga ummistunud mõrd kaldale ja Vaska sööstis rikkalikku saaki üle vaatama.

Hämmastus ja pettumus valdasid teda, kui ta mõrra punutud klapi avas ja sealt välja raputas ligi paarkümmend konnareod.

«Kust need neetud loomad end kõik siia hunnikusse on ajanud?» imestas Vaska. «Noh, tuleb ette, et juhuslikult satub üks sisse, vahel harva kaks. Aga siin, ennäe, mitte ühte kiisapoega, mitte ühte tibatillukest särjekestki, vaid ainult, otsekui pilkeks, terve kari konni.»

Ta viskas mõrra jõkke tagasi ja läks koju tugeva kahtlusega, et kompassi ehk tõesti Serjožka ei võtnud, aga konni täis tuubitud mõrd osutus oma kohal olevaks mitte varem kui alles eile õhtust peale.

Vaska jooksis lao poolt ja kandis töökotta vihti traati. Aknast pistis ema pea välja ja kutsus teda, kuid Vaskal oli kiire, ta raputas pead ja lisas sammu.

Ema hakkas veelgi kõvemini tema peale karjuma, lugedes üles neid hädasid, mis kõik pidid Vaskale kaela sadama, kui ta silmapilk koju ei tule. Ja ehk küll, kui uskuda ema juttu, poisi sõnakuulmatuse tagajärjed pidid olema väga ebameeldivad, sest Vaska kuuldeulatusse lendas sõnu, nagu «kisun sul juuksed peast», «roogin naha täis», «kütan kõrvad kuumaks» ja nõnda edasi, seisis asi ikkagi selles, et Vaska oma ema pikavihalisusse eriti ei uskunud ja pealegi tal tõesti polnud aega. Ning ta tahtis jätkata oma teed, kuid nüüd hakkas ema teda hüüdma meelitavamate sõnadega, ühtaegu mingi valge paberiga vehkides.

Vaskal olid head silmad ja ta nägi kohe ära, et see paber pole muud midagi kui nüüdsama saadud kiri. Kiri aga võis olla ainult vennalt Pavelilt, kes töötas lukussepana kuskil väga kaugel. Ja Vaska armastas väga Pavelit ning ootas kärsitusega tema tulekut puhkusele.

See muutis asja. Huvi tundes riputas Vaska traadivihi aia otsa ja võttis suuna maja poole, andes näole niisuguse murelik-nukra ilme, mis pidi ema panema tundma, et Vaska osutab talle väga suure, õigupoolest üle jõu käiva teene.

«Loe läbi, Vaska,» palus pahane ema väga lahke ja rahuarmastava häälega, kuna ta teadis, et kui Vaska tõepoolest jonnima hakkab, siis juba mingisuguste ähvardustega tema juures midagi ei saavuta.

«Siin on inimesel tõsine asi ees, aga tema... loe läbi ja loe läbi!» sõnas Vaska rahulolematu häälega, võttis kirja ja avas aegamisi ümbriku. «Oleksid võinud ise läbi lugeda. Seekord kui ma Ivan Mihhailovitši juurde õppima lippasin, siis sul polnud muud kui kus sa hulgud ja kus sa jõlgud? Aga nüüd... loe ja loe.»

«Kas ma, Vaskake, õppetundide pärast tõrelesin?» õigustas end süüdlase kombel ema. «Ma tõrelesin selle pärast, et sa lähed õppetundi puhtalt, aga tuled tagasi kui kurivaim, üleni määrdunud, täis pritsitud... Noh, loe ometi, puuslik niisugune!» hüüdis ta lõppeks kärsitult, kui nägi, et Vaska murdis kirja kokku ja pani lauale, võttis kopsiku ja läks jooma ja alles pärast seda istus

kindlalt ja mugavasti laua taha, nagu kavatseks ta sinna päris õhtuni istuma jääda.

«Kohe loen, mine natuke valguse eest kõrvale, muidu varjad ära.»

Vend Pavel oli teada saanud, et nende peatuskohas tehast ehitatakse ja et seal on vaja lukusseppi.

Ehitus, kus tema töötas, oli lõpule jõudmas ja ta kirjutas, et on otsustanud kodumaile sõita. Ta palus, et ema läheks naabrinaise Darja Jegorovna juurde ja küsiks, kas see ei annaks temale ja ta naisele kas või suvekski ühe toa, kuna talveks, nagu võib arvata, saavad tehasel valmis juba oma korterid. See kiri rõõmustas nii Vaskat kui ema.

Ema oli alati unistanud, kui hea oleks elada kogu perega koos. Kuid varem, kui peatuskohas polnud mingisugust tööd, ei maksnud selle üle mõteldagi.

Peale selle oli vend Pavel alles hiljuti naise võtnud ja kõik tahtsid väga kaeda, missugune naine tal on.

Mingisugusest Darja Jegorovnast aga ema ei tahtnud kuuldagi.

«Või veel!» rääkis ta, Vaska käest kirja endale kahmates ja erutusega temale arusaamatuid, ent kalleid tähtede joonekesi ja punkte vaadates. «Kas me siis ise Darja Jegorovnast halvemad oleme?... Pole meil nüüd enam endine pugerik, vaid on kaks tuba, on esik ja köök. Ühes hakkame ise elama, teise anname ära Pavluškale. Milleks meile kaht vaja?»

Uhke oma poja üle ja õnnelik, et saab teda varsti näha, unustas ta hoopis ära, et alles hiljuti oli tal kahju vanast putkast, et ta kirus uut maja ja ühtlasi ka kõiki neid, kes seda kõik olid välja mõelnud — maha lõhkuda, üle viia ja uuesti ehitada.

14

Petkaga oli viimasel ajal sõprus katkenud. Petka oli kuidagi nagu teistmoodi läinud, metsikuks või nii.

Kord nagu pole midagi — mängib, ajab juttu, samas aga muutub äkki süngeks, jääb vait ja siis ei näita end terve päeva, muudkui kogu aeg jändab koduõues Jelenkaga.

Kunagi tisleritöökojast tagasi tulles, kus nad Serjožkaga olid haamreid varte otsa pannud, otsustas Vaska enne lõunat suplemas ära käia.

Ta käänas jalgraja poole ja silmas Petkat. Petka läks ees, tihti seisatades ja ringi pöörates, just nagu oleks kartnud, et teda nähakse.

Ja Vaska otsustas välja luurata, kuhu hiilib vargsi see meeletu ja iseäralik inimeselaps.

Puhus kõva, kuum tuul. Mets mühises. Kuid oma sammude krabinat kartes pööras Vaska jalgrajalt kõrvale ja läks põõsaste vahelt veidikese tagapool.

Petka liikus edasi ebaühtlaselt: kord, otsekui kogunud otsustusvõimet, pistis jooksma ja jooksis kiiresti ja kaua, nii et Vaska, kellel tuli käänata ümber puude ja põõsaste, vaevu talle järele jõudis, kord jäi seisma, hakkas ärevalt ringi vaatama ja kõndis siis tasa, peaaegu nagu käiks see tal üle jõu, otsekui oleks teda selja tagant keegi tõuganud, aga tema ei võinud ega tahtnud minna.

«Kuhu ta ometi hiilib?» mõtles Vaska, kellele Petka erutatud olek hakkas üle kanduma.

Äkki jäi Petka paigale. Ta seisis kaua; silmis läikisid tal pisarad. Siis laskis ta pea norgu ja läks vaikselt tagasi. Kuid astunud kõigest mõned sammud, jäi ta uuesti seisma, raputas pead ja järsult metsa käänates tormas otse Vaska poole.

Sellest ehmunud, hüppas Vaska kõrvale põõsaste taha, kuid oli juba hilja. Vaskat küll märkamata, oli Petka ometi kuulnud kõrvalelükatavate põõsaste praksumist. Ta karjatas ja kargas kaugemale jalgraja suunas.

Kui Vaska jalgrajale jõudis, polnud rajal enam kedagi.

Vaatamata sellele, et lähenes õhtu, vaatamata puhangulisele tuulele, oli ilm lämmatav.

Taevast mööda ujusid rasked pilverünkad, kuid kogunemata äikesepilveks, kandusid nad edasi üksikult, varjamata päikest.

Segane, selguseta ärevus haaras Vaskat ikka kõvemini ja kõvemini, ja mühisev rahutu mets, seesama, mida Petka millegipärast nii kartis, tundus äkki ka Vaskale võõras ja vaenulik.

Ta lisas sammu ja oli varsti Vaikse jõekese kaldal.

Keset puhkele löönud remmelgapõõsaid laius ruuge tükk siledat liivakallast. Varem oli Vaska alati sellel kohal supelnud. Vesi oli siin vaikne, põhi kindel ja tasane.

Kuid nüüd ligemale minnes nägi ta, et vesi oli tõusnud ja sogaseks muutunud.

Värskeid laastutükke, lauajuppe, murdunud pulki ujus rahutult, põrkas kokku, kandus laiali ja pöörles helitult ümber järskude, ohtlike keeriste, mis kord tekkisid, kord kadusid vahusel pinnal.

Nähtavasti oli allpool, tammi ehitusel, hakatud juba tõkkeid panema.

Vaska võttis riidest lahti, kuid ei sulpsanud sisse hüpata, nagu see oli alati varem olnud, ega summinud käte-jalgadega, hirmutades rõõmsa pritsimisega laiali vilgaste maidlate hõbedasi parvekesi.

Ettevaatlikult üsna kalda veeres sisse minnes, katsus ta jalaga nüüd juba tundmatut põhja järele, ja kätega põõsaokstest kinni hoides kastis end mõned korrad märjaks, ronis siis veest välja ja läks hiljukesi koju.

Kodus oli tal igav. Ta sõi isutult, ajas kogemata ümber kopsiku veega ja tõusis laua tagant vaikides ja pahuralt.

Ta läks Serjožka poole, kuid Serjožka oli ise ka tujust ära, sest ta oli peitliga sõrme lõiganud ja see oli tal nüüdsama joodiga kokku määritud.

Vaska läks Ivan Mihhailovitši juurde, kuid ei leidnud teda kodunt; siis pöördus ta koju tagasi ja otsustas varakult magama heita.

Ta heitiski, kuid ei saanud jälle und. Ta meenutas mineva-aastast suve. Ja tõenäoliselt selle tõttu, et tänane päev oli olnud niisugune rahutu, nurjaläinud, näis möödunud suvi talle soe ja hea.

Äkitselt hakkas tal kahju sellest lagendikust, mida tuhnis ja pööras ekskavaator, ja Vaiksest jõekesest, milles vesi oli olnud nii selge ja puhas, ja Petkast, kellega nad nii hästi ja sõbralikult olid veetnud oma lõbusaid, vallatuid päevi, ja isegi aplast ruugest kõutsist Ivan Ivanovitšist, kes sellest ajast peale, kui nende vana putka maha lõhuti, kuidagi nagu nukrutses, igatses ja hoopis peatuskohast ei tea kuhu ära läks, niisamuti nagu teadmata kuhu lendas ära raskete pealelöögivasarate löökidest ärahmatatud alaline kägu, kelle heliseva ja kurva kukkumise saatel Vaska heinakuuris tavaliselt oli magama jäänud ja oma armsamaid, tuttavaid unenägusid näinud.

Siis poiss ohkas, sulges silmad ja hakkas vähehaaval uinuma.

Unenägu tuli uus, tundmatu. Alguses ujus ähmaste pilvede vahel raske ja ise pilvega sarnanev teravahambuline kuldne koger. Ta ujus otseleed Vaska mõrra

juurde, kuid mõrd oli nii väike ja koger nii suur, et Vaska ehmudes karjus: «Poisid! Poisid! Tooge ruttu suur võrk, muidu ta rebib mõrra katki ja läheb minema.» — «Hea küll,» ütlesid poisid, «kohe toome, aga enne me veel helistame suuri kirikukelli.»

Ja nad hakkasidki helistama: pau! ... pau! ... pau! ... pau! ...

Ja sel ajal, kui nad valjusti helistasid, tõusis metsa taga Aljošino kohale tule ja suitsu sammas. Ja kõik inimesed pistsid rääkima ja karjuma:

«Tulekahju! See on tulekahju ... See on väga suur tulekahju.»

Siis ütles ema Vaskale:

«Tõuse üles, Vaska!»

Ja kuna ema hääl kõlas kuidagi nagu väga kõvasti ja isegi pahaselt, taipas Vaska, et see võib-olla polegi enam uni, vaid tegelikkus.

Ta avas silmad. Oli pime. Kuskilt kaugelt kostis häirekella helin.

«Tõuse üles, Vaska,» kordas ema. «Roni pööningule ja vaata järele. Näib, et Aljošino põleb.»

Vaska tõmbas ruttu püksid jalga ja kobis järsust redelist üles pööningule.

Pimedas talade väljetele kohmetult komistades komberdas ta katuseaknani ja pistis end poolest saadik välja.

Oli must, tähine öö. Tehaseväljaku ääres ladude juures vilkusid sumedalt öölaternate tuled, paremal ja vasakul põlesid eredalt sisse- ja väljasõidu-semaforide punased signaalid. Eespool helkis nõrgalt Vaikse jõekese vesi.

Kuid seal, pimeduses, jõekese taga, nähtamatult mühiseva metsa taga, seal, kus asetses Aljošino, ei olnud ei lohvavat leeki, ei tuules lendavaid sädemeid, ei häämbuvat suitsust kuma. Seal lebas raske vööde tihedat, läbitungimatut pimedust, millest kostsid siiani kirikukella kumedad alarmilöögid.

15

Värske lõhnava heina kuhi. Varjuküljel enda nõnda ära peitnud, et teda jalgrajalt näha ei oleks, lamas väsinud Petka.

Ta lamas vaikselt, nii et üksik vares, suur ja ettevaatlik, istus teda märkamata raskelt vardale, mis kuhjast välja ulatus.

Vares istus nähtaval, korraldades rahulikult nokaga oma tugevaid läikivaid sulgi.

Ja Petka mõtles tahtmatult, kui kerge oleks olnud kihutada talle siit keresse terve laeng haavleid. Kuid see juhuslik mõte kutsus esile teise, selle, mida ta ei tahtnud ja kartis. Ja ta langetas näo peopesadele.

Must vares pööras valvsalt pead ja vaatas alla. Aeglaselt tiibu lehvitades lendas ta vardalt üle kõrge kase otsa ja jäi sealt uudishimulikult üksikut nutvat poisijõmpsikat vahtima.

Petka tõstis pea. Teed mööda Aljošinost tuli onu Serafim ja talutas ohelikkupidi hobust, arvatavasti rautamisele. Seejärel nägi Petka Vaskat, kes rada mööda koju tagasi astus.

Ja siis vakatas Petka, rabatud ootamatust taipamisest: see oli Vaska, kellele ta põõsastes peale sattus, kui tahtis jalgrajalt metsa pöörata. Tähendab, Vaska juba kas teab midagi või vähemalt aimab, sest miks ta muidu oleks hakanud teda jälitama! Tähendab, varja niipalju kui tahad, aga ikkagi tuleb kõik avalikuks.

Kuid selle asemel, et Vaskat kutsuda ja talle kõik ära jutustada, pühkis Petka silmad kuivaks ja otsustas kindlalt mitte kellelegi sõnakestki rääkida. Las avastavad ise, las saavad teada ja las teevad temaga kõik, mis ise tahavad.

Selle mõttega tõusis ta püsti ja tal hakkas rahulikum ja kergem. Vaikse vihkamisega vaatas ta sinna, kus mühises Aljošino mets, sülitas ägedalt ja vandus.

«Petka!» kuulis ta enda selja tagant hüüdu.

Ta tõmbus kössi, pööras ringi ja nägi Ivan Mihhailovitši.

«Kas said kolki kellegi käest?» küsis vanamees. «Ei... Noh, siis keegi tegi sõnadega liiga? Ka mitte... Aga miks sul siis silmad kurjad on ja märjad?»

«Igav on,» vastas Petka järsult ja pööras näo ära.

«Kuidas siis igav? Kogu aeg oli lõbus, aga nüüd äkki hakkas igav. Vaata Vaskat, Serjožkat, teisi lapsi. Alati on nad millegagi tegevuses, alati on nad mitmekesi koos. Aga sina oled kogu aeg üksi ja ikka üksi. Tahtmatult hakkab igav. Sa võiksid vahel kas või minu poole joosta. Näe kesknädalal läheme ühe mehega vutte püüdma. Kas tahad, me võtame sinugi kaasa?»

Ivan Mihhailovitš patsutas Petkale õlale ja küsis, ülalt

tähelepandamatult Petka kõhnenenud nägu ja aukuvajunud põski vaadeldes:

«Võib-olla pole sa terve? Sul ehk valutab midagi? Aga teised lapsed ei saa sellest aru ja muudkui kaebavad mulle: «Äh see Petka on sihuke sünge ja igav.»»

«Mul valutab hammas,» nõustus Petka meeleldi. «Aga või nemad aru saavad? Nemad, Ivan Mihhailovitš, ei saa millestki aru. Oi kui valus mul siin on, aga nemad muudkui miks ja miks.»

«Välja tuleks tõmmata!» ütles Ivan Mihhailovitš. «Tagasiteel astume velskri juurde sisse, ma palun teda, ta tõmbab sul jalamaid hamba välja.»

«Minul... Ivan Mihhailovitš, ta enam väga ei valutagi, eile küll valutas väga, aga täna juba läheb üle,» seletas Petka, kui oli natuke aega vaikinud. «Täna mul valutab pea, mitte hammas.»

«Noh, näed sa! Ilmaaegu tusatsed. Astume velskri juurde sisse, ta annab mingit mikstuuri või pulbreid.»

«Minul täna valutas pea vägevasti,» jätkas ettevaatlikult sõnu otsides Petka, kes hoopiski ei tahtnud, et kõigi õnnetuste tagatipuks oleks tal välja tõmmatud terved hambad ning topitud täis hapusid mikstuure ja mõrusid pulbreid. «No nii valutas et.. ! Valutas nii et...! Hea ainult, et nüüd juba üle läks.»

«No näed sa, ei valuta hambad, ja peavalu ka läks üle. Siis sul on päris hea olla,» lausus Ivan Mihhailovitš, hiljukesi naerdes läbi hallide koltunud vuntside.

«Hea!» ohkas endamisi Petka. «Hea, aga mitte just väga.»

Nad läksid mõnda aega piki jalgrada ja istusid siis puhkama jämedale mustunud palgile.

Ivan Mihhailovitš tõmbas välja tubakapusara, kuna Petka vaikselt ta kõrval istus.

Äkki tundis Ivan Mihhailovitš, et Petka nihutas end kiiresti talle lähemale ja haaras kõvasti kinni ta pintsaku varrukast.

«Mis sul on?» küsis vanamees, nähes, kuidas poisikese nägu kahvatas ja huuled lõid värisema.

Petka vaikis.

Keegi, kes lähenes ebaühtlaste, raskete sammudega, laulis.

See oli veider, raske ja mõttetu laul. Madal purjus hääl jorutas mornilt:

«Ssõ-hõhõi! Ja sõitis, sõh-hõ-hõi . . .
Vaat kuidas sõitis, ohho-hoi . . .
Vaat kuhu sõitis . . . Sõh-hõ-hõi . . .
Sõhõ-hõi! Ss-o-ohho-hoi . . .»

See oli seesama inetu laul, mida Petka oli kuulnud sel õhtul, kui eksis ära teel Sinise järve äärde. Ja kõvasti varruka käänise külge klammerdudes jäi poiss üksisilmi põõsaste poole vahtima.

Okstesse kaldudes ja kõvasti taarudes tuli käänaku tagant nähtavale Jermolai. Ta jäi seisma, raputas pulstunud pead, millegipärast ähvardas sõrmega ja liikus vaikides edasi.

«Ena kus end täis lakkunud!» ütles Ivan Mihhailovitš, pahane selle üle, et Jermolai Petka nõnda ära hirmutas. «Aga mis sina, Petka, sellest . . . ? Purjus siis purjus. Või meil neid vähe sääraseid ümber hulgub?»

Petka vaikis. Tema kulmud nihkusid koomale, silmad läigatasid, tõmblevad huuled kiskusid end kõvasti kokku. Ja ootamatult terav, tige naeratus ilmus ta näole. Nagu alles nüüdsama aru saades millestki tarvilikust ja tähtsast, tegi ta kindla ja muutmatu otsuse.

«Ivan Mihhailovitš,» ütles ta heledalt, vaadates vanamehele otse silma, «aga see oli ju Jermolai, kes tappis Jegor Mihhailovi . . .»

Vastu ööd kappas saduldamata hobusel ratsa onu Serafim äreva teatega suurt teed mööda peatuskohast Aljošinosse. Põiganud külatänavale, koputas ta piitsavarrega äärmise maja aknale ja, hüüdnud noorele Igoškinile, et see võimalikult ruttu esimehe juurde jookseks, kappas edasi, tihti hobust kinni pidades võõraste pimedate akende ees ja oma seltsimehi välja kutsudes.

Ta kloppis valjusti esimehe maja väravale. Ootamata, millal lahti tehakse, kargas ta üle varbtara, lükkas riivi värava eest, viis hobuse sisse ja vajus ise majja, kus juba sagisid tuld üles võttes kloppimisega ärkvele aetud inimesed.

«Mis sul lahti?» küsis esimees, üllatatud tavaliselt rahuliku onu Serafimi sellisest tormakast tarmukusest.

«Mis muud, kui see,» ütles onu Serafim, visates lauale kokkukägardatud ruudulise mütsi, mis oli haavliauke täis ja kuivanud vere tumedaist plekkidest määrdunud, «mis

muud, kui see, ja et te kõik kärvaksite! Sest Jegor ju ei ole kuhugi jalga lasknud, vaid on meie metsas ära tapetud.»

Maja kogunes rahvast täis. Ühelt teisele anti edasi teade sellest, et Jegor tapeti siis, kui ta Aljošinost linna sõites läks metsarada mööda peatuskoha poole, et näha oma sõpra Ivan Mihhailovitši.

«Jegori tappis Jermolai, kes põõsastes kaotas tapetu mütsi, aga pärast muudkui käis mööda metsa, otsis seda, kuid ei suutnud kätte leida. Mütsi peale aga sattus vedurijuhi poiss Petka, kes oli ära eksinud ja põikas sellesse külge.»

Ja siis pahvatas otsekui ere valgusesähvatus kokkukogunenud külameeste ees. Ja siis sai palju asju äkki selgeks ja arusaadavaks. Arusaamatu oli ainult see, kuidas ja kust võis tekkida oletus, et Jegor Mihhailov — see kõige parem ja usaldatavam seltsimees — puges häbiväärselt minema, võttes kaasa riigi raha?

Aga sedamaid kuuldus ukse juurest rahvahulga seast seda seletav katkendlik, haiglane hüüatus lombakalt Sidorilt, selleltsamalt Sidorilt, kes alati oli pööranud kõrvale ja ära läinud, kui temaga hakati rääkima Jegori põgenemisest.

«Mis Jermolai!» karjus ta. «Kelle püss? Kõik oli salaplaanitsetud. Neile oli surmast veel vähe . . . Neile anna häbi ka . . . Viib raha . . . Kõmm temale! Aga siis — jooksis minema . . . Vaat mis! Mehed lähevad marru: kus raha? Oli kolhoos — varsti enam ei ole . . . Võtame luha tagasi . . . Mis Jermolai! Kõik . . . kõik . . . oli salaplaanitsetud!»

Ja siis räägiti veel teravamini ja kõvemini. Majas muutus kitsaks. Läbi lahtipaisatud akende ja uste murdsid pahameel ja raev välja tänavalegi.

«See on Danila töö!» hüüatas keegi.

«See on nende töö!» kostsid ümberringi vihased hääled.

Ja äkki lõi kirikukell alarmi, ja tema mahlakad tärisevad helid mürisesid vihast ja valust.

See oli vihast hullunud Sidor, kes nagu ühtlasi rõõmu tundes, et Jegor on tapetud, aga mitte ära jooksnud, oli omavoliliselt kellatorni roninud ja seal raevukas joovastuses alarmi lõi.

«Las lööb! Ärge puutuge!» hüüdis onu Serafim. «Las ajab kõik jalule. Ongi aeg ammugi!»

Tuled vihvatasid põlema, aknad pahvatasid lahti, klõpsusid jalgväravad, ja kõik jooksid väljakule — teada saama, mis on juhtunud, missugune õnnetus, milleks see kära, kisa, alarm.

Selsamal ajal magas Petka esimest korda pärast paljusid päevi kõva ja rahulikku und. Kõik oli möödas. Kõik raske, mis teda nii ootamatult ja kõvasti oli rõhuma hakanud, oli maha puistatud, ära heidetud. Ta oli palju piinelnud. Samasugune poisijõmpsikas nagu paljud teisedki, natuke vapper, natuke arg, mõnikord siiras, mõnikord nii vagur kui ka kavalavõitu, oli hirmul oma pisukese häda pärast ja kaua varjanud suurt.

Ta oli näinud maas vedelevat sonimütsi samal hetkel, mil ta purjus laulmisest ehmudes oli tahtnud koju joosta. Ta pani oma nokatsi koos kompassiga rohule, tõstis sonimütsi üles ja tundis selle ära: see oli Jegori ruuduline soni, kõik auke täis ja kuivanud verest määrdunud.

Ta oli hakanud vabisema, pillanud sonimütsi maha ja pistnud ülepeakaela jooksma, unustades sinna ka nii omaenda nokkmütsi kui kompassi.

Mitu korda oli ta katsunud tungida metsa, et võtta oma müts ja uputada see neetud kompass jõkke või sohu, siis aga jutustada oma leiust, kuid igakord oli mingi selgetamatu hirm vallutanud poisikese ja ta pööras koju tagasi tühjade kätega.

Aga rääkida niisama, samal ajal kui tema nokkmütsi varastatud kompassiga lebas läbilastud sonimütsiga kõrvuti, tal ei jätkunud mehisust. Selle õnnetu kompassi pärast oli juba Serjožka peksa saanud, ta oli Vaskat petnud ja tema ise, Petka, kes teab kui palju kordi teiste poiste ees kompassivarast kirunud. Ja äkki oleks osutunud, et varas — on tema ise. Häbi! Isegi mõtelda oli hirmus! Rääkimata siis juba sellest, et Serjožkalt oleks olnud nahatäis kindel ja küllap isaltki oleks tulnud tublisti. Ja ta jäi kõhnaks, vaikis ja muutus vagaseks, kõike varjates ja peites. Ja alles eile õhtul, kui ta laulu järgi Jermolai ära tundis ja taipas, mida just too Jermolai siin metsas otsib, jutustas ta Ivan Mihhailovitšile kogu tõe, mitte midagi salates, otsast lõpuni.

Kahe päeva pärast oli tehase ehitusel pidu. Juba hommikul varakult sõitsid kohale muusikandid, natuke hiljem pidid saabuma delegatsioon linnast sealsete tehaste poolt, pioneerisalk ja kõnepidajad.

Sel päeval toimus pidulik nurgakivi panek peahoonele.

Kõik see tõotas tulla väga huvitav, kuid selsamal päeval maeti Aljošinos tapetud külanõukogu esimeest Jegor Mihhailovit, kelle okste alla peidetud surnukeha oli üles leitud metsast ühe sügava, pimeda kuristiku põhjast.

Lapsed olid kahevahel ega teadnud, kuhu minna.

«Parem Aljošinosse,» pani Vaska ette. «Tehasel on alles alguspäevad. See jääb siia alatiseks, aga Jegori pole enam kunagi.»

«Teie Petkaga jookskegi Aljošinosse,» arvas Serjožka, «aga mina jään siia. Pärast teie jutustate mulle ja mina jutustan teile.»

«Hea küll,» oli Vaska nõus. «Meie ehk jõuame ka ise lõpupoole tagasi... Petka, nuudid kätte! Hoplaa hobuste selga ja muudkui kappame!»

Pärast kuumi, kuivi tuuli oli öösel vihma tulnud. Hommik puhkes selgena ja jahedana.

Kas sellest, et oli palju päikest ja et tema kiirtes südisti lehvisid alles pehmimata uued lipud, või siis sellest, et ebakõlaliselt üürgasid heinamaal kokkumängu harjutavad muusikantide pillid ja et tehaseväljakule vooris igalt poolt inimesi, aga oli kuidagi nagu ebatavaliselt rõõmus. Mitte niimoodi rõõmus nagu siis, kui on tahtmine vallatust teha, hüpata ja naerda, vaid nõnda, nagu on enne pikale, kaugele teele asumist, kui on natuke kahju sellest, mis maha jääb, aga kui ometi sügavasti liigutab ja rõõmustab see uus ja ebatavaline, mis peab leiduma selle ettevõetud tee lõpul.

Sel päeval maeti Jegor Mihhailov. Sel päeval pandi nurgakivi alumiiniumitehase peahoonele. Ja selsamal päeval nimetati peatuspaik nr. 216 ümber jaamaks «Krõlja samoljota»[1].

Poisikesed lasksid jalgrada mööda hoogsat traavi. Truubi juures jäid nad peatuma. Rada oli siin kitsas,

[1] Tõlgitult «Lennuki tiivad». (Toim.)

mõlemal pool oli soine nõgu. Vastu tulid inimesed. Neli militsionääri, nagaanid käes — kaks meest taga, kaks ees — viisid kolme areteeritut. Need olid Jermolai, Danila Jegorovitš ja Petunin. Ei olnud ainult lõbusat kulakut Zagrebinit, kes juba sel ööl, kui löödi alarmikella, oli enne teisi teada saanud, milles asi seisab, ja oli majapidamist maha jättes teadmata kuhu peitu pugenud.

Silmates vastutulijaid, taganesid poisikesed jalgraja viimase veereni ja jäid vaikides seisma, areteerituid mööda lastes.

«Sa ära karda, Petka!» sosistas Vaska, nähes, kuidas kahvatas tema seltsimehe nägu.

«Ma ei kardagi,» vastas Petka. «Sina mõtled, ma vaikisin sellepärast, et kartsin neid?» lisas ta, kui areteeritud möödas olid. «Mina hoopis kartsin teid, lollakaid, vaat mis.»

Ja kuigi Petka oli sõimusõnale voli andnud ja sääraste solvavate sõnade eest oleks tulnud talle mõni võmm ära läkitada, ometi vaatas ta nii otsekoheselt ja heasüdamlikult Vaskale otsa, et Vaska naeratas ise ja kamandas:

«Nüüd galoppi!»

Jegor Mihhailovit ei maetud mitte kalmistule, vaid küla taha Vaikse jõekese kõrgele järsule kaldale.

Siit olid näha nii avarad nurmed võrsuva rukkiga kui ka avar Zabelini luht jõekesega, seesama luht, mille ümber oli puhkenud nii äge võitlus.

Matmas oli kogu küla. Tuli ehituse juurest tööliste delegatsioon. Sõitis linnast kohale kõnepidaja.

Papi aiast olid naised juba õhtul üles kaevanud kõige suurema, kõige kaharama täidiskibuvitsapõõsa, sälerduse, mis kevadel põleb lugematutes erepunastes õites, ja istutasid selle hauapeatsisse, sügava värske augu äärele.

«Las õitseb.»

Lapsed noppisid põllulilli ja panid raskeid lihtsaid pärgi tooreist männilaudadest tehtud puusärgi kaanele.

Vanataat Ivan Mihhailovitš, endine soomusrongi vedurijuht, kes oli tulnud matustele juba eile õhtul, saatis viimsele teekonnale oma noort kütjat.

Samm oli vanamehel raske, silmad niisked ja ranged.

Kobinud võimalikult kõrgele künka otsa, seisid Petka ja Vaska haua juures ja kuulasid.

Kõneles tundmatu mees linnast. Ja kuigi ta oli tundmatu, rääkis ta ometi nõnda, nagu oleks ammu ja hästi tundnud tapetud Jegori ennast ja Aljošino küla mehi, nende muresid, kahtlusi ja mõtteid.

Ta rääkis viie aasta plaanist, masinatest, tuhandeist ja kümneist tuhandeist traktoreist, mis juba välja lastakse ja peab veel välja lastama ääretuile kolhoosipõldudele.

Kõik kuulasid teda.

Ja Vaska ning Petka kuulasid ka.

Kuid ta rääkis ka sellest, et nii lihtsalt, ilma raskete, sihikindlate jõupingutusteta, ilma visa, leppimatu võitluseta, milles võib ette tulla ka üksikuid lüüasaamisi ja ohvreid, uut elu sa ei loo ega ehita.

Hukkunud Jegori lahtise haua kohal uskusid kõik seda, et ilma võitluseta, ilma ohvriteta ei ehita.

Ja Vaska ning Petka uskusid ka.

Ja ehkki siin, Aljošinos, olid matused, kõlas kõnepidaja hääl siiski virgelt ja kindlalt, kui ta rääkis sellest, et täna on pidupäev, sest siinsamas kõrval pannakse nurgakivi uue hiiglatehase peahoonele.

Ent kuigi tehaseväljakul oli pidupäev, rääkis see teine kõneleja, keda barakikatuselt kuulas peatuskohta jäänud Serjožka, et pidupäev pidupäevaks, aga võitlus toimub kõikjal katkematult nii läbi argi- kui pidupäevade.

Ja naabruses asuva kolhoosi tapetud esimehe meenutamisel tõusid kõik püsti, võtsid mütsid peast ja muusika mängis pidupäeval leinamarssi.

Nõnda räägiti seal, nõnda räägiti ka siin sellepärast, et nii tehased kui kolhoosid — need on kõik ühe terviku osad.

Ja sellepärast, et tundmatu kõneleja linnast rääkis nõnda, nagu oleks ta ammu ja hästi teadnud, millest siin kõik mõtlesid, milles veel kahtlesid ja mis pidid tegema, tundis äkki Vaska, kes seisis künkal ja vaatas, kuidas all kobrutab vesi tammi taga, kuidagi nagu eriti teravalt, et tõepoolest kõik on ju — üks tervik.

Ja peatuskoht nr. 216, mis tänasest päevast peale pole enam peatuskoht, vaid jaam «Krõlja samoljota», ja Aljošino ja uus tehas ja need inimesed, kes seisavad puusärgi juures, ja koos nendega ka tema ja Petka — kõik see on osake ühest hiiglasuurest ja vägevast tervikust, sellest, mida kutsutakse Nõukogudemaaks.

See mõte, lihtne ja selge, jäi kindlalt püsima Vaska erutatud peas.

«Petka,» ütles ta, esimest korda haaratud imelikust ja arusaamatust tundest, «eks ole tõsi, Petka, kui ka meid sinuga samuti peaks ära tapetama nagu Jegori, või sõjas, siis mis sellest? ... Meil pole hale!»

«Pole hale!» kordas Petka nagu kaja, mõistes Vaska mõtteid ja meeleolu. «Ainult et, tead, parem siiski elame kaua-kaua.»

Kui nad koju tagasi pöördusid, kuulsid nad juba kaugelt muusikat ja võimsaid koorilaule. Pidu oli täies hoos.

Hariliku röögatuse ja mürinaga lendas käänaku tagant välja kiirrong.

Ta kihutas mööda, kaugele Nõukogude Siberisse. Ja lapsed vehkisid talle tervitavalt kätega ja hüüdsid «õnnelikku teed» tema tundmatuile reisijaile.

1932. a.

LAS VALGUSTAB!

Isa hilines ja laua äärde õhtust sööma istuti kolmekesi: paljasjalgne poisike Jefimka, tema väike õde Valka ja seitsmeaastane vennake hüüdnimega Nikolaška-vallatu.

Ema läks parajasti putru võtma, kui valgus äkki kustus.

Ema hüüdis vaheseina tagant:

«Kes vallatleb? Kas sina, Nikolaška? Vaata ette, puuslik, küll sa mul ükskord saad . . .»

Nikolaška solvus ja vastas pahaselt:

«Ise ei näe midagi, aga räägib. Mitte mina ei kustutanud, vaid korgid põlesid vist läbi.»

Siis käskis ema:

«Mine, Jefimka, too kojast redel. Pane ainult suhkrutoos enne riiulile, muidu teevad need siin pimedas suhkrule ühe korraga lõpu peale.»

Jefim läks kotta ja vaatas: mis lahti on? Tänaval pime,

jaamas pime, ümberringi pime. Ja taevas ka veel mustades pilvedes ning kuu kadunud.

Jefim jooksis tuppa ja ütles:

«Ema, pange lamp põlema. Mitte korgid ei ole läbi põlenud, vaid tehases on vististi midagi juhtunud.»

Ema läks sahvrisse petrooleumi tooma ja Jefimka ronis kärmesti voodi alla saapaid otsima. Vasaku saapa leidis, aga paremat mitte kuidagi.

«Küllap teie jälle toppisite selle kuskile?» küsis ta vaikseks jäänud lastelt.

«Valka toppis,» lausus Nikolaška. «Ta tiris saapa ahju taha, pistis viha sisse ja ütles, et see on aed.»

«Jefimka, kuule, Jefimka,» küsis Nikolaška äreva sosinaga, «mis see seal väljas suriseb?»

«Ma teile surisen,» vastas Jefimka. Ta viskas kaseviha saapast välja ja pistis käe kartlikult sisse, sest kord oli see kõlvatu Valka oma aeda kastes valanud talle saapasse terve kruusitäie kaevuvett «Ma talle surisen!»

Kuid siis vaikis temagi, sest kuulis läbi avatud akna mingit kummalist surinat või undamist.

Ta tõmbas saapad jalga ja jooksis toast välja. Kojas põrkas ta kokku emaga.

«Kuhu nüüd?» hüüatas ema ja hakkas oma petrooleumiste sõrmedega tugevasti ta käest kinni.

«Lase, ema!» Jefimka rebis enda lahti ja jooksis trepile.

Vaadanud korraks ringi, tõmbas ta kiiresti rihma pingule, pani soni pähe ja pistis jooksma mööda pimedat tänavat üle madalate jäärakute ja üle silla mäkke — sinnapoole, kus seisis nende väike klaasivabrik.

Kojas kopsatas miski. Keegi kobas pimeduses käega ust.

«Kes seal on?» küsis ema ning Valka ja Nikolaška nihutasid end talle lähemale.

«Ega sa ei maga, Maša?» küsis värisev vanakesehääl.

Siis tundis ema ära, et see oli naabrinaine Marfa Aleksejevna.

«Mis und siin olla saab,» lausus rõõmsaks muutunud ema ruttu. «Valgust pole, aeroplaan põriseb, ja peremeest ka ei ole. Ja siis tõmbas veel Jefimka end mu käest lahti, justkui oleks teda keeva veega üle valatud.»

«Kommunistlikud noored,» lausus eideke murelikult.

Oli kuulda, kuidas ta taburetti nihutas ja käe vahariidega kaetud lauale pani.

«Nagu minu Verka, nii kui valgus kustus ja kuulis, et põriseb, tormas kohe ukse poole. Ütlen talle: «Kuhu sa, tola, lähed? ... Iseasi mehed või poisid ... Aga sina oled ju alles plika ... Kuueteistkümneaastane.» Veera jäi seisma, mõtles natuke: «Vanaema,» ütles siis, «ära pahanda. See on valgete aeroplaan. See on häire. Meil on kogunemine ... Mul on seal sõbrad.» Kahmas kojast naela otsast koti ja kargas välja nagu kass. Nõnda, Maša! Ja oligi läinud.»

«Mis koti ta võttis?» küsis ema.

«Jumal seda teab! Hiljuti tõi, esiteks riputas tuppa. Aga mina ütlesin: «Korista, Verka, see kotta, muidu hakkab terve korter karbolhappe järele haisema.»»

«See on sõjaväe sanitaarpaun,» lausus vahele Nikolaška. «Kui inimesest kuul läbi läheb või pomm talle viga teeb, siis võetakse sellest paunast ja seotakse kinni. Mina uurisin juba kõik järele.»

«Sina ka kõike tead!» ohkas ema, ja kuuldes, kuidas poiss taburetiga kolistas, küsis: «Kuhu sa, Nikolaška, ronid? Miks sa küll paigal ei või istuda? Valka vaevalt jõudis tukastada, tema aga — mürts ... mürts.»

«Ema,» küsis Nikolaška juba tasemini ja nihutas enda akna alt eemale, «mis seal kaugel põmmutab: põ-põmm ja põ-põmm?»

«Kuskohal, nurjatu, põmmutab?» küsis ema võpatades.

Nendest Nikolaška lihtsameelsetest sõnadest nõrgenesid ta käed ja väike magav Valka tundus talle nüüd raskena nagu suur kivi. Ta nihutas end akna poole. Ja tõepoolest, otsekui meeletu tuule puhangute või juba lähedase äikese kärgatuste mõjul vappus miski aeg-ajalt. Kuid see ei olnud ei tuul ega äike, vaid tihedad kõlatud kahuripaugud.

Mida lähemale jõudis Jefim vabrikule, seda sagedamini ja sagedamini kohtas ta tõttavaid inimesi, seda sagedamini paukusid väikesed ja prantsatasid suured väravad ning nagisesid vankrid. Mäkke tõustes jõudis ta järele kommunistlikule noorele Verkale.

«Jookseme rutem, Verka. Ega sina ei tea, kuskohal kõmmutatakse?»

«Oota, Jefim! Hoia pauna. Ma kohendan sukka. Hakka-

sin juba magama minema, kui äkki — põrin. Pääsesin vaevu vanaema käest tulema.»

«Mis sest sukast,» vastas Jefim, võttes ravimite järele lõhnava pauna. «Mis sest sukast! Minul on üks saabas hoopis palja jala otsas. Jookseme ruttu, Verka.»

Käänakul põrkasid nad kokku kahe mehega. Üks oli võõras, pikk, vintpüssiga, teine ilma püssita, nagaaniga. Ja see nagaaniga mees oli revolutsioonikomitee liige Semjon Sobakin.

«Pidage,» käskis Sobakin. «Kuhu te lähete? Kogunemisele? Seal tullakse esialgu teietagi toime. Jookske kiiresti Malahhovi teeristile. Praegu hakkavad tulema vankrid sõjapõgenike jaoks. Istuge, valvake ja lugege. Viisteist vankrit otsejoones Ülemistele küngastele, ja las ootavad kooli juures. Kümme — Spasski teed mööda päris lõpuni. Ja kõik ülejäänud revolutsioonikomitee juurde.»

«Anna püss, Sobakin,» palus Jefim. «Kui olen korrapidaja, siis anna püss.»

«Anna talle, Stjopa,» pöördus Sobakin oma pika vimmas seltsimehe poole.

«Ei anna,» vastas see. «Vaat kus veel mood!»

«Anna, kogunemisel ütlen kohe, et sulle teine antaks.»

«Ei anna!» vastas seltsimees juba vihaselt. «Antakse teine või ei anta, kes seda teab. Aga see on käes.» Ta lõi peopesaga vastu püssipära ja viskas püssi osavasti õlale.»

«Noh, anna vähemalt tääk,» vihastus kiirustav Sobakin.

«Selle annan,» nõustus seltsimees.

Ta võttis vöölt raske saksa täägi läikiva kulunud tupega ja ulatas Jefimile.

«Terav nagu habemenuga,» lausus ta morniks jäänud Jefimile heasüdamlikult. «Ise oma kätega teritasin terve tunni.»

Nad jooksid pimeda ja tühja teeristini.

«Istume põõsa alla,» ütles Jefim tasa. «Ma topin rohtu saapasse, muidu rikun jala ilma nartsuta hoopis ära.»

Pöörati kõrvale ja istuti maha. Jefim tõmbas saapa jalast, kobas käega rohtu ja küsis:

«Ehk sul on, Verka, paunas laia sidet või marlit? Siin pole rohi, vaid kuiv puju ümberringi.»

«Mida sa veel ei taha, Jefimka! Sidet on, ja marlit ka, ainult ei anna. See on haavatutele, mitte aga sulle jalanartsudeks.»

«Kahju hakkas, tobu!» vihastas Jefim ja läks ettevaatlikult astudes põõsastesse.

Nõges kõrvetas ta kätt. Ta astus okka kanda. Lõpuks leidis ta kobamisi suure takja, istus maha ja hakkas paljast jalga laiadesse tolmustesse lehtedesse keerama.

Ta pani saapa jalga ja jäi mõtlema. Alles üleeile oli ta seda teed mööda rahulikult sammunud Ka siis sulises oja. Ka siis vidistas tasa linnuke. Kuid siis ei mürisenud kahurid. Ei lõõmanud tumedas taevas tulekuma ega kõmisenud kaugel raske kirikukell: pomm! . . . pomm! . . .

«Valged,» pomises ta, meenutades plakateid klubis, «valged kasakad.»

Ja äkki, otsekui alles praegu esmakordselt kogu õhtu jooksul, sai ta tõeliselt aru, et need pole enam nood kahjutud kasakad, kes revolutsioonikomitee ja klubi seintele kleebitud plakatitele olid maalitud, vaid et need on elavad valgekaartlased, kes kihutavad kiireil hobustel, raskete mõõkade ja punutud nuutidega.

Ta hüppas üles ja läks Verka juurde.

«Verka,» ütles ta ja surus tugevasti selle kätt, «mis sul on? Ära karda. Varsti läheme kogunemisele, seal on kõik meie omad.»

«Anna nuga, Jefimka. Miks sa nii kaua ära olid?»

«Säh, võta,» ulatas Jefim talle külma õlise saksa täägi.

Pimeduses praksatas ja rebenes miski.

«Võta,» ütles Verka. «Mähid jala sisse, hakkab parem. Kas kuuled, müra? Need on vist meie vankrid, mis sõidavad.»

«Vaat kus rumal!» hakkas Jefim tõrelema, tundes, kuidas Verka talle koos täägiga midagi sooja ja pehmet kätte pistis. «Vaat kus tola. Milleks sa, Verka, oma villase pearätiku lõhki lõikasid?»

«Võta, võta. Miks ta mul nii pikk peab olema? Muidu hõõrud veel jala rakku . . . Meile endile halvem.»

Viisteist vankrit läks Ülemistele küngastele, kümme — Spasski tee lõppu. Viimased vankrid aga hilinesid tugevasti. Ja alles kesköösks tulid kõigist unustatud Jefim ja Verka revolutsioonikomitee juurde.

Kahurid mürisesid juba kuskil üsna ligidal. Läheduses põles vana Štšupovka küla. Valgus kustus jälle. Aknaluugid paugatasid kinni, väravad pandi lukku ja tänavad tühjenesid kiiresti.

«Mis teie siin hulgute?» karjus kuskilt väljailmunud Sobakin.

«Sobakin! Et sa kõngeksid!» hüüdis kahvatunud Jefimka vihaselt. «Kes hulgub? Kus on salk? Kus on kommunistlikud noored?»

«Pea,» vastas neid äratundnud Sobakin hinge tõmmates. «Salk läks juba ära. Tulite te vankritega? Võtke kaks vankrit ja sõitke kiiresti Pessotšnõi põiktänavasse. Sinna jäi naisi ja lapsi. Praegu käis siin Solomon Samoilov. Kõik sõitsid ära, nemad aga jäid. Sealt tulge otse uue silla juurde. Silla taga on kogunemine. Edasi — Kožuhhovkasse. Seal on meie omad.»

Sobakin tormas kiiresti minema ja hüüdis Jefimile juba kuskilt pimedusest:

«Kuule ... sina ... kange poiss! Teie vastutate, kui sõjapõgenikud põiktänavast kohale ei jõua.»

«Verka,» pomises Jefim, «need on ju meie omad, kes maha jäid. Need on Samoilovid, Vassiljevid, ema lastega ja sinu vanaema.»

«Mis vanaemal karta? Tema on vana, tal pole midagi,» vastas Verka sosinal. «Aga Samoilovitel on halb: nad on juudid.»

Nad võtsid teineteisel tugevasti käest kinni ja jooksid sinna, kuhu olid äsja jätnud kaks vankrit.

Aga kui palju nad ka jooksid, kui palju ka hõikasid, küüdimees oli nagu maa alla vajunud.

«Sõidame ise,» otsustas Jefim. «Hüppa peale, Verka. Oodata pole enam aega.»

Käänakul pidid nad ühele naisele peaaegu otsa ajama. Ühes käes tassis naine kompsu, teisega hoidis last, tema järel jooksis nuuksudes veel kaks last.

«Kuhu sa lähed, Jevdokia? See vanker läheb teie järele!» hüüdis Jefim. «Seisa siin ja ära jookse kuskile. Me tuleme kohe tagasi.»

Ta polnud veel majani jõudnud, kui kuulis hüüdeid, nuttu ja vandumist.

«Solomon, kuhu sa kadusid?» hüüdis vanaeit Samoilihha. Ja oma lombaka jala kohta ebatavalise väledusega klammerdus ta Jefimka vankri külge.

«See olen mina, mitte Solomon,» vastas Jefim. «Tooge ruttu lapsed ja istuge peale.»

«Oi, Jefimka!» hüüdis ema rõõmsalt.

Ta ruttas otsekohe kotte, nõusid, korve, lapsi ja patju peale laduma, kõik ühte hunnikusse.

«Ema, ärge nii palju peale laduge,» hoiatas Jefim. «Tee peal on veel tädi Jevdokia oma lastega.»

«Kus Solomon on?» küsis Samoilihha juba kümnendat korda. «Ta jooksis hobuseid tooma. Kuhu siis ilma Solomonita?»

«Pole mina Solomoni näinud. Need on minu vankrid,» vastas Jefim ja jooksis hoovi ning vabastas keti otsast koera Šuraška.

Esimese vankri juurde tagasi tulles nägi ta, et ema tõstis peale jalaga õmblusmasinat.

«Ema, jätke masin,» palus Jefim. «Siin pole ruumi. Mul on ju tee peal veel tädi Jevdokia oma lastega.»

«Mis loeb Jevdokia? ... Küll ma sul jätan!» vastas ema ähvardavalt ja hingeldades. «Ma sulle põrgulisele näitan, kuidas joosta ...» Ja peale masina viskas ta vankrisse veel mõlkis samovari.

«Jätke masin!» hüüdis Jefimka ägedalt. Ta hüppas vankrile ja lõi ühe jalahoobiga maha samovari, haaras siis kinni masina servast ning viskas ka selle teele.

«Verka!» hüüdis ta jahmunud ema eemale tõugates. «Võta ohjad. Kohe hakkame liikuma.»

Trahh-ta-tatahh ... raksatas juba kuskil üsna lähedal.

«Solomon,» soigus vanaeit Samoilihha. «Kuidas me ilma Solomonita?»

«Pole aega oodata Solomoni ... Küll leitakse üles ... Ega ta väike ole ... Verka, sõidame.»

Trahh-ta-tatahh ... raksatas kuskil veel lähemal.

Haaranud kiiresti teeristilt kaasa Jevdokia Vassiljeva ja lapsed, lõi Jefim tugevasti ohjadega. Mõlemad vankrid kihutasid teekannude, korvide, kastrulite ja plekknõude kolisedes mööda tühja tolmust teed edasi.

Trahh-ta-tatahh ... lajatas veel kolm korda järjest.

Hullunud hobused kargasid võpatades kõrvale. Koerake Šuraška sööstis põiktänavasse. Jefimka tõmbas ohjadest paremale, sest uue silla juures põles juba voorimehe kõdunenud hurtsik, mis oli mürskudest purustatud.

Vastaspoolsel asulaserval pääsesid nad hädaga üle vana, mädanenud sillakese ... Kui nad teisele kaldale jõudsid, jäi ema vait, vanaema puhkes nutma ning Jevdokia lõi risti ette. Jefimka käänas otsekohe järsult metsa.

Tee oli kitsas ja kõver. Lähenes hommik, kuid metsas oli veel nõnda pime, et Jefimka aimas ainult rataste mürina järgi, et teine vanker järele tuli.

Jefim kihutas hobust takka ja vankrid veeresid avarale valendavale metsaservale.

Ning seal mõistis Jefim, kus nad olid.

Kožuhhovka, kuhu kogunesid väesalgad ja sõjapõgenikud, oli kuskil kaugel vasakul pool metsade taga, eespool üsna lähedal aga suitsesid juba ärganud Kabakino küla korstnad. Taibates, kuhu nad olid välja jõudnud, ei rõõmustanud Jefim sugugi. Ta peatas hobuse ja jäi mõtlema.

«Kabakino,» lausus ta tasa Verkale ja osutas käega udusse mähitud hallile, süngele külale.

«Mis sa nüüd?» küsis Verka kohkunult.

«Kabakino jah. Näed, seal on kellatorn kullatud ristiga. See on nende, teist niisugust ei ole.»

«Issake, kuhu me oleme sattunud!» lausus ema hirmunult. «Mis nüüd saab, Jefimka?»

«Kust mina tean!» vastas Jefimka pahaselt, ise piitsaga oma saapaid vankrimäärdest puhastades. «Enne riidlesite, nüüd aga — mis, mis? Hoia ohje, Verka.»

Ta hüppas maha ja läks metsaservale. Seal ta peatus ja hakkas uurima, kas ehk ei ole teist teed, et sellest ohtlikust külast eemalt mööda minna.

See oli jõukate aednike küla, toosama kuulus Kabakino, kus pool aastat tagasi hukkus Tambovi toitlustussalga kogu esimene rühm ja mille juures alles kaks nädalat tagasi pommidega purustati kubermangu toitlustuskomitee sõiduauto. Mida head võisid sõjapõgenikud oodata sellel tundmatul teel nüüd, mil ümberringi luusisid rindest läbi murdnud valged?

Kuid vasakul pool polnud mitte mingisugust teed.

Ja äkki nägi Jefimka, kuidas Kabakino poolt hakkasid tulema kolm vankrit, vankrite kõrval aga uhkeldas oma hobustel jõuk musti ratsanikke.

Poiss hüppas tagasi, kummardus madalale maad ligi, nagu oleks keegi talle kepiga kõhtu löönud ja tormas vankrite juurde.

Ta haaras valjastest ja keeras vankri järsult ringi.

«Lase käia, Verka! Olge ometi vait, et te kõngeksite!» hüüdis ta, kuuldes kuidas tõmmetest ja tõugetest äratatud lapsed hakkasid üksmeelselt kisama.

Hüpeldes aukudes ja konarustel, veeresid mõlemad vank-

rid tagasi. Nii sõitsid nad kaua. Vaikides piitsutas Jefimka kurnatud hobust ja vaatas ringi, otsides, kuhu võiks teelt kõrvale pöörata.

Lõpuks märkas ta väikest rada.

Takerdudes kändude ja juurte taha, liikusid vankrid tasa mööda kitsast looklevat teerada. Kohati olid puud nii madalale paindunud, et hobuste loogad jäid ühtepõimunud okste taha kinni.

Juba ammu ja kaugele olid neist mööda mürisenud ja lõpuks vaikinud Kabakino vankrite rattad, ent põgenikud liikusid samm-sammult üha sügavamale ja sügavamale metsatihnikusse.

Lõpuks hakkasid oksad harvenema. Päike lõi särama. Ja vankrid sõitsid tasa väikesele ümmargusele lagendikule.

Siin teerada lõppes. Siin oli vaja peatuda, puhata ja mõtelda, mis edasi teha.

Peatuti ja hakati asju lahti harutama.

«Oleme päral, Verka,» lausus Jefim nukralt, viskas ohjad käest ja laskus väsinult kuivale kõdunenud palgile.

Nad vaatasid teineteist vaikides.

Jefimka nägu õhetas ja oli täis punaseid laike, nagu oleks ta hiljuti peadpidi nõgestesse kukkunud. Särk oli tolmune, saapad porised. Ainult kulunud täägitupp sätendas päikeses, nagu oleks see ehtsast hõbedast.

Verka mustadesse sassis juustesse olid kinni jäänud rohukõrred ja takja hallpunane nupp. Kaelalt venis õla poole ere vööt nagu piitsavorp. Kortsunud sitskleit oli puusast põlvini lõhki.

Verka võttis ämbri ja läks vett otsima. Ta käis kaua, kuid head vett ei leidnud ja tõi soost. Vesi oli selge, ent soe ja lõhnas roiskumise järele. Tuli teha lõke ja keeta.

Jefim võttis hobused rakmest lahti ja viis nad jooma.

«Kus vesi on?» küsis Jefim Verkalt, kes oli võtnud koti ümber ja istus ning mõistatas, kuidas parandada katkist kleiti.

«Lähme, ma näitan ise... Niikuinii ei jõua kiiresti ära parandada,» ütles ta ja osutas haaknõeltega kinnipandud kaltsudele. «Vaata, Jefimka, mis mul kaela peal on!»

«Kriimustus,» vastas Jefim. «Suur. Kas sa said kõvasti haiget, Verka?»

«Õlg pakitseb ja põlv on marraskil. Kas sul on minust kahju või?»

«Hea veel, et pead otsast ei käänanud,» sähvas Jefim vastu. «Mina ütlen talle: «Jookseme rutem!» Tema aga: «Oota ... kohendan sukka.» Säh sulle, sattusimegi Sobakinile. Teised on salgas. Kõik koos ... hunnikus. Aga sina askelda nüüd lastega nagu vana eit.»

«Jefimka!» lausus Verka pärast lühikest vaikimist. «Valged notivad kõik juudid viimseni maha.»

«Mitte kõik. Mingisugune pankur ... Milleks nad peaksid teda tapma, kui nad ise ka on temataolised. Sa võiksid parem raamatuid lugeda, selle asemel et mööda pidusid hulkuda. Alati, kui ma mööda lähen, istub tema nagu printsess ja krõbistab sivkasid. Ja tema kõrval Vanka Balandin balalaikaga ... trindi-brindi ...»

«Samoilovi isa pole pankur, vaid kütja,» punastas Verka. «Jevdokial on Stepan kuulipildur, rühmakomandör vist või! Ja Valkast Nikolaškaga oleks ka kahju olnud. Sina aga korrutad muudkui ... Sobakin ... Sobakin ...»

«Mispärast «oleks ka olnud»?» vihastas Jefim taibates. Ja et tüdrukut solvata, tuletas ta kiusates meelde: «Kui koosolekul, siis on ta päris tola, aga siin: «oleks ka olnud». Temalt küsitakse, kes on Friedrich Engels. Tema aga mõtleb, mõtleb ja kähvab: «See on mingisugune rahvakomissar ...»»

«Läks meelest ära,» kordas Verka jonnakalt. «Ma segasin ta ära Lunatšarskiga.»

«Kuidas võib siis vahetada Lunatšarskiga?» jahmus Jefimka. «Üks on Friedrich Engels, teine aga Lunatšarski. Üks oli Saksamaal, teine on Venemaal. Üks on elus, teine surnud.»

«Läks meelest ära,» tunnistas Verka tigeduseta. «Ma olen vähe õppinud.» Ja vaikinud pisut, lausus ta mornilt: «Aga miks me peaksime tülitsema, Jefimka? Oleme ju sinuga ainult kahekesi meie omadest järele jäänud.»

Peagi lõõmas lõke ja kahises teekann, podisesid kartulid, turtsus puder, ja kõik läks üksmeelselt ning hoogsalt.

Ja kui present murule laotati ning näljaseina ja väsinuina terve laagrina lõunastama istuti, siis näis, et selles helisevas metsavaikuses oli unustatud kõik — ootamatu õnnetus ja rasked mõtted.

Ent õnnetus oli tõsine: kuhu minna, kuidas välja pääseda? Ja kui väikesed lapsed pärast lõunat magama heitsid,

kogunesid Jefimka ümber nii torisev vanaema kui vaikne Jevdokia ja Jefimka sügavasti solvatud ema ...

Arutati ja mõeldi ühtpidi ja teistpidi ... Lõpuks otsustati, et esialgu jäävad kõik paigale, Jefimka aga läheb läbi metsa teed otsima. Jefimkal polnud tahtmist mitte kuskile minna, ta tahtis ainult magada. Kuid ta tõusis ja kutsus enda juurde Nikolaška, kes tasakesi kuulas, mida vanemad inimesed rääkisid.

«Võta, Nikolai,» lausus Jefimka ja andis täägi, «riputa see vööle. Hakkad minu asemel komandandiks.»

«Milleks?» küsis ema. «Misjaoks selline vallatus? Teeb veel endale viga. Anna, Nikolaška, ma peidan ära.»

Ent Nikolaška jooksis tääki kõvasti pihku surudes peaaegu lagendiku teise otsa ja ema lõi ainult käega.

«Peida ära, Verka,» lausus Jefim haigutades ja ulatas talle vahariidest rahakoti, millest paistis välja punakas komsomolipilet.

«Milleks see?» ei saanud ema aru. Äkki ta taipas, tõmbas kulmud kortsu ja sõnas, ilma et oleks Jefimkale silmi vaadanud: «Sina, Jefimka, seesamane ... ole ettevaatlikum ...»

«Võib-olla tuleb ööbida,» ütles Jefim ja puudutas mustaks tõmbunud latte. «Sina, Verka, raiu õige koos komandandiga oksi ja parandage onni katus ära. Muidu, kui äike tuleb, pole meil lapsi kuhugi panna!»

Kohendanud oma jalatseid, läks ta vankri juurde, patsutas võiku hobust kaelale, võttis koormalt nahkpiitsa, heitis pilgu päikesele ja läks tagasi vaatamata metsatihnikusse.

«Kui aga äikest ei tuleks,» lausus Jevdokia taevast silmitsedes, «vaata, kuidas pilvi keerutab.»

Verka kohendas kiiruga kinniõmmeldud kleiti. Talle meenus Jefimka käsk ja ta hüüdis Nikolaškale, et see jookseks tema juurde täägiga oksi raiuma ja lagunenud onni parandama.

Nikolaška, Abramka ja Stjopka ründasid põõsaid terve jõuguna. Peagi oli kokku aetud hunnik oksi. Augud loobiti kinni, onni tassiti suured sületäied lõhnavat rohtu, sissepääs kaeti riidega. Lapsed ei jäänud ootama lähenevat äikest, vaid ronisid üksteise järel onni.

Taevas tõmbus mustaks. Teraselt kuulatades liigutasid hobused kõrvu. Vaikseks muutunud rohelisele lagendikule laskus rahutuks tegev hämarus.

Lõkke ääres lamades ning vahetevahel tuliseid kartuleid

kohendades mõtles Verka äkki: «Aga mis siis saab, kui valged nii tugevasti löövad, et Punaarmee nendega toime ei tule ja tervenisti hukkub? Missugune elu siis tuleb?»

Lõke oli juba täiesti kustunud, söed kattunud tuhaga ja ainult üks tukk, must ja jändrik, praksus tasa, levitades kibedat sinakat suitsuvingu.

Ja siis — kes seda teab, miks — meenus Verkale, kuidas kord ammu tuli ta isa koju lõbusana, sest oli püha — mingisugune tsaar oli kas sündinud või abiellunud. Ja isa ütles, et rõõmu tõttu määrati onu Alekseile istuda vanglas mitte poolteist aastat, nagu järele oli jäänud, vaid ainult kaheksa kuud.

Kõik rõõmustasid, Verka kõige rohkem, sest ennemalt, kui onu Aleksei veel vangis ei istunud, käis ta sageli külas ja kinkis Verkale kas kopika või prääniku.

Kord kinkis ta Verkale nimepäevaks helesinise läikiva lindi, niisuguse ennenägematult ilusa, et rõõmust ehmunud Verka haaras kingituse, tormas nagu kass pööningule ega roninud alla enne, kui ema teda sealt luuaga ajama tuli.

«Ei, ei või olla, et purustatakse . . .» mõtles ta.

Ja jälle meenus talle, kuidas kord, juba pärast isa surma, ema ta kaasa võttis ühe maja kööki.

Kui ema pesu pesi, avanes tasakesi uks ja laisalt haigutades astus kööki tohutu suur uhke koer. Ta läks nurka, kus seisis lai raske kauss, tõstis hammastega kaane üles ja võttis suure tüki mahlakat keedetud liha. Pärani silmi ja end liigutada kartes oli Verka vaadanud, kuidas koer selle tüki rahulikult, peaaegu ükskõikselt ära sõi, siis ise kausile kaane peale pani ja kellegi poole vaatamata läks niisama laisalt ja uhkelt raskete jahedate tubade sügavusse.

«Ei, ei hukkul» rahustas end Verka uuesti.

Suits tukist lendas talle näkku. Verka vidutas silmi, hõõrus neid rusikaga ja tema ette kerkis vaikse kerjusnaise Maremjana heasüdamlik nägu, kelle mees, klaasikeetja, suri vabrikus põletushaavadesse. See kerjus käis akende all ja palus arglikult armuandi, aga kui ta klaasivabriku omaniku Grigori Babõkini trepini jõudis, lõi ta risti ette, sajatas hirmsasti ja koputas ähvardavalt kepiga vastu rasket väravat.

Siis saatis Grigori Babõkin välja kojamees Jermila. Kojamees Jermila tõukas kerjust tasakesi eemale ja pomises tusaselt ning süüdlaslikult: «Mine ära, Maremjana. Mis mina võin . . . Olen niisama palgaline. Mine patust eemale. Küll jumal teie üle õigust mõistab.»

«Ei, ei või hukkuda!» kordas Verka veendunult ja lõi vihaselt vastu paljast õlga, mida valusasti torkisid mustad nähtamatud sääsed.

«Miks nii üksi? Istume koos,» kostis ta selja tagant tuttav hääl.

«Jefimka . . . Tola!» hüüatas ehmunud Verka.

Ja leidmata rõõmu tõttu sõnu, haaras ta Jefimkal õlgadest, kahmas siis tuha alt kaks kuuma kartulit, veeretas neid peopesadel ja ulatas siis Jefimkale.

«Istu. Sõö. Ma küpsetasin need sulle. Ootasin, ootasin, aga sind ei tule ega tule.»

«Asi seegi,» nõustus Jefimka ja laskus väsinult murule. «Olen näljane nagu koer.»

Häält kuuldes ronis välja ema, tema järel Jevdokia, ja isegi vanaeit Samoilihha, kes kuidagi Rozat magama ei saanud, pistis halli pea onnist välja.

Ent selles, mida jutustas Jefimka, oli head vähe: vastutulnud vanamehelt-karjaselt oli ta teada saanud, et teed mööda oli kihutanud kaks kasakate ratsapatrulli — üks hommikul, teine keskpäeval, ja et eespool, Kabakinos, märatseb valgete jõuk.

Niisiis jäi järele ainult üks: jätta vankrid maha, laadida koormad hobuste selga ja liikuda Kožuhhovka poole läbi metsade ja jäärakute jalgsi.

Kõik vaikisid.

«Jefim,» pani ette ema, «aga mis siis, kui katsuksime teisiti välja pääseda?»

«Kuidas teisiti?» imestas Jefimka.

«Aga nii. Meile pole otsaette kirjutatud, et oleme sõjapõgenikud. Ükskõik kes. Noh, nälgivast kubermangust . . . või tuleõnnetud. Naised ja lapsed. Kes meid puutub?»

«Ei või,» muutus Verka valvsaks. «Saimolovid on juudid. Valged tapavad nad otsekohe.»

«Noh, eks lööme siis lahku,» pahandas ema, «ja las igaüks läheb omaette. Kui minna terve laagrina, siis märkab meid igaüks, eraldi aga on palju kergem.»

«Nii ei või,» katkestas Verka jälle ja vaatas imestusega vaikivale Jefimkale.

«Sinult ei küsita,» sähvas ema. «Aga kakskümmend versta lastega mööda jäärakuid, soid ja metsi — kas nii

siis võib? Sa arvad, et mul on varast kahju? Mul ei ole kahju, jumal sellega. Ühe vankri võib Jevdokiale anda, teise Samoilihhale. Ja nii jõuame tasapisi kohale. Vahel kannan mina Valkat, vahel aitad sina, Jefimka.»

Jefimka vaikis, aga ta nägi, kuidas Samoilihha ikka sagedamini ja sagedamini pistis onnist välja oma halli väriseva pea ja kui ägedalt ta kiigutas nutvat Rozat, püüdes seejuures mitte ühtki sõna kõrvust mööda lasta.

Jefimka tõusis vaikides lõkke äärest püsti.

«Kuhu sa lähed?» küsis vaikseks jäänud ema.

Jefimka ei vastanud midagi, lõi uudishimulikku võiku rusikaga, sülgas ja läks vankrite juurde.

«Mis sa teed, Jefimka?» küsis Verka, astudes Jefimka juurde ajal, mil see vankrilt presenti maha tiris.

«Mitte midagi. Magada on vaja,» vastas Jefimka lühidalt. «Mis me endale peale võtame?»

Kui Verka tõi laia kareda kotiriide, istus Jefimka laialilaotatud presendil ja kohendas jalanartse.

«Tont seda Sobakinit võtku!» kirus Jefimka jälle ja küsis murelikult: «Mis see Roza küll kisendab? Puudub veel, et haigeks jääks.»

Heideti kõrvuti, võeti kotiriie peale ja jäädi vait. Mustad sünged pilved, mis õhtul olid silmapiiri katnud, liikusid raskelt ja visalt läände, paljastades külma, tähtedes särava taeva.

Äkki tundis Verka tohutu hulga tähtede seast ära ühe tuttava tähe. Ta pöördus selili, et paremini vaadata, kas see polnud mitte eksitus. Ei, eksitust ei olnud. Endiselt seisid konksuna kolm tähte paremal ja neli vasakul, ülalpool oli midagi mängulohe või linnunoka taolist ning keskel hiilgas rahulik helesinine täht — seesama, mida Verka kord aknast oli näinud, kui ta lamas tüüfusebaraki kõval asemel.

«Jefimka,» ütles Verka uudishimulikult ja keeras küljele, «missugune peab sinu arvates olema sotsialism? Noh; näiteks seni elasid inimesed nõnda, aga kuidas nad siis elama hakkavad?»

«Mida veel!» vastas Jefimka unise häälega. «Kuidas hakkavad? Väga lihtsalt.»

«Noh, aga siiski. Kuidas lihtsalt? Noh, näiteks töötad, töötad, tuleb palgapäev — saad palga kätte, siis raiskad ära, siis töötad jälle, siis on pühapäev. Lähed peole või jooma või külla, siis töötad jälle, siis on jälle pühapäev.

Või näiteks maamees... Jahvatab nisu, viib linna, ostab lehma, siis kärvab lehm ära. Ta külvab jälle... Üks saab hea viljasaagi ja ta ostab veel lehma. Teisel vili ikaldub või peksab rahe selle maha...»

«Mispärast lehm siis ära kärvab?» imestas Jefimka, kes ei saanud aru. «Sa oleksid pidanud raamatuid lugema. Aga nüüd: ikaldub... kärvab... Jahvatad, ja ei tea isegi, mida.»

«Noh, olgu, ei kärva,» jätkas Verka kangekaelselt. «Ükskõik. Mina, Jefimka, olen raamatuid lugenud. Kommunistide programmi ka. Kõige tähtsamast sain ma aru. Aga kuidas kõik tõeliselt tuleb, sellest ma veel aru ei ole saanud. Noh, näiteks, üks tööline töötab hästi, teine halvasti. Kas siis tõesti nad saavad kõike võrdselt?»

«Maga, Verka,» palus Jefimka peaaegu kaeblikult. «Mis ma sulle olen, kõnemees või? Meil tuleb tõusta juba koidu ajal. Siis veel valged... sõda. Aga tema pajatab teab millest.»

«Ikkagi huvitav on, Jefimka,» vastas Verka pettunult, tõmbas kotiriide enda poole ja küsis solvunult: «Miks sa, Jefimka, siis kogu kotiriide enda peale tirisid? Sinul on saapad jalas, minu jalad on aga täiesti paljad.»

«Või veel! Et sa maa alla vajuksid!» torises Jefimka, ulatas Verkale kotiriide nurga, keeras selja ning kattis vihaselt näo mütsiga.

Jefimka ärkas sellest, et keegi tasakesi ta peaalust kohendas.

Ta avas silmad ja tundis ära ema.

«Mis sul on?» küsis ta heasüdamlikult.

«Midagi,» vastas ema haigutades ja istus ta kõrvale. «Ei ole und. Laman, mõtlen. Mõtlen ühtpidi ja teistpidi. Aga mida sa oskad välja mõelda? Raske on mul, Jefimka!»

«Head on vähe!» nõustus Jefimka. «Kõigil on halb. Kas minul, arvad, on lõbus?»

«Mis sinul on!» jätkas ema kibedusega. «Sina ja Verka — teie ei puutu praegu asjasse. Tema on kuueteistkümnene. Aga mina käin neljakümne seitsmendat. Magasin, ärkasin — vaatan, mis see on? Ümberringi mets... onn. Ei ole kodu ega Semjoni. Lapsed on rohu sees nagu koerakutsikad. Astusin välja, vaatan — sina lamad kotiriide all. Issand, mõtlesin ma, mille jaoks ma siis kolmkümmend aastat töötasin ja kogusin... Püüdsin aina, et oleks inimeste moodi, et oleks parem. Ja äkki... Valgus kustus.

Hakkas surisema ja ragisema. Ja ei jõudnud ma veel toibuda, kui säh, võta ... onn, mets. Ja otsekui oleksid need kolmkümmend aastat korrapealt tühja jooksnud.»

Ema jäi vait.

«Hommikul pane isa saapad jalga,» pakkus ta ükskõikselt. «Saapad on uued; aga temale väikesed. Tahtis ikka jahu vastu vahetada. Nüüd tuleks niikuinii minema visata, aga sulle on just parajad.»

«See on hea, et saapad saab,» rõõmustas Jefimka. «Ema, sa ära hädalda. Oota, lõpeb sõjamürin ja hakkame uut moodi elama. Siis ehitatakse niisugused tohutud majad ... neljakümnekordsed. Seal on sul söökla, pesumaja, kauplus ja kõik, mida tahad — ela ja tööta. Miks sa ei usu? Võtame kätte ja ehitame. Ja neljakümne esimese korra kohale püstitame kivitorni, punase viisnurga ja hiiglasuure prožektori ... Las valgustab!»

«Aga mida ta valgustama hakkab?» küsis Verka uudishimulikult pead kotiriide alt välja pistes.

«Mida?» kohmetus Jefimka ootamatust küsimusest. «Noh, mitte midagi. Aga miks ta ei peaks valgustama? Kas sul on kahju või?»

«Ei ole kahju,» tunnistas Verka. «Ma ise ka armastan, kui on valge. Las valgustab!»

Verka tahtis juba Jefimkat üksikasjalisemalt küsitlema hakata, kuidas ja mis siis tuleb, ent siis näis talle, et Jefimka ema tasa nutab. Ta tõmbas pea kotiriide alla ja jäi vait. Aimates, millest ema rääkida kavatseb, teeskles Jefimka, nagu oleks ta unine, ja vaikis.

Ema istus pisut, ohkas, tõusis üles ja läks telki.

«Ta sai minu peale pahaseks,» seletas Jefim poolsosinal, kattis pea ja hoiatas ähvardavalt: «Aga kui sina, Verka, jälle hakkad minuga juttu ajama, siis lükkan su presendi pealt ära — maga siis, kus tahad.»

Hommikul majakraami sorteerides ja tarbetuid asju ära visates, leidis vanaeit Samoilihha vankrist õlgede alt kulunud kolmeliinilise vintpüssi.

Kuidas see siia oli sattunud, seda ei teadnud keegi.

Rõõmsaks muutunud Jefim arvas, et vintpüssi oli maha unustanud kadunuks jäänud küüdimees.

Kogu kodune koli — kotid, pambud, talveriietus — tassiti sarapuutihnikusse, kaeti presendiga ja loobiti kinni raagudega juhuks, kui saatus laseb tagasi tulla.

Võigule laoti tekid, kotid järelejäänud toiduga, katelok, ämber ja teekann. Lahja hobusekronu küljele kinnitati vana punutud korv. Sinna topiti padi ja pandi istuma kaks arutut mudilast.

«Kohe hakkame liikuma,» ütles Jefim ja viskas püssi õlale. «Kus Verka on?»

«Siin, siin! Kuskile pole kadunud,» hüüdis Verka põõsa tagant välja joostes.

Eilse lõhkise kleidi asemel oli tal seljas lühike klošš-seelik ja sinine madrusepluus.

«Ennäe, kuidas ta end üles on löönud! Kust sa selle said?» imestas Jefim.

«Vanaema oli kompsu pistnud. Pidin ma siis ära viskama või?» vastas Verka trotslikult, käigu peal uute sukkade paelu kinni pannes.

Äkki nägi Jefimka, et mitte ainult Verkal, vaid ka emal ja vaiksel Jevdokial olid uued kleidid seljas ja uued kingad jalas.

«Nagu peole,» muigas Jefimka ja lõi piitsaga vastu uute saabaste sääri. Siis pöördus ta laste poole ja käsutas: «Noh, ratsavägi ... Edasi!»

Algul polnud vigagi. Poisid luusisid põõsaste vahel, korjasid seeni, murdsid vitsu ja noppisid helepunaste hundimarjade kobaraid.

Ent peagi muutus tee halvemaks. Esiteks tulid sood, siis jäärakud. Jäärakud polnud küll järsud, kuid neid oli seeeest tihti ja pärast neid tuli peatuda puhkuseks ning kinnitada uuesti koormat.

Juba oli laskumas hämarus, kui väsinud ja kurnatud sõjapõgenikud ilma teeta jälle niisugusesse tihedasse metsa sattusid, kus läbi sahiseva lehestikukatuse polnud näha ei tükikest taevast ega ainustki tähte.

Kiiruga valiti välja pisut kuivem küngas. Kuidagiviisi loobiti laiali järelejäänud koli, süüdati lõke, ja kogu laager heitis kohe magama.

Esimesena ärkas Verka. Külmast lõdisedes ronis ta lõkke äärde. Ta õlgadele langes mitu suurt piiska. Tõusis tuul. Raskelt ja kõmisevalt müristasid nähtamatud pilved.

Lapsed aeti ühtekokku ja kaeti presendiga. Suuremad aga läksid puu alla peitu ja võtsid peale, mis kellelegi kätte juhtus.

Äike vaibus alles koidikul. Kõik olid läbimärjad ja külmunud, ümberringi aga polnud jäänud tuttigi kuiva rohtu.

Et käies kas või pisutki sooja saada, otsustati kohe edasi liikuda. Ent siis tuli uus häda. Õisest äikesest kohkudes oli nende vana setukas end köie otsast lahti tõmmanud ja minema jooksnud. Märg võik lonkis läheduses, aga setukat ei olnud.

Jefimka otsis kaua mööda metsa, tormas kord ühele, kord teisele poole, vilistas, hõikas, kuulatas — kõik asjatult.

Laskudes mööda savist kallakut alla, libises ta ja patsatas külma kleepuvasse porri.

Vaikides ronis ta välja, istus kännule ja laskis pea longu.

«Niisiis, vennas, sisse kukkusid!» pomises Jefimka tasa, vidutades punaseid paistetanud silmi.

«Jefimka,» ütles Verka, joostes talle vastu, «siin üsna lähedal on tee.»

«Missugune tee, kust?»

«Ei tea. Ma käisin ka hobust otsimas. Äkki näen — tee. Tee peal kellegi tapetud hobune. Põõsastes vanker. Vankri all kaks inimest — vanamees ja poisike.»

«Oota siin, Verka,» ütles Jefimka, kui nad tee äärde jõudsid.

Ta vaatas põõsa tagant välja.

Sirutanud pea teeäärsesse kraavi, lebas maas märg hall hobune. Samas kõrval, vankri juures, istusid õlgedel vanamees ja väike poisike.

Märgates inimest püssiga, muutus poisike rahutuks, vanamees aga pööras ainult pead ja jäi endiselt liikumatult istuma.

«Tervist, vanaisa,» lausus Jefimka ja vaatas ringi, püüdes mõistatada, mis siin oli sündinud.

«Tervist, kui teretad,» vastas vanamees kähiseva bassiga. «Kust jumal sind nii vara toob?»

«Pole kohalik,» vastas Jefimka. «Ütle õige, kuhu see tee läheb?»

«Mitmesse kanti läheb. Üks ots ühele poole, teine teisele. Kuhu sul vaja minna?»

«Mul?» ja Jefim tokerdus. «Mul pole kuskile vaja. Küsin niisama.»

«Noh, kui mitte kuskile, siis kõnni mööda metsa. Milleks sulle tee?» vastas vanamees jämedalt, kortsutas sassis kulme ja küsis otse, kartuseta: «Kas need olid teie jõugust, kes mu hobuse öösel ära tapsid? Mina poisiga sõidan, äkki: «Seisa!Kes sõidab?» Siis põmm, põmm . . . Oodake, röövlid, niikaua põmmutate kui . . .»

Vanamees pööras end raskelt ja jätkas:

«Kustkohalt te jõuk on, kas Kabakino omad? Kes teil seal ülemaks on, Griška Kumakov või? Ütle sellele Griškale, et üles puua teda, lurjust, on vähe. Mis sa siis vait oled, suu endal ammuli? Või arvad, et ma su püssi kardan?»

«Mulle pole Griška Kumakovi vaja,» vastas Jefimka ja vaatas austusega seda tugevat vanameest. «Ütle mulle parem, kuidas ma kiiremini ja kavalamini Kožuhhovkasse pääseksin.»

«Oleksid siis öelnud, et Kožuhhovkasse,» vastas vanamees pärast lühikest vaikimist ja jutustas Jefimkale meelsasti, kustkaudu tal tuleks minna.

Jefimka läks siis tagasi, jootis hobuse, meisterdas padjast ja köitest viletsa sadulakese, seadis püssi selga ja pistis taskusse tüki leiba.

Vaikides jälgis teda kogu laager. Nüüd jäi järele veel üksainus lootus, see, et Jefimka pääseb läbi metsa, ujub üle jõe ja läheb Kožuhhovkasse abi paluma.

Verka saatis teda teeni. Siin nad peatusid.

«Mine,» ütles Jefimka. «Kui ma ööseks tagasi ei tule, siis katsu ise läbi pääseda. Noh, mine . . . Mis sa seisad nagu post!»

«Jefimka,» lausus Verka tasa ja puudutas käega nöörjalust, «kui sinuga midagi juhtub, on minul ja kõigil meil sinust hirmus kahju.»

«Tola, kas minul teist ei ole kahju!» hüüdis Jefimka pahase väriseva häälega ning lõi hobust kontsadega.

Pistnud pea põõsaste tagant välja, nägi Verka, kuidas ta kihutas mööda niisket teed, peatus üle oja viiva pehastunud sillakese juures, vaatas tagasi, viipas Verkale käega ja keeras järsult metsa.

Nüüd jäi laager kuidagi tühjaks ja nukraks. Keegi ei tõrelnud enam, ei kirunud ega käsutanud. Soojendatuna päikesest, uinusid öösel külmetada saanud lapsed. Vaevuvaevu hingitses niiske lõke.

Õhtu eel hakkas kuskil jälle mürisema ja raksuma. Teed pidi kihutas kisa ja kõlinaga mööda mitu ratsanikku.

Siis kustutati lõke ja kõik kogunesid ühtekokku.

Nad ootasid, ootasid väga kindlalt ja lootsid oma heale ja julgele poisile — Jefimkale.

Keeranud teelt metsa, jõudis Jefimka varsti sellele rajale, millest talle oli jutustanud vanamees. Siin oli vaikne ja tühi. Võik tegi kiiret ja hoogsat sõitu.

Kihutades möödusid nad haavatihnikust. Pritsides laiali pori, lendasid nad üle lirtsuva soo. Siis mööda kuiva liiva — mäele. Siis käänak. Veel käänak. Kõrvust vihises mööda soe rõske tuul. Jefimka surus mütsi tugevamini pähe, kohendas sõidul püssi ja naeratas, rõõmustades selle üle, kui kiiresti ja lihtsalt jäävad selja taha verstad.

Jälle käänak, veel käänak. Äkki miski raksatas, Jefimka peatus ning oleks peaaegu üle hobuse pea lennanud.

Umbes saja sammu kaugusel temast, seal, kus rajake teega ristus, seisid kolm ratsanikku. Kaks neist sihtisid hoolega üles, lastes maha telegraafijuhtmete isolatsioonikannukesi.

Jefimka ei jõudnud veel toibuda, kui üks kuul vingudes ta peast mööda lendas, teine aga teda peaaegu sadulast maha pidi lööma, raputades tugevasti üle õla heidetud püssi pära.

Jefimka vajus kummargile, nii et oleks võinud võigu kaela ümbert peaaegu kinni haarata, ja toibus alles siis, kui tundis, et hobune tasakesi madalas soometsas sammus.

Jefimka peatus. Mütsi ei olnud. Tükk püssipära oli kuuliga välja kistud. Ta puudutas märga laupa — sõrmed värvusid punaseks. Arvatavasti oli tal sõidul kuiv oks nahka kriimustanud. Ta vaatas päikest. Päike polnud nüüd enam vasakul, vaid ees, kaldudes pisut paremale.

«Kuidas siit välja pääseda? Olen vist eksinud,» mõtles Jefimka rahutult.

Rõskes jaheduses sumisesid sookihulased ühetooniliselt nagu kogemata puudutatud pillikeel. Kaugel kukkus kurvalt kägu.

> ...Mida sa meil tookord koidu eel
> lubasid ja tõotasid veel...

meenus Jefimkale lihtne lauluke, mida vabrikutütarlapsed olid alles hiljuti kommunistlike noorte õhtult tulles laulnud.

> Aga nüüd sa seisad löödult, noruspäi,
> needus sinu hinge peale jäi.

Siis laulsid kõik, ka Verka laulis, ning temagi aitas kaasa.

Ja äkki tundis Jefimka, kuidas ta süda ikka tugevamini ja tugevamini peksma hakkas, kuidas kuum puna näkku lõi ja kuidas raske ning uhke viha ta kuivanud kurku pitsitama hakkas. Oli vabrik, kool, kodu, Kommunistlik Noorsooühing, laul. Aga nüüd polnud midagi peale nende väsinud naiste ja kahvatute, kurnatud laste, kes teda ootasid, temale lootsid, samal ajal, kui tema siin soos asjatult pori sõtkus.

«Ah, koerad!... Ah, imperaatorid!...» kordas ta endale märkamatult niisama venivalt ja samasuguse vihaga nagu see bandiitide poolt läbipekstud mees, keda ta hiljuti oli metsas kohanud.

Jefim hüppas hobuselt maha, loputas veega oma verist laupa, tõmbas sadula pingule ja kohendas püssi.

Päike jäi jälle vasakule. Tubli võik hakkas traavima. Ja kergelt küüruvajunud Jefimkale näis äkki, et nüüd ei või enam keegi ega miski takistada ta lendamist, pääsemist, läbitungimist omade juurde Kožuhhovkasse.

Hobune viis ta tagasi samale rajale. Peagi lõi helkima lai põld. Paremal, künkal, paistis huutor. Keegi vehkis Jefimkale mütsiga ja hüüdis midagi, käskides nähtavasti peatuda. Varsti eemaldusid tarast kolm ratsanikku ja kihutasid talle järele.

Esimene kuul vihises nõrgalt kuskil kõrgel ning kõrval. Seejärel teine.

«Ei, ei taba ja järele ka ei jõua!» mõtles Jefimka kahjurõõmsalt, ratsutades hõreda metsatuka servale. Äkki märkas ta, et võsastik kiiresti harvenes. Künka all sinendas rahulik lai jõgi, teisel pool jõge, avarate aasade taga, laius mäel Kožuhhovka küla.

Seal nad olid — veski, kellatorn, vana härrastemaja järsaku kohal ja kõrgel maja tornis lehviv, siit vaevalt-vaevalt märgatav punane lipp.

«Tiuu-uu...» vingus jälle kuul ja nüüd juba lähedal.

«Ei, ei taba ja järele ka ei jõua,» kordas Jefimka uhkelt ning sulpsatas koos hobusega vette.

Külm vesi tungis saabastesse. Veel mõned sammud, ja vesi tõusis sadulani. Hobusest vasakule ja paremale lendasid pritsmed.

Pikemalt mõtlemata, viskus Jefimka vette, haaras hobu-

sel lakast, ja kergendatud võik tõstis pea kõrgele ning hakkas hoogsalt ujuma.

Vaevalt jõudsid nad hüpata pöösaste juurde kaldale, kui võik äkki võpatas, tagumistele jalgadele tõusis ja põlvili kukkus. Ta püüdis üles tõusta, kuid ei suutnud ja vajus raskelt küljele, rapsis jalgadega ja korises. Samal hetkel kuulis Jefimka vee sulisemist.

«Ah, vaat kuidas!» pomises Jefimka vihaselt ja surus hambad kokku. Sügavalt kummargil roomas ta kalda äärde tagasi.

Siit, pöösa tagant, oli näha, kuidas kolm ratsanikku üksteise järel enesekindlalt vette laskusid.

Siis tõmbas Jefimka hinge kinni pidades aeglaselt tagasi kaitsevinna ja sihtis esimese rinda. Ent käsi värises ega kuulanud ta sõna.

Ta asetas kõikuva püssitoru oksale, sihtis otse ja tulistas, seejuures tahtmatult silmi kinni pigistades.

Kui ta silmad avas, nägi, et kaks meest pöördusid kiiresti tagasi, üksik hobune aga ronis juba puristades ja raputades siinpoolsele kaldale.

Hobune oli hall, valge lakaga, tal oli hea sadul, kasaka oma, ja Jefimka haaras tugevasti kinni märjast ratsmerihmast.

Päike paistis Jefimkale otse näkku; silmi vidutades ja kedagi nägemata kihutas ta kalmistumüürini, kus teda kohe hõigati ja peatati.

Ta ei teadnud parooli ja erutusest ei suutnud midagi seletada. Siis kästi tal hobuse seljast maha tulla, võeti püss ära ning viidi koos püssi ja hobusega staapi.

Samm-sammult hakkas ta toibuma. Vankrid, välikõök, avatud väravad, saduldatud hobused, kuulipildujakaarikud, ja äkki kõlas kuskilt laul — tuttav, lähedane ja omane.

Jefimka tõstis silmad oma saatevalvurile ja naeratas.

«Mis sa naerad?» imestas pikk ja kõhetu suure peaga noormees ning tõstis ettevaatuse mõttes oma püssi.

«Tore!» ütles Jefimka, ja rohkem ei öelnud midagi.

«See on tõsi,» nõustus noormees heatahtlikult. «Oleksid sa näinud, kuidas valged eile Kozlovi alt minema lõödi!»

Äkki põrkas noormees eemale ja tõstis püssi palge, sest Jefimka oli hüüatanud, ning pöördunud järsult paremale, kus seisis salgake komandöre.

«Sobakin! Tont sind võtaks!» kirus Jefimka valjusti ja rõõmsalt.

«Sina! Ku-kustkohalt?» laiutas Sobakin käsi.

«Se-sealt!» osatas teda Jefimka. «Kas meie omad on siin? Kas isa on siin? Kas Samoilov on siin?»

«Siin... Kõik on siin...» vastas Sobakin, pöördus kõhetu valvuri poole ja hüüdis pilkavalt: «Mis sina, vares, püssiga meie peale sihid? Vaata ette, tapad ära, kes matma hakkab?»

Hilja öösel liikusid neliküminend ratsanikku tasa mööda teed, saates vankreid ülesotsitud sõjapõgenikega.

Hoolimata sellest, et Jefimka oli tõusnud koidikul ja sellest ajast peale peaaegu üldse hobuse seljast maha polnud saanud, ei tahtnud ta magada.

Kuskil mustade põldude taga süttis tulekuma ja sealt kostis mürsuplahvatuste kõmin.

«Kabakino,» lausus väesalga ülem tasa. «Neljas Donetsi polk tapleb seal.»

«Kas ma siis võin jääda?» küsis Jefimka ülemalt juba teist korda.

«Kuhu jääda?»

«Teie salka muidugi. Hobune mul on, sadul on, püss on. Miks ma ei peaks jääma!»

«Eh, kuidas kõmmutab!» ütles ülem, tõustes jalustel ja kuulatades kahurimürinat. «Paistab, et neil läheb seal kõvaks lööminguks... Jää,» pöördus ta Jefimka poole ja käskis kohe: «Ütle, et viimased vankrid ei koliseks. Mis neil seal on, ämbrid või?»

Tagasi tulles peatus Jefimka esimese vankri juures.

«Sa ei maga, Verka?»

«Ei, ei maga, Jefimka.»

«Mina jään! Homme ütlen hüvasti, Verka.»

Mõlemad vaikisid.

«Kas sa pead ka meeles?» küsis Verka mõtlikult.

«Mida?»

«Kõike. Kuidas me metsas ja teeradasid mööda lastega hulkusime ja kuidas tookord öösel juttu ajasime. Mina ei unusta kuni surmani.»

«Ega ei saagi unustada!»

Jefimka pistis käe taskusse ja võttis välja õuna.

«Võta, söö, Verka, see on magus. Kuuled, kuidas raksuvad. Ja nii on kõikjal, igal pool raksub ja põleb.»

«Raksub ja põleb,» kordas Verka.

Jõudnud künkale, Jefimka peatus ja vaatas sinnapoole, kus lõõmas mürskudest purustatud Kabakino.

Tohutu tulekuma laotus üha laiemale ja laiemale. See valgustas naabruses asuva metsa latvu ja peegeldus ärevalt rahuliku jõe mustas vees.

«Las valgustab!» ütles Jefimka trotslikult, meenutades öist jutuajamist, ja osutas purpursele silmapiirile.

«Las valgustab,» nõustus Verka innukalt. Ta vaikis pisut ja palus: «Vaata, et sa hüvasti jätmata ära ei sõida. Võib-olla enam ei kohtugi.»

«Ei, ei, sõida,» viipas Jefimka talle käega.

Ta tõmbas ratsmeist ja kihutas kiires traavis vaikivaist ratsanikest mööda ülemale teatama, et käsk on täidetud.

1933. a.

SISUKORD

Arkadi Gaidarist 3
RSN. *Tõlkinud L. Soe* 11
Kool. *Tõlkinud M. Käbin* 49
Neljas blindaaž. *Tõlkinud L. Soe* 231
Kauged maad. *Tõlkinud R. Nurkse* 249
Las valgustab! *Tõlkinud L. Soe* 321

Гайдар Аркадий Петрович
ПОВЕСТИ И РАССКАЗЫ I
Художественное оформление
Х. Митта

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja H. Jürgenson
Kunstiline toimetaja H. Tikand
Tehniline toimetaja A. Tõnisson
Korrektorid E. Künarpu ja E. Laas

Ladumisele antud 15. IV 1963. Trükkimisele antud 6. VI 1963. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 21,75 + 7 kleebist. Tingtrükipoognaid 18,25. Arvestuspoognaid 20,33. Trükiarv 30 000. Tell. nr. 3297.
Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2.

Hind 87 kop.

7—11